

VERSLAG

AAN DEN

KONING

VAN DE

BEVINDINGEN EN HANDELINGEN

VAN HET

GENEESKUNDIG STAATSTOEZIGT

IN HET JAAR 1872.

TE 'S GRAVENHAGE BIJ
VAN WEELDEN EN MINGELEN
EN HUNNE CORRESPONDENTEN.
1873.

Aan den Koning.

Het Verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig Staatstoezigt in 1872 wordt Uwer Majesteit hierbij eerbiedig aangeboden, ter voldoening aan art. 8 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58).

GENEESKUNDIG STAATSTOEZIGT

§ 1. GENEESKUNDIGE AMBTENAREN EN RADEN.

Het personeel der geneeskundige ambtenaren onderging geene verandering. Geneeskundige ambtenaren.

Op 31 December 1871 trad, krachtens art. 25 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58), een derde gedeelte van de leden der geneeskundige raden af. Bij Koninklijk besluit van 15 December 1871, n°. 28, werden in de plaats der aftredende leden en plaatsvervangende leden andere benoemd, ten gevolge waarvan de raden op 1 Januarij 1872, behalve uit de inspecteurs, die volgens art. 10 der aangehaalde wet, voorzitters, en de adjunct-inspecteurs, die volgens art. 21, leden zijn van den raad in hunnen kring, waren zamengesteld als volgt: Aftreding en benoeming van leden en plaatsvervangende leden der geneeskundige raden.

NOORDBRABANT EN LIMBURG.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. H. P. van den Bergh, te Veghel.
Dr. E. A. P. van den Bogaert, te Rosmalen.
Dr. P. F. J. Houben, te Thorn.
Dr. J. D. C. Titsingh, te Geertruidenberg.
Dr. A. A. E. Goossens, te Venlo.
Dr. C. H. G. H. Leurs, te Roermond.
G. A. Beelen, heel- en vroedmeester te Weert.
Dr. P. R. van Mierlo, te Breda.
Dr. J. B. Holster, te Klundert.
F. B. G. Kieckens, heel- en vroedmeester te Tilburg.

Apothekers.

P. J. Kijn, te 's Hertogenbosch.
J. A. van Hal, te Bergen op Zoom.
J. B. F. van Gils, te Waalwijk.
L. T. A. van der Grinten, te Venlo.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. J. P. H. van de Loo, te Venlo.
Dr. M. J. Godefroi, te 's Hertogenbosch.
Dr. J. Roosenburg, te 's Hertogenbosch.
Dr. P. J. W. Bijnen, te Breda.
Dr. J. van Roosmalen, te Ravenstein.
Dr. J. J. Jaegers, te Heerlen.
Dr. J. J. Ackens, te Kerkrade.
N. J. B. Landman, heel- en vroedmeester te Helvoirt.

Apothekers.

P. J. Roersch, te Maastricht.
J. Steyns, te Maastricht.
H. G. H. Truijens, te Weert.
A. F. A. Maassen, te Breda.
A. J. N. J. Bolsius, te 's Hertogenbosch.

Regtsgeleerde.

Mr. M. A. van den Acker, te Breda.

Regtsgeleerde.

Mr. J. H. E. Wijnans, te Maastricht.

GELDERLAND EN UTRECHT.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. A. H. van Andel, te Zutphen.
Dr. T. A. van Schermbeek, te Utrecht.
Dr. J. J. Homoet, te Arnhem.
Dr. L. C. van Goudoever, hoogleeraar te Utrecht.
Dr. J. C. van Eeten, te Utrecht.
Dr. J. R. K. Pennink, te Utrecht.
Dr. P. Mazirel, te Elburg.
Dr. H. F. Thijssen, te Arnhem.
Dr. A. van der Leeuw, te Amersfoort.
Dr. C. D. L. Hanegraaff, te Arnhem.

Scheikundige.

Dr. P. J. van Kerckhoff, hoogleeraar te Utrecht.

Apothekers.

R. J. Opwijrda, te Nijmegen.
A. W. Hartman, te Utrecht.
J. P. C. van Tricht, te Arnhem.

Regtsgeleerde.

Mr. C. P. Henny, te Arnhem.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. H. J. Broers, te Utrecht.
Dr. P. A. van der Ketten, te Beek.
Dr. H. W. van Rhijn, te Zutphen.
Dr. F. P. Küthe, te Tiel.
Dr. J. Koning, te Arnhem.
Dr. J. H. Coolhaas, te Amerongen.
Dr. J. B. Dompeling, te Utrecht.
D. Gantvoort, heel- en vroedmeester te Neede.
Dr. L. C. E. E. Fock, te Amersfoort.
Dr. H. Pepfenhauser, te Arnhem.

Apothekers.

G. L. Tjeenk Willink, te Zutphen.
W. C. Holm, te Zeist.
J. O. van Bijlert, te Nijmegen.
N. van der Salm, te Utrecht.
J. Hanekamp van Harinxma, te te Utrecht.
W. Knoops, te Arnhem.

Regtsgeleerde.

Mr. W. R. Boer, te Utrecht.

ZUIDHOLLAND.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. J. N. Ramaer, te 's Gravenhage.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. M. F. Onnen, te Dordrecht.

Dr. P. J. A. H. Vermeulen, te Delft.
Dr. T. H. Blom Coster, te 's Gravenhage.
Dr. J. A. Boogaard, hoogleeraar te Leiden.
Dr. K. A. Rombach, te Leiden.
Dr. J. C. G. Evers, hoogleeraar te Leiden.
Dr. P. M. Mess, te 's Gravenhage,
Dr. C. J. Snijders, te 's Gravesande.
Dr. C. J. Vaillant, te Schiedam.

Dr. G. Ph. F. Groshans, hoogleeraar te Rotterdam.
J. Thorn Leeson, heel- en vroedmeester te Ter Aar.
Dr. J. M. Addink, te 's Gravenhage.
Dr. H. Boursse Wils, te Leiden.
Dr. G. P. Büchner, te Gouda.
Dr. A. M. Ballot, te Rotterdam.
Dr. H. J. Lulofs, te Hardinxveld.
Dr. G. H. van Vollenhoven, te Rotterdam.
J. Broeksmit, heel- en vroedmeester te Rozenburg.
J. F. Schuld, heel- en vroedmeester te Meerkerk.

Natuurkundige.

Dr. J. Bosscha jr., te 's Gravenhage.

Apothekers.

J. C. Huijsman, te Brielle.
A. C. Cramer, te Rotterdam.
P. J. Haaxman, te Rotterdam.
G. W. Boot, te Gorinchem.
G. J. Jacobson, oud-apotheker te Schiedam.

Apothekers.

J. C. Th. Vigelius, te 's Gravenhage.
W. Robertson, te Rotterdam.
F. J. Moet, te 's Gravenhage.
A. van Scherpenzeel, te Schoonhoven.
J. A. J. van de Ven, te Dordrecht.

Regtsgeleerde.

Mr. J. G. Patijn, te Rotterdam.

Regtsgeleerde.

Mr. J. L. de Bruyn Kops, te 's Gravenhage.

NOORDHOLLAND.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. G. A. N. Allebé, te Amsterdam.
Dr. W. J. F. Nuijens, te Westwoud.
Dr. J. van Geuns, hoogleeraar te Amsterdam.
Dr. A. van der Boon, te Zaandam.
Dr. A. H. Israels, te Amsterdam.
G. C. van Balen Blanken, heel- en vroedmeester te Sybecarspel.
Dr. A. H. J. de Bordes, te Hoorn.
Dr. C. J. de Lange, te Alkmaar.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. C. E. Heynsius, te Amsterdam.
Dr. E. H. G. Thijssen, te Amsterdam.
Dr. P. J. Hollman, te Edam.
Dr. C. B. Tilanus, hoogleeraar te Amsterdam.
Dr. J. Zeeman, te Amsterdam.
P. van Vollenhoven. heel- en vroedmeester te Amsterdam.
Dr. J. F. van Hengel, te Hilversum.
Dr. P. van Reysen, te Haarlem.

P. H. Vorstman, heel- en vroedmeester te Amsterdam.

Dr. L. Scheltema Beduin, te Amsterdam.
Dr. J. Haremaker, te Helder.
J. Hanou Jzn., heel- en vroedmeester te Barsingerhorn.

Scheikundige.

Dr. J. W. Gunning, hoogleeraar te Amsterdam.

Apothekers.

G. J. van Hoolwerff jr., te Hoorn.
D. Pas, oud-apotheker te Amsterdam.
J. C. Kruseman, te Haarlem.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
A. H. Walter, te Amsterdam.
J. Polak, te Amsterdam.

Apothekers.

W. Stoeder, te Amsterdam.
A. Stellingwerff, oud-apotheker te Amsterdam.
H. Broos, te Haarlem.
J. Venster, te Helder.
J. Swens, te Haarlem.
J. Zoutmaat Brugman, te Amsterdam.

Regtsgeleerde.

Mr. A. de Vries, te Amsterdam.

Regtsgeleerde.

Mr. A. van Eyk Bijleveld, te Amsterdam.

ZEELAND.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. J. C. de Man, te Middelburg.
Dr. E. J. F. P. J. G. Vogelvanger, te Hulst.
Dr. W. J. Janssen, te Kruiningen.
Dr. J. Hazenberg, te Vlissingen.
Dr. H. Goemans jr., te Zierikzee.
Dr. A. P. Fokker, te Goes.
Dr. J. Kosten de Bruijne, te Zierikzee.
Dr. Y. Keijzer, te Middelburg.

Apothekers.

S. G. Nauta van der Grijp, te Zierikzee.
P. M. de Ligny, te Middelburg.
W. P. V. Hennequin, te Sluis.

Regtsgeleerde.

Mr. J. Snijder, te Veere.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. J. P. Berdenis van Berlekom, te Middelburg.
Dr. S. Dobbelaar de Wind, te Middelburg.
Dr. N. J. F. Verschoor, te Goes.
J. de Visser, heel- en vroedmeester te Stavenisse.
C. J. Cornelis, heel- en vroedmeester te Breskens.

Apothekers.

D. J. J. Marinissen, te Middelburg.
M. J. Verhulst, te Middelburg,
J. Adam, te Goes.

Regtsgeleerde.

Mr. A. P. Snouck Hurgronje, te Middelburg.

FRIESLAND EN GRONINGEN.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. D. de Vries Reilingh, te Groningen.
Dr. S. Sr. Coronel, te Leeuwarden.
Dr. S. Posthuma, te Harlingen.
Dr. L. Trip, te Delfzijl.
Dr. H. Tobbe, te Heerenveen.
L. Th. Brunsveld van Hulten, heel- en vroedmeester te Loppersum.
Dr. B. Bokma de Boer, te Ternaard.
Dr. S. Rosenstein, hoogleeraar te Groningen.
Dr. S. K. de Waard, te Grijpskerk.

Scheikundige.

Dr. B. Verver, te Sneek.

Apothekers.

E. Bloembergen, te Leeuwarden.
C. H. van Ankum, te Groningen.
J. Post, te Groningen.
J. J. Bruinsma, te Leeuwarden.
K. Canter Visscher, te Bolsward.
J. C. Bakker, te Oude Pekela.

Regtsgeleerde.

Mr. B. D. H. Tellegen, hoogleeraar te Groningen.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. G. Acker Stratingh, te Groningen.
Dr. J. Baart de la Faille, te Groningen.
Dr. A. G. Meder, te Noordhorn.
Dr. W. M. H. Sänger, hoogleeraar te Groningen.
Dr. J. de Vries, te Lemmer.
Dr. A. H. Swaagman, te Groningen.
Dr. W. H. Idzerda, te Akkrum.
Dr. J. Ae. Born, te Groningen.
Dr. J. M. Busch Adriani, te Zuidbroek.
Dr. J. Baart de la Faille, te Leeuwarden.
Th. Beekhuis, heel- en vroedmeester te Wirdum.

Apothekers.

G. Haima van der Wal, te Franeker.
A. E. Stheeman, te Winschoten.
H. Bennema, te Groningen.
J. Posthuma, te Dragten.

Regtsgeleerde.

Mr. E. Attema, te Leeuwarden.

OVERIJSSEL EN DRENTHE.

Leden.

Geneeskundigen.

Dr. D. Cohen, te Assen.
Dr. F. W. van Riemsdijk, te Stad Hardenberg.

Plaatsvervangende leden.

Geneeskundigen.

Dr. J. Huber, te Kampen.
Dr. R. J. C. Stoffels, te Meppel.
Dr. H. W. Stork, te Stad Almelo.

Dr. J. E. T. Schaepman, te Zwolle.
Dr. H. G. Hesselink, te Stad Almelo.
Dr. J. H. Damman de Wit, te Gieten.
Dr. E. E. C. van Lennep, te Deventer.
A. A. H. Hamer, heel- en vroedmeester te Ommerschans.
Dr. J. A. van Ketwich Verschuur, te Deventer.
Dr. F. K. Amshoff, te Hoogeveen.
Dr. H. Hazewinkel, te Borger.
R. Brouwer, heel- en vroedmeester te Zuidwolde.

Apothekers.

H. R. de Holl, te Hoogeveen.
C. D. Waszink, te Zwolle.
A. W. Kroon, te Deventer.
E. Post Stheeman, te Meppel.

Regtsgeleerde.

Mr. J. D. van Ketwich Verschuur, te Zwolle.

Dr. S. Stratingh Tresling, te Havelte.
Dr. J. L. Kymmell, te Havelte.
Dr. C. P. ter Kuile, te Enschede.
Dr. A. H. Schoemaker, te Ambt Almelo.
E. Ten Raa, heel- en vroedmeester te Staphorst.
Dr. G. Ter Horst, te Rijssen.
Dr. J. Reicher, te Kampen.
J. Coster, heel- en vroedmeester te De Wijk.

Apothekers.

W. G. Top, te Kampen.
W. A. Dibbits, oud-apotheker te Zwolle.
L. Ebbinge, te Meppel.
R. Meulenhoff, te Zwolle.

Regtsgeleerde.

Mr. L. Oldenhuis Gratama, te Assen.

Veranderingen in het personeel der geneeskundige raden.

In den loop des jaars hadden de volgende veranderingen plaats in het personeel der geneeskundige raden.

Noordbrabant en Limburg. Het plaatsvervangend lid, dr. J. J. Jaegers te Heerlen, overleed.

Zeeland. In plaats van het lid dr. W. J. Janssen te Kruiningen die overleed, werd benoemd de heel- en vroedmeester Th. Persant Snoep te Kapelle.

Friesland en Groningen. Tot plaatsvervangend lid werd benoemd dr. E. A. van der Burg te Leeuwarden.

Herbenoeming van secretarissen bij de geneeskundige raden.

Bij ministeriele beschikking van December 1871, werden de secretarissen bij de geneeskundige raden voor 1872 herbenoemd.

§ 2. BIJEENKOMST VAN DE INSPECTEURS EN ADJUNCT-INSPECTEURS.

Bijeenkomst van de inspecteurs en adjunct-inspecteurs.

De geneeskundige inspecteurs werden in de maand September door den Minister bijeengeroepen krachtens art. 7 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58). Behalve de adviezen van de vergadering aan den Minister, welke in eene andere afdeeling van dit verslag vermeld zullen worden, zijn in die bijeenkomst de volgende onderwerpen behandeld.

De circulaire aan de gemeentebesturen over de regeling der geneeskundige armverzorging, werd overeenkomstig het besluit der vorige vergadering (Zie Verslag over 1871, blz. 11) vastgesteld en verzonden. Geneeskundige armen verzorging.

Naar aanleiding van een rapport eener commissie over de middelen tot voorkoming van hondsdolheid, besloot de vergadering de leden dier commissie, dr. Ali Cohen en dr. Ingenhousz, uit te noodigen over dit onderwerp in overleg te treden met eene commissie uit de districtsveeartsen. Door dezen werden daarvoor aangewezen de districts-veeartsen Janné en Huffnagel. Middelen ter voorkoming van hondsdolheid.

Op voorstel van eene commissie, bestaande uit de heeren dr. Ali Cohen, dr. Penn en dr. Lubach, werden eenige regelen vastgesteld, in acht te nemen bij het onderzoeken van fabrieken en werkplaatsen. Onder de laatste werden, als uit een hygienisch oogpunt vooral belangrijk, de slagterijen gekozen, met al de trafieken, die daarmede zamenhangen. Regelen voor het onderzoek van fabrieken en werkplaatsen.

Opmerkzaam gemaakt op de omstandigheid dat in sommige gemeenten groote hoeveelheden bedorven vleesch of vleesch van wegens ziekte geslagt vee verzameld wordt, om van daar over het geheele land verspreid te worden, besloot de vergadering ook omtrent dit punt, in verband met keuring van vee en vleesch, in overleg te treden met de districtsveeartsen. Deze zaak werd in handen gesteld van dezelfde geneeskundige en veeartsenijkundige ambtenaren, aan wie de behandeling der quaestie over hondsdolheid is opgedragen. Maatregelen tegen in- en uitvoer van slecht vleesch.

In hoeverre is de geneeskundige ambtenaar verpligt bij zijne adviezen omtrent concessien, tevens maatregelen aan te wijzen, waardoor gebleken nadeelen konden worden opgeheven? De vergadering was van oordeel dat de geneeskundige ambtenaren zich moeten onthouden van het aanwijzen dier maatregelen. De fabriekant moet vrij blijven de maatregelen te nemen, die hij in zijn belang de beste rekende. Van Staatswege kon slechts gevorderd worden, dat de nadeelen der fabriek op voldoende wijze werden opgeheven. Op welke wijze dit geschiedde, was de zaak van den fabriekant. De strekking van adviezen der geneeskundige ambtenaren omtrent concessien voor fabrieken.

Het besluit van de vorige vergadering om het initiatief te nemen tot het oprigten eener vereeniging tot bevordering der koepokinenting, had het gevolg dat eene Nederlandsche Vereeniging tot bevordering der koepokinenting tot stand kwam, die reeds vele afdeelingen telt. Bevordering der koepokinenting.

De commissie voor het ontwerpen van een ontsmettingsregulatief (zie Verslag over 1871, blz. 11), kwam met haren arbeid gereed. Haar ontwerp werd echter niet in het licht gegeven, daar, niet lang na de vergadering, de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten tot stand kwam, welke de vaststelling van een dergelijk regulatief bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur bepaalt. Ontsmettingsregulatief.

Over de onschadelijkheid van begraafplaatsen voor de volksgezondheid.

Hoe moet de uitdrukking „zoo ze schadelijk zijn voor de volksgezondheid" in art. 46 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65) worden opgevat? Indien gevorderd kan worden dat, ten bewijze van de schadelijkheid, feiten worden aangevoerd van toegebragte schade door de betrokken begraafplaats, zal in den regel eene afkeuring onmogelijk zijn. Naar het oordeel der vergadering waren zoodanige feitelijke bewijzen door de wet niet bedoeld, maar moest het oordeel van den geneeskundigen ambtenaar gegrond zijn op hetgeen de wet zelve als schadelijk aanwees.

§ 3. Vergaderingen van de geneeskundige raden.

Noordbrabant en Limburg.

De geneeskundige raad voor Noordbrabant en Limburg vergaderde op 11 Junij te Maastricht en op 12 December te 's Hertogenbosch. De eerste dier vergaderingen werd bij verhindering van den inspecteur door den adjunct-inspecteur gepraesideerd.

Versiersels op kermiskoek.

De groene kunstbladen in de vorige vergadering door den heer Landman vertoond (zie Verslag voor 1871, blz. 15), zijn door de commissie voor scheikundige onderzoekingen bevonden eene kleurstof te bevatten, overeenkomende met groene aniline kleurstof, welke eenigzins arsenikhoudend was. De heer van der Grinten, die dergelijke blaadjes onderzocht had, verklaarde daarin geene schadelijke bestanddeelen gevonden te hebben. De voorzitter verzocht de leden om bij twijfel omtrent het al of niet schadelijke van zoodanige blaadjes, deze aan de commissie van scheikundig onderzoek te doen toekomen.

Drinkwater met stikstofhoudende organische stoffen.

In de eerste vergadering vestigde de heer van der Grinten de aandacht op door Schönbein als een zeer gevoelig reagens voor stikstofhoudende organische stoffen, die in ontbinding verkeeren, aangeprezen waterstofhyperoxyde met versch bereide guajactinctuur. Tot onderzoek van drinkwater zou deze methode de voorkeur verdienen boven andere. Verschillende watersoorten werden door hem met dit reagens onderzocht; bij de meeste kreeg hij geene, bij eenige eene zwakke reactie en bij zes ontstond de blaauwe verkleuring, die op de aanwezigheid van in ontbinding verkeerende stikstofhoudende stoffen wees. Vijf daarvan waren afkomstig uit Neerritter, waar toen dysenterie heerschte; de zesde was uit een put bij een kerkhof gelegen. De voorzitter verzocht de leden zooveel mogelijk de commissie voor scheikundig onderzoek gelegenheid te geven, de waarde van dat reagens nader te beproeven. In de najaarsvergadering deelde de heer van der Grinten mede, dat hij nogmaals het water te Neerritter had onderzocht, toen de gezondheidstoestand daar zeer gunstig was, alsmede de uitkomsten van wateronderonderzoekingen uit Berkelaer, Ohé en Laak, Ophoven, Baerlo en Boxmeer, toen aldaar dysenterie voorkwam. Deze onderzoekingen zijn publiek gemaakt in het maandblad der sectie van natuurwetenschappen van het genootschap voor natuur-, genees- en heelkunde te Amsterdam, 1872, n°. 3, onder den titel: „Proeven om fermentachtige stoffen in drinkwater op te sporen."

Een open brief aan de geneeskundige raden van den heer H. Berail, te St. Michielsgestel, over de verzameling van faecale stoffen ten behoeve van den landbouw en over het Liernurstelsel en fosses mobiles, gaf aanleiding tot eene gedachtewisseling over dit onderwerp, waarvan de slotsom was dat de raad als zijn gevoelen uitsprak dat het stelsel van Liernur het beste is en het meest geschikt voor groote steden, in wier nabijheid de faecale stoffen onmiddellijk voor den landbouw gebruikt kunnen worden, en dat het tonnenstelsel in kleine gemeenten en voor gestichten is aan te bevelen. Afvoer van faecale stoffen.

Naar aanleiding der oprigting van eene Nederlandsche vereeniging tot bevordering der koepokinenting verzocht de voorzitter de medewerking en den steun van den raad. Nederlandsche Vereeniging tot bevordering der koepokinenting.

Door den heer Landman en dr. Godefroi werd medegedeeld, dat in den laatsten tijd een aantal gevallen van syphilis van kwaadaardigen vorm door hen waren waargenomen. Daaruit werd afgeleid dat er weinig of geen toezigt op de prostitutie te 's Hertogenbosch bestaat en dat dit welligt geheel wordt verwaarloosd. De raad besloot zich over dit onderwerp met een krachtig betoog tot het gemeentebestuur te wenden. Toezigt op de prostitutie.

Op voorstel van dr. Godefroi werd besloten dat de raad zich tot de Regering zal wenden met verzoek om leerstoelen voor de gezondheidsleer aan de hooge scholen op te rigten. Onderwijs in de gezondheidsleer aan de hoogescholen.

De geneeskundige raad voor Gelderland en Utrecht hield twee vergaderingen, de eerste op 17 Mei te Arnhem, de tweede op 2 December te Utrecht. Nadat in elke dier vergaderingen door den inspecteur en den adjunct-inspecteur uitvoerige mededeelingen waren gedaan omtrent hunne bevindingen en handelingen sedert de vorige bijeenkomst, werden hoofdzakelijk de volgende punten behandeld. Gelderland en Utrecht.

Toen de adjunct-inspecteur had medegedeeld dat de opgaven omtrent verrigte vaccinatiën en waargenomen poklijders nog steeds zeer onvolledig bleven, inzonderheid te Utrecht, en dat verscheidene geneeskundigen verzuimen te voldoen aan het voorschrift van art. 7 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), regelende de uitoefening der geneeskunst, en dit zelfs op herhaalde uitnoodiging van het gemeentebestuur nalaten, terwijl de burgemeester ongezind was dat wets-artikel te handhaven, en meende dat dit beter geschieden kon door de geneeskundige ambtenaren dan door den burgemeester, verklaarde het regtsgeleerd lid, mr. Henny, dat, naar zijn oordeel, bij niet nakoming van het voorschrift der wet (toezending der duplicaten van afgegeven verklaringen wegens verrigte koepokinenting of waargenomen pokziekte aan het gemeentebestuur), de overtreder door dat bestuur en niet door den geneeskundigen ambtenaar behoort vervolgd te worden. Het gemeentebestuur behoort dat te doen, ook omdat, wanneer de opgaven geregeld inkomen, verloren geraakte bewijzen door duplicaten vervangen kunnen worden. De raad vereenigde zich eenparig met dit gevoelen. Onvolledigheid der opgaven van verrigte koepokinenting.

Prostitutie te Utrecht.

De adjunct-inspecteur vestigde bij vernieuwing de aandacht van den raad op het verdwijnen te Utrecht van de openbare huizen van ontucht en het toenemen van de clandestine prostitutie en de zoogenaamde maisons de passe, een verschijnsel dat zich, naar hij meent, ook in andere groote steden voordoet. Hij schrijft dit toe aan de wijze, waarop het toezigt op de publieke vrouwen door de politie wordt uitgeoefend. Naar zijne meening behoorden de publieke huizen weinig last van het politietoezigt te hebben, de rendez-voushuizen daarentegen veel, mits de in publieke huizen wonende vrouwen zich stipt houden aan het voorschrift dat zij geregeld tweemaal 's weeks geneeskundig onderzocht moeten worden. Sedert is uitgemaakt, dat de houders van publieke huizen geen verhaal hebben op hunne voorschotten aan de vrouwen, die zich in hunne inrigting bevinden, neemt het aantal publieke huizen voortdurend af en worden de maisons de passe druk bezocht.

De meening door sommigen geuit dat de politie even goed toezigt op laatstgenoemde huizen als op de publieke huizen kan houden, wordt weêrsproken door het regtsgeleerd lid. Hij wijst op de moeijelijkheid om eene goede bepaling van een maison de passe te geven en om aan te toonen dat de personen van beide seksen, die deze huizen bezoeken, daar ontucht plegen.

Er werd besloten een adres te rigten aan het gemeentebestuur van Utrecht, met verzoek middelen te beramen, waardoor de clandestine prostitutie beperkt kan worden. In de tweede vergadering werd besloten nogmaals eene missive over dit onderwerp aan het gemeentebestuur te rigten, nadat dit te kennen had gegeven daarover de Commissie voor de strafverordeningen te zullen hooren.

Prostitutie te Zutphen.

Daar het gemeentebestuur van Zutphen nog geen gevolg had gegeven aan het verzoek van den raad in zijne missive van het vorige jaar omtrent eene betere regeling van het toezigt op de prostitutie, werd besloten zich nogmaals tot dat bestuur te wenden. In de tweede vergadering kon worden medegedeeld dat de gewenschte verbeteringen in de verordening zijn gebragt en dat de gemeenteraad eene som van f 400 heeft toegestaan als honorarium voor den geneeskundige, belast met het onderzoek der publieke vrouwen.

Afvoer van vuil.

De adjunct-inspecteur gaf verslag van de werking van het Liernurstelsel te Amsterdam, en toonde die met behulp van gekleurde schetsen aan. Een open brief van den heer H. Bérail, te St. Michielsgestel, aan de geneeskundige raden omtrent de verzameling van faecale stoffen ten behoeve van den landbouw, met verzoek eene commissie te benoemen tot onderzoek van zijne reukelooze tonnen, werd beantwoord met de mededeeling, dat de raad met die tonnen bekend is en een nader onderzoek derhalve onnoodig acht.

Voorts werd op voorstel van den adjunct-inspecteur besloten zich tot den gemeenteraad van Utrecht te wenden met verzoek spoedig verbetering te brengen in het stelsel van afvoer der faecale stoffen.

Homoiopathische apotheek.

De apotheker S. Jacobs, te Arnhem, gaf aan den geneeskundigen

raad zijn voornemen te kennen tot oprigting eener volledige homoiopatische apotheek, en vroeg, of er wettelijke bezwaren zijn tegen zoodanige apotheek, alwaar: 1°. alle door bevoegde geneeskundigen voorgeschreven recepten worden gereed gemaakt; 2°. op aanvrage zak- of huisapotheken voor doctoren; 3°. huisapotheken voor veeartsen en veehouders; 4°. scheepskisten; 5°. zakapotheken voor reizigers; en 6°. huisapotheken voor enkele ziekten, als: kinkhoest, croup, kiespijn enz., worden afgeleverd, op uitdrukkelijke aanvraag van het geneesmiddel en mededeeling waarvoor het aangewend wordt.

De raad besloot den adressant te kennen te geven dat de wet regelende de uitoefening der artsenijbereidkunst den apotheker toelaat ook andere dan in de pharmacopoea genoemde middelen, en dus ook homoiopatische, voorhanden te hebben, mits het opschrift van het voorwerp, waarin zij aanwezig zijn, het voorschrift vermelde, waarnaar zij zijn bereid; dat, daar de apotheker geneesmiddelen op recept mag afleveren, hij niet behoeft te onderzoeken of zij al of niet homoiopatisch zijn; dat hij aan iedereen geneesmiddelen, ook homoiopatische mag afleveren, mits die hem met bepaalde aanduiding van het verlangde geneesmiddel worden gevraagd, waarbij hij echter zal hebben in acht te nemen de bepalingen van art. 13 der wet omtrent het leveren van vergiftige zelfstandigheden, en dat het afleveren van zak- of huisapotheken, zonder dat de geneesmiddelen, waaruit die bestaan, aan hem met bepaalde aanduiding dier middelen zijn gevraagd, den apotheker niet vrijstaat.

Oorzaken van het groot aantal levenloos aangegevenen.

Een voorstel van den voorzitter tot benoeming eener commissie, ten einde onderzoek te doen naar de oorzaken waarom in Gelderland en Utrecht het getal levenloos aangegeven kinderen zoo groot is, werd verworpen op grond dat men geen zuiver resultaat zou verkrijgen en naar de oorzaken zou moeten gissen. Ook de omstandigheid dat niet alle levenloos aangegevenen doodgeborenen zijn, hield van de aanneming van het voorstel terug.

Sterftestatistiek van Arnhem, voor iedere woning.

Dr. Hanegraaff vertoonde eene door hem bewerkte sterftestatistiek van Arnhem voor iedere woning. Deze arbeid is van 1866—1870 voor wijk A gereed. Met belangstelling nam de raad kennis daarvan.

Inrigting van ziekenhuizen voor gegoeden.

Dr. Homoet stelde voor dat de raad zich zou wenden tot de besturen der grootere gemeenten in zijnen kring, met verzoek een geschikt verblijf in te rigten, waar lijders uit den meer gegoeden stand, door besmettelijke ziekten aangetast, verpleegd kunnen worden of althans in die gemeenten, waar, krachtens art. 7 der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten, eene gelegenheid tot afzondering en verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten wordt ingerigt, een gedeelte daarvan voor lijders uit den meer gegoeden stand te bestemmen. Als toch volgens art. 20 dier wet de huizen, waar zich zoodanige lijder bevindt, van een kenmerk voorzien worden, zal het voor velen van belang zijn dat zij zich in dergelijke inrigting kunnen doen verplegen.

Dr. Snellen is van oordeel dat uit art. 7 volgt dat gemeentebesturen verpligt zijn die gelegenheid ook voor welgestelde lieden open te stellen.

De raad besloot zich tot Gedeputeerde Staten en die gemeentebesturen te wenden, welke, naar het oordeel van den inspecteur, daarvoor in de termen vallen en hun op de noodzakelijkheid te wijzen dat ook voor lijders uit den gegoeden stand eene gelegenheid tot verpleging worde geopend.

Vervalsching van levensmiddelen.

Op voorstel van den heer Opwyrda werd besloten dat de raad zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken zal wenden, met verzoek een wets-ontwerp tot beteugeling van het vervalschen van levensmiddelen in te dienen in den geest van het ontwerp van de geneeskundige ambtenaren. (Zie verslag over 1870, bladz. 555.)

Voorstel tot afschaffing van den Rijks accijns op het geslagt.

Een voorstel van dr. Pennink om zich tot de Regering te wenden met verzoek om den rijksaccijns op het geslagt af te schaffen en vrijen, onbelasten invoer toe te staan van vleesch, onder welken vorm ook, uit andere landen ingevoerd, werd verworpen. Naar het oordeel van den voorsteller wordt de arbeidende stand hier te lande slecht gevoed; de afschaffing der belasting op het geslagt zou de volksvoeding verbeteren.

Andere leden twijfelen er aan of de afschaffing dat gevolg wel hebben zou; die van den accijns op varkens en schapen heeft dat gevolg althans niet gehad. De arbeider drinkt in het algemeen liever jenever dan dat hij vleesch eet. In Arnhem wordt op eene bevolking van 30 000 inwoners voor meer dan f 500 000 aan sterke dranken gebruikt; men had daarvoor anderhalf millioen pond vleesch kunnen hebben. Verhooging van arbeidsloonen hebben, de ondervinding leert het, niet verbeterde voeding en huisvesting van den ambachtsman ten gevolge, maar wel grooter jeneververbruik.

Dr. van Eeten is niet overtuigd van de noodzakelijkheid van vleeschgebruik en hecht meer aan het gebruik van goed brood. Hij wijst op krachtige, gezonde menschen, die slechts bij uitzondering vleesch eten en zich voeden met aardappelen en goed brood.

De voorsteller wederlegt dit laatste door een voorbeeld. Goed gevoede poldergasten werkten veel meer en beter bij den aanleg van een deel van den Oosterspoorweg, dan Utrechtsche arbeiders, die slecht waren gevoed. Evenmin kon hij toegeven dat de afschaffing van den accijns op de varkens en schapen niet gebaat had tot verbetering der volksvoeding; in de steden moge dit waar zijn, op het platteland daarentegen houdt menig arbeider, die daaraan vroeger niet denken kon, een varken.

Voorloopige hulp bij ongelukken.

Door den voorzitter werd eene commissie benoemd (dr. van Schermbeek en dr. van Eeten) om in de volgende vergadering verslag uit te brengen over voorloopige hulp bij het voorkomen van ongelukken, in afwachting van de komst van den geneesheer.

Leerstoel voor hygiëne.

Op voorstel van dr. Snellen wordt besloten dat de raad zich tot de Regering en tot curatoren van de drie hooge scholen zal wenden met verzoek leerstoelen voor hygieine op te rigten.

Diagram der dagelijksche sterfte en cholerakaart over 1866/67.

Ten slotte werd ter bezigtiging gesteld een net bewerkt diagram, waaruit met een oogopslag de dagelijksche sterfte in 1871 aan besmettelijke ziekten te Utrecht is na te gaan, alsmede de cholerakaart van Nederland over 1866/67. (1)

Zuidholland.

De geneeskundige raad voor Zuidholland vergaderde op 27 Julij en 27 December. Van hetgeen in deze vergaderingen werd behandeld verdienen de volgende punten vermelding.

De nadeelen van het bewonen van vochtige huizen.

Bij eene discussie over de vraag, of vochtige woningen inderdaad zoo nadeelig zijn voor de gezondheid der bewoners als velen beweren, bleek dat sommige leden dit betwijfelden, vooral op grond van de ervaring, dat vele gezinnen, zonder hinder, pas gebouwde, ja nog naauwelijks voltooide woningen betrekken. Hiertegen werd echter opgemerkt, dat *nieuw* niet synoniem is met *vochtig*, daar vooral de tegenwoordige weinig solide wijze van bouwen, de dunheid der muren en de dikwijls opzettelijk ter bespoediging van het droog worden genomen maatregelen maken, dat een nieuw huis veelal volstrekt niet vochtig is. Ook werd er op gewezen, dat de wijze van bewoning belangrijken invloed hebben kan. Bovendien zijn de nadeelen niet altijd van dien aard dat de hulp van den geneesheer wordt ingeroepen en zij blijken daardoor niet altijd. Zeer vochtige woningen worden bijna uitsluitend door de geringe klasse bewoond en het is dikwijls moeijelijk na te gaan, wat aan de vochtigheid der woning en wat aan andere oorzaken is toe te schrijven. Die klasse verhuist ook zeer dikwijls en het is daardoor nog minder gemakkelijk, den invloed van eene bepaalde woning uit te maken. De vraag werd aan de aandacht der geneeskundigen aanbevolen.

Invloed van de bewerking van vlas op de gezondheid der arbeiders.

Het onderzoek naar den invloed van de bewerking van vlas op de gezondheid der arbeiders, in het vorig jaar aangevangen (zie verslag over 1871, bladz. 18), werd voortgezet. Een rapport daarover van den adjunct-inspecteur is opgenomen in de *Verzameling van stukken enz.*, jaargang 1872, bladz. 179 en volgende.

Daaruit schijnt te blijken dat de vlasbereiding, zoo als zij in Zuidholland wordt uitgeoefend, schadelijk is, vooral voor de ademhalingswerktuigen en dat menig vlasarbeider het slagtoffer wordt van zijn bedrijf. Betere inrigting van de zwingelkeeten zou, naar de meening van den verslaggever, de vlasbereiding veel minder schadelijk maken.

Diagnose van typhus

De sterfte-opgaven gaven onder anderen aanleiding tot het opperen van twijfel of de diagnose van typhus wel altijd juist is. Meer eenstemmigheid omtrent het begrip van typhus onder de geneeskundigen ware wenschelijk. Bovendien is ook het onderscheiden van typhus exanthematicus en typhus abdominalis noodzakelijk, met het oog op de te nemen maatregelen, die niet bij beiden dezelfde zijn.

---

(1) De cholera-epidemie in Nederland in 1866 en 1867. Eerste stuk. Uitgegeven door het Departement van Binnenlandsche Zaken. Te 's Gravenhage bij van Weelden en Mingelen en hunne Correspondenten. 1872.

Geneeskundige armenverzorging.

Geneeskundige armenverzorging.

Naar aanleiding eener circulaire betreffende geneeskundige armenverzorging in November door de geneeskundige inspecteurs aan de gemeentebesturen gezonden (zie *Verzameling van stukken enz.*, jaargang 1872, bladz. 194), werd de wenschelijkheid van goede ziekenfondsen besproken en bleek het dat sommige leden met de geneeskundige inspecteurs van oordeel waren, dat die inrigtingen menigmaal beter zullen slagen en meer volledig vertrouwen zullen vinden bij hen, voor wie zij bestemd zijn, wanneer zij den zedelijken steun van de gemeentebesturen hebben en deze daarop toezigt uitoefenen.

Begraafplaats te Kralingen.

Het Koninklijk besluit, waarbij het bevel tot sluiting van de begraafplaats der Roomsch-katholieken te Kralingen werd vernietigd, werd door den raad met leedwezen vernomen, daar in zijne vergaderingen de voor de algemeene gezondheid schadelijke toestand van die begraafplaats meermalen ter sprake was gekomen.

Tweede uitgaaf der Pharmacopoea Neerlandica

De invoering der tweede uitgaaf van de Pharmacopoea Neerlandica gaf herhaaldelijk aanleiding tot bespreking van den invloed, dien deze op de winkelvisitatiën moest uitoefenen en leidde tot het besluit, dat in de eerste vergadering van 1873 de winkelvisitatie opzettelijk behandeld zou worden, en dat tot die vergadering ook de plaatsvervangende leden zouden worden opgeroepen.

Wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

Naar aanleiding van de aanstaande invoering der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) en van een brief van de Nederlandsche Vereeniging tot bevordering der koepokinenting, werd nagegaan wat, naar het gevoelen van den raad, door die vereeniging zou kunnen gedaan worden om de goede werking van de bepalingen dier wet, voor zooveel de koepokinenting betreft, te bevorderen. Ook werd de wenschelijkheid der oprigting van inrigtingen tot voortplanting van oorspronkelijke koepokstof (1) (zoogenaamde Parcs vaccinogènes) besproken en omtrent de beste wijze van inenting door sommige leden van gevoelen gewisseld, waarbij men deed uitkomen, dat de inenting van arm op arm, die in 96 pct. der gevallen goede uitkomsten had opgeleverd, te verkiezen was boven die van glaasjes, waarbij slechts in 64 pct. der gevallen het doel was bereikt, doch aan de andere zijde ook werd aangevoerd dat inenting van glaasjes daarom niet geheel is te verwerpen en niet overal kan worden vermeden. Op de noodzakelijkheid van hervaccinatie na eenige jaren werd met aandrang gewezen.

Misbruik van den doctorstitel.

Het toenemend misbruik van den titel van doctor door daartoe niet bevoegden en het zonder afleggen van eenig examen koopen van een buitenlandsch doctordiploma (bijv. van de universiteit te Philadelphia, van welke de diploma's in Engeland worden te koop aangeboden en in Nederland gekocht worden), werd ter sprake gebragt. De raad betreurde het, dat onze wetgeving geene bepaling bevat, die aan dat

(1) Zoo als er reeds te Rotterdam, Amsterdam en 's Gravenhage bestaan en te Utrecht eene van Rijkswege wordt opgerigt.

misbruik een einde kan doen maken, daar het onkundig publiek de dupe wordt van zulke afkeuringswaardige handelingen en de doctorale graad hierdoor zijne waarde en beteekenis verliest.

Noordholland.

De geneeskundige raad voor Noordholland hield twee vergaderingen te Amsterdam, op 4 Junij en 10 December. In die vergaderingen werden hoofdzakelijk de volgende punten behandeld.

Tarief voor schadeloosstelling wegens geleverde geneesmiddelen.

De commissie in het vorige jaar benoemd voor het ontwerpen van een tarief voor schadeloosstelling wegens geleverde geneesmiddelen ten dienste van de armen (zie Verslag over 1871, bladz. 20), bragt een verslag uit. Uit een naauwkeurig onderzoek was haar gebleken dat het tarief, hetwelk bij het Algemeen Ziekenfonds te Amsterdam in werking is, ook voor het platteland tot grondslag kan dienen, wanneer het met 10 pct. wordt verhoogd. De veranderingen in den beursprijs der geneesmiddelen zouden voor zoodanig tarief voor het platteland niet bij herhaling wijzigingen noodzakelijk maken en de geneeskundige ambtenaren konden, waar verandering noodig was, de gemeentebesturen en geneeskundigen inlichten. De commissie verklaarde uitdrukkelijk, dat zulk een tarief alleen als grondslag kon worden beschouwd bij het aangaan van contracten tusschen gemeentebesturen of oprigters van ziekenfondsen en apothekers of geneeskundigen, maar niet als een wettig verbindend tarief kan worden vastgesteld. Na de mededeeling dat zoodanig tarief te Wormerveer reeds in werking was en tot geene moeijelijkheden aanleiding gaf, werd het door de vergadering aangenomen.

Onderzoek van slagterijen en bewaarplaatsen van bloed.

De gezondheidscommissie te Amsterdam achtte een onderzoek raadzaam naar den toestand van slagterijen en bewaarplaatsen van bloed in de gemeente, en verzocht den geneeskundigen raad zich met die taak te belasten, omdat hare leden, niet zoo als die van den raad, de bevoegdheid bezaten om die inrigtingen binnen te treden. Aan dat verzoek besloot de raad gevolg te geven, en in de vergadering van 10 December bragt de daartoe benoemde commissie, bestaande uit de heeren dr. Israëls, Heinsius, Allebé en Pas haar rapport uit. In dat rapport, waarin de nadeelen, voortvloeijende uit de inrigtingen voor bloedbereiding en uit het bestaan van slagterijen in bevolkte gemeenten werden aangetoond, werd de wensch tot oprigting van abattoirs, buiten, maar nabij de kom der gemeente, uitgesproken. De meerderheid was echter van oordeel, dat voor Amsterdam de tijd tot oprigting van abattoirs eerst dan zal gekomen zijn, als de slagters bij de wet verhinderd zullen zijn van hunne bijzondere slagtplaatsen gebruik te maken. De adjunct-inspecteur wees op het voorbeeld van 's Hertogenbosch, ten bewijze dat het tot stand komen van abattoirs, ook zonder wettelijken dwang, mogelijk was. De voorzitter deelde dit gevoelen en was van oordeel dat particuliere krachten wel tot het oprigten van abattoirs in staat zullen zijn, zoodra slechts de nadeelen van den bestaanden toestand voor het publiek en de voordeelen der abattoirs ook voor de slagters voldoende zullen zijn aangetoond.

Verzameling eener volledige hygieinische boekerij.

Het bijeenbrengen van eene volledige hygieinische boekerij werd door den voorzitter aanbevolen. Door zamenwerking van verschillende instellingen, de gezondheidscommissie te Amsterdam, het athenaeum en de geneeskundige raad, ware dit doel te verwezenlijken. De raad besloot zijne verzameling aan dit doel dienstbaar te maken.

Resultaten van het Liernurstelsel te Amsterdam. Commissie voor het vraagstuk van den afvoer van faecalien, in verband met gezondheid en landbouw

De hoogleeraar Gunning deelde in de Junijvergadering de uitkomsten mede, die tot hiertoe door de verzameling van faecale stoffen volgens het stelsel van Liernur te Amsterdam verkregen waren. (Zie *Verzameling van stukken*, jaargang 1872, bladz. 71—73.) Uit die mededeelingen bleek dat, hoezeer men zich uit een hygieinisch oogpunt over die resultaten mag verheugen, de finantiele zijde van het vraagstuk nog weinig bemoedigend was en dat men er naar streven moest om hierin verbetering te brengen, zoowel door verbetering der hoedanigheid der stoffen als door het zoeken naar middelen om de transportkosten te verminderen. De fabricatie van poudrette verdiende uit dit oogpunt aanmoediging.

Naar aanleiding van deze mededeeling bleek de raad van oordeel, dat hij voortdurend het oog moet houden op het vraagstuk der faecalien, in verband met de gezondheid en met de belangen van den landbouw, en moet trachten zooveel mogelijk door eigen onderzoek en, zoo noodig door proefnemingen tot oplossing van het vraagstuk bij te dragen. Te dien einde werd eene commissie benoemd, bestaande uit de heeren Gunning, Swens, van Hengel, van Balen Blanken, den adjunct-inspecteur en den voorzitter.

Levering van geneesmiddelen, bereid volgens de eerste uitgave der Pharmacopoea Neerlandica

Bij de behandeling van den uitslag der winkelvisitatie bleek, dat in onscheidene apotheken nog geneesmiddelen werden afgeleverd, bereid volgens de eerste uitgave der Pharmacopoea Neerlandica, niettegenstaande de bereidingswijze van menig geneesmiddel in beide uitgaven aanmerkelijk verschilt. De raad besloot de pharmaceuten te herinneren dat de geneesmiddelen thans volgens de Pharmacopoea Neerlandica, editio altera, behooren gereed gemaakt te worden, en de geneeskundigen opmerkzaam te maken op het verschil in de bereidingswijze en het daaruit voortvloeijende verschil in geneeskracht, volgens de beide uitgaven der Pharmacopoea.

De wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

In de Decembervergadering werd gesproken over de uitvoering der wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten. De leden van den raad konden aan eene goede uitvoering krachtig medewerken. Op sommige punten werd de aandacht gevestigd, op artt. 2, 4 en al die artikelen waarbij de medewerking der geneeskundigen gevorderd wordt.

Met betrekking tot art. 6 werd aan de leden zelven en door hunne bemiddeling in wijder kring, verzocht, dat men reeds nu, zonder te wachten tot het verschijnen eener besmettelijke ziekte, aanteekening zou houden van mestvaalten en van alles wat met de openbare reinheid in strijd is, en die aanteekeningen aan de geneeskundige ambtenaren zou mededeelen, opdat deze daarvan gebruik zouden kunnen maken tot wegruiming van die schadelijke invloeden, zoodra mogelijk, en althans bij het heerschen van besmettelijke ziekten.

Omtrent de lokalen tot afzondering en verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten (art. 7), die in Noordholland zoo nuttig bevonden zijn, zal voor elke gemeente onderzocht moeten worden, in hoever dergelijke gelegenheid bestaat of mogelijk is.

Ten aanzien van de bevordering der vaccinatie en revaccinatie zal nagegaan moeten worden, welke maatregelen voor Noordholland meest wenschelijk zijn.

De raad besloot aan eene commissie, bestaande uit de heeren van Balen Blanken, van Hengel, de Lange en van der Boon, met den adjunct-inspecteur, den secretaris en den voorzitter, op te dragen die punten aan een naauwgezet onderzoek te onderwerpen en daarover rapport uit te brengen.

Corresponderende leden.

De aftredende corresponderende leden werden herbenoemd. Als nieuw corresponderend lid werd benoemd de heer dr. H. C. P. van der Lee te Purmerende.

Zeeland.

De geneeskundige raad in Zeeland is tweemalen vergaderd geweest, te weten: 31 Mei en 25 November 1872.

Tot de werkzaamheden die eene opzettelijke vermelding behoeven, behooren de volgende onderwerpen.

Deelneming aan de Nederlandsche Vereeniging tot bevordering der koepokinenting.

1°. De deelname, zoo door het oprigten van afdeelingen als anderzins aan de in 1872 tot stand gekomen Nederlandsche Vereeniging tot bevordering der koepokinenting.

De raad, ofschoon zeer genegen om het nut te erkennen dat de vereeniging door hare bemoeijingen welligt in andere gewesten zal kunnen stichten, is van meening dat deze voor Zeeland daarom niet gevorderd worden, omdat de ondervinding leert dat het in Middelburg gevestigde bureau van vaccinatie en revaccinatie in staat is om in de aanvragen der geneeskundigen om koepokstof te voorzien; dat over het algemeen de tegenstand tegen de kunstbewerking der vaccinatie en revaccinatie in dit gewest niet groot is; en dat, waar deze uitgaat van zekere godsdienstige rigting, zij toch niet met vrucht te overwinnen zal zijn dan door een bij de wet in te voeren dwang. Op deze gronden besluit de raad om niet tot de bedoelde vereeniging toe te treden.

Onderzoek naar het groot aantal levenloos aangegevenen in Zeeland.

2°. Uit een door eene commissie, met het onderzoek belast naar het groot aantal levenloos aangegevenen in Zeeland, uitgebragt rapport is gebleken dat bij de tegenwoordige regeling der statistiek, het cijfer der levenloos aangegevenen niet het minst vertrouwen verdient, en dat omtrent de oorzaken van den dood alom groote onzekerheid heerscht.

De commissie had de over de jaren 1861 tot en met 1870 verzamelde cijfers, voor zoover zij die van de geneeskundigen en van de gemeentebesturen had kunnen verkrijgen, in tabel gebragt en daaruit aangetoond de redenen die tot de aangegeven conclusiên geleid hebben, onder aanbeveling van maatregelen te nemen, die tot het erlangen van eene betere statistiek zouden kunnen leiden

Dien ten gevolge is besloten dat de geneeskundige raad zich zoude wenden tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, met het verzoek

dat uitvoering mogt gegeven worden aan den wensch door het internationaal congres voor statistiek in zijn 7de zitting in 1869 te 's Gravenhage uitgebragt, dat namelijk de regeringen dier landen, waar het Code Napoleon in werking is, betreffende de aangiften bij den burgerlijken stand, de maatregelen nemen, die haar het doelmatigst voorkomen om tot de juiste kennis te geraken van het aantal kinderen, dat *a.* dood ter wereld gekomen is, *b.* levend geboren is doch vóór de geboorte-aangifte overleden.

Verder zullen de verloskundigen in dit gewest worden verzocht om voortaan, bij de verklaring van eene dood-geboorte, die zij verpligt zijn te onderteekenen, opgaaf te doen aan den burgerlijken stand van de vermoedelijke oorzaak van het afsterven van het kind; en de gemeentebesturen, om in de maandelijks den inspecteur toe te zenden sterftestaten, den inhoud dier opgaven in de kolommen 10 en 11 mede te deelen.

Verband tusschen de vlas-industrie en de malariaziekten.

3°. De in de vorige vergadering benoemde commissie (Verslag over 1871, bladz. 22) tot het onderzoek in hoever er eenig verband zoude bestaan tusschen den vlasbouw en malaria-ziekten, heeft, als haar gevoelen, waarmede de raad zich vereenigde, uitgesproken dat die veronderstelling niet aannemelijk is; dat de vermindering van malariaziekten, bijzonder van de herfstkoorten in Zeeland bepaald moet worden toegeschreven aan de verbeterde sanitaire verhoudingen, waaronder de provincie in den laatsten tijd bij voortduring wordt gebragt; voorts dat het onbewezen is dat de maatregelen, daartoe genomen, gepaard gingen met eene afnemende vlasteelt, en dat in het oog dient te worden gehouden dat steeds veel vlas in Zeeland verbouwd doch niet verwerkt wordt.

Geneeskundige armenverzorging.

4°. Eene commissie, met het onderwerp eener geneeskundige armenverzorging belast, heeft de wijze waarop zij thans in Zeeland geregeld is, tabellarisch voorgesteld en die tabel in een uitvoerig rapport toegelicht; tevens daarbij een overzigt gevende van de uiteenloopende maatregelen door de gemeentebesturen genomen, ter voorziening in- en bezoldiging van de betrekking van doodschouwer. Hierdoor werd derhalve een vergelijkend geheel geleverd van den feitelijken toestand waarin op dit oogenblik de gemeentelijke geneeskundige ambtsbediening in dit gewest verkeert.

Er werd besloten om bij gelegenheid dat de inspecteur zijne denkbeelden aan de gemeentebesturen zal mededeelen omtrent de grondslagen, waarop naar zijn gevoelen en dat van zijne ambtgenooten, de geneeskundige armenverzorging behoort te berusten en de toepassing daarvan zal aanbevelen, een afdruk van bovenbedoeld rapport met de daarbij behoorende tabel aan de gemeentebesturen en aan Gedeputeerde Staten te verzenden.

Bereiding van pulvis Doveri

5°. De uitgaaf in 1872 van de nieuwe Pharmacopoea Neerlandica heeft den geneeskundigen raad aanleiding gegeven om te overwegen of zekere, onder dagteekening van 28 Januarij 1867, tot de pharma-

centen gerigte circulaire, waarin aanbevolen werd om bij de bereiding van *pulvis doveri* gebruik te maken van *extractum opii*, in plaats van den wettelijk voorgeschreven *pulvis opii*, behoorde te worden herroepen, nu in de nieuwe Pharmacopoea is aangegeven, dat in den *pulvis opii* een bepaald morphinegehalte moet aanwezig zijn. Hoezeer vele leden geneigd waren om de voorkeur te blijven schenken aan eene voortgezette bereiding van *pulvis doveri* uit *extractum opii*, zoo heeft niettemin de raad gemeend dat de wettige voorschriften behooren te worden opgevolgd en dat derhalve de strekking van bovenbedoelde circulaire moet beschouwd worden als te zijn vervallen.

6°. De geneeskundige raad alsnog niet overtuigd van de overeenstemmende beteekenis der qualificatien door de gecommitteerden voor de winkelvisitatiën bij hun oordeel over de bevinding van den toestand der apotheken aangenomen, en eene openbare beoordeeling, die alligt onverdiend den goeden naam van sommigen zoude kunnen benadeelen, nog niet wenschelijk achtende, besloot ook dit jaar het onderwerp in eene zitting met gesloten deuren te behandelen.

Verslagen omtrent de winkelvisitatien, niet openbaar behandeld.

Intusschen zal een overzigt van de tot dusver gedane beoordeelingen door de verschillende commissiën opgemaakt en in de volgende zitting aan den raad worden medegedeeld.

7°. De geneeskundige raad in overweging nemende dat de verzameling van praeparaten, boek- en plaatwerken enz., uitmakende de nalatenschap der voormalige klinische school te Middelburg, thans in eigendom en in bewaring van de gemeente, bij eene ruimere bekendheid onder de geneeskundigen, meer nut zoude kunnen stichten wanneer zij gemakkelijker toegangbaar was, heeft besloten om zich tot het gemeentebestuur te wenden met het verzoek om die verzameling in bruikleen af te staan, onder voorbehoud dat de collectie bewaard blijve op de tegenwoordige daartoe zeer geschikte plaats in het gasthuis, en dat de leden van den geneeskundigen raad steeds vrijen toegang tot haar mogen hebben.

Bezittingen van de voormalige klinische school te Middelburg

Tegen de inwilliging van dit verlangen is geene bedenking geweest.

8°. Wegens de benoeming van den heer T. Persant Snoep, heel- en vroedmeester te Kapelle, tot lid van den geneeskundigen raad, is deze van de lijst der corresponderende leden afgevoerd.

Corresponderende leden.

De aftredende corresponderende leden G. J. W. Berghuijs, provinciale veearts 1ste klasse te Middelburg, en M. Luteijn Mazure, provinciale veearts 2de klasse te Oostburg, zijn herbenoemd.

Het getal corresponderende leden bedraagt thans 20.

De raad voor Friesland en Groningen vergaderde op 8 Junij te Groningen en op 23 December te Leeuwarden.

Friesland en Groningen.

De voorzitter deelde het vervolg mede van de correspondentie over de verbreiding der pokken door militairen. (Zie Verslag over 1871, bladz. 24.) Door den Minister van Oorlog was namelijk aan den Mi-

Verbreiding der pokken door militairen.

nister van Binnenlandsche Zaken afschrift eener memorie van den inspecteur van de geneeskundige dienst der landmagt gezonden, waarin de feiten door den geneeskundigen raad aangevoerd werden ontkend. Daar voortzetting der correspondentie blijkbaar tot geen practisch resultaat zou leiden, besloot de raad deze zaak verder te laten rusten en zich te vreden te stellen met op de bestaande misbruiken gewezen te hebben.

Nederlandsche Vereeniging tot bevordering der koepokinenting.

Een verzoek van het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging tot bevordering der koepokinenting, om medewerking van den raad tot het welslagen van die instelling, gaf den voorzitter aanleiding de leden tot medewerking zooveel mogelijk aan te sporen.

Onderwijs in de gezondheidsleer aan 's Rijks kweekschool voor onderwijzers te Groningen.

De voorzitter deelde mede dat door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan dr. A. Th. Folkersma te Groningen is opgedragen, aan 's Rijks kweekschool voor onderwijzers aldaar, onderwijs te geven in de gezondheidsleer.

Quarantaine inrigtingen in Friesland en Groningen.

De wenschelijkheid eener betere organisatie van de quarantaine-inrigtingen in Friesland en Groningen, gaf aanleiding tot een uitvoerig rapport (Zie Verslag over 1871, bladz. 28). Daar de wensch werd uitgesproken, dat de geschiedenis van de wetgeving betreffende dit onderwerp hier te lande aan het rapport werd toegevoegd, besloot de raad de commissie uit te noodigen haar rapport daarmede aan te vullen. Tot lid der commissie werd prof. Tellegen benoemd.

De raad vereenigde zich later met het praeadvies van de commissie, betreffende de quarantainewetgeving, en verzocht den Minister 1°. intrekking der Publicatie van 1805; 2°. opheffing der quarantaine van personen; 3°. bepalingen uit te lokken omtrent het onderzoek en de ontsmetting van schepen en de verpleging van zieken in den geest van het ontwerp der inspecteursvergadering. (Zie Verslag over 1871, blz. 474.)

Uitvoering van art 18 der wet van 4 December 1871 (*Staatsblad* n°. 134), tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

In de wintervergadering werd eene missive van het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging tot bevordering der koepokinenting behandeld, met verzoek de meening van den raad te mogen vernemen omtrent de beste wijze, waarop, vooral in plattelandsgemeenten, art. 18 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), zal kunnen uitgevoerd worden. Minstens om de drie maanden moet overal gelegenheid worden gegeven tot kostelooze inenting. Hoe kan dit op de gemakkelijkste wijze georganiseerd worden? De inenting zal niet meer afhankelijk zijn van het voorhanden hebben van koepokstof, maar er *moet* steeds goede pokstof voorhanden zijn.

De raad overwoog daarbij het volgende:

Iedere gemeente kan naar plaatselijke omstandigheden en behoefte handelen. In groote gemeenten worde gebruik gemaakt van vaccinatiebureaux en bezoldigde vaccinateurs; in kleine gemeenten geschiede de inenting aan de woning van den plaatselijken geneeskundige of aan de woningen der belanghebbenden. In de behoefte aan stof kan voorzien worden door glycerinelymphe, die zoowel hier te lande als in het

buitenland te bekomen is. Regeling der vaccinatie kan gemakkelijk geschieden, indien de gemeentebesturen door aanstelling van vaste bezoldigde vaccinateurs daarin voorzien. De grootste moeijelijkheid bestaat daarin, dat het soms bezwaarlijk is altijd en overal voldoende stof voor de inenting beschikbaar te hebben, vooral op het land, waar geen bureaux voor vaccinatie zijn. De bureaux in Friesland en Groningen zijn plaatselijke inrigtingen, die niet verpligt zijn het platteland steeds van goede stof te voorzien. Het scheen wenschelijk dat de gewestelijke besturen voor het platteland opkomen en zorgen dat voor plattelandsgemeenten goede stof te bekomen zij. De toezending der inentstof moest aan de gemeentebesturen en niet aan de geneeskundigen geschieden, ten einde die stof naar gelang der behoefte uit te deelen. (1)

Wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

De wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten gaf nog aanleiding tot behandeling van enkele andere punten, als de beteekenis van het woord „febris typhoidea" in art. 1, waaromtrent de raad besloot zich tot den Minister te wenden; het voorschrift in art. 7 met betrekking tot de localen voor afzondering van lijders aan besmettelijke ziekten; art. 29, inzonderheid vooral met het oog op art. 14, en op de vele verordeningen, die omtrent dit onderwerp in beide provinciën bestaan, waarin bepaald is dat niet alleen kinderen uit besmette huizen niet naar de school, werkplaats, winkel of fabriek, maar zelfs niemand in openbare bijeenkomsten, kerken, enz. mag komen, voor dat de geneesheer verklaard heeft dat alle gevaar voor besmetting is geweken. Mogen deze en dergelijke bepalingen, vroeg men, in die verordeningen van kracht blijven? Het antwoord luidde dat de wet niet derogeert aan de bestaande verordeningen en toelaat aan hare bepalingen uitbreiding te geven mits dit niet in strijd daarmede geschiede.

Aan de commissie, in 1871 benoemd, om het wets-ontwerp tot voorziening tegen besmettelijke ziekten te toetsen aan hetgeen in Friesland en Groningen te dien aanzien is vastgesteld, werd opgedragen het thans tot wet verheven ontwerp te toetsen aan de op die onderwerpen in die provinciën bestaande verordeningen, bepaaldelijk met het oog op art. 29 der wet.

Voorziening in zuiver drinkwater.

Wegens het gebrek aan zuiver drinkwater in vele gemeenten van Friesland en Groningen, besloot de raad de gemeentebesturen uit te noodigen in die behoefte te voorzien, door den aanleg van regenbakken bij openbare gebouwen en van vijvers.

Leerstoel voor gezondheidsleer.

De vergadering besloot den Minister van Binnenlandsche Zaken te verzoeken leerstoelen voor gezondheidsleer op te rigten aan de hooge-

---

(1) De raad schijnt niet gedacht te hebben aan de voorwaarde, waarop aan verschillende bureaux van vaccinatie een subsidie uit 's Rijks schatkist is verleend: dat zij namelijk kosteloos pokstof moeten leveren. Gesubsidieerde bureaux zijn: de genootschappen tot bevordering der koepokinenting te Amsterdam en te Rotterdam, de vaccinatiebureaux te 's Hertogenbosch, Arnhem, Middelburg, Utrecht en dat in het ziekenhuis Calvarienberg te Maastricht, alsmede de inrigting voor retrovaccinatie te Stad Ommen (Ommerschans). Ook de 's Gravenhaagsche Vereeniging voor koepokinenting levert kosteloos animale en gehumaniseerde pokstof, voor zoover de voorraad strekt.

scholen en aan de polytechnische school, en curatoren der hoogescholen te verzoeken dit te bevorderen.

Corresponderende leden.

Dr. G. A. Venema te Groningen werd, op zijn verzoek, door den raad eervol als corresponderend lid ontslagen. De geneeskundige A. H. van Ringh, te Pingjum, werd tot corresponderend lid benoemd.

Overijssel en Drenthe.

De vergaderingen van den geneeskundigen raad voor Overijssel en Drenthe, werden gehouden op 22 Junij te Assen en op 21 December te Zwolle.

Vervalsching van levensmiddelen.

Op voorstel van dr. Ketwich Verschuur werd besloten aan de commissie tot onderzoek van vervalschingen van levensmiddelen op te dragen een of ander voedingsmiddel of drank tegen iedere volgende vergadering te onderzoeken. Als beginsel werd daarbij aangenomen, dat het onderzoek naar vervalschingen, die wel de waarde van de vervalschte voorwerpen verminderen, maar voor de gezondheid van den verbruiker niet schadelijk zijn, niet op den weg der commissie ligt. In de eerste plaats werd tot het onderzoek van bier besloten.

Noctilucine.

Een lid der bovenvermelde commissie haalt een voorbeeld aan van schijnbare vermenging van levensmiddelen met eene schadelijke zelfstandigheid. Aardappelen verspreidden licht in het donker, zoodat het vermoeden rees dat er phosphorus onder vermengd was. Daar er echter zonder schadelijke gevolgen van gegeten was en de eigenaardige phosphorusreuk ontbrak, schreef men het lichten toe aan de ontwikkeling van de zoogenaamde noctilucine op de aardappelen.

Geneeskundige armverzorging.

Naar aanleiding van tweė staten, eene voor Overijssel, de andere voor Drenthe, kwam de geneeskundige armenverzorging ter sprake. De commissiën voor de winkelvisitatie zullen de gegevens verzamelen, opdat deze staten, zooveel noodig, aangevuld kunnen worden. Eene circulaire door de geneeskundige ambtenaren aan de gemeentebesturen gezonden, werd tevens behandeld. Vele leden vreesden dat zij ter zijde gelegd of dat het doel niet begrepen zou worden, Andere hadden gewenscht dat zij ook ware gezonden aan zoodanige corporatiën, op wier weg de behartiging van de belangen der armen ligt, bijv. de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Een voorstel om zich alsnog tot die Maatschappij te wenden, werd verworpen, omdat ieder lid van den raad in zijn departement dit onderwerp ter sprake kan brengen.

Veenrook.

Dr. Cohen bragt de veenrook ter sprake, die, volgens zijne opmerkingen, niet slechts onaangenaam is voor gezonden, maar ook schadelijk voor borstlijders, vooral lijders aan asthma. Ook de heer Hamer had dit in het hospitaal te Ommerschans waargenomen. De heeren dr. Amshoff, dr. de Witt en Brouwer, hadden er daarentegen geen nadeel van gezien.

Dr. Cohen meent dat het branden van het veen zeer goed door bemesting met kali te vervangen ware, waartegen echter de heer Stheeman andere, ongunstige getuigenissen overstelde.

De voorzitter verzocht daarop de geneeskundigen die aanwezig waren, vooral hen die nabij den oorsprong van den veenrook wonen, hunne aandacht te vestigen op het al of niet schadelijke daarvan.

De wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten werd door den voorzitter ter sprake gebragt. De vrees werd geopperd, dat art. 7 in de meeste gemeenten een doode letter zou blijven. De vraag of voor meergegoeden eene afzonderlijke gelegenheid tot afzondering moest opengesteld worden, moest volgens het regtsgeleerd lid in zoover ontkennend beantwoord worden, dat de gemeentebesturen daartoe niet verpligt zijn. Ten aanzien van art. 18, over de toepassing waarvan de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der koepokinenting het gevoelen van den raad had gevraagd, liepen de gevoelens uiteen. Eenige leden zagen in de toepassing weinig bezwaar, anderen zagen dit wel voor sommige gemeenten, doch alleen uit een finantieel oogpunt. Eene andere vraag was, of er wel altijd genoegzame voorraad koepokstof voorhanden zal zijn. De wensch werd geuit, dat de driemaandelijksche vaccinatiën zooveel mogelijk in de verschillende gemeenten van eene provincie op verschillende tijdstippen plaats mogten hebben.

Wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

De commissie in 1871 belast met het ontwerpen van een algemeenen norm voor het bouwen van schoollocalen, bragt rapport uit over de regelen, die haars inziens daarbij behooren te worden in acht genomen. Tot grondslag had zij de regelen genomen voor Zuidholland vastgesteld. De heer J. Strootman, hoofdingenieur van den waterstaat voor Groningen en Drenthe was als corresponderend lid uitgenoodigd de discussie over dit onderwerp bij te wonen en heeft daaraan bereidwillig voldaan. De commissie werd gemagtigd haar regulatief met inachtneming van het in de vergadering besprokene te voltooijen en het daarna namens den geneeskundigen raad aan Gedeputeerde Staten van Overijssel en van Drenthe te zenden, met verzoek de in dat regulatief vervatte regelen in acht te doen nemen bij het stichten en verbouwen van schoollocalen.

Regelen voor het bouwen van scholen.

Naar aanleiding van eene klagt over het plan voor eene nieuw te bouwen school te Gieterveen, werd uitvoerig van gedachten gewisseld over verwarming en ventilatie van schoollocalen.

Verwarming en ventilatie van scholen.

Door dr. van Ketwich Verschuur werd de aandacht gevestigd op de noodzakelijkheid van het tot stand komen van verordeningen of wettelijke bepalingen op het onbewoonbaar verklaren van woningen. De noodzakelijkheid daarvan, alsmede van bepalingen op het bouwen van woningen werd algemeen erkend, en de raad vereenigde zich met het gevoelen van het regtsgeleerd lid, dat, zal er iets geschieden, eene algemeene wet eenige hoofdregelen zal moeten inhouden.

Onbewoonbaar verklaren van woningen.

Tot corresponderend lid werd benoemd de heer J. Strootman, hoofdingenieur van den waterstaat in Groningen en Drenthe.

Corresponderend lid.

ONDERZOEK NAAR DE VOLKSGEZONDHEID.

De hier volgende sterftestaten zijn op dezelfde wijze bewerkt en ingerigt als in de vorige jaren.

STERFTE I

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE					
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Aalst	595	10	59.50	„	„	„	„	„	„	„
Aarle-Rixtel	1 506	41	36.73	2	1	„	„	„	1	2
Alem c. a.	1 188	26	45.69	„	4	„	„	„	1	„
Almkerk c. a.	1 617	38	42.55	3	„	„	„	„	„	„
Alphen en Riel	1 751	36	48.63	2	„	1	1	2	„	„
Andel.	793	31	25.58	1	1	„	„	„	„	„
Asten.	3 205	71	45.14	4	„	„	„	„	1	1
Baardwijk	1 494	47	31.78	7	2	„	„	„	„	„
Baarle-Nassau.	2 195	39	56.28	2	„	„	1	2	„	1
Bakel c. a	1 773	47	37.72	3	„	„	„	„	„	„
Beek en Donk	1 431	52	27.51	8	4	„	„	„	„	2
Beers	705	12	58.75	„	2	„	„	„	„	„
Berchem.	1 982	56	35.39	9	„	„	„	„	1	„
Bergen op Zoom.	9 427	271	34.78	16	18	„	2	6	„	2
Bergeijk	1 785	48	37.18	4	1	„	„	„	„	4
Berkel c. a.	1 134	26	43.61	3	„	8	„	„	„	„
Berlicum c. a.	2 539	44	57.70	3	1	„	„	„	1	„
Besoijen	1 158	43	26.93	7	„	„	„	„	1	1
Best	1 904	44	43.27	3	3	„	„	„	„	„
Beugen c. a.	1 557	30	51.90	2	1	„	„	„	„	1
Bladel c. a.	1 345	25	53.80	1	„	1	„	„	„	2
Boekel	2 243	55	40.78	5	„	1	„	„	„	„
Bokhoven	260	12	21.66	„	1	„	3	„	„	1
Borkel en Schaft.	585	10	58.50	„	„	„	„	„	„	„
Boxmeer.	2 082	64	32.53	2	4	„	„	„	„	„

DORDBRABANT IN 1872.

IN GEVOLGE VAN:														
(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven (begrepen in de vorige kolom.)
.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	8	8
»	»	1	4	»	»	1	10	»	2	»	»	16	1	1
»	»	1	1	»	1	1	6	»	»	»	»	10	1	1
»	1	2	4	»	1	3	7	»	»	1	»	13	3	3
1	»	»	1	1	4	3	9	1	1	»	»	9	»	»
»	»	4	1	»	3	1	3	»	»	»	»	11	6	6
»	»	»	4	2	13	»	20	3	1	»	»	16	6	4
»	»	3	5	1	1	1	6	»	3	1	»	13	4	2
»	»	1	1	»	4	3	7	1	5	»	»	11	»	»
»	»	2	4	»	3	3	10	»	1	»	»	8	13	13
»	»	1	8	»	5	5	8	»	»	»	»	10	1	1
»	»	»	»	»	1	1	3	»	»	»	»	5	»	»
3	»	2	4	1	1	1	17	1	»	»	»	9	7	5
1	»	12	28	1	13	22	38	»	3	»	1	89	19	19
»	»	»	2	1	3	5	15	»	1	»	»	12	»	»
»	»	»	»	1	3	3	2	»	»	»	»	6	»	»
»	»	1	1	3	4	1	12	1	4	1	»	8	3	3
»	»	1	5	»	4	1	7	»	»	»	»	16	»	»
»	»	»	3	»	7	4	8	»	»	»	»	16	»	»
»	»	»	2	»	4	1	2	»	4	»	»	12	1	»
»	»	»	2	»	1	»	6	»	1	»	»	11	»	»
»	»	4	4	»	6	4	8	1	2	»	»	8	12	12
»	»	»	2	»	1	»	1	»	»	»	»	3	»	»
»	»	1	»	»	1	»	4	»	»	»	»	4	»	»
»	»	11	3	»	8	2	14	»	1	»	»	16	3	3

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Boxtel	4 821	164	29.39	10	3	29	„	„	2
Breda	14 767	439	33.63	22	23	5	2	5	2
Budel	2 063	50	41.26	3	3	„	„	„	„
Capelle	2 155	75	28.73	6	„	„	„	„	1
Chaam	1 361	52	26.17	2	3	„	10	„	1
Cromvoirt	473	12	39.41	1	„	1	„	„	1
Cuijk c. a.	2 254	62	36.35	3	2	„	„	5	„
Deurne c. a.	4 313	106	40.68	11	6	„	2	„	„
Deursen c. a.	458	7	65.42	„	„	„	„	„	„
Dieden c. a.	623	10	62.30	„	„	„	„	„	„
Diessen	940	19	49.47	1	1	1	„	„	„
Dinteloord c. a.	2 537	87	29.16	7	8	3	1	„	„
Dinther	1 621	54	30.01	6	„	„	„	„	„
Dommelen	331	11	30.09	1	„	„	„	„	„
Dongen	3 887	99	39.26	5	„	„	„	10	„
Drongelen c. a.	501	8	62.62	1	„	„	„	„	„
Drunen	2 655	71	37.39	4	1	„	„	„	1
Duizel en Steensel	637	16	39.81	1	1	2	„	„	„
Dungen	1 325	31	42.74	„	1	4	„	„	„
Dussen c. a.	2 279	63	36.17	5	2	4	„	„	„
Eersel	1 028	23	44.69	1	„	„	1	1	„
Eindhoven	3 260	79	41.26	5	3	1	„	„	„
Emmikhoven c. a.	1 198	18	66.55	6	„	1	„	„	„
Empel en Meerwijk	586	16	36.62	2	„	3	1	„	„
Engelen	434	13	33.38	„	1	„	1	„	„
Erp	2 120	53	40.00	„	„	„	„	„	„
Esch	490	19	25.78	„	1	5	3	„	„

EN GEVOLGE VAN:

... (angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering. 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
1	"	4	9	3	8	11	25	"	4	"	"	50	3	2
"	"	18	32	4	44	33	89	3	8	"	"	143	1	"
"	"	3	"	"	1	2	11	"	1	1	"	25	"	"
"	"	7	14	"	4	2	21	1	"	"	"	17	"	"
3	"	"	"	"	6	4	6	"	3	"	"	8	6	6
"	"	"	2	"	1	"	1	"	1	"	"	3	1	1
"	"	"	2	"	10	7	15	"	2	"	"	11	5	1
5	"	8	5	"	8	4	13	2	2	"	"	26	11	11
"	"	"	1	"	1	"	1	"	"	"	"	3	1	"
"	"	"	3	"	1	"	"	"	"	"	"	5	1	1
"	"	"	"	"	1	1	4	"	"	"	"	9	1	1
"	1	8	15	1	2	2	3	"	1	1	"	24	7	7
"	"	1	2	"	7	2	7	1	"	"	"	3	25	25
"	"	"	1	1	1	2	1	"	1	"	"	3	"	"
"	"	"	11	2	6	14	16	"	3	1	"	30	"	"
"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	1	"	3	1	1
"	"	"	5	"	4	2	11	1	2	"	"	10	28	28
"	"	"	1	"	1	"	5	"	1	"	"	4	"	"
"	"	2	1	"	1	1	7	"	1	"	"	10	3	3
"	"	3	9	1	4	1	10	"	3	"	"	13	8	8
"	"	"	"	1	2	5	2	"	"	"	"	9	"	"
"	"	4	1	1	5	4	19	3	3	"	"	24	6	5
"	"	1	"	"	1	"	"	1	"	"	"	6	2	2
"	"	"	1	"	1	"	3	"	"	"	"	5	"	"
"	"	1	3	"	3	"	2	"	"	"	"	2	"	"
1	"	1	5	"	3	3	14	1	"	"	"	21	2	1
"	"	"	1	"	1	1	2	"	"	"	"	5	"	"

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Escharen	938	22	42.63	1	1	»	»	»	»
Etten en Leur	5 628	183	30.75	12	4	»	»	1	»
Fijnaart c. a.	3 025	101	29.95	12	9	1	»	»	3
Gassel	554	10	55.40	»	1	»	»	»	»
Geertruidenberg	1 941	60	32.35	»	2	1	»	7	»
Geffen	1 324	26	50.92	3	1	»	»	»	»
Geldrop	2 228	62	35.93	7	2	»	»	»	»
Gemert	4 904	141	34.78	2	1	»	»	»	»
Gestel en Blaarthem	1 755	40	43.87	1	»	»	»	»	5
Giessen	420	9	46.66	1	»	»	»	»	»
Gilze en Rijen	2 658	50	53.16	»	»	»	»	2	»
Ginneken c. a.	3 908	75	52.10	7	»	»	»	4	»
Goirle	1 470	42	35.00	4	»	6	»	»	»
Grave	2 650	62	42.74	8	2	»	»	3	»
's Gravemoer	986	10	98.60	2	»	»	»	»	»
Haaren	1 573	27	58.25	1	»	5	»	2	»
Halsteren	2 638	68	38.79	5	4	»	»	2	1
Haps	752	23	32.69	»	»	»	»	»	»
Hedikhuizen	1 097	51	21.50	3	2	3	»	»	»
Heesbeen c. a.	999	12	83.25	1	1	1	»	»	»
Heesch	2 190	65	33.69	6	4	3	»	»	»
Heeswijk	956	26	36.76	2	1	1	»	»	»
Heeze	1 864	58	32.13	1	9	»	»	»	»
Helmond	6 455	169	38.19	10	1	2	2	»	»
Helvoirt	1 443	34	42.44	3	1	2	»	»	»
Herpen	1 615	36	44.86	3	1	»	»	»	1
Herpt c. a.	504	15	33.60	1	»	»	»	»	1

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	„	1	„	4	2	1	1	1	„	„	8	2	2
„	„	6	23	9	13	15	32	2	„	„	„	62	4	„
„	„	5	12	„	4	4	4	1	2	1	„	31	10	9
„	„	„	1	„	1	„	„	„	2	„	„	4	1	1
„	„	1	8	„	3	12	4	1	2	„	„	10	9	9
„	„	„	3	„	3	3	6	„	„	„	„	7	„	„
„	„	2	5	„	4	„	15	1	„	„	„	11	15	13
1	„	15	19	2	18	5	30	2	6	„	„	30	3	2
„	„	„	3	„	2	„	14	1	1	„	„	13	„	„
„	„	„	3	„	„	„	2	„	„	„	„	3	„	„
„	„	„	7	1	2	1	17	„	1	„	„	18	1	1
„	„	4	5	„	3	4	14	4	2	1	„	27	„	„
„	„	2	1	1	3	„	9	„	„	„	„	14	2	2
„	„	2	4	„	5	5	9	„	2	„	„	17	5	5
„	„	„	3	„	1	„	1	„	„	„	„	3	„	„
„	„	„	„	„	4	2	5	„	2	„	„	6	„	„
„	„	„	2	„	„	3	7	„	1	„	„	22	21	21
„	„	„	3	1	„	3	4	„	2	„	„	6	1	1
3	„	„	2	1	2	4	2	„	„	1	„	9	18	11
„	„	1	„	„	1	„	1	„	2	„	„	3	1	1
„	„	4	4	3	2	1	8	„	2	1	„	25	„	„
„	„	2	„	„	4	1	5	„	2	„	„	3	5	5
„	„	„	11	5	6	„	11	1	1	„	„	13	„	„
„	„	11	28	„	6	9	27	4	4	1	„	57	4	4
„	„	„	2	„	2	„	9	„	2	„	„	9	4	4
„	„	„	1	1	1	„	6	1	1	„	„	8	12	12
„	„	„	4	1	1	„	„	„	„	„	„	7	„	„

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
's Hertogenbosch	23 966	914	26.22	56	18	104	33	53	„
Heusden.	2 068	61	33.90	4	2	1	„	„	1
Hilvarenbeek	2 262	47	48.12	5	1	3	„	„	„
Hoeven c. a.	2 218	57	38.91	12	4	„	„	„	„
Hoogeloon c. a.	1 370	32	42.81	1	„	„	1	„	„
Hooge- en Lage Mierde . .	1 258	14	89.85	1	„	„	„	„	„
Huijbergen.	669	8	83.62	„	„	„	„	„	„
Huisseling c. a.	686	16	42.87	1	„	„	„	„	„
Klundert.	3 219	146	22.04	7	5	51	„	4	2
Leende	1 382	49	28.20	3	4	1	„	„	„
Liempde.	1 341	25	53.64	5	2	„	„	„	„
Lierop	869	14	62.07	2	„	„	„	„	1
Lieshout.	1 253	39	32.12	3	2	„	„	„	1
Linden	509	9	56.55	„	„	„	„	„	„
Lith	1 245	36	34.58	3	„	„	„	„	„
Lithoijen.	657	20	32.85	2	2	„	„	„	„
Loon op Zand.	5 980	180	33.22	18	4	„	3	1	1
Luijksgestel.	834	22	37.90	1	„	„	„	„	„
Maarheeze	617	15	41.13	2	„	„	„	„	„
Maashees c. a.	1 231	23	53.52	3	1	„	„	„	„
Made en Drimmelen . .	2 708	61	44.39	6	2	„	„	„	„
Meeuwen c. a.	761	13	58.53	„	1	„	„	„	„
Megen c. a.	1 756	49	35.83	4	„	„	„	1	„
St. Michielsgestel	3 312	101	32.79	4	3	4	5	„	„
Mierlo	2 445	46	53.15	6	„	„	„	„	„
Mill en St. Hubert	2 286	72	31.75	4	1	„	3	„	1
Moergestel	1 193	20	59.65	2	„	„	„	„	„

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
2	1	44	67	11	60	53	107	6	11	6	»	272	4	»
»	»	»	9	1	6	1	9	»	2	»	»	23	2	»
»	»	»	»	1	3	2	11	»	2	»	»	19	»	»
»	»	»	3	1	3	6	6	»	»	»	»	13	9	9
»	»	»	3	1	4	2	6	»	1	1	»	10	»	»
»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	8	8
»	»	»	»	»	2	1	»	»	»	»	»	5	»	»
»	»	»	2	»	2	»	2	»	»	»	»	9	»	»
»	»	3	11	»	7	4	10	»	1	1	»	35	2	2
»	»	8	5	»	9	1	3	»	1	»	»	12	»	»
»	1	»	3	»	1	2	3	»	»	»	»	3	3	2
»	»	»	»	»	2	»	1	1	2	»	»	4	1	1
»	»	»	»	»	1	»	16	»	»	»	»	5	9	9
»	»	»	1	»	»	»	5	»	»	»	»	3	»	»
»	»	1	4	»	4	2	5	»	1	»	»	14	1	»
»	»	»	4	»	2	»	1	1	1	»	»	7	»	»
»	»	5	26	3	11	5	28	»	4	2	1	57	8	8
»	»	»	2	»	6	»	5	1	2	1	»	4	»	»
»	»	»	»	»	2	»	1	»	1	»	»	4	3	2
»	»	»	2	»	4	»	5	»	»	»	»	8	»	»
»	»	2	9	»	3	7	9	»	1	4	»	15	3	3
»	»	1	4	»	»	»	4	»	»	»	»	3	»	»
2	»	1	1	»	»	1	17	»	2	»	»	9	11	11
»	»	2	7	1	7	3	15	1	»	»	»	33	16	16
»	»	»	2	»	3	»	12	»	2	»	1	9	11	11
1	»	»	3	»	10	7	10	1	1	»	»	21	8	5
»	»	»	3	1	3	»	5	»	»	»	»	5	1	1

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE… Typhus en febr. typhoides.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Nieuwkuijk c. a.	1 287	64	20.10	5	2	»	»	»	1
Nieuw Vosmeer	1 113	29	38.37	3	2	1	»	»	»
Nistelrode	2 255	62	36.37	5	1	»	»	»	1
Nuland	1 017	13	78.23	3	»	»	»	»	»
Nuenen c. a.	2 478	58	42.72	6	2	»	»	»	»
St. Oedenrode	4 441	124	35.81	13	1	1	2	3	»
Oeffelt	957	24	39.87	»	»	»	»	1	»
Oerle	652	8	81.50	»	»	»	»	»	»
Oijen c. a.	808	31	26.06	»	1	»	»	»	»
Oirschot	3 972	60	66.20	4	5	1	»	»	»
Oisterwijk	2 333	69	33.81	6	1	10	»	4	»
Oostelbeers c. a.	953	19	50.15	3	»	1	»	»	»
Oosterhout	8 834	184	48.01	27	7	»	»	»	»
Oploo c. a.	1 667	55	30.30	2	2	1	»	»	»
Oss	4 341	101	42.98	11	3	»	»	»	»
Ossendrecht	1 983	24	82.62	3	»	4	»	»	»
Oud- en Nieuw-Gastel	3 595	97	37.06	6	4	3	»	»	1
Oudenbosch	3 881	73	53.16	8	2	»	»	»	4
Oudheusden c. a.	843	19	44.36	»	»	»	»	»	1
Princenhage	5 922	142	41.70	8	13	»	»	»	»
Putte	968	22	44.00	2	»	»	»	5	»
Raamsdonk	3 998	117	34.17	11	2	1	»	3	»
Ravenstein	934	21	44.47	»	»	»	»	»	»
Reek	870	18	48.33	1	»	»	»	»	»
Reuzel	963	26	37.03	2	1	»	»	»	»
Riethoven	639	11	58.09	»	»	»	»	»	»
Roosendaal c. a.	7 893	186	42.43	17	5	»	»	5	»

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
4	"	"	1	2	6	5	3	"	3	"	"	10	21	20
"	"	"	4	"	"	"	2	"	1	"	"	4	12	12
"	"	4	2	1	7	1	13	"	"	"	"	25	1	"
"	"	1	"	"	"	"	2	"	"	"	"	5	2	2
1	"	1	2	3	2	"	10	1	"	"	"	12	16	16
"	"	2	14	2	9	12	26	1	"	1	"	31	1	"
"	"	1	"	"	1	1	7	"	"	1	"	7	5	5
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8	8
1	"	"	6	1	5	2	7	"	1	1	"	6	"	"
1	"	"	5	1	10	"	16	"	3	"	1	13	"	"
"	"	4	6	2	1	10	9	"	1	"	"	15	"	"
"	"	1	"	"	4	"	1	1	1	"	"	7	"	"
"	"	2	15	5	18	15	33	"	5	"	"	41	15	15
"	"	"	15	2	9	2	6	"	1	"	"	12	"	"
"	"	1	11	"	6	6	20	1	2	"	"	37	2	"
"	"	1	3	"	3	"	5	"	"	"	"	5	"	"
"	"	6	12	"	2	3	16	"	1	1	"	38	4	1
"	"	3	7	1	2	3	6	"	1	2	"	34	"	"
"	"	"	1	"	2	"	1	"	"	"	"	6	5	4
"	"	"	11	4	9	15	27	"	4	1	"	45	"	"
"	"	"	2	2	4	1	2	"	"	"	"	3	"	"
"	"	12	27	1	9	4	12	"	2	1	1	30	"	"
"	"	"	8	"	3	1	1	"	"	"	"	6	"	"
"	"	"	"	1	"	1	5	"	"	"	"	4	6	6
"	"	"	"	"	1	"	5	"	1	1	1	8	"	"
"	"	"	"	"	1	"	4	"	"	"	"	6	"	"
"	"	4	12	2	10	11	35	"	4	1	"	70	10	9

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN					
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Rosmalen	2 681	103	26.02	7	4	4	„	„	1	„
Rucphen	3 841	96	40.01	14	5	„	1	1	„	„
Rijsbergen	1 540	34	45.29	3	1	„	„	„	„	„
Rijswijk	468	15	31.20	3	„	1	„	„	„	„
Sambeek	1 449	34	42.61	1	„	„	„	„	1	„
Schaijk	1 480	52	28.46	5	2	1	„	„	„	[illegible]
Schijndel	4 843	145	33.40	6	4	9	5	3	„	„
Soerendonk	859	27	31.81	„	„	„	„	„	„	[illegible]
Someren	2 945	63	46.74	4	1	„	„	„	„	„
Son en Breugel	1 613	29	55.62	2	„	„	„	„	„	„
Sprang	1 652	38	43.47	1	1	„	„	„	„	1
Standdaarbuiten	1 242	26	47.76	2	2	„	„	„	„	1
Steenbergen c. a.	6 348	197	32.22	14	6	22	„	„	„	„
Stiphout	597	9	66.33	„	„	„	„	„	„	„
Stratum	1 997	54	36.98	5	„	2	„	„	„	1
Strijp	1 322	40	33.05	4	1	„	„	„	1	„
Terheijden	2 827	49	57.69	6	2	„	„	1	„	„
Teteringen	1 233	24	51.37	3	1	„	„	„	„	„
Tilburg	23 490	727	32.31	64	16	162	„	31	12	1
Tongelre	940	20	47.00	„	2	„	„	„	„	„
Uden	5 306	126	42.11	15	2	1	„	1	„	„
Udenhout	2 047	52	39.36	1	„	2	„	7	„	„
Valkenswaard	1 218	31	39.29	„	1	„	„	„	1	„
Veen	878	31	28.32	1	„	„	„	„	„	„
Veghel	4 722	142	33.25	16	4	1	„	„	„	„
Veldhoven c. a.	1 336	28	47.71	4	„	„	„	„	„	„
Velp	652	9	72.44	„	1	„	„	„	„	„

EN GEVOLGE VAN:

… (angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom).
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	3	2	7	4	2	22	»	1	»	»	34	12	12
»	»	»	4	1	6	9	9	»	2	1	»	86	17	17
»	»	»	1	1	4	3	4	2	1	»	»	11	3	2
»	»	4	2	»	1	»	1	»	»	»	»	3	»	»
»	»	2	6	1	4	1	4	»	1	»	»	12	1	1
»	»	»	9	»	6	»	13	»	2	1	»	11	»	»
»	»	»	4	7	10	5	17	1	»	»	»	20	54	54
»	»	»	3	1	5	1	3	»	1	»	»	4	»	»
»	»	»	1	2	5	2	17	1	4	1	»	7	18	14
»	»	»	2	»	3	6	7	»	»	»	»	9	»	»
»	»	1	6	1	3	1	5	»	3	»	»	15	»	»
»	»	»	2	1	1	2	5	»	1	»	»	8	1	1
»	»	15	33	1	12	8	24	1	5	1	»	40	15	14
»	»	»	»	»	1	1	3	»	1	»	»	2	1	1
»	»	2	3	1	1	2	12	3	3	»	»	12	7	7
»	»	»	5	»	2	1	11	1	»	»	»	12	2	»
»	»	1	2	1	7	2	7	»	1	»	»	19	»	»
»	»	»	»	1	1	»	6	»	2	»	»	7	3	1
»	»	11	43	6	36	35	78	»	4	1	»	220	7	»
»	»	»	2	»	3	2	3	»	3	»	»	4	1	1
»	»	»	12	5	14	2	20	1	4	»	»	44	5	2
»	»	»	2	»	2	»	11	»	2	2	»	23	»	»
»	»	1	1	1	2	»	15	1	»	»	»	8	»	»
»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	11	17	»
»	»	1	13	1	7	7	23	3	5	»	»	48	13	10
»	»	»	1	1	2	»	6	»	1	»	»	13	»	»
»	»	1	1	»	1	1	1	»	1	»	»	1	1	1

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1870.	Overleden in 1871 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[N] Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Vessem c. a.	1 157	17	68.05	2	„	„	„	„	„	[illegible]
Vierlingsbeek	1 366	30	45.53	3	„	„	„	„	„	[illegible]
Vlierden	607	9	67.44	„	„	„	„	„	„	[illegible]
Vlijmen	3 229	98	32.94	6	1	6	„	„	2	[illegible]
Vrijhoeve-Capelle	428	11	38.90	„	„	„	„	„	„	[illegible]
Vught	3 131	159	19.69	8	3	20	24	7	„	[illegible]
Waalre	911	18	50.61	2	„	„	„	„	„	[illegible]
Waalwijk	3 310	95	34.84	3	2	„	„	„	„	[illegible]
Wanrooij	1 025	27	37.96	„	1	„	„	2	1	[illegible]
Waspik	2 703	64	42.23	7	„	„	„	„	1	[illegible]
Werken en Sleeuwijk . . .	2 068	67	30.86	7	„	8	„	„	„	[illegible]
Werkendam	2 008	78	25.74	7	1	19	„	„	„	[illegible]
Westerhoven	586	14	41.85	3	„	„	„	„	„	[illegible]
Willemstad.	1 851	79	23.43	3	3	12	„	„	„	[illegible]
Woensdrecht	2 295	53	43.30	13	2	„	„	„	„	[illegible]
Woensel c. a.	4 112	112	36.71	8	5	„	„	„	4	[illegible]
Woudrichem c. a.	1 733	47	36.87	4	„	2	„	„	„	[illegible]
Wouw	3 336	69	48.34	7	3	1	„	„	„	[illegible]
Wijk en Aalburg	1 829	45	40.64	3	1	„	4	„	„	[illegible]
Zeeland	1 722	58	29.68	3	„	„	4	„	„	[illegible]
Zeelst.	1 400	23	60.86	1	„	„	„	„	„	[illegible]
Zes-Gehuchten	1 084	31	34.96	1	„	„	„	„	„	[illegible]
Zevenbergen	6 088	156	39.02	6	4	1	„	8	„	2
Zundert	4 003	58	69.01	8	2	„	„	„	„	3
Zwaluwe.	4 095	82	49.93	6	3	„	„	2	1	1
DE PROVINCIE . .	435 141	11 759	37.00	879	342	556	115	195	65	149

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	»	1	1	2	1	5	»	»	»	»	3	»	»
»	»	»	4	»	3	1	7	»	»	»	»	12	»	»
»	»	»	»	1	»	»	2	»	»	»	»	5	1	»
4	»	»	3	4	3	8	11	1	2	»	»	19	28	28
»	»	1	3	»	»	»	3	»	»	1	»	3	»	»
»	»	»	8	1	11	8	16	»	1	1	»	50	1	»
»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	2	12	12
»	»	2	15	1	9	4	13	1	1	»	»	35	8	8
»	»	»	»	1	5	»	6	»	1	»	»	4	6	6
»	»	5	13	»	4	2	6	»	1	»	»	24	1	1
»	»	»	12	3	1	3	7	»	»	1	»	17	6	5
»	»	4	18	»	3	»	8	»	»	1	»	10	6	5
»	»	»	1	»	1	1	5	1	»	»	»	2	»	»
»	»	9	7	1	»	2	7	1	»	»	»	24	1	»
»	»	2	9	»	5	»	3	3	»	»	»	6	10	9
»	»	»	1	3	7	1	19	1	1	1	»	21	39	39
»	»	3	5	»	2	6	6	»	1	»	»	18	»	»
»	»	1	9	»	9	4	10	»	1	1	»	23	»	»
»	»	»	1	»	2	1	3	»	1	»	»	14	15	»
»	»	»	3	3	12	»	8	»	3	»	»	20	2	»
»	»	»	1	»	»	1	1	»	»	»	»	1	18	18
»	»	»	1	2	4	»	1	1	»	»	»	9	12	12
»	»	5	16	»	8	2	16	»	5	»	»	39	44	44
»	»	»	1	»	7	3	5	1	1	»	1	17	9	»
»	»	2	4	3	10	4	13	»	»	1	»	32	»	»
35	4	349	1 000	165	845	576	1841	79	236	51	7	3347	923	798

STERFTE I

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE					
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Aalten	6 170	162	38.08	14	6	„	„	„	4	[illegible]
Ammerzoden	2 148	63	34.09	2	1	4	„	„	3	[illegible]
Angerlo	1 697	33	51.42	„	3	„	„	„	2	1
Apeldoorn	12 875	316	40.74	32	13	3	6	„	9	[illegible]
Appeltern	3 141	82	38.30	4	5	1	„	3	„	„
Arnhem	32 984	853	38.66	61	24	34	1	26	15	[illegible]
Balgoij	454	5	90.80	1	„	„	1	„	„	„
Barneveld	6 184	139	44.48	13	4	8	„	„	7	[illegible]
Batenburg	682	14	48.71	3	„	1	„	„	„	„
Beesd	2 351	53	44.35	8	„	„	„	„	„	„
Bemmel	4 803	139	34.55	7	9	28	„	6	1	1
Bergh	5 181	159	32.58	12	5	1	10	„	3	„
Bergharen	1 537	34	45.20	4	1	„	„	„	„	1
Beuningen	1 769	46	38.45	3	„	3	6	2	„	1
Beusichem	1 732	36	48.11	„	1	1	1	1	„	„
Bommel (Zalt-)	3 987	82	48.62	4	2	„	3	„	„	1
Borculo	4 115	135	30.48	11	4	„	„	2	„	„
Brakel	1 150	43	26.74	3	1	„	7	„	„	6
Brummen	6 328	176	35.95	10	8	4	„	1	7	7
Buren	1 913	37	51.70	3	„	„	„	„	„	„
Buurmalsem	1 629	29	56.17	2	„	„	„	„	„	„
Culenborg	6 318	139	45.45	22	„	3	„	„	„	„
Deil	2 180	38	57.36	1	2	„	„	„	„	1
Didam	3 453	81	42.62	7	4	1	„	„	1	„
Dinxperlo	2 368	84	28.19	6	1	„	15	„	„	„

ELDERLAND IN 1872.

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	1	2	15	1	20	11	32	1	6	1	»	46	»	»
1	»	7	9	1	4	5	3	»	»	»	»	21	»	»
7	»	»	2	1	»	»	3	»	»	»	»	12	2	1
1	»	3	25	3	23	20	60	1	3	»	»	89	»	»
1	»	»	13	1	8	10	15	»	2	1	»	15	3	1
5	»	22	115	11	43	65	123	6	22	6	2	269	»	»
»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	1	»	»
»	»	2	5	2	18	2	21	»	»	1	»	52	»	»
3	»	»	2	»	»	1	1	»	»	»	»	3	»	»
»	»	2	7	»	2	5	7	»	1	»	»	19	2	»
1	»	4	7	2	12	8	17	1	»	1	1	28	5	5
»	»	23	4	»	6	14	30	4	4	1	»	39	3	3
»	»	»	2	2	»	3	6	»	1	»	»	7	7	7
»	»	»	3	1	4	1	6	»	»	»	»	16	»	»
»	»	»	4	»	5	2	7	1	»	1	»	11	1	»
»	»	3	5	»	3	10	11	»	4	1	»	35	»	»
»	»	1	2	3	9	12	22	3	3	»	»	54	9	8
»	»	»	3	»	1	1	4	»	»	1	»	8	8	7
2	»	2	9	2	11	26	26	1	2	1	1	56	»	»
»	»	2	»	»	5	3	9	»	2	1	»	12	»	»
»	»	1	5	»	2	3	1	»	2	»	»	11	2	1
»	»	10	17	1	5	7	13	»	2	2	1	39	17	5
1	»	1	4	»	4	6	6	»	1	»	»	10	1	»
2	»	2	4	»	2	4	10	»	1	»	»	9	34	23
1	»	4	9	3	6	2	17	2	»	»	»	18	»	»

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN					
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Dodewaard	1 618	33	49.03	2	3	"	2	1	1	"
Doesburg	4 405	83	53.07	4	1	"	1	1	"	"
Doetinchem (Ambt-)	3 531	73	48.36	11	1	"	"	"	1	"
Doetinchem (Stad-)	2 568	64	40.12	6	"	"	1	"	"	"
Doornspijk	2 897	78	37.14	4	3	2	"	"	1	"
Doorwerth	316	10	31.60	1	"	"	"	"	"	"
Dreumel	2 074	46	45.08	2	6	"	1	"	"	"
Driel	3 396	121	28.06	5	1	9	"	"	"	1
Druten	4 442	88	50.47	5	1	"	"	"	2	"
Duiven	2 649	66	40.13	5	2	"	1	1	1	"
Echteld	2 204	57	38.66	3	2	"	1	1	"	2
Ede	10 655	224	47.56	33	4	"	"	"	"	8
Eibergen	5 137	138	37.22	6	4	1	"	3	"	"
Elburg	2 480	58	42.75	8	2	"	"	"	8	"
Elst	4 877	93	52.44	7	5	"	"	3	1	2
Epe	7 592	178	42.65	22	5	"	"	"	1	10
Ermelo	5 063	94	53.86	8	7	2	1	"	1	3
Est en Opijnen	985	16	61.56	1	"	"	"	"	"	"
Ewijk	2 007	37	54.24	1	"	"	"	"	"	"
Gameren	1 521	43	35.37	4	"	"	"	"	"	4
Geldermalsen	2 430	59	41.18	5	5	"	"	"	"	"
Gendringen	5 683	139	40.88	12	2	"	7	1	1	"
Gent	2 298	73	31.47	3	3	19	"	1	3	"
Gorssel	4 239	95	44.62	7	5	1	4	1	"	"
Groenl o.	2 421	106	22.83	4	2	"	"	5	"	"
Groesbeek	4 049	110	36.80	13	6	11	"	1	"	"
Haaften	2 066	57	36.24	7	"	2	"	"	"	"

EN GEVOLGE VAN:

... (angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
3	»	1	2	1	3	1	5	»	»	»	»	8	»	»
»	»	3	4	»	8	8	15	»	1	1	»	36	»	»
»	»	1	2	»	6	9	15	»	3	»	»	21	3	3
»	»	3	3	»	7	14	9	»	2	»	»	17	2	2
»	1	»	2	»	14	7	15	2	3	3	»	13	8	7
»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	5	2	2
»	»	2	4	»	2	2	5	1	1	1	»	18	1	1
»	»	9	13	»	6	17	11	1	2	1	1	44	»	»
»	»	2	3	»	9	4	15	»	6	2	»	39	»	»
1	»	1	7	3	9	5	16	»	»	»	1	12	1	1
»	»	6	10	1	2	3	8	1	3	1	»	12	1	1
2	»	5	6	3	29	17	39	2	5	»	»	48	23	19
»	»	44	6	»	7	13	17	2	3	»	»	32	»	»
»	»	1	5	1	5	1	8	»	2	1	»	16	»	»
»	»	1	5	»	17	7	10	»	3	1	»	26	5	5
»	»	1	6	1	9	20	33	3	»	»	»	50	17	4
2	»	3	8	4	12	4	12	1	»	»	»	26	»	»
»	»	1	1	»	2	1	2	»	»	»	1	7	»	»
»	»	»	5	2	5	1	11	»	»	1	»	11	»	»
1	»	»	4	»	3	3	10	»	»	»	»	14	»	»
»	»	2	4	»	3	4	7	2	»	»	»	25	2	1
1	»	»	2	1	8	16	33	2	4	»	»	49	»	»
»	»	»	7	1	8	1	9	»	»	»	»	18	»	»
3	»	4	3	1	7	10	13	2	1	1	1	19	12	11
»	»	40	2	1	9	2	18	2	»	»	»	19	2	2
»	»	»	4	1	5	3	6	»	2	»	»	14	44	30
»	»	6	1	»	2	2	10	»	1	1	»	22	3	3

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE					Kinkhoes
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11
Harderwijk	6 293	153	41.13	7	5	12	2	»	2	
Hattem	2 724	96	28.37	3	2	28	»	»	»	
Hedel.	1 647	72	22.87	2	2	»	10	»	»	
Heerde	5 218	123	42.42	11	4	»	»	»	1	
Heerewaarden	968	28	34.57	2	1	1	»	»	»	
Hemmen.	213	3	71.00	»	»	»	»	»	»	
Hengelo	3 489	97	35.96	11	6	»	»	»	»	
Herwen en Aerdt	2 872	52	55.23	2	»	1	1	»	2	
Herwijnen	1 791	43	41.65	3	8	»	»	»	»	
Heteren	2 959	66	44.83	10	1	1	»	1	2	
Heumen	1 450	27	53.70	4	3	2	»	»	»	
Hoevelaken	875	28	31.25	1	»	2	»	»	»	
Horssen	960	20	48.00	»	3	»	»	»	»	
Huissen	3 608	84	42.95	3	1	1	»	2	1	
Hummelo	3 205	61	52.54	7	»	»	»	»	»	
Hurwenen	604	19	31.78	»	»	»	»	»	»	
Kerkwijk.	929	24	38.70	1	1	»	»	»	»	
Kesteren	2 522	95	26.54	10	10	»	»	»	5	
Laren	3 939	79	49.86	10	3	»	»	2	»	
Lichtenvoorde	3 587	95	37.75	9	6	»	»	»	5	
Lienden	3 984	84	47.42	8	1	»	»	1	4	1[illegible]
Lochem	2 560	67	38.20	3	»	»	2	4	»	
Maurik	3 426	80	42.82	7	2	»	»	»	»	9
Millingen	2 133	37	57.64	»	1	2	»	1	»	6
Nederhemert	665	33	20.15	3	»	»	3	»	»	1
Neede.	3 076	99	31.07	4	1	»	»	»	»	
Nijkerk	7 538	170	44.34	11	4	8	3	6	»	

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	12	6	2	6	8	24	1	2	„	„	51	7	5
„	„	1	3	„	2	6	8	1	„	„	„	15	25	24
„	„	4	4	„	5	3	6	„	2	„	„	31	2	2
„	„	1	2	„	12	16	24	1	3	„	„	44	1	1
„	„	1	7	„	1	1	2	1	„	„	„	9	1	„
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	2	„	„
„	„	2	1	1	2	6	16	„	1	„	„	33	18	18
„	1	2	3	„	4	4	8	1	1	2	„	18	1	1
„	„	„	9	„	3	1	4	„	„	„	„	9	„	„
3	„	„	1	„	8	8	3	1	3	2	„	21	1	1
„	„	„	1	„	„	„	4	„	1	„	„	7	5	4
„	„	„	1	„	3	2	7	„	1	1	„	6	1	1
„	„	„	2	„	1	1	3	„	„	„	„	5	5	5
„	1	„	15	„	3	7	7	2	1	„	„	16	24	24
„	„	„	5	1	11	9	5	1	„	1	„	20	1	1
1	„	„	„	1	3	3	4	„	1	„	„	5	1	„
„	„	„	2	„	2	1	4	„	1	„	„	9	1	1
10	„	5	10	„	4	8	7	„	1	„	„	21	„	„
3	„	1	1	„	9	7	9	1	6	„	„	26	1	1
„	„	9	7	2	17	3	18	3	1	„	„	15	„	„
1	„	5	2	„	1	10	11	„	2	„	„	20	3	3
„	„	„	2	„	7	8	13	1	„	1	„	23	3	3
„	„	4	9	„	2	12	12	„	„	„	„	20	3	3
„	„	1	3	1	5	1	2	„	„	„	„	14	„	„
„	„	„	6	„	1	6	2	„	„	1	„	9	1	„
„	„	21	5	3	3	13	17	1	3	„	„	26	1	1
1	„	2	8	4	27	13	17	1	5	„	„	58	2	2

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3: 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE					
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Nijmegen	23 038	685	33.63	44	8	74	„	1	3	
Oldebroek	4 683	111	42.18	11	„	6	„	1	4	
Ophemert	1 212	26	46.61	4	„	„	„	„	„	
Overasselt	1 588	31	51.22	4	1	„	„	„	„	
Pannerden	1 057	27	39.14	2	„	„	„	„	„	
Poederoijen	970	35	27.71	2	2	„	4	2	1	
Putten	4 277	94	45.50	7	5	11	„	„	4	
Renkum	4 795	112	42.81	8	2	„	„	„	„	
Rheden	9 891	273	36.23	21	5	4	„	1	6	1
Rosendaal	480	6	80.00	„	„	„	1	„	„	
Rossum	1 190	27	44.07	3	1	„	„	„	„	
Ruurlo	2 623	76	34.51	3	„	„	1	„	2	
Scherpenzeel	1 424	26	54.76	„	„	„	„	„	1	
Steenderen	3 432	56	61.28	4	„	„	„	„	1	
Tiel	8 179	211	38.76	10	3	„	„	4	2	
Ubbergen	3 082	58	53.13	4	„	1	„	„	„	
Valburg	4 704	131	35.90	11	7	1	1	18	2	
Varik	1 082	24	45.08	5	„	„	„	„	„	
Voorst	8 731	184	47.45	14	3	„	1	„	1	
Vorden	2 819	68	41.45	7	2	1	„	„	„	
Vuren	1 430	39	36.66	4	„	5	1	„	„	
Waardenburg	1 252	30	41.73	1	3	„	„	„	„	
Wadenoijen	1 465	34	43.08	„	2	„	„	2	„	
Wageningen	5 716	131	43.63	13	6	„	„	„	1	
Wamel	4 618	96	48.10	3	10	5	„	„	„	
Warnsveld	2 536	55	46.10	3	2	1	„	4	1	
Wehl	2 116	49	43.18	3	„	„	„	„	„	

…EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
…	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	26	89	50	70	69	72	2	5	1	1	150	19	19
7	„	2	1	„	1	7	21	3	„	„	„	24	21	13
„	„	„	2	„	2	5	2	„	„	„	„	11	„	„
„	„	„	„	2	5	1	6	„	1	„	„	5	6	5
„	„	1	4	„	1	2	3	„	„	„	„	10	„	„
„	„	2	2	„	1	2	4	„	„	„	„	7	5	5
„	„	„	6	1	8	2	14	2	„	„	1	32	1	1
„	„	1	11	2	6	11	19	„	3	„	„	33	16	16
9	„	5	18	5	16	26	31	„	10	1	„	68	19	18
„	„	1	„	„	1	1	1	„	„	„	„	1	„	„
1	„	„	2	„	3	1	5	„	„	1	„	9	„	„
1	„	5	1	„	5	12	11	„	3	„	„	21	1	1
„	„	3	3	1	1	7	4	„	„	„	„	4	„	„
„	„	„	1	„	7	4	6	„	„	„	1	29	„	„
„	„	6	33	„	15	34	37	„	4	2	„	49	11	10
2	„	„	2	„	8	1	10	„	„	„	„	26	3	3
2	„	2	9	3	12	7	17	„	„	1	„	36	2	2
„	„	„	3	„	3	1	7	„	„	2	„	3	„	„
4	„	5	11	4	12	13	31	1	5	1	„	69	3	3
„	„	2	2	1	5	5	21	1	1	„	„	20	„	„
„	„	1	4	„	5	„	1	„	1	2	„	11	4	2
„	„	„	4	„	5	1	2	„	1	„	„	9	1	1
„	„	„	4	„	1	5	7	„	1	„	„	12	„	„
„	„	1	12	9	22	14	15	1	2	1	„	33	1	1
1	„	1	5	1	5	1	18	1	3	1	„	22	19	19
„	„	3	3	1	7	3	10	1	2	„	„	11	3	1
3	„	„	2	2	5	4	5	„	4	„	„	19	2	2

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3: 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Westervoort	1 373	31	44.29	1	"	"	"	3	"
Winterswijk	7 684	207	37.12	17	4	"	11	"	3
Wisch.	5 840	135	43.25	13	"	1	"	"	"
Wijchen	3 237	93	34.80	6	4	18	1	"	1
IJzendoorn	547	15	36.46	1	"	3	"	"	"
Zelhem	3 664	102	35.92	11	2	"	6	"	"
Zevenaar.	3 699	85	43.51	11	4	"	"	1	"
Zoelen	2 300	52	44.23	7	"	"	"	"	"
Zuilichem	762	32	23.81	2	1	"	13	"	"
Zutphen	14 546	444	32.76	26	11	9	1	29	6
DE PROVINCIE	436 029	10 943	39.84	840	317	337	131	143	134

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	2	3	1	2	2	4	»	2	»	»	11	»	»
»	»	1	17	3	21	20	29	2	2	»	»	72	5	3
1	»	4	13	2	20	11	20	»	6	»	»	44	»	»
»	»	1	3	1	3	5	14	»	1	»	»	20	14	12
»	»	2	»	»	5	»	»	1	»	»	»	3	»	»
»	»	6	7	2	5	8	18	2	1	»	»	34	»	»
1	»	1	1	»	7	5	16	1	2	»	»	13	22	22
»	»	1	2	»	»	7	11	»	1	»	1	16	5	5
»	»	1	5	»	1	»	2	»	»	»	»	5	1	1
2	»	10	28	2	31	36	76	»	7	5	»	152	7	5
21	4	394	819	163	861	886	1611	75	201	58	14	3128	519	424

STERFTE

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN					
					Typhus en febr. typhoides.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Aar (Ter)	2 057	66	31.16	6	2	15	„	2	1	[illegible]
Aarlanderveen.	2 757	108	25.52	3	5	17	„	„	„	1
Abbenbroek	707	23	30.73	3	1	„	„	„	1	[illegible]
Alblas (Oud)	985	31	31.77	2	„	1	„	„	„	[illegible]
Alblasserdam	3 914	210	18.63	11	8	68	6	„	„	[illegible]
Alkemade	3 793	161	23.55	11	2	4	„	4	„	[illegible]
Alphen	3 220	150	21.46	7	2	37	„	1	„	1
Ameide	1 325	36	36.80	3	„	1	„	„	„	[illegible]
Ammerstol	791	13	60.84	„	2	„	„	„	„	[illegible]
Arkel.	612	13	47.07	2	„	„	„	„	„	[illegible]
Asperen	1 445	41	35.24	5	3	„	„	„	„	1
Barendrecht	2 833	111	25.52	6	3	8	„	„	„	[illegible]
Barwoutswaarder.	684	35	19.54	2	1	2	„	„	„	[illegible]
Beijerland (Nieuw-). . . .	1 350	51	26.47	8	4	„	„	„	„	[illegible]
Beijerland (Oud-)	4 789	177	27.05	10	8	„	1	„	3	[illegible]
Beijerland (Zuid-)	1 727	84	20.56	12	4	5	2	1	„	[illegible]
Benthuizen.	657	18	36.50	2	„	1	„	„	„	[illegible]
Bergambacht	2 379	96	24.78	7	3	3	„	„	„	1
Bergschenhoek	1 037	38	27.31	2	1	7	„	„	„	[illegible]
Berkel en Rodenrijs . . .	1 602	34	47.11	5	„	„	„	„	„	[illegible]
Berkenwoude	571	21	27.14	„	3	3	„	„	„	[illegible]
Bleiswijk	1 399	55	25.43	3	3	3	„	„	„	[illegible]
Bleskensgraaf en Hofwegen.	924	25	36.96	2	„	„	„	„	„	[illegible]
Bodegraven.	3 000	114	26.31	10	7	30	„	1	1	[illegible]
Bommel (den).	1 373	59	23.27	4	2	„	„	1	„	3

[...]UIDHOLLAND IN 1872.

[...]EN GEVOLGE VAN:

[...] (angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
[...]	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	1	1	»	3	»	8	»	»	»	»	23	4	3
»	»	3	24	»	3	3	8	»	2	»	»	37	2	»
»	»	2	2	1	»	1	»	»	»	»	»	10	»	»
»	»	3	5	1	1	3	3	»	»	»	»	12	»	»
1	»	20	17	1	2	9	10	1	2	3	»	47	1	»
1	»	14	20	»	5	16	17	1	2	3	»	53	2	1
»	»	5	24	»	4	8	12	»	4	»	»	44	1	»
3	»	»	3	1	1	1	6	»	»	1	»	15	1	1
»	»	»	4	»	»	1	1	»	»	»	»	5	»	»
»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	8	1	»
»	»	»	3	2	1	3	4	»	»	»	»	14	5	5
1	»	8	16	2	2	2	8	»	1	1	»	36	12	12
1	»	4	»	»	1	»	6	»	»	»	»	17	1	»
»	»	2	5	»	»	4	4	»	1	»	»	22	1	»
»	2	15	19	3	7	13	22	2	3	»	1	64	»	»
»	»	8	8	1	1	3	3	»	»	»	»	20	7	7
»	»	1	6	»	»	1	1	»	»	»	»	6	»	»
1	»	16	17	2	3	5	9	»	1	2	»	22	4	2
»	»	2	1	»	1	6	3	»	1	3	»	11	»	»
»	»	2	3	»	1	1	6	2	»	»	»	10	4	3
»	»	»	2	»	2	»	1	»	»	»	»	10	»	»
»	2	2	7	»	4	4	6	»	3	2	»	16	»	»
»	»	»	»	»	»	4	2	»	»	»	1	16	»	»
»	»	2	5	1	3	3	9	1	3	1	»	37	»	»
»	»	4	14	»	1	12	2	1	»	»	»	13	2	»

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[N] Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Boskoop	2 368	63	37.58	7	1	2	„	„	„	„
Brandwijk	757	18	42.05	4	„	„	„	„	„	„
Brielle	4 252	108	39.37	4	2	„	2	1	„	„
Capelle a/d IJssel	2 454	92	26.66	11	1	16	„	„	„	„
Charlois	4 370	114	38.33	7	4	„	„	„	1	6
Delft	22 290	643	34.66	51	20	„	„	13	2	3
Delfshaven	8 329	271	30.73	15	10	„	2	5	„	„
Dirksland	2 176	58	37.51	7	2	„	„	„	6	9
Dordrecht	25 361	964	26.30	67	24	84	34	21	1	13
Dubbeldam	3 652	113	32.31	9	7	10	„	„	„	„
Everdingen	998	19	52.52	2	„	2	„	„	„	1
Geervliet	1 133	34	33.32	1	4	„	„	„	„	2
Giessendam	2 639	85	31.04	4	„	1	3	„	„	„
Giessen-Nieuwkerk	782	32	24.43	„	2	1	„	„	„	„
Goedereede	1 103	30	36.76	3	1	„	2	„	1	„
Gorinchem	8 980	334	26.88	19	4	61	„	„	1	1
Gouda	16 342	635	25.73	50	12	23	2	1	1	5
Gouderak	1 654	50	33.08	4	„	„	„	„	„	„
Goudriaan	572	17	33.64	1	1	1	„	„	„	„
Goudswaard	1 026	31	33.09	1	1	„	„	„	„	„
's Gravendeel	3 452	156	22.12	9	2	„	7	2	2	„
's Gravenhage	91 120	2 407	37.85	156	42	10	15	36	15	12
's Gravesande	3 830	98	39.08	10	„	„	„	„	„	2
Groot-Ammers	1 204	45	26.75	1	„	4	„	„	„	2
Haastrecht	1 444	52	27.76	1	„	4	„	„	„	„
Hagestein	952	35	27.20	6	„	„	„	„	„	„
Hardixveld	3 891	108	36.02	12	6	1	„	„	„	„

…EN GEVOLGE VAN:															Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom).
(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	
…2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
"	"	1	14	"	4	4	9	"	"	2	"	19	"	"
"	"	"	4	"	"	"	1	"	"	1	"	8	"	"
"	"	1	13	4	10	11	9	2	3	6	"	38	2	2
"	"	"	17	"	2	7	4	1	"	"	"	32	1	1
"	"	2	25	"	3	7	11	1	1	5	"	39	2	"
3	"	31	70	11	32	36	94	1	10	5	"	257	4	1
"	"	13	48	7	12	9	15	1	7	7	"	119	1	"
2	"	"	3	"	"	2	6	"	1	"	"	16	4	4
"	"	37	124	10	44	38	91	4	10	6	"	332	19	"
"	1	6	26	2	4	5	6	2	1	4	1	29	"	"
"	"	"	1	"	2	1	3	"	1	"	"	4	2	2
"	"	4	6	"	"	1	1	"	"	"	1	14	"	"
"	"	2	18	"	6	8	5	"	"	2	"	36	"	"
"	"	3	8	"	1	2	4	"	"	"	"	11	"	"
8	"	1	1	"	"	3	2	"	"	"	"	6	2	2
"	"	2	34	1	9	28	45	"	6	3	"	116	4	1
"	"	36	54	4	28	28	77	"	13	6	"	180	115	114
"	"	"	4	"	"	3	5	1	1	1	"	31	"	"
"	"	"	2	"	1	"	6	1	"	"	"	4	"	"
"	"	1	3	"	3	5	4	"	"	1	"	10	2	2
"	1	6	47	2	7	6	22	2	2	1	"	38	"	"
15	5	62	340	13	106	190	351	14	42	29	2	915	37	6
"	1	"	5	"	1	11	13	"	3	2	"	46	4	2
"	"	2	1	2	3	4	2	1	2	"	"	19	2	2
"	"	2	16	"	8	2	8	"	"	1	"	10	"	"
"	"	"	4	3	"	"	2	"	"	"	"	12	8	8
"	"	10	11	"	4	5	9	"	1	1	"	45	3	3

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Hazerswoude.	3 043	140	21.73	7	10	12	„	„	„
Heenvliet	1 248	40	31.20	4	1	„	„	3	1
Heerjansdam	1 543	58	26.60	4	1	2	„	„	„
Hei- en Boeicop.	585	41	14.26	1	„	24	„	„	„
Heinenoord.	1 685	77	21.88	7	3	26	„	„	„
Hekelingen.	749	22	34.04	5	„	„	4	„	„
Hekendorp	594	11	54.00	2	„	2	„	„	„
Hellevoetsluis.	4 264	126	33.80	6	„	„	2	5	1
Helvoet (Nieuw-)	1 326	37	35.83	3	2	„	1	1	1
Hendrik-Ido-Ambacht . . .	2 681	103	26.03	8	„	„	„	„	„
Herkingen	662	28	23.64	3	3	„	„	„	4
Heukelom	1 246	49	25.43	3	2	3	„	„	„
Hillegersberg	2 372	84	28.23	4	2	1	„	3	1
Hillegom	2 494	72	34.64	9	1	1	„	„	„
Hof van Delft	1 513	39	38.79	2	2	„	„	„	„
Hoogblokland.	675	32	21.09	6	2	„	„	„	2
Hoogvliet	950	26	36.54	2	„	2	„	„	„
Hoornaar	558	18	31.00	„	1	„	„	„	1
Katendrecht	1 332	41	32.48	1	1	„	„	„	„
Katwijk	5 306	283	18.74	5	5	157	„	1	1
Kedichem	705	18	39.16	3	„	2	„	„	„
Kethel en Spaland	990	32	30.94	2	1	„	„	2	„
Klaaswaal	1 398	55	25.41	3	1	3	2	„	„
Koudekerk	1 319	33	39.97	1	1	„	„	1	„
Kralingen	7 541	251	30.04	24	6	1	1	9	„
Krimpen a/d Lek	1 566	49	32.00	4	2	1	„	„	2
Krimpen a/d IJssel. . . .	1 577	46	34.28	2	„	6	„	„	„

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
"	1	19	15	"	5	4	12	"	2	2	"	51	"	"
2	"	"	2	1	"	2	2	"	1	"	"	17	"	"
"	"	"	1	"	1	3	5	1	"	"	"	35	1	"
"	"	"	"	1	3	"	3	"	1	"	"	6	"	"
"	"	1	5	"	6	"	2	"	"	"	"	27	"	"
"	"	1	"	"	1	2	2	"	1	"	"	4	"	"
"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	5	"	"
1	"	2	24	"	4	6	16	"	1	"	"	53	3	"
"	"	2	7	"	"	4	2	"	"	1	"	9	1	1
2	"	13	23	1	4	9	8	"	"	1	"	34	"	"
4	"	"	"	"	"	4	3	"	"	"	"	5	"	"
"	"	"	5	"	"	4	3	"	1	"	"	16	11	11
"	"	4	13	"	3	11	9	1	"	1	"	28	2	2
"	"	4	6	1	4	6	7	1	"	1	"	27	"	"
"	"	"	5	"	5	1	4	"	2	1	"	16	"	"
"	"	"	4	"	1	2	5	"	2	"	"	8	"	"
"	"	"	2	"	1	"	7	"	"	"	"	12	"	"
"	"	"	2	"	"	1	3	"	2	"	"	8	"	"
"	1	1	9	"	"	4	8	1	"	"	"	14	"	"
"	1	15	6	"	2	3	21	"	4	2	"	55	4	4
"	"	1	1	"	1	"	5	"	"	"	"	5	"	"
"	"	6	5	"	2	3	2	"	1	"	"	7	"	"
"	"	"	7	"	1	6	5	"	"	"	"	18	5	3
"	"	2	2	"	3	3	1	"	"	"	"	19	"	"
"	1	12	51	3	8	7	19	"	2	8	1	93	"	"
"	"	"	9	"	"	6	6	2	"	"	1	16	"	"
"	"	7	2	"	4	2	9	"	"	1	"	10	3	3

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN					
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Langerak	861	60	14.35	2	1	31	„	„	„	„
Langeruigeweide	574	16	34.18	2	„	5	„	„	„	„
Leerbroek	675	24	28.12	„	2	1	„	„	„	„
Leerdam	2 985	63	47.38	1	2	2	„	„	„	„
Leiden	39 121	1 178	33.20	70	42	5	12	54	4	[illegible]
Leiderdorp	2 427	94	25.81	6	2	17	„	9	„	„
Leimuiden	1 327	38	34.97	1	4	4	„	1	„	1
Lekkerkerk	2 791	74	37.71	6	2	2	„	1	„	„
Lekkerland (Nieuw-)	2 252	84	26.81	6	3	4	8	„	1	3
Lexmond	1 391	54	25.76	8	2	7	„	„	„	1
Lier (de)	1 931	28	33.25	2	„	4	„	„	„	1
Lindt (Groote)	995	47	21.17	5	2	9	„	„	„	„
Lisse	2 004	54	37.11	1	2	„	„	„	„	„
Loosduinen	2 362	53	44.56	7	1	„	„	1	1	„
Maasdam	1 658	65	25.50	6	10	„	5	„	„	„
Maasland	2 328	68	34.23	11	1	„	„	„	1	4
Maassluis	3 978	111	35.83	7	1	„	„	„	1	3
Meerkerk	1 304	56	23.28	3	3	23	„	„	1	„
Melissant	1 211	25	48.44	3	„	„	„	„	2	„
Middelharnis	3 392	79	42.93	7	3	„	„	„	„	5
Moercapelle	566	21	26.95	3	3	3	„	„	„	„
Molenaarsgraaf	485	10	48.50	„	1	„	„	„	„	„
Monster	3 648	91	40.08	6	1	„	„	„	2	„
Moordrecht	2 170	91	23.84	9	„	1	1	„	„	1
Mijnsheerenland	1 455	48	30.31	4	2	„	„	„	„	„
Naaldwijk	4 198	119	35.27	7	„	„	1	1	„	1
Nieuwenhoorn	1 383	37	37.37	1	„	„	2	„	„	2

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	2	2	„	„	2	3	„	„	„	„	6	11	11
„	„	„	1	„	2	1	2	„	1	1	„	1	„	„
„	„	„	2	„	3	1	3	„	1	„	„	10	1	1
1	„	2	14	1	3	1	9	„	1	2	„	23	1	„
5	1	25	164	9	40	104	178	8	32	12	3	363	31	8
„	„	3	12	1	2	3	8	„	2	1	„	28	„	„
„	„	„	8	„	„	„	1	„	„	„	„	18	„	„
„	„	1	26	2	4	1	7	„	3	2	„	16	1	„
2	„	4	7	1	1	4	12	„	„	„	„	28	„	„
1	„	3	1	1	„	7	4	„	„	„	„	19	„	„
„	„	„	2	„	1	3	4	„	„	„	„	11	„	„
„	„	„	4	„	„	3	4	„	„	1	„	19	„	„
„	„	„	5	„	„	„	4	„	1	„	„	40	1	„
„	2	3	3	„	2	3	1	„	1	„	„	25	3	„
„	1	4	9	1	„	4	3	„	„	1	„	21	„	„
„	„	1	11	„	3	4	11	„	1	„	„	19	1	„
„	1	7	9	„	10	7	14	1	„	1	„	37	7	„
„	„	1	5	1	1	2	4	„	„	„	„	12	„	„
3	„	2	2	„	„	1	3	„	„	1	„	8	„	„
„	„	„	6	„	4	5	11	„	„	1	„	35	2	1
„	„	„	3	„	„	1	1	„	„	„	„	7	„	„
„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	8	„	„
„	„	10	10	1	3	2	5	„	6	1	„	44	„	„
„	„	2	3	„	3	11	12	2	„	2	1	43	„	„
1	„	1	8	2	4	3	5	„	„	„	„	17	1	1
1	„	6	21	3	3	10	12	1	„	„	„	51	1	1
2	„	2	8	„	„	7	2	„	„	„	„	11	„	„

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[N]					
					Typhus en febr. typhoides.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Nieuwerkerk a/d IJssel . .	2 128	81	26.27	9	4	5	»	»	»	8
Nieuwkoop	2 429	88	27.60	1	1	15	»	9	»	»
Nieuwland	516	15	34.40	»	»	1	»	»	»	»
Nieuwpoort.	611	45	13.57	4	»	17	»	»	»	»
Nieuwveen	1 205	52	23.17	6	1	4	»	1	»	»
Noordeloos	993	17	58.41	»	»	2	»	»	»	»
Noordwijk	3 439	81	42.45	1	3	1	»	»	1	»
Noordwijkerhout	1 403	33	42.51	2	»	»	»	1	»	»
Nootdorp	724	15	48.26	3	1	»	»	»	»	»
Numansdorp	2 820	151	18.67	5	1	65	2	5	»	»
Oegstgeest	2 299	68	33.80	2	1	4	3	2	»	»
Ooltgensplaat	2 316	58	39.93	2	11	»	»	1	»	»
Oostvoorne	1 450	39	37.18	5	3	»	»	1	»	1
Ottoland.	608	22	27.63	2	»	»	»	»	»	»
Ouddorp	2 311	34	67.97	1	3	»	»	»	1	3
Oudenhoorn	778	44	17.68	3	1	»	»	»	»	2
Ouderkerk a/d IJssel . . .	2 379	74	32.14	5	1	21	»	»	»	5
Oudewater	2 240	124	18.06	4	3	15	»	»	»	»
Oudshoorn	2 231	69	32.33	3	3	8	»	1	»	»
Overschie	3 114	90	34.60	8	3	1	1	6	1	»
Papekop	307	11	27.90	4	»	»	»	»	»	»
Papendrecht	2 279	91	25.04	7	»	1	»	»	»	1
Pernis	1 871	68	27.51	8	1	»	»	»	»	1
Peursum.	395	15	26.33	1	»	»	»	»	»	»
Piershil	755	11	68.63	1	»	»	»	»	»	»
Poortugaal	1 079	34	31.73	1	2	»	»	»	»	»
Puttershoek	1 903	68	27.98	6	1	»	»	»	4	2

…N GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
….	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	3	2	„	3	3	11	„	1	1	„	31	„	„
„	„	5	9	„	2	2	13	„	3	1	„	27	„	„
„	„	3	2	„	1	„	2	„	„	„	„	6	„	„
„	„	„	4	1	2	1	3	„	„	„	„	7	6	6
„	„	1	7	„	3	7	5	„	„	1	„	16	„	„
„	„	1	2	„	1	„	4	„	1	„	„	6	„	„
„	„	3	10	„	9	4	6	„	1	„	„	42	„	„
„	„	„	3	„	2	5	3	„	1	„	„	16	„	„
„	„	1	„	1	„	„	2	„	„	„	1	6	„	„
„	„	1	21	„	4	3	5	1	2	„	„	27	9	4
„	„	2	8	1	2	4	13	1	„	1	„	22	2	2
2	„	2	6	„	„	10	3	1	„	1	„	19	„	„
„	„	1	4	„	2	2	5	„	1	1	„	7	6	6
„	„	2	2	„	3	4	1	„	„	„	„	8	„	„
1	„	2	4	„	3	1	5	„	1	2	„	7	„	„
„	„	3	5	2	„	1	4	„	„	„	1	22	„	„
„	„	8	3	1	1	1	7	„	1	„	„	17	3	3
„	„	19	20	1	4	4	16	1	„	„	„	37	„	„
„	„	2	20	„	1	2	8	„	2	„	„	19	„	„
„	„	2	8	„	2	2	8	1	„	7	„	40	„	„
„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	„	3	„	„
„	1	3	15	2	6	3	12	„	„	6	„	33	1	1
„	„	2	8	„	1	12	6	„	3	2	„	23	1	„
„	„	1	2	1	„	1	2	„	„	„	„	7	„	„
„	„	1	1	„	„	1	3	„	„	1	„	3	„	„
„	„	1	7	1	2	5	5	1	„	„	„	8	1	„
„	„	„	19	„	2	4	6	„	1	1	„	18	4	3

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[N] Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Pijnacker	1 787	40	44.67	7	4	2	„	„	„
Reeuwijk	2 541	89	28.55	4	2	6	„	„	„
Rhoon	1 382	52	26.57	8	„	3	2	„	„
Rhijnsburg	1 902	99	19.21	6	3	43	„	4	„
Ridderkerk	6 202	232	26.73	18	2	29	„	„	1
Rietveld	503	15	33.53	1	„	„	„	„	„
Rockanje	1 519	38	39.97	4	1	„	„	„	„
Rotterdam	119 155	4 199	28.37	277	73	6	12	126	15
Rozenburg	1 452	38	38.21	1	„	„	„	„	„
Rijnsaterwoude	623	20	31.15	„	4	1	„	„	„
Rijswijk	2 884	73	39.50	7	3	2	„	„	„
Sassenheim	1 144	32	35.75	2	2	1	1	1	„
Schelluinen	330	12	27.50	„	1	5	„	„	„
Schiebroek	360	12	30.00	1	„	„	„	„	„
Schiedam	20 046	754	26.58	25	30	7	23	71	1
Schipluiden	999	29	34.44	2	„	„	„	„	1
Schoonhoven	3 491	100	34.91	3	„	1	„	„	„
Schoonrewoerd	867	22	39.40	„	„	„	„	„	„
Sliedrecht	7 542	289	26.09	22	13	59	„	„	„
Sommelsdijk	2 502	78	32.07	3	2	„	1	1	„
Spijkenisse	1 583	62	25.53	8	5	„	„	„	„
Stad aan 't Haringvliet	1 091	27	40.40	4	„	„	„	„	„
Stellendam	947	22	43.04	2	1	„	„	„	„
Stolwijk	1 907	64	29.79	10	5	„	„	„	1
Stompwijk	2 649	64	41.39	„	1	„	„	3	„
Streefkerk	1 696	58	29.24	3	„	1	„	„	2
Strijen	3 939	156	25.25	16	6	14	„	„	1

…N GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven (begrepen in de vorige kolom.)
1.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	1	1	4	„	„	5	1	„	„	1	„	14	„	„
„	„	1	11	1	3	3	11	1	2	„	„	38	6	„
„	„	„	3	1	2	10	7	„	„	„	„	10	6	6
„	„	6	7	1	2	1	4	„	1	„	„	21	„	„
3	2	36	19	2	9	19	26	1	5	3	1	40	1	„
„	„	2	1	„	1	„	2	„	„	„	„	8	„	„
„	„	3	2	„	3	1	7	„	„	„	„	11	„	„
5	13	165	746	60	205	275	488	18	83	31	2	1 506	54	7
„	„	„	1	„	„	3	4	„	1	1	„	10	1	„
„	„	2	1	„	„	1	4	„	„	„	„	7	„	„
„	1	6	10	„	1	2	13	1	4	3	„	19	1	1
„	„	„	9	„	1	4	3	„	„	„	„	6	„	„
„	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	2	„	„
„	„	1	„	„	„	5	„	„	„	„	„	5	„	„
1	1	41	169	4	29	29	77	1	8	8	„	182	5	„
„	„	5	3	„	„	1	2	„	„	1	„	13	„	„
„	„	3	11	1	6	5	14	1	„	„	„	47	7	2
„	„	2	3	„	1	4	2	„	„	1	„	9	„	„
„	„	17	21	„	4	11	28	1	4	2	„	92	1	1
„	„	2	19	„	4	4	5	„	„	„	„	28	3	1
1	„	3	3	„	„	4	9	1	1	2	„	35	„	„
„	„	„	7	„	„	1	2	„	„	„	„	11	1	„
„	„	„	6	„	2	„	1	„	1	„	„	3	5	5
„	„	1	10	„	2	„	5	1	2	2	„	22	„	„
„	„	10	8	„	2	3	8	„	2	„	„	27	„	„
„	„	2	7	2	4	2	4	„	2	„	„	28	„	„
„	„	7	19	„	2	11	10	1	5	1	„	58	„	„

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE					
					Typhus en febr. typhoides.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkh
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11
Tienhoven	280	7	40.00	1	1	1	»	»	»	
Tonge (Nieuwe)	1 459	53	27.52	3	1	»	1	»	1	
Tonge (Oude)	2 658	83	32.02	8	2	»	»	»	»	
Valkenburg	459	15	30.60	1	1	1	»	»	»	
Veur	998	24	41.58	3	2	»	»	»	»	
Vianen	3 124	71	45.16	5	1	»	1	»	»	
Vierpolders.	601	17	35.35	3	»	»	»	»	»	
Vlaardingen	8 951	328	27.28	16	4	25	1	9	7	1
Vlaardingerambacht. . . .	886	30	29.53	»	»	1	»	»	»	
Vlist	407	11	37.00	»	1	3	»	»	»	
Voorburg	2 647	42	63.02	6	1	»	»	»	»	
Voorhout	1 016	24	42.33	2	»	»	»	1	»	
Voorschoten	2 003	60	33.38	4	4	1	»	»	»	
Vrijenban	1 462	27	54.14	3	1	1	»	»	»	
Waarder.	679	20	33.95	1	»	»	»	»	»	
Waddinxveen	3 778	148	25.52	7	3	3	»	»	»	
Warmond	1 351	32	42.21	»	1	»	»	1	»	
Wassenaar	3 243	85	38.15	7	3	»	»	6	3	
Wateringen	1 740	92	18.91	13	2	»	»	»	7	
Westmaas	911	26	35.03	2	»	1	5	»	»	
Woerden	3 905	149	26.20	15	9	17	»	»	»	
Woubrugge	1 920	61	31.47	3	1	1	»	2	2	
Wijngaarden	360	9	40.00	1	»	»	»	»	»	
IJsselmonde	2 287	70	32.60	7	»	»	»	»	1	
Zegwaart	1 510	48	31.45	5	»	2	»	3	»	
Zevenhoven.	1 043	36	28.97	2	1	12	»	1	»	
Zevenhuizen	2 220	105	21.14	9	7	23	»	»	1	

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
1.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»
»	»	1	1	»	1	12	5	»	»	»	»	20	»	»
»	»	4	3	»	2	4	3	»	1	2	»	48	1	1
»	»	2	»	1	»	»	»	»	2	»	»	5	2	»
»	»	1	1	»	1	3	3	»	1	»	»	9	»	»
»	»	»	15	»	5	2	8	»	1	1	»	25	5	5
»	»	»	»	»	1	1	3	»	1	»	»	5	»	»
2	»	16	39	3	21	18	22	1	1	1	»	131	1	1
»	»	2	3	1	»	4	4	»	»	»	»	15	»	»
»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	5	»	»
»	»	2	3	2	4	1	7	»	»	»	»	15	1	»
»	»	»	3	»	2	5	2	1	»	»	»	6	2	1
»	»	1	6	»	3	7	7	1	»	»	»	23	3	2
»	»	1	2	»	3	2	1	»	»	2	»	11	»	»
»	»	2	1	»	2	1	4	»	»	»	»	9	»	»
»	»	13	38	1	7	4	13	1	2	2	»	51	2	1
»	»	»	2	»	»	2	8	1	1	»	»	16	»	»
»	»	1	3	2	4	5	12	»	1	1	»	19	18	18
»	»	3	11	»	1	3	7	2	2	1	»	40	»	»
1	»	»	4	»	2	1	1	»	1	»	»	8	»	»
»	»	6	21	»	5	5	13	»	1	2	»	47	8	5
1	1	5	8	»	1	3	9	1	1	2	»	20	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	5	2	»
»	1	3	15	»	5	5	6	1	2	1	»	20	»	»
»	1	3	11	»	»	3	5	»	»	»	»	15	»	»
»	»	1	4	»	»	1	3	»	»	»	»	9	»	»
»	1	»	11	»	»	6	5	»	1	1	»	36	»	»

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE… Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	1
Zoetermeer	1 072	31	34.58	2	1	»	»	3	»	
Zoeterwoude	3 318	123	26.97	8	2	20	»	14	»	
Zuidland.	1 616	68	23.76	4	3	»	»	»	»	
Zwammerdam	1 400	55	25.45	5	1	20	»	»	»	
Zwartewaal.	886	22	40.27	3	1	2	»	»	»	
Zwijndrecht.	3 075	107	28.73	10	3	15	»	»	»	
DE PROVINCIE . .	700 322	2 313	30.27	1 580	606	1 275	168	454	114	3

EN GEVOLGE VAN:

... (angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
1	1	4	4	»	»	4	2	»	»	1	»	8	»	»
»	1	1	14	»	2	4	15	2	»	1	»	38	1	»
»	»	6	15	1	2	3	6	»	1	»	»	19	1	»
»	»	2	8	»	2	1	4	»	»	1	»	11	»	»
»	»	2	1	»	»	»	»	»	1	»	»	12	»	»
»	»	4	12	»	2	7	12	2	»	1	»	38	1	»
89	46	977	3 212	198	904	1 406	2 537	103	359	244	17	7 934	523	313

STERFTE I…

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE…				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Aalsmeer	3 115	122	25.53	8	2	21	3	1	»
Abbekerk	807	15	53.80	»	»	»	»	»	»
Akersloot	1 321	26	50.80	3	»	»	»	»	»
Alkmaar	11 601	381	30.44	19	12	20	»	28	»
Amsterdam	270 692	7 997	33.84	519	202	223	125	229	34
Andijk	2 324	59	39.38	3	»	3	5	2	1
Ankeveen	558	16	34.87	2	»	1	»	»	»
Anna Polowna	2 418	81	29.85	8	6	»	»	4	»
Assendelft	3 211	113	28.41	4	7	14	3	4	»
Avenhorn	1 195	26	45.96	2	2	»	»	1	»
Barsingerhorn	2 386	54	44.18	1	2	»	»	2	»
Beemster	3 864	77	50.18	9	2	5	»	1	»
Beets	647	10	64.70	»	2	»	»	1	»
Bennebroek	654	22	29.72	2	2	1	»	»	»
Bergen	1 294	27	47.92	3	1	»	»	»	»
Berkhout	2 084	60	34.73	4	1	»	»	3	»
Beverwijk	3 284	109	30.12	11	11	13	»	5	»
Blaricum	952	21	45.33	1	2	»	»	»	»
Bloemendaal	3 719	136	27.34	7	4	6	4	»	»
Blokker	1 677	32	52.40	2	»	»	»	»	»
Bovencarspel	1 362	35	38.91	4	4	»	»	»	»
Broek in Waterland	1 535	36	43.63	2	»	2	»	2	»
Broek op Langendijk	1 046	29	36.06	»	»	»	»	1	1
Buiksloot	1 061	42	25.26	2	1	»	»	6	»

OORDHOLLAND IN 1872.

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	1	13	1	7	4	8	„	4	„	„	23	24	24
„	„	1	1	„	1	4	2	„	1	„	„	4	1	1
„	„	4	3	1	„	2	1	„	„	„	„	11	1	1
„	„	8	73	3	19	38	35	2	6	1	„	106	9	3
18	6	161	882	87	307	785	1047	71	172	61	15	2470	376	334
„	„	„	4	„	3	12	6	„	1	1	„	18	„	„
„	„	„	3	1	2	„	„	1	„	„	„	6	„	„
„	„	5	11	1	1	3	5	1	„	1	„	33	1	„
„	„	1	18	1	3	16	14	„	„	„	„	27	1	„
„	„	3	2	„	1	„	4	„	1	„	„	10	„	„
„	„	4	3	2	4	4	4	„	1	1	„	22	4	4
„	„	5	1	„	2	11	16	1	3	„	„	12	8	7
„	„	„	1	„	2	1	„	„	„	„	„	2	1	1
„	„	„	3	„	1	4	2	1	2	„	„	4	„	„
„	„	2	2	1	1	3	2	1	„	„	„	8	„	„
„	„	6	9	„	2	7	7	1	1	1	„	17	„	„
„	2	3	6	1	3	5	12	1	„	„	„	35	1	„
„	„	2	3	„	2	2	2	„	1	„	„	5	„	„
„	„	2	8	2	12	8	21	1	2	1	„	56	„	„
„	„	1	2	„	1	3	6	„	1	2	„	13	1	„
1	„	1	2	„	„	1	5	„	„	1	„	12	„	„
„	2	4	6	„	4	2	5	„	„	„	„	8	1	1
„	„	4	2	„	2	2	4	„	1	1	„	11	„	„
„	„	„	7	„	3	4	6	„	„	1	„	8	„	„

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Bussum	1 175	44	26.70	7	2	»	»	»	»
Callantsoog.	590	13	45.38	»	»	»	»	»	»
Castricum	1 331	38	35.02	3	2	»	»	»	»
Diemen	960	25	38.40	2	2	»	»	»	2
Edam.	5 231	124	42.18	2	4	7	»	7	1
Egmond aan Zee	1 810	57	31.75	4	»	»	»	4	»
Egmond binnen	1 250	43	29.06	2	2	»	2	»	»
Enkhuizen	5 461	153	35.69	15	11	1	»	»	1
Graft	1 555	44	35.34	3	5	»	»	1	»
's Graveland	1 216	46	26.43	1	2	»	»	1	»
Grootebroek	1 947	53	36.73	1	»	»	»	»	»
Haarlem.	31 528	945	33.36	67	27	48	13	5	1
Haarlemmerliede en Spaarnwoude.	1 507	45	33.48	4	»	4	2	»	2
Haarlemmermeer.	11 771	476	24.72	44	21	45	1	20	15
Harenkarspel	1 925	47	40.95	2	8	»	»	»	»
Heemskerk	1 387	37	37.48	6	3	1	»	»	»
Heemstede	2 869	81	35.41	5	3	»	3	3	1
Heerhugowaard	2 405	67	35.89	3	»	»	»	3	»
Heilo	1 142	44	25.95	2	1	»	»	2	2
Helder	19 517	497	39.27	43	19	17	2	11	2
Hensbroek	863	26	33.19	1	1	»	»	1	»
Hilversum	6 711	315	21.30	20	36	12	»	19	3
Hoogkarspel	1 201	35	34.31	2	3	»	»	»	»
Hoogwoud	2 110	43	49.06	1	»	»	»	1	»
Hoorn	9 476	330	28.71	17	8	1	»	6	»

…N GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
…	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	5	9	1	2	4	10	»	1	»	»	3	»	»
»	»	»	3	»	1	2	1	»	»	»	»	6	»	»
»	»	1	5	4	1	5	5	»	1	»	»	11	»	»
»	»	1	4	»	»	2	2	»	»	»	»	6	2	»
»	1	3	19	4	10	7	8	2	4	1	»	27	11	»
»	»	3	4	»	4	1	4	1	»	»	»	13	19	18
»	»	»	4	1	2	1	11	»	»	1	»	9	8	8
1	»	1	22	1	14	10	21	1	»	»	»	47	»	»
»	»	5	4	»	»	5	5	»	»	1	»	11	2	2
»	»	3	10	1	4	2	5	1	2	»	»	13	1	»
»	»	»	7	»	5	4	10	»	»	1	»	20	5	5
1	3	24	143	10	61	87	107	4	19	7	1	293	10	»
»	»	1	2	»	1	2	4	»	»	2	»	18	»	»
»	1	12	55	2	6	26	36	4	4	5	»	144	14	1
»	»	4	3	»	4	2	3	»	1	»	»	13	»	»
»	»	»	7	1	2	1	6	»	»	»	»	8	»	»
1	1	3	10	2	1	8	6	»	6	1	»	24	1	»
»	1	1	6	1	2	9	10	»	2	1	»	20	8	4
»	»	3	6	»	4	1	5	»	»	2	»	9	3	3
1	»	30	29	4	12	45	49	»	6	12	1	177	18	14
»	»	2	2	»	»	1	3	1	»	1	»	13	»	»
»	»	8	87	7	11	19	23	1	1	»	»	53	»	»
»	»	4	1	»	4	5	5	»	»	»	»	7	4	4
»	»	»	3	1	2	4	11	2	»	»	»	18	»	»
»	»	16	43	3	18	30	39	2	2	2	»	122	9	9

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Huizen	3 147	64	49.17	7	4	5	»	»	2
Ilpendam	1 655	40	41.36	2	2	1	»	3	»
Jisp	710	22	32.27	»	»	»	»	1	»
Katwoude	219	2	109.50	1	»	1	»	»	»
Koedijk	1 010	30	33.66	2	1	»	1	»	»
Koog aan de Zaan	2 334	67	34.83	1	9	6	»	3	1
Kortenhoef	757	17	44.52	1	1	»	»	»	»
Krommenie	2 808	87	32.27	1	7	19	»	4	»
Kwadijk	424	6	70.66	1	»	»	»	1	»
Landsmeer	1 261	26	48.50	4	»	1	»	1	»
Laren	2 017	48	42.02	6	1	»	»	»	»
Limmen	777	16	48.50	2	1	»	»	»	»
Maarten (Sint-)	1 062	39	27.23	4	»	»	»	»	»
Marken	1 051	15	70.06	»	»	1	»	»	»
Medemblik	2 207	64	34.48	4	2	1	1	»	»
Middelie	620	7	88.57	»	»	»	»	»	»
Midwoud	915	14	65.35	»	1	»	»	»	»
Monnikendam	2 792	90	31.02	3	7	14	»	»	»
Muiden	1 610	43	37.44	6	2	»	1	1	»
Naarden	2 644	74	35.72	4	8	1	»	»	»
Nederhorst den Berg	986	26	37.92	2	»	»	»	»	»
Nibbikswoud	1 066	30	35.53	»	»	»	»	»	»
Nieuwendam	1 530	51	30.00	2	1	3	»	»	»
Nieuwe Niedorp	1 497	40	37.42	5	»	»	»	»	»
Nieuweramstel	8 558	313	27.34	19	13	26	12	12	2
Noordscharwoude	779	16	48.68	1	1	»	»	2	»

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	1	7	»	2	4	6	»	1	»	»	23	2	»
»	»	2	3	»	1	2	5	»	»	1	»	15	»	»
»	»	»	2	»	6	»	1	1	1	1	»	7	2	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	3	5	»	2	3	3	»	»	»	»	4	6	6
»	»	2	6	1	4	6	9	1	1	»	»	17	»	»
»	»	1	5	»	1	1	»	»	»	»	»	7	»	»
»	»	»	9	1	1	6	12	»	2	1	»	22	1	»
»	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»	1	»
»	»	»	3	»	3	1	»	»	4	1	»	6	»	»
»	»	6	8	»	»	6	3	1	»	»	»	17	»	»
»	1	1	»	»	»	3	»	»	»	1	»	7	»	»
»	»	2	6	»	2	4	5	»	»	1	»	15	»	»
»	»	»	»	»	3	»	1	1	»	1	»	7	1	»
»	»	6	6	»	4	4	6	»	»	1	»	28	»	»
»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	2	»	2	1	»
»	»	1	1	»	4	1	»	»	»	»	»	4	2	2
»	1	4	9	»	7	7	11	»	2	1	»	22	1	»
»	»	4	»	»	»	3	3	»	2	1	»	20	»	»
»	»	1	7	»	6	8	6	»	2	»	»	22	2	2
»	»	5	7	»	1	»	1	»	»	1	»	7	1	»
»	»	1	5	»	3	5	6	1	»	»	»	7	2	1
»	»	1	15	1	1	5	3	»	»	2	»	13	4	4
»	»	2	4	»	2	3	4	»	2	»	»	11	»	»
2	»	4	56	2	15	18	25	3	3	4	»	92	»	»
»	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»	»

Table header spanning columns 12–25: IN GEVOLGE VAN:

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[N] Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Obdam	890	33	26.96	4	5	„	„	1	„
Oosthuizen	1 114	22	5063	3	„	1	„	„	„
Oostzaan.	1 917	48	39.93	3	1	11	„	2	„
Opmeer	449	10	44.90	„	„	„	„	„	„
Opperdoes	804	34	33.50	4	1	3	„	„	„
Oterleek	770	10	73.00	„	1	„	„	„	„
Oudendijk	638	9	79.75	„	1	„	„	„	„
Oude Niedorp.	1 172	36	32.55	„	4	2	„	„	„
Ouderamstel	2 100	53	39.62	6	1	2	„	„	„
Oudkarspel.	1 071	29	36.93	2	1	„	„	2	„
Oudorp	628	9	69.77	„	1	„	„	„	„
Pancras (Sint-)	465	12	38.75	2	1	„	„	1	„
Petten	379	26	14.57	2	„	„	„	„	„
Purmerend	4 643	158	29.44	9	6	7	„	11	1
Ransdorp	1 207	24	50.29	2	1	3	„	„	„
Rijp	2 018	82	24.60	8	2	2	„	2	„
Schagen	2 853	74	38.55	4	5	„	„	„	2
Schellinkhout	635	16	39.68	„	„	„	„	„	1
Schermerhorn	1 262	33	38.24	1	„	2	„	2	„
Schoorl	1 191	35	34.02	3	2	„	„	1	„
Schoten	634	20	31.70	2	„	1	„	1	„
Sloten.	3 075	109	28.21	6	4	9	1	2	„
Spaarndam	549	14	39.21	„	„	„	„	„	„
Spanbroek	1 424	39	36.51	3	2	„	„	2	2
Sijbecarspel.	1 233	29	42.51	1	1	„	„	1	„
Terschelling	3 112	42	74.09	3	„	„	„	„	„

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	5	1	»	»	7	1	»	»	»	»	9	»	»
»	»	2	1	»	2	1	2	»	1	»	»	8	»	»
»	1	»	5	»	1	4	2	»	1	»	»	14	1	»
1	»	2	2	»	»	2	»	»	»	»	»	2	1	1
»	»	»	2	»	4	1	3	»	»	»	»	6	»	»
»	»	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»	5	»	»
»	»	1	»	»	1	1	1	»	»	»	»	3	»	»
»	»	2	9	»	1	1	3	1	»	1	»	11	»	»
1	»	4	2	»	1	7	5	2	»	1	»	13	1	»
»	»	»	1	»	2	2	»	»	»	1	»	9	8	»
»	»	»	4	»	1	»	1	»	»	»	»	2	»	»
»	»	»	»	»	»	1	2	»	»	»	»	4	»	»
»	»	»	13	1	4	1	1	»	»	»	1	3	»	»
»	»	14	5	6	9	11	7	1	2	2	1	57	6	»
»	»	»	4	»	»	3	»	1	»	2	»	7	1	1
»	»	1	8	1	»	3	11	»	1	»	»	33	1	1
»	»	8	5	»	2	10	10	1	1	1	»	17	6	6
»	»	»	»	»	»	3	1	1	»	»	»	10	»	»
»	1	2	2	»	»	5	2	»	»	»	»	14	2	2
»	»	»	9	»	»	3	4	1	»	»	»	5	3	2
»	»	»	2	»	»	3	1	»	»	»	»	8	»	»
1	»	3	24	1	3	5	10	»	1	2	»	33	»	»
»	»	2	1	»	2	»	»	»	»	»	»	8	1	»
»	»	5	»	1	»	1	8	1	1	1	1	9	2	2
»	»	»	3	»	»	2	6	»	1	1	»	11	1	»
»	»	»	2	1	7	5	7	»	»	1	»	15	1	1

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Texel	6 377	124	51.42	2	5	2	2	»	»
Twisk	783	13	60.23	»	»	»	»	»	1
Uitgeest	2 060	44	46.80	7	1	»	»	2	1
Uithoorn	1 490	60	24.83	4	2	8	»	5	»
Urk	1 711	32	53.47	3	1	»	»	»	»
Ursem	1 227	36	34.08	2	»	»	»	»	»
Velzen	4 070	194	20.97	6	11	55	»	11	»
Venhuizen	1 942	42	46.23	3	3	»	»	»	»
Vlieland	724	19	38.10	1	»	»	»	»	»
Warder	370	10	37.00	1	»	2	»	2	»
Warmenhuizen	1 160	42	27.61	2	2	»	»	»	»
Watergraafsmeer	839	36	23.30	2	1	»	»	»	5
Weesp	3 086	121	25.50	7	7	1	»	3	»
Weesperkarspel	1 648	43	38.32	4	»	1	»	»	1
Wervershoof	1 698	38	44.68	4	»	»	1	»	»
Westwoud	893	21	42.52	»	1	»	»	»	2
Westzaan	2 439	91	26.80	4	4	17	4	3	»
Wieringen	2 167	34	63.73	»	3	»	»	»	»
Wieringerwaard	1 275	27	47.22	2	»	»	»	»	»
Winkel	1 621	49	33.08	4	1	»	»	4	»
Wognum	1 532	48	31.91	3	»	»	»	5	»
Wormer	1 584	62	25.54	2	3	16	»	2	2
Wormerveer	3 577	133	26.89	8	1	11	»	20	»
Wijdenes	832	19	43.78	2	1	»	»	»	»
Wijdewormer	703	21	33.47	»	1	4	»	»	»
Wijk aan Zee en Duin	1 252	50	25.04	2	6	1	»	1	»

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	3	2	8	5	14	22	„	„	1	„	58	„	„
3	„	2	„	„	1	3	2	„	„	„	„	1	„	„
„	„	„	9	1	1	3	5	1	1	„	„	11	„	„
„	„	„	5	1	„	8	5	„	1	1	„	18	2	2
„	„	„	1	„	1	2	4	„	„	1	„	12	7	7
„	„	„	3	„	3	5	4	„	1	„	„	17	1	„
„	„	10	16	3	2	11	11	1	„	2	„	48	2	2
„	„	2	2	1	1	7	1	„	„	„	„	21	1	„
1	„	„	4	2	2	„	4	„	1	„	„	4	„	„
„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	2	1	„
„	„	5	4	„	3	5	5	„	„	„	„	13	3	„
1	„	„	4	„	„	3	1	„	1	2	„	12	1	1
1	„	4	30	2	9	13	9	„	„	2	„	29	1	„
„	„	1	4	„	3	5	2	1	1	2	„	16	1	„
„	„	4	1	1	2	3	4	„	1	1	„	16	„	„
„	„	1	5	„	2	3	3	„	„	„	„	4	„	„
„	„	1	5	„	8	6	9	1	1	„	„	22	5	„
4	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	10	14	13
„	„	„	1	1	3	2	1	„	„	1	„	15	„	„
„	„	9	8	1	1	2	7	„	1	„	„	11	„	„
„	„	4	5	„	1	2	6	„	„	1	„	16	4	3
„	„	„	11	1	5	2	6	„	„	„	„	8	4	4
„	1	1	9	1	10	13	12	1	1	1	„	31	11	3
„	„	„	2	„	3	1	3	1	1	„	„	4	„	„
„	„	„	1	„	6	1	„	„	„	1	„	5	2	„
„	1	1	7	„	5	„	4	„	2	„	„	18	„	„

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[N] Typhus en febr. typhoides.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Zaandam.	12 166	408	29.82	21	24	28	9	12	3	[illegible]
Zaandijk.	2 235	50	44.70	4	»	»	»	»	»	[illegible]
Zandvoort . . . . . . , .	1 646	22	74.81	3	»	»	»	»	»	[illegible]
Zuid- en Noordschermer . .	1 089	27	40.33	2	2	»	»	»	»	[illegible]
Zuidscharwoude	953	24	39.70	3	»	»	»	1	»	[illegible]
Zwaag	1 104	21	52.57	2	»	»	»	»	»	[illegible]
Zijpe	4 711	117	40.26	6	2	»	»	1	»	[illegible]
DE PROVINCIE . .	591 338	17 474	33.84	1 135	606	713	195	502	92	[illegible]

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	2	41	5	24	45	42	2	1	9	»	85	36	34
»	»	»	4	1	5	5	7	»	3	1	»	19	1	1
»	»	1	5	»	1	»	4	»	2	»	»	6	»	»
»	»	1	2	»	1	2	4	»	»	»	»	12	1	»
»	»	1	3	1	1	1	2	1	»	»	»	10	»	»
»	»	2	2	»	2	1	1	»	»	4	»	6	1	»
»	»	7	17	3	6	11	13	»	3	2	»	38	5	4
8	22	510	2 040	193	781	1 557	2 009	126	299	173	20	5 302	709	551

STERFTE I[...]

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[...] Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Aagtekerke	472	12	39.33	1	„	„	„	1	„
Aardenburg	1 683	35	48.08	6	1	„	„	„	„
Arnemuiden	1 720	54	31.85	2	4	„	„	„	„
Axel	2 711	87	31.16	4	6	„	„	„	„
Baarland	709	29	24.44	4	1	„	„	„	3
Biervliet	1 949	65	29.98	8	1	„	„	„	„
Biggekerke	651	12	54.25	2	„	„	„	„	„
Borsselen	1 017	25	40.68	4	„	„	„	„	1
Boschkapelle	1 190	52	22.88	2	3	„	„	3	„
Breskens	1 484	29	51.17	4	„	„	„	1	„
Brouwershaven	1 822	62	29.38	6	3	„	„	„	„
Bruinisse	1 899	84	22.60	9	„	„	„	„	„
Burgh	696	17	40.94	3	„	„	„	1	„
Cadzand	1 210	21	57.61	3	1	„	„	„	„
Clinge	1 981	99	20.01	8	1	„	„	„	„
Colijnsplaat	2 005	86	23.31	6	1	„	„	2	„
Domburg	818	13	62.92	„	1	„	„	1	„
Dreischor	1 125	25	45.00	2	1	„	„	„	„
Driewegen	551	22	25.04	„	2	„	„	„	„
Duivendijke	596	18	33.11	3	„	„	„	„	„
Eede	1 250	44	28.40	2	1	5	„	„	„
Elkerzee	648	17	38.11	2	1	„	„	„	„
Ellemeet	517	14	36.92	2	„	„	„	„	„
Ellewoutsdijk	710	14	50.71	1	„	„	„	„	„
Fort Bath	407	10	40.70	„	„	„	„	„	„

EELAND IN 1872.

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
2	"	1	2	"	1	"	"	"	"	"	"	4	"	"
"	"	1	2	1	"	4	3	"	1	"	"	12	4	4
"	"	17	2	"	1	3	1	1	1	1	"	12	9	8
"	"	2	14	"	3	5	15	3	1	"	"	27	1	1
"	"	5	"	"	2	1	3	1	"	"	"	8	1	1
"	"	10	4	"	3	4	1	"	"	"	"	15	19	17
"	"	1	1	"	1	"	1	"	"	"	"	4	2	2
"	"	5	"	"	"	1	2	"	"	"	"	7	2	2
"	"	10	3	1	3	3	5	"	1	"	"	11	3	3
"	"	"	3	"	5	4	1	"	"	"	"	4	5	4
"	"	5	2	"	2	8	9	1	"	1	"	21	2	2
"	"	11	7	"	2	"	10	"	"	"	"	37	5	5
"	"	3	4	"	1	1	"	"	"	"	1	2	1	1
"	"	"	3	"	3	4	1	"	"	"	"	6	"	"
2	"	11	8	1	2	4	5	"	2	"	"	48	2	"
"	"	11	9	"	"	1	14	1	"	"	"	17	23	23
"	"	1	"	"	1	1	1	"	"	"	"	6	1	1
"	"	1	4	1	"	2	4	"	"	1	"	8	"	"
"	"	5	1	"	"	1	1	"	"	1	"	8	2	2
"	"	1	4	"	1	"	4	"	"	"	"	3	1	1
"	"	"	1	"	"	5	6	"	3	"	"	8	13	13
"	1	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	8	1	1
"	"	1	2	"	"	"	4	"	"	"	"	5	"	"
"	"	3	1	"	"	1	1	"	"	1	"	2	4	3
"	"	1	"	"	"	1	1	"	1	"	"	3	2	1

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overledene. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE… Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Goes	6 362	168	37.86	16	9	»	»	2	1
~~Graauw~~	~~1 815~~	~~85~~	~~21.35~~	8	»	»	»	14	»
s Gravenpolder	791	24	32.95	1	1	»	»	»	»
Groede	2 536	73	34.73	2	1	»	2	5	»
Grijpskerke	738	30	24.60	3	4	»	»	»	»
Haamstede	1 021	18	56.72	2	»	»	»	»	»
's Heer Abtskerke	293	8	36.62	»	1	»	»	»	»
's Heer Arendskerke	2 614	94	27.80	4	3	5	»	»	1
s Heerenhoek	1 002	29	34.55	»	»	»	»	1	»
Heille	573	16	35.81	1	»	»	1	»	»
Heinkenszand	1 656	52	31.84	4	1	»	»	3	»
Hengstdijk	737	36	20.47	1	»	»	»	»	»
Hoedekenskerke	963	31	31.06	3	»	»	»	»	»
Hoek	1 630	69	23.62	4	4	»	»	6	2
Hontenisse	4 863	173	28.10	4	5	5	3	»	»
Hoofdplaat	1 489	46	32.36	2	»	»	»	1	»
Hulst	2 329	125	18.63	5	1	14	»	18	3
Kapelle	1 692	74	22.86	4	3	10	1	11	»
Kats	583	19	30.68	4	»	»	»	»	»
Kattendijke	990	10	99.00	1	»	»	»	3	»
Kerkwerve	640	21	30.47	4	»	»	»	»	1
Kloetinge	1 104	28	39.42	4	»	»	1	»	»
Koewacht	2 009	69	29.11	7	1	»	»	»	»
Kortgene	1 040	32	32.50	3	1	»	»	1	»
Koudekerke	1 682	30	56.06	5	2	»	1	1	»
Krabbendijke	1 200	36	33.33	4	»	»	»	»	»
Kruiningen	2 293	80	28.66	7	»	»	1	11	»

IN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
12	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
2	"	6	8	"	10	14	29	"	10	1	"	51	9	2
"	"	4	4	"	"	2	6	1	"	"	"	24	17	16
1	"	3	4	1	1	2	1	"	"	"	"	7	1	1
"	"	2	6	"	2	9	3	1	"	"	"	26	13	11
"	"	3	2	1	1	2	1	"	1	"	"	9	3	2
"	"	3	"	"	"	2	1	"	"	"	"	9	1	1
"	"	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"	3	1	1
"	"	13	2	"	"	10	11	1	3	"	"	28	7	7
"	"	4	6	"	"	2	6	"	"	"	"	6	1	1
"	"	"	"	1	"	1	1	"	"	"	"	6	5	1
"	"	1	3	"	1	3	10	"	1	1	"	12	10	10
"	"	7	5	"	1	2	4	"	"	"	"	13	2	1
"	"	3	5	"	2	1	1	"	1	"	"	9	5	5
"	1	8	9	"	4	2	8	1	1	2	"	9	"	"
"	"	13	17	"	5	15	11	3	4	1	"	52	19	13
"	"	"	7	"	2	3	5	"	1	"	"	7	18	17
"	"	8	2	"	2	10	15	"	1	2	"	40	2	2
"	1	1	1	"	"	10	1	1	1	"	"	8	18	14
"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	13	13
"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	4	1	"
2	"	6	"	"	1	"	2	"	1	"	"	3	"	"
"	"	8	2	"	1	2	4	"	1	"	"	6	2	2
"	"	7	5	1	3	3	2	"	1	"	"	28	3	1
"	"	6	5	1	"	4	3	"	"	"	"	6	2	2
"	"	1	2	"	1	1	3	"	1	1	"	10	1	1
"	"	7	9	"	2	1	3	"	1	"	"	4	1	1
"	"	4	10	"	2	2	9	"	"	"	"	31	"	"

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[N] Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11
Meliskerke	569	14	40.64	1	»	»	»	»	»	
Middelburg	16 571	437	37.91	28	18	»	3	12	3	
Neuzen	3 763	120	31.35	10	8	»	»	12	»	
Nieuwerkerk	1 275	39	32.69	2	»	»	»	5	»	
Nieuw- en St. Joosland	835	15	55.66	1	»	»	»	»	»	
Nieuwvliet	665	24	27.70	2	»	4	»	»	»	
Nisse	652	26	25.07	»	»	»	1	1	»	
Noordgouwe	839	35	23.97	4	2	»	1	1	»	
Noordwelle	466	13	35.84	4	»	»	»	»	»	
Oostburg	1 802	59	30.54	7	3	»	»	2	»	
Oosterland	1 403	32	43.84	3	1	»	»	»	»	
Oostkapelle	990	24	41.25	»	»	»	»	»	»	
Oost- en West-Souburg	1 675	30	55.83	2	»	»	»	»	»	
Ossenisse	871	31	28.09	1	2	1	»	1	»	
Oudelande	619	21	29.47	1	1	»	»	»	»	
Oud-Vossemeer	1 825	69	26.44	3	4	17	»	1	»	
Ouwerkerk	821	23	35.69	1	»	»	»	»	»	
Overslag	496	7	70.85	»	»	»	»	»	»	
Ovezande	885	16	55.31	»	2	»	»	»	»	
Philippine	672	19	35.36	1	»	»	»	2	»	
Poortvliet	1 560	37	42.16	6	»	»	»	»	»	
Renesse	613	18	34.05	2	1	»	»	»	»	
Retranchement	823	17	48.41	3	»	5	»	»	»	
Rilland	929	30	30.97	4	4	»	»	2	»	
Ritthem	578	9	64.22	2	»	»	»	»	»	
Sas van Gent	1 077	41	26.26	4	2	»	»	»	»	
Scherpenisse	1 318	37	35.62	5	3	»	»	»	»	

N GEVOLGE VAN:

(angina diphth…)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
1	"	2	"	"	1	1	"	"	"	"	"	8	"	"
4	4	36	50	3	27	23	52	3	5	2	1	138	22	15
"	"	19	7	"	5	6	9	2	2	1	"	27	4	4
"	1	1	5	"	1	8	1	"	"	"	"	11	1	"
"	"	2	4	"	1	"	1	"	1	"	"	2	3	1
"	"	"	1	"	2	2	1	1	"	"	"	10	1	1
"	"	2	"	"	"	3	2	"	1	"	"	5	11	11
"	"	6	1	"	2	3	1	"	"	"	"	13	1	"
"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	5	1	1
"	"	3	10	"	3	5	2	"	1	"	"	20	3	3
"	1	"	4	"	"	3	"	1	"	"	"	14	2	1
1	"	3	4	"	2	3	2	"	"	"	"	8	1	"
"	"	1	5	"	4	"	1	"	"	"	"	14	3	3
"	"	1	5	"	1	1	5	"	"	"	"	9	4	1
"	"	5	1	"	"	2	"	"	1	"	"	9	1	1
"	"	2	9	"	3	1	"	"	1	"	"	11	17	14
"	1	"	1	"	1	4	4	"	1	"	"	9	1	"
2	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	4	"	"
"	"	"	"	"	1	"	2	"	"	"	"	7	4	4
1	"	3	2	"	1	"	1	"	"	"	"	4	4	4
"	"	"	5	"	2	2	4	2	1	"	"	13	2	2
"	"	"	2	"	"	1	1	"	"	"	"	8	1	1
"	"	"	"	"	"	4	1	"	1	"	"	2	1	1
"	"	"	4	1	"	3	1	"	"	"	"	10	"	"
"	"	1	"	"	1	1	1	"	"	"	"	3	"	"
"	2	3	2	"	2	3	2	"	1	"	"	20	"	"
"	"	1	"	"	"	1	2	1	"	"	"	24	"	"

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLED				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Schoondijke	1 786	66	27.06	5	2	»	»	1	»
Schore	674	26	25.92	4	1	»	»	2	»
Serooskerke (Schouwen)	335	8	41.87	2	»	»	»	»	»
Serooskerke (Walcheren)	1 044	31	33.67	2	»	»	»	1	»
St. Annaland	2 173	120	18.10	7	7	45	»	»	»
St. Anna ter Muiden	241	8	30.12	»	»	1	»	2	»
St. Jan Steen	1 775	74	23.98	1	»	2	»	1	»
St. Kruis	663	8	82.87	1	1	»	»	»	»
St. Laurens	477	10	47.70	1	2	»	»	»	»
St. Maartensdijk	2 502	72	34.75	10	2	»	»	»	»
St. Philipsland	1 430	24	59.58	2	»	»	»	»	»
Sluis	1 563	54	28.94	1	»	8	»	2	»
Stavenisse	1 451	29	50.03	»	1	»	»	»	»
Stoppeldijk	1 726	67	25.76	6	6	»	1	3	»
Tholen	2 747	127	21.62	7	5	36	5	»	»
Veere	1 310	56	23.39	9	2	»	»	3	»
Vlissingen	9 677	330	29.32	28	17	2	1	40	2
Vrouwepolder	1 125	23	48.91	3	»	»	»	»	»
Waarde	738	26	28.38	»	»	»	»	3	»
Waterlandskerkje	601	13	46.23	1	»	»	»	1	»
Wemeldinge	1 421	43	33.04	5	3	»	»	9	»
Westdorpe	1 452	44	33.00	2	1	»	»	»	»
Westkapelle	2 108	68	31.00	6	»	»	»	9	»
Wissenkerke	3 560	151	23.57	12	»	»	»	9	»
Wolphaartsdijk	1 877	74	25.36	5	2	»	»	4	»
Yerseke	1 055	59	17.88	1	»	»	»	5	»
IJzendijke	2 624	67	39.16	5	1	1	»	3	»

…N GEVOLGE VAN:														
(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhee.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
…	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	8	5	»	2	5	6	1	»	»	»	15	5	5
»	»	1	4	»	»	»	2	3	»	1	»	3	1	1
»	»	»	1	»	1	»	»	»	1	»	»	1	»	»
»	»	6	5	1	2	2	1	»	1	»	»	7	3	3
»	»	19	2	»	4	2	8	»	2	2	»	22	»	»
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	3	»	»
»	»	8	»	1	4	3	4	»	2	»	1	26	10	10
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	3	3
»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	1	»
»	»	14	14	»	1	10	3	»	1	1	»	13	3	1
»	»	2	3	2	1	1	5	»	1	»	»	7	»	»
»	»	»	9	»	2	5	3	»	1	»	»	17	6	6
»	»	15	»	»	1	3	1	»	»	»	»	7	1	»
»	»	6	5	»	2	4	3	»	»	»	»	18	5	4
»	»	8	14	1	7	3	8	1	2	»	»	18	12	10
»	»	3	5	»	3	7	4	»	»	»	»	20	»	»
1	»	11	56	3	13	18	29	2	4	2	»	85	14	12
»	»	»	2	1	1	1	1	1	»	»	»	11	2	1
»	1	2	5	»	»	1	3	»	1	»	»	2	1	1
»	»	2	3	»	»	1	1	»	»	»	»	3	1	1
»	»	6	1	»	»	3	6	»	»	1	»	8	2	2
»	»	4	»	»	»	7	6	»	1	1	»	14	7	7
»	»	8	3	»	4	3	3	»	»	»	»	19	13	11
»	»	23	32	»	4	19	8	»	1	»	»	39	4	1
»	»	10	8	1	2	3	2	»	1	»	1	16	18	17
»	»	7	2	1	1	1	2	»	»	»	»	34	13	3
»	»	6	3	»	9	5	6	»	1	»	»	25	2	1

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3: 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE…				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Zaamslag	2 726	78	34.94	7	5	»	1	2	»
Zierikzee	7 940	235	33.78	17	4	»	»	21	1
Zonnemaire.	1 019	32	31.84	»	»	»	»	»	»
Zoutelande	615	13	47.30	»	»	»	»	2	»
Zuiddorpe	899	24	37.45	3	»	»	1	»	»
Zuidzande	1 140	17	67.05	2	»	»	»	»	»
DE PROVINCIE . .	181 532	5 742	31.61	439	178	161	24	248	18

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26
„	„	3	6	„	2	13	3	„	1	„	„	24	2	2
„	6	10	35	3	5	14	28	2	8	2	„	78	1	„
„	„	5	2	„	3	3	6	„	1	„	„	12	„	„
„	„	2	2	„	1	„	„	1	„	„	„	4	1	„
„	1	„	2	„	„	1	2	„	„	„	„	10	„	„
„	„	„	1	„	2	2	4	„	„	„	„	5	1	1
19	20	503	544	27	211	380	490	36	85	26	4	1 678	468	391

STERFTE I

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Abcoude-Baambrugge	1 375	30	45.83	"	"	"	"	"	"
Abcoude-Proostdij	1 394	41	34.00	4	1	2	2	"	"
Achttienhoven	513	9	57.00	"	1	"	"	"	1
Amerongen	2 185	38	57.50	4	1	"	"	"	"
Amersfoort	13 027	386	33.74	24	10	18	1	1	2
Baarn	2 526	50	50.02	5	5	"	"	"	"
Bensehop	1 529	54	28.31	5	"	5	"	"	"
Bilt (de)	1 923	43	44.72	3	1	"	"	1	"
Breukelen-Nijenrode	1 846	82	22.51	5	2	1	"	3	2
Breukelen-St. Pieters	804	26	30.92	"	1	"	"	"	1
Bunnik	1 072	27	39.70	3	"	"	"	"	"
Bunschoten	1 723	66	26.10	2	1	39	"	"	"
Cothen	757	13	58.23	4	"	"	"	"	"
Doorn	1 166	31	37.61	1	1	"	"	"	"
Driebergen	2 005	40	50.12	3	"	"	"	"	1
Eemnes	1 273	28	45.46	1	1	"	"	"	1
Haarzuilens	371	4	92.75	"	2	"	"	"	"
Harmelen	1 597	39	40.94	2	"	"	"	"	"
Hoenkoop	329	4	82.25	"	"	"	"	"	"
Hoogland	2 402	76	31.60	2	6	10	"	2	5
Houten	1 628	44	37.00	6	3	"	"	"	"
Jaarsveld	1 289	53	24.32	2	1	4	"	2	"
Jutphaas	2 400	70	34.28	7	2	1	"	"	"
Kamerik	1 488	47	31.65	5	2	"	"	"	"

TRECHT IN 1872.

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven (begrepen in de vorige kolom.)
[GEVOLGE VAN:]														
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	5	6	„	„	2	3	„	1	„	„	10	1	1
„	„	4	6	„	„	3	6	„	1	1	„	10	1	1
„	„	„	1	„	„	„	4	„	„	„	„	2	„	„
4	„	„	4	„	„	3	3	„	1	„	„	11	7	7
1	„	(1) 9	62	11	43	34	48	„	2	„	„	112	7	7
„	„	2	5	1	4	1	5	2	1	„	„	13	2	2
„	„	13	4	„	1	2	2	„	1	2	„	16	3	3
„	„	5	2	„	5	5	4	1	„	„	„	15	„	„
„	2	1	14	2	6	2	9	„	2	„	1	28	„	„
„	1	4	4	„	2	3	„	„	„	1	„	9	„	„
„	„	2	1	„	„	2	2	„	3	„	„	10	4	4
1	„	„	4	„	3	„	7	„	1	1	„	5	2	2
„	„	„	4	„	„	2	„	„	„	„	„	3	„	„
1	„	2	2	2	1	1	5	„	2	1	„	9	2	2
„	„	6	1	„	2	3	3	„	„	„	„	20	„	„
„	„	1	5	1	1	3	2	„	„	„	„	8	1	1
„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	8	1	2	„	5	„	„	„	„	19	2	2
„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	„
3	„	„	10	7	4	„	5	„	„	„	„	22	„	„
„	„	4	2	„	1	1	2	„	1	„	„	7	17	16
„	„	„	5	„	3	2	9	„	1	„	„	13	11	11
1	„	„	10	„	1	2	5	„	1	2	„	30	8	8
„	„	6	9	1	„	„	6	2	„	„	2	14	„	„

(1) Hieronder 2 aan dyscenterie.

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[N] Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Kockengen	793	38	20.86	5	„	9	„	2	„
Laagnieuwkoop	365	11	33.18	„	„	„	„	„	„
Langbroek	1 100	31	35.48	4	„	„	„	1	„
Leersum	1 268	28	45.28	1	„	„	„	„	„
Leusden	1 559	23	67.78	„	„	2	„	„	„
Linschoten	1 256	34	36.94	5	„	„	„	„	„
Loenen	1 251	50	25.02	6	„	3	„	„	„
Loenersloot	385	8	48.12	„	„	„	„	„	„
Loosdrecht	2 601	74	35.14	7	2	6	2	„	„
Lopik	1 465	41	35.73	4	„	1	„	„	„
Maarn	688	17	40.47	1	„	„	„	„	„
Maarssen	1 815	49	37.04	2	1	„	„	3	„
Maarsseveen	1 326	39	34.00	2	1	„	„	5	„
Maartensdijk	1 911	54	35.38	3	2	1	„	3	„
Montfoort	1 806	61	29.60	10	„	„	„	„	1
Mijdrecht	3 115	120	25.95	9	2	18	„	7	„
Nigtevecht	455	13	35.00	5	„	„	„	„	„
Odijk	401	16	25.06	3	„	„	„	„	„
Oudenrijn	502	15	33.46	1	„	„	„	„	„
Polsbroek	806	37	21.78	„	„	19	„	„	„
Renswoude	1 126	9	125.11	1	„	„	„	„	„
Rhenen	4 100	89	46.06	3	2	„	„	„	„
Ruwiel	475	13	36.53	„	1	2	„	3	„
Rijsenburg	392	5	78.40	„	„	„	„	„	„
Schalkwijk	1 142	34	33.58	3	„	1	„	„	„
Snelrewaard	400	8	50.00	2	„	1	„	„	„

N GEVOLGE VAN:

[illegible]	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
[illegible]	„	5	2	„	2	3	5	„	„	2	„	3	„	„
	„	1	4	„	„	2	1	„	„	„	„	2	1	1
„	1	„	5	„	1	1	1	1	2	„	„	14	„	„
„	„	„	3	„	„	„	6	„	„	„	1	10	7	7
[illegible]	„	„	1	„	3	5	2	„	1	„	„	5	„	„
„	1	3	5	„	„	3	3	„	„	„	„	9	5	5
„	„	1	4	2	5	2	5	1	„	1	„	20	„	„
„	„	2	1	1	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„
„	„	(1) 1	11	„	4	4	10	1	„	1	„	24	1	1
„	„	1	4	„	1	3	1	„	1	„	„	10	15	15
1	„	„	„	2	„	1	3	„	2	„	1	5	1	1
„	„	2	6	1	2	2	9	„	„	1	„	17	3	3
1	„	1	4	„	3	3	5	„	„	2	„	12	„	„
„	„	7	3	„	3	4	7	„	„	3	„	18	„	„
„	1	7	3	1	2	4	7	„	3	„	„	14	8	8
„	„	5	18	„	„	12	9	3	„	2	„	35	„	„
1	„	„	2	„	„	„	3	„	1	„	„	„	1	„
„	„	2	1	„	„	1	2	„	„	„	„	3	4	4
„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	2	„	9	„	„
1	„	2	2	„	1	3	4	„	„	„	„	4	1	1
„	„	„	„	2	„	„	1	„	1	„	„	4	„	„
2	„	2	5	„	6	8	8	„	1	„	„	19	23	23
„	„	„	„	„	„	2	2	„	„	1	„	2	„	„
„	„	1	„	„	1	„	1	„	„	„	„	2	„	„
„	„	2	6	„	4	1	4	„	„	„	„	13	„	„
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	„

(1) Dysenterie.

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN					
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Soest	3 358	94	35.72	9	2	13	»	»	»	
Stoutenburg	823	17	48.41	1	1	1	»	»	»	
Tienhoven	480	12	40.00	»	1	»	»	»	»	
Tull en 't Waal	471	19	24.78	4	1	2	»	»	»	
Utrecht	60 752	1 808	33.60	150	16	20	»	40	7	1
Veenendaal.	3 834	68	56.38	4	3	»	»	1	»	
Veldhuizen.	342	9	38.00	»	1	»	»	»	»	
Vinkeveen en Waverveen. .	2 432	102	23.84	6	1	5	»	1	»	
Vleuten	1 221	28	43.60	2	2	»	»	»	»	
Vreeland	725	32	22.65	1	1	»	»	»	»	
Vreeswijk	1 323	61	21.68	4	»	17	»	»	1	
Werkhoven.	847	20	42.35	»	1	»	»	»	»	
Westbroek	837	27	31.00	»	»	»	»	»	»	
Willeskop	696	24	29.00	1	1	»	1	»	1	
Willige Langerak	808	19	42.52	2	»	»	»	»	»	
Wilnis	1 847	64	28.85	8	2	7	1	»	»	
Woudenberg	2 143	37	57.91	8	»	»	»	1	»	
Wijk bij Duurstede. . . .	2 958	71	41.66	2	3	»	1	»	»	
IJsselstein	2 956	88	33.59	7	1	1	»	1	»	
Zegveld	859	28	30.67	2	1	»	»	»	»	
Zeist	5 396	110	49.05	12	5	»	»	»	1	
Zuijlen	804	23	34.95	4	»	»	»	»	»	
DE PROVINCIE . .	175 037	4 979	35.15	392	95	209	8	77	24	3

…EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
…	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	»	5	»	1	1	13	2	3	»	»	43	2	2
»	»	1	1	»	1	»	3	»	»	»	»	7	»	»
1	»	»	3	»	»	»	6	»	»	»	»	1	»	»
»	»	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»	»
7	6	(1)45	261	8	65	136	231	5	32	17	»	664	87	84
»	»	7	5	»	2	2	11	2	2	»	»	18	11	11
»	»	»	1	»	1	1	2	»	»	»	»	2	1	1
»	»	6	13	»	4	5	8	2	1	5	»	45	»	»
»	»	2	5	»	1	2	6	»	»	»	»	8	»	»
»	»	3	12	»	1	1	2	»	1	»	»	9	»	»
»	»	»	6	»	4	2	4	»	»	1	»	12	10	10
»	»	1	4	»	»	1	3	»	»	»	»	9	1	1
»	»	7	2	1	1	2	5	»	»	»	»	9	»	»
»	»	1	1	»	2	2	3	»	»	2	»	9	»	»
»	»	»	1	1	2	1	4	»	1	1	»	4	2	2
1	»	2	16	1	3	1	3	2	1	»	»	16	»	»
»	»	(2) 1	3	»	»	1	4	1	»	»	»	9	9	9
»	1	6	10	1	3	7	7	»	2	1	»	27	»	»
»	»	2	9	1	6	6	10	2	2	4	»	20	16	16
»	»	2	3	»	4	1	6	»	»	»	»	6	3	3
1	»	11	10	3	6	2	10	3	4	»	»	35	2	2
»	»	»	4	»	1	2	2	1	1	»	»	6	2	2
11	13	(3)211	637	52	228	312	578	31	80	55	5	1 614	284	279

(1) Hieronder 3 aan dysenterie. (2) Dysenterie (3) Hieronder 7 aan dysenterie.

STERFTE I…

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE… Typhus en febr. typhoides.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Achtkarspelen	9 420	189	49.84	16	4	»	»	12	»
Aengwirden	3 591	78	46.03	4	1	»	»	»	1
Ameland	2 307	65	35.49	1	»	»	»	18	»
Baarderadeel	5 521	126	43.81	6	»	»	»	1	1
Barradeel	7 608	201	37.85	15	8	»	»	1	»
't Bildt	8 746	189	46.27	17	5	»	»	2	2
Bolsward	4 819	127	37.94	5	»	»	»	2	»
Dantumadeel	8 558	179	47.81	24	3	1	»	6	1
Dockum	4 474	159	28.13	9	»	»	»	18	3
Doniawerstal	3 456	66	52.36	1	5	»	»	»	»
Ferwerderadeel	8 332	191	43.62	15	3	»	»	4	5
Franeker	6 303	195	32.32	10	2	»	»	»	1
Franekeradeel	4 978	107	46.52	6	4	»	»	»	»
Gaasterland	4 517	78	57.91	»	1	»	»	1	1
Harlingen	10 615	316	33.59	26	12	1	»	6	3
Haskerland	6 476	134	48.32	10	1	3	»	2	2
Hemelumer Oldephaert en Noordwolde	4 325	87	49.71	7	4	»	»	2	3
Hennaarderadeel	4 368	112	39.00	9	1	»	1	»	1
Hindeloopen	999	22	45.40	3	»	»	»	»	»
Idaarderadeel	5 131	80	64.13	3	1	2	»	»	»
Kollumerland en Nieuwkruisland	6 731	138	48.77	11	6	»	»	»	»
Leeuwarden	25 896	655	39.53	45	9	»	»	41	5
Leeuwarderadeel	8 060	201	40.09	19	3	»	»	6	1

RIESLAND IN 1872.

EN GEVOLGE VAN:

…(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	„	16	3	10	27	25	1	5	1	„	63	„	„
„	„	„	6	4	1	9	4	„	2	2	„	24	20	17
„	„	„	2	4	11	2	3	1	„	1	„	10	„	„
„	„	„	13	1	8	15	13	„	4	3	„	46	3	2
1	„	8	29	8	22	17	15	„	2	5	„	50	3	2
„	„	2	10	4	12	14	33	2	2	2	„	68	„	„
„	„	7	18	„	7	14	23	„	2	„	„	45	„	„
„	„	4	7	2	14	13	27	1	1	3	„	66	4	3
„	„	1	9	2	13	27	14	„	„	2	„	52	5	4
„	1	1	7	1	3	3	20	1	2	2	„	15	„	„
1	1	1	17	2	10	28	21	2	4	4	1	64	2	1
„	1	3	27	5	11	22	28	„	„	„	„	72	11	11
1	„	4	10	„	12	7	13	1	2	1	„	32	4	3
„	„	„	7	„	5	7	16	„	1	„	„	25	13	12
„	7	6	43	2	18	18	37	2	2	6	1	97	2	„
1	„	1	8	1	13	12	24	1	3	2	1	38	9	„
1	„	1	7	„	1	7	15	„	„	1	1	35	„	„
„	2	1	13	1	3	7	18	2	1	2	„	44	„	„
„	„	„	„	1	1	1	3	„	1	„	„	9	3	2
„	„	„	10	2	6	4	20	„	2	1	„	20	8	3
1	„	14	4	1	8	4	16	2	3	2	„	54	„	„
1	1	8	76	5	30	50	91	9	13	9	„	202	8	2
„	„	7	15	1	8	19	34	3	1	„	„	57	7	5

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[N]					
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	1[1.]
Lemsterland	5 109	108	47.30	12	2	9	»	»	3	
Menaldumadeel	9 619	293	32.82	21	10	»	»	12	2	3
Oostdongeradeel	7 949	188	42.28	19	8	»	»	15	2	
Ooststellingwerf	9 118	177	51.51	21	3	»	»	»	2	
Opsterland	1 3010	205	63.46	15	3	2	»	1	6	
Rauwerderhem	2 641	62	42.59	6	»	»	»	»	»	
Schiermonnikoog.	953	18	52.94	2	1	»	»	2	»	
Schoterland.	12 041	237	50.80	17	4	1	»	5	3	
Sloten	855	15	57.00	1	»	»	»	»	»	
Smallingerland	8 904	150	59.36	9	7	»	»	»	2	
Sneek.	9 383	211	44.46	17	2	»	»	7	2	2
Stavoren.	676	14	48.28	»	»	»	»	»	4	
Tietjerksteradeel	11 852	267	44.38	17	6	»	»	5	3	1
Utingeradeel	4 459	108	41.28	6	6	1	»	4	1	
Westdongeradeel.	7 878	140	56.27	8	»	»	»	1	1	
Weststellingwerf.	13 325	239	55.75	24	6	3	»	6	4	
Wonseradeel	11 619	268	43.35	17	12	»	»	2	6	3
Workum.	3 717	92	40.40	3	3	»	»	»	1	
Wijmbritseradeel.	10 341	226	45.75	16	4	1	»	3	4	1
IJlst	1577	41	38.46	2	»	»	»	»	»	
DE PROVINCIE . .	300 257	6 754	44.45	495	150	24	1	185	76	3

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
2	»	4	15	»	14	1	12	3	2	2	»	27	»	»
2	»	5	32	3	12	22	30	3	1	2	»	106	»	»
2	»	2	9	2	12	27	21	1	3	1	»	55	8	7
»	»	7	11	»	3	9	29	2	2	2	»	41	37	24
2	»	»	13	4	20	15	33	2	4	6	»	59	11	10
»	»	1	4	1	9	3	13	1	4	1	»	13	3	1
»	»	»	1	»	»	1	4	»	»	1	»	5	1	1
1	»	3	17	»	11	18	19	2	2	1	»	44	82	31
»	»	»	1	»	2	1	5	»	1	»	»	8	»	»
»	»	»	10	3	10	8	21	2	1	2	»	55	19	19
»	»	3	29	2	5	18	28	1	2	2	»	62	10	9
»	»	»	»	»	»	»	3	»	1	»	»	6	»	»
1	»	8	27	3	20	27	51	2	6	3	»	67	6	6
»	»	»	10	»	17	8	15	»	1	»	»	28	6	»
»	»	1	12	1	10	23	16	2	1	1	»	55	5	4
»	1	»	14	4	16	25	45	»	5	3	»	65	9	5
1	1	8	26	1	16	26	26	4	4	5	»	69	14	12
»	»	3	4	»	2	9	15	»	2	2	»	39	1	1
1	»	6	23	1	6	22	38	»	4	8	»	66	5	3
»	»	1	5	»	3	5	13	»	1	1	»	10	»	»
19	15	121	617	75	415	595	950	53	100	92	4	2 063	319	200

STERFTE I

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Almelo (Stad)	4 045	115	35.17	5	2	1	„	„	4
Almelo (Ambt)	6 403	197	32.50	19	8	2	1	„	21
Avereest	6 207	140	44.33	14	5	1	„	„	1
Bathmen	1 466	63	23.26	5	3	„	14	„	„
Blankenham	469	7	6.700	„	1	„	„	„	„
Blokzijl	1 660	60	27.66	2	3	2	2	1	„
Borne	3 739	85	43.98	4	1	„	8	„	1
Dalfsen	5 340	100	53.04	14	4	„	„	„	„
Delden (Stad)	1 627	56	29.05	1	7	„	2	„	1
Delden (Ambt)	3 027	62	48.82	3	„	„	4	„	2
Denekamp	4 191	100	41.91	11	5	„	1	„	1
Deventer	18 006	496	36.30	24	27	4	1	„	18
Diepenheim	1 643	30	54.76	4	3	„	„	„	„
Diepenveen	3 719	106	35.08	6	„	„	10	3	2
Enschedé	5 209	117	44.52	10	1	„	1	„	8
Genemuiden	2 240	76	29.47	9	4	14	„	„	1
Giethoorn	1 755	39	45.00	2	3	1	1	„	„
Goor	2 243	57	39.35	5	1	„	„	„	2
Grafhorst	543	20	27.15	„	„	4	„	„	1
Gramsbergen	2 651	54	49.09	5	1	„	1	„	„
Haaksbergen	4 699	135	34.80	7	2	10	8	„	„
Ham (den)	3 845	97	39.63	12	2	„	„	„	1
Hardenberg (Stad)	1 264	28	45.14	2	„	„	„	„	1
Hardenberg (Ambt)	7 269	173	42.01	14	13	„	1	„	„
Hasselt	2 321	37	62.72	3	1	2	„	„	„

[OV]ERIJSSEL IN 1872.

[IN GEVOLGE VAN:]														
(angina d…)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
[1]2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	1	1	3	1	5	13	14	1	1	„	„	48	14	14
2	„	4	2	8	19	22	24	1	1	3	„	58	„	„
1	1	„	17	1	16	12	16	3	2	„	„	27	11	11
1	„	„	4	1	7	2	8	„	4	„	„	14	„	„
„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	„	„	1	1	1
„	„	„	6	1	3	11	12	„	1	„	„	16	„	„
1	„	„	6	„	2	5	13	„	„	„	„	30	14	14
„	„	„	13	1	14	5	20	„	3	„	„	22	2	2
„	„	1	2	1	1	3	10	„	1	„	„	19	7	6
1	„	3	2	3	4	10	7	„	„	„	„	17	4	4
„	„	2	5	1	9	„	30	1	3	„	„	17	10	10
„	„	13	31	5	35	37	94	2	21	3	„	136	42	41
„	„	3	1	„	„	2	3	„	„	1	„	8	4	4
1	„	„	6	„	2	12	20	1	2	2	„	27	12	12
„	„	3	12	„	5	13	21	1	4	„	„	33	2	2
„	„	„	11	„	9	3	9	„	1	1	„	14	„	„
„	„	„	2	1	5	1	4	1	2	„	„	10	1	1
1	„	„	2	„	1	12	10	„	2	„	„	20	„	„
„	„	„	4	„	2	„	2	„	„	1	„	6	„	„
„	„	„	3	„	1	2	9	„	1	1	„	12	17	17
6	„	3	8	„	9	14	23	„	2	„	„	37	3	3
1	„	„	3	1	8	4	16	„	1	1	„	22	23	23
„	„	„	„	„	1	1	4	„	„	„	„	3	16	16
„	„	1	17	1	11	10	32	1	2	2	„	33	32	32
„	„	„	3	„	1	2	5	1	1	„	„	16	„	„

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE…					
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Heino	1 756	47	37.36	7	3	»	»	2	»	2
Hellendoorn	5 347	117	45.70	10	4	»	»	»	»	1
Hengelo	5 857	194	30.19	13	19	»	14	»	3	3
Holten	3 063	72	42.54	7	»	»	1	»	»	»
Kampen	15 191	364	41.73	23	13	17	»	»	4	1
Kamperveen	584	18	32.44	2	1	»	»	»	»	»
Kuinre	986	18	54.77	4	4	»	»	»	»	»
Lonneker	10 916	285	38.30	24	9	»	22	»	12	2
Losser	4 900	131	37.40	16	2	»	6	»	1	9
Markelo	4 348	100	43.48	8	1	»	2	»	»	1
Nieuwleusen	2 167	39	55.56	5	2	»	»	»	»	»
Oldemarkt	2 715	64	42.42	1	4	10	»	»	»	»
Oldenzaal	3 454	92	37.54	12	»	»	»	»	1	3
Olst	4 375	102	42.89	10	4	»	»	2	»	6
Ommen (Stad)	2 608	81	32.19	2	4	»	»	»	»	»
Ommen (Ambt)	3 678	90	40.86	8	2	»	3	»	3	6
Ootmarsum	1 661	29	57.27	2	2	»	»	»	»	1
Raalte	5 576	162	34.41	10	5	»	»	4	8	1
Rijssen	3 546	136	26.07	9	»	»	33	»	»	»
Staphorst	4 857	103	47.15	4	1	»	»	»	1	3
Steenwijk	4 397	93	47.27	8	3	»	»	1	»	1
Steenwijkerwold	5 643	115	49.06	11	4	2	»	2	»	1
Tubbergen	6 152	151	40.74	10	1	1	1	»	2	»
Vollenhove (Stad)	1 544	39	39.58	1	6	»	»	»	»	5
Vollenhove (Ambt)	2 106	49	42.97	6	1	»	»	»	»	»
Vriezeveen	3 449	85	40.57	5	»	1	»	»	5	»
Wanneperveen	1 314	27	48.66	3	»	»	»	»	»	1

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	„	7	„	5	„	6	„	„	1	1	13	„	„
„	1	1	6	1	17	17	26	2	„	„	„	29	2	2
1	„	3	22	4	8	13	21	2	3	2	1	61	1	1
„	„	1	1	2	2	8	8	2	1	„	„	12	27	27
1	„	5	80	2	24	11	43	3	9	3	„	117	8	7
„	„	„	2	„	4	„	2	„	1	„	„	5	1	1
„	„	„	„	1	1	1	2	„	„	„	„	5	„	„
1	1	4	25	1	15	37	54	6	13	1	„	58	„	„
„	„	1	„	2	11	8	22	1	„	1	„	35	16	16
1	„	5	4	3	6	17	10	2	2	„	„	22	16	16
„	„	„	3	„	6	7	10	„	„	1	„	5	„	„
„	„	„	6	„	7	4	10	„	„	1	„	19	2	2
1	„	2	6	1	10	10	20	1	1	„	„	15	10	10
2	„	4	5	„	6	5	21	1	1	1	„	28	6	6
„	„	„	3	2	11	5	23	„	5	„	„	26	„	„
„	„	2	6	2	4	7	11	„	1	1	„	31	3	3
„	„	„	4	„	1	3	5	1	„	„	„	6	4	4
„	„	9	5	5	18	21	30	1	4	„	„	34	7	7
„	„	1	7	6	13	3	22	„	„	„	„	27	15	15
„	„	„	7	1	9	14	24	2	„	1	„	33	3	3
„	„	„	1	„	10	16	20	1	„	„	„	32	„	„
„	„	„	4	„	8	12	24	„	„	„	„	25	22	22
1	„	3	7	3	10	11	31	2	1	1	„	36	30	30
„	„	„	3	1	1	3	4	„	1	3	„	6	5	5
„	„	„	3	„	2	5	11	„	2	1	„	12	6	6
8	„	2	3	„	4	13	16	1	1	1	„	24	1	„
„	„	„	„	1	2	4	1	„	„	3	„	9	3	2

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Weerselo	5 211	122	42.71	4	„	4	6	„	3
Wierden	5 855	141	41.52	11	2	„	6	„	2
Wijhe.	4 124	99	41.65	11	10	1	„	„	„
Wilsum	614	23	26.69	4	1	„	„	„	„
IJsselmuiden	1 739	45	38.64	5	3	„	„	„	„
Zalk en Veecaten	811	18	45.05	2	„	„	„	„	„
Zwartsluis	4 262	89	47.88	5	1	6	„	„	2
Zwolle	20 982	558	37.60	45	14	11	„	15	9
Zwollerkerspel.	5 312	98	54.20	11	3	4	„	„	„
DE PROVINCIE . .	256 681	6 446	39.82	500	226	98	149	30	121

EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26
»	»	1	5	2	16	7	23	1	6	»	»	37	6	6
»	»	»	10	4	13	7	32	»	2	2	»	43	3	3
»	»	»	6	»	7	7	14	»	1	»	»	19	21	21
»	»	1	3	»	3	»	1	»	»	1	»	9	»	»
»	»	»	8	1	7	4	6	»	»	»	»	11	»	»
»	»	»	4	»	1	2	»	»	2	»	»	7	»	»
»	1	2	17	»	10	4	15	»	1	»	»	25	»	»
»	2	10	37	5	31	34	86	4	14	5	1	210	20	20
»	»	1	5	»	4	10	20	»	5	»	»	26	9	5
1	7	92	478	76	479	526	1 082	46	132	45	3	1 758	462	453

STERFTE I[...]

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE[...] Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Adorp	1 395	34	41.02	4	„	1	1	„	„
Aduard	2 282	57	40.03	2	1	„	„	2	1
Appingedam	3 717	134	27.73	7	4	2	1	17	„
Baflo	2 383	86	27.70	6	1	4	„	10	„
Bedum	4 334	130	33.33	9	2	„	„	3	6
Beerta	3 730	109	34.22	6	3	„	„	13	„
Bellingwolde	4 028	108	37.29	10	5	„	12	7	„
Bierum	3 484	104	33.50	8	3	7	„	4	„
Delfzijl	5 346	159	33.62	9	6	„	3	5	„
Eenrum	2 781	62	44.85	4	4	„	2	3	1
Ezinge	2 166	64	33.84	7	„	„	„	6	„
Finsterwolde	2 453	67	36.61	6	„	„	1	15	„
Groningen	38 645	1 147	33.69	85	16	36	3	17	2
Grootegast	4 204	85	49.45	7	4	„	„	2	„
Grijpskerk	3 309	108	30.63	5	7	„	„	13	„
Haren	3 324	61	54.49	7	5	„	„	„	1
Hoogezand	7 353	179	41.07	17	3	5	5	„	6
Hoogkerk	1 418	43	32.97	3	„	„	„	„	1
Kantens	2 179	61	35.72	4	1	„	„	2	1
Kloosterburen	1 829	53	34.50	3	4	„	„	2	„
Leek	4 760	100	47.60	17	3	„	„	1	„
Leens	3 836	127	30.20	5	8	„	1	11	1
Loppersum	2 541	74	34.33	8	„	„	1	5	2
Marum	3 733	80	46.66	9	„	„	„	2	2

RONINGEN IN 1872.

EN GEVOLGE VAN:

… (angina …)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	»	3	»	1	3	3	»	1	1	»	15	1	»
»	»	»	4	»	4	4	7	»	3	3	»	24	1	1
4	1	2	4	»	9	8	11	»	1	4	»	46	7	4
»	»	3	4	»	3	10	12	»	»	2	»	30	1	1
1	»	7	8	»	5	16	22	»	4	1	»	45	1	1
1	»	»	7	»	2	4	26	2	3	»	»	27	9	7
2	»	»	6	1	8	5	8	1	3	1	1	31	2	2
1	»	»	4	1	7	5	12	1	2	3	»	25	1	1
2	1	»	8	»	4	9	18	3	2	»	»	77	5	5
»	»	»	6	»	2	2	10	3	1	»	»	23	1	1
»	»	1	2	»	»	6	16	»	1	»	»	21	1	1
1	»	»	1	»	5	8	7	»	1	»	»	22	»	»
5	2	30	90	8	37	94	172	7	23	5	2	416	54	40
»	»	»	3	1	9	10	13	»	3	1	1	27	3	2
»	1	2	8	»	2	5	23	»	2	1	»	31	»	»
»	»	»	3	»	6	3	14	»	»	1	»	16	4	3
5	»	3	6	8	15	8	27	3	1	2	2	56	1	1
»	»	2	12	»	»	5	6	»	»	1	»	11	2	2
»	»	1	4	1	4	3	8	»	»	»	»	27	5	5
»	»	2	4	1	1	5	9	1	2	»	»	18	»	»
»	»	»	1	»	6	6	14	1	3	»	»	33	14	14
»	»	3	15	»	8	6	18	1	5	1	»	41	2	2
»	»	4	4	»	1	4	11	»	»	1	»	26	2	»
»	1	1	9	»	8	2	14	»	2	»	»	17	12	12

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLED… Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
Meeden	1 537	28	54.89	6	,	,	,	,	,	
Middelstum	2 244	57	39.36	4	2	,	,	,	,	
Midwolde	3 706	98	37.81	9	2	,	,	1	2	
Muntendam	2 587	62	41.72	9	1	17	,	,	,	
Nieuwe Pekela	5 099	84	60.70	2	2	5	,	2	,	
Nieuwe Schans	1 129	49	23.04	1	1	,	,	10	1	
Nieuwolda	1 970	54	36.48	4	1	,	,	1	,	
Noordbroek	2 286	46	49.69	7	,	,	,	1	,	
Noorddijk	1 348	30	44.93	2	,	,	,	,	,	
Oldehove	2 492	72	34.61	6	1	,	,	,	1	
Oldekerk	1 213	30	40.43	3	2	,	,	2	,	
Onstwedde	6 177	134	46.09	11	3	4	2	6	1	
Oude Pekela	4 633	116	39.93	11	2	2	2	,	,	
Sappemeer	4 108	87	47.21	5	1	1	2	,	2	
Scheemda	4 152	83	50.02	4	1	1	,	4	2	
Slochteren	7 881	224	35.18	16	16	,	5	11	2	
Stedum	2 055	64	32.10	5	,	,	5	4	,	
Ten Boer	4 317	125	34.53	10	7	1	,	5	1	
Termunten	2 762	108	25.57	4	4	,	7	7	2	
Uithuizermeeden	3 643	83	43.89	9	,	,	,	5	2	10
Uithuizen	3 072	91	33.75	12	2	,	,	11	,	1
Ulrum	2 910	65	44.76	7	1	,	,	14	,	1
Usquert	1 711	47	36.40	8	,	,	,	8	,	7
Veendam	9 314	178	52.32	13	8	14	,	,	1	3
Vlagtwedde	3 421	93	36.78	6	2	,	,	2	1	11
Warffum	2 040	52	39.23	4	2	,	,	5	,	,

ɪN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	„	1	„	1	4	3	1	„	„	„	7	2	2
1	„	1	5	1	4	7	8	„	2	2	„	18	2	2
0	„	1	4	1	5	12	21	1	1	„	„	20	4	4
„	„	„	„	„	4	1	10	„	„	„	„	15	4	3
1	1	1	6	„	6	1	21	„	„	„	„	31	3	3
5	„	„	4	„	3	3	6	„	„	„	„	8	2	„
„	„	„	2	„	5	9	5	„	1	1	„	23	1	1
„	„	3	2	„	1	2	8	„	„	„	„	22	„	„
„	„	„	2	„	2	6	4	„	„	5	„	5	4	4
„	„	2	5	„	5	12	6	„	1	„	„	31	„	„
„	„	„	„	„	2	3	7	„	1	„	„	9	„	„
2	„	5	12	4	10	3	20	2	„	2	„	43	„	„
1	„	1	11	„	3	1	19	3	3	2	„	51	4	3
„	„	3	1	„	5	17	15	1	1	1	„	28	1	1
2	„	4	4	2	3	5	21	„	1	1	„	23	3	3
8	„	2	8	1	10	13	37	4	1	1	„	75	9	9
„	„	1	4	1	3	5	4	„	„	1	1	23	4	4
5	„	4	5	„	2	14	17	1	„	2	„	35	13	11
1	„	2	7	3	2	8	14	1	2	„	„	28	7	7
„	„	3	5	1	2	6	13	„	„	„	„	21	6	6
1	1	2	7	„	9	7	7	2	„	„	„	27	2	2
„	„	2	3	„	3	1	12	„	3	„	„	17	1	„
„	„	1	1	„	3	4	4	„	„	„	„	11	„	„
„	„	„	9	1	13	10	36	„	2	„	„	48	20	19
„	1	1	5	„	10	5	17	1	1	1	1	25	3	3
„	„	1	2	„	6	1	9	1	1	„	„	19	1	1

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	[illegible]
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	1[illegible]
Wedde	2 303	49	47.00	4	2	„	„	1	„	
Wildervank	7 650	155	49.35	15	5	11	„	2	1	
Winschoten	5 668	138	41.07	13	„	„	8	„	1	
Winsum.	2 083	59	35.30	4	1	„	4	6	„	
't Zand	3 070	83	36.98	2	1	„	„	4	„	
Zuidbroek	2 375	42	56.54	4	1	1	1	1	„	
Zuidhorn	2 697	58	46.50	6	1	„	„	10	„	
DE PROVINCIE . .	228 883	5 976	38.30	474	152	112	66	263	44	2[illegible]

N GEVOLGE VAN:

Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven (begrepen in de vorige kolom.)
13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	5	4	1	5	1	8	„	2	„	„	13	3	3
„	5	3	3	7	11	23	„	2	2	1	46	10	10
„	„	3	„	3	22	29	1	3	2	„	52	„	„
„	1	8	2	„	6	4	2	„	1	„	17	2	2
„	3	7	„	4	5	15	1	„	„	1	33	„	„
„	„	1	„	8	2	2	1	„	1	„	13	2	2
„	„	4	„	6	4	4	„	2	„	„	21	„	„
9	115	361	42	302	442	910	46	93	53	10	1 963	242	210

STERFTE

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2)	Levenloos aangegeven.	OVERLED				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Anlo	3 121	78	40.01	3	5	„	„	„	2
Assen	7 014	153	45.84	16	3	6	„	„	„
Beilen	3 918	84	46.64	8	1	„	„	„	„
Borger	5 236	142	36.87	16	7	„	„	4	2
Coevorden	2 806	78	35.97	3	2	„	2	„	1
Dalen	3 756	69	54.43	10	3	„	„	„	2
Diever	1 524	42	36.28	6	1	„	„	„	1
Dwingelo	1 771	44	40.25	2	1	„	„	„	„
Eelde	1 555	39	39.87	5	2	„	„	„	1
Emmen	6 273	168	37.33	24	„	„	„	2	2
Gasselte	2 037	33	61.72	3	„	„	„	4	„
Gieten	2 164	42	51.52	4	2	2	„	„	„
Havelte	2 703	66	40.95	4	3	„	„	„	2
Hoogeveen	10 632	302	35.20	16	13	13	1	„	5
Meppel	7 405	197	37.58	20	4	22	1	„	4
Norg en Veenhuizen	3 842	112	34.30	6	„	„	„	„	1
Nijeveen	1 150	26	44.23	„	„	„	„	„	„
Odoorn	4 365	91	47.96	9	7	„	„	1	2
Oosterhesselen	1 182	18	65.66	1	„	„	„	„	„
Reize	1 412	31	45.54	3	1	„	„	„	„
Roden	2 406	49	49.10	5	2	„	„	„	1
Rolde	1 695	29	58.44	1	„	„	„	„	„
Ruinen	3 033	61	49.72	6	1	„	„	„	„
Ruinerwold	2 047	36	56.86	1	1	„	„	„	„
Sleen	2 502	70	35.74	4	10	„	„	„	3

RENTHE IN 1872.

(angina	IN GEVOLGE VAN: Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
»	»	1	4	2	7	7	9	1	»	»	»	21	13	13
»	2	2	10	1	5	5	20	1	1	1	1	55	5	5
»	»	6	3	2	2	4	13	1	1	1	»	17	4	4
»	1	2	8	2	10	9	31	»	2	1	»	44	»	»
»	»	1	»	»	1	5	12	1	3	»	1	46	»	»
»	»	1	3	»	8	3	12	»	1	»	»	18	1	1
»	»	1	2	2	1	6	5	1	1	»	»	13	»	»
»	»	3	1	2	3	»	11	»	»	»	»	12	»	»
»	»	»	2	1	3	»	6	»	»	»	»	15	4	4
»	»	2	15	»	11	11	24	4	»	1	»	62	4	3
»	»	»	2	»	1	4	8	»	»	»	»	9	»	»
»	1	1	2	»	4	4	4	»	1	1	»	10	5	5
»	»	»	2	»	8	6	13	1	»	2	»	15	6	6
»	1	6	21	4	23	19	41	»	1	1	»	76	54	54
»	»	»	22	4	20	17	33	1	1	1	»	45	1	1
»	»	3	9	6	13	8	23	2	2	»	»	33	5	5
»	»	»	5	»	4	4	4	»	»	»	»	7	2	2
»	»	2	6	2	5	9	13	1	1	3	1	22	1	1
»	»	»	1	»	2	2	5	»	»	»	»	7	»	»
»	»	2	1	1	1	2	6	»	2	»	»	9	3	2
»	»	1	1	»	»	6	7	»	»	»	»	13	13	13
»	»	1	1	»	3	1	11	»	»	»	»	10	1	1
»	»	»	7	»	5	5	13	»	»	1	»	19	»	»
»	»	»	1	»	6	1	11	»	»	»	»	12	»	»
»	1	»	5	1	1	3	15	»	»	»	»	17	»	»

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Smilde	5 269	108	48.78	10	4	»	»	»	»
Vledder	2 306	44	52.40	2	2	»	»	»	»
Vries	2 716	50	54.32	11	1	»	»	»	1
Westerbork.	2 349	61	38.50	5	1	2	»	»	1
Wijk (de)	2 223	65	34.20	8	2	»	»	»	»
Zuidlaren	1 864	40	46.60	5	»	»	»	3	»
Zuidwolde	3 345	83	40.30	7	2	»	»	»	»
Zweelo	1 029	34	32.11	4	1	»	»	»	»
DE PROVINCIE . .	106 713	2 545	41.93	228	82	45	4	14	31

…EN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	3	7	5	5	3	19	„	„	1	„	26	20	20
1	„	„	1	2	6	3	10	„	„	„	„	17	„	„
4	„	„	1	„	4	„	12	„	1	„	1	9	5	5
„	„	1	4	„	2	7	14	„	1	„	„	12	6	6
„	„	„	5	„	5	5	9	1	„	1	„	21	„	„
„	„	„	7	„	1	„	8	„	1	„	„	6	9	9
1	„	„	5	„	8	2	13	„	„	„	„	19	18	18
„	„	„	2	„	4	1	5	„	„	„	„	12	„	„
9	6	39	166	37	182	162	440	15	20	15	4	729	180	178

STERFTE

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Ambij	845	29	29.13	1	1	3	»	»	»
Amstenrade	468	14	33.42	»	»	1	»	»	»
Arcen en Velden	1 991	49	40.63	2	1	1	»	»	»
Baexem	661	11	60.09	»	»	»	»	»	»
Beegden	666	14	47.57	»	»	»	»	6	»
Beek	2 479	78	31.78	8	12	1	»	»	1
Beesel	1 604	47	34.12	2	»	»	»	5	»
Belfeld	524	14	37.42	1	1	»	»	»	»
Bemelen	246	6	41.00	2	»	»	»	»	»
Berg en Terblijt	928	34	27.29	4	3	1	»	»	»
Bergen	4 445	105	42.33	9	1	»	1	»	1
Bingelrade	395	9	43.88	1	»	»	»	»	»
Bocholtz	1 308	31	42.19	»	2	»	»	»	»
Borgharen	583	7	83.28	»	»	»	»	»	»
Born	1 581	55	28.74	2	»	6	»	3	»
Broekhuijzen	820	16	51.25	»	»	»	1	»	»
Broeksittard	640	16	40.00	2	»	»	»	»	»
Brunssum	1 031	22	46.86	»	1	»	»	»	»
Buggenum	713	17	41.94	1	1	»	»	1	»
Bunde	715	22	32.50	»	1	»	»	»	»
Cadier en Keer	647	23	28.13	»	7	»	3	»	»
Echt	4 194	182	23.04	17	10	7	4	»	»
Elsloo	1 282	24	53.41	1	»	»	»	»	»
Eijgelshoven	400	13	30.76	1	»	»	»	»	»
Eijsden	2 182	58	37.62	4	»	»	»	»	1

IMBURG IN 1872.

EN GEVOLGE VAN:														
(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	1	9	1	1	1	„	2	„	„	„	„	9	„	„
„	„	„	„	2	1	1	3	„	1	„	„	5	„	„
„	„	„	1	2	4	3	13	„	1	1	„	20	„	„
„	1	„	„	„	2	„	6	„	„	„	„	1	1	1
„	„	„	„	„	1	1	2	„	„	„	„	3	1	1
„	„	„	„	„	„	4	15	„	„	„	„	33	„	„
„	„	„	1	„	3	1	9	„	1	1	„	24	„	„
„	„	1	1	„	„	3	4	„	„	„	„	3	„	„
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„
„	1	2	1	„	1	1	3	„	2	„	„	13	„	„
1	1	1	2	„	12	6	29	1	4	2	1	31	2	2
„	„	„	„	„	„	2	3	„	1	„	„	2	„	„
„	„	1	1	„	3	1	6	„	„	„	„	16	1	1
„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	1	„	4	„	„
„	„	1	6	„	8	6	12	„	„	„	„	11	„	„
„	„	1	„	„	„	„	2	„	„	1	„	6	5	4
„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	„	„	10	„	„
„	1	3	„	„	1	1	2	„	„	„	„	2	10	9
„	„	4	1	1	2	1	2	„	„	1	„	2	„	„
„	„	3	1	1	„	2	1	„	„	1	„	12	„	„
„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	9	1	„
3	„	38	15	„	6	2	20	1	„	„	„	59	„	„
„	„	3	„	„	„	„	7	„	„	„	„	11	1	1
„	„	1	„	„	1	1	4	„	„	„	„	5	„	„
„	1	„	„	„	3	3	4	„	1	„	„	14	26	24

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Geleen	2 192	81	27.06	3	2	3	„	1	„
Gennep	1 526	54	28.25	4	„	„	„	2	3
Geul	1 025	40	25.62	1	„	12	„	„	„
Grathem	1 034	19	54.42	„	1	„	„	„	„
Grevenbicht	1 020	23	44.34	2	„	3	„	„	„
Gronsfeld	1 775	47	37.76	3	„	„	„	„	„
Grubbenvorst	1 454	27	53.85	1	„	„	„	„	„
Gulpen	2 478	66	37.54	„	3	„	„	„	„
Haelen	731	24	30.45	4	„	„	„	„	„
Heel en Panheel	843	17	49.58	3	„	„	„	„	„
Heer	1 415	43	32.90	„	1	16	„	„	1
Heerlen	4 978	136	36.60	12	1	3	„	2	„
Helden	3 317	80	41.46	1	„	1	„	„	„
Herkenbosch en Melick	1 554	51	30.47	1	1	3	„	1	„
Herten	956	22	43.45	2	„	„	„	1	1
Heijthuijsen	1 804	39	46.25	„	„	„	„	„	„
Hoensbroek	1 215	34	35.73	„	„	„	„	„	„
Horn	974	58	16.79	2	„	1	„	1	„
Horst	3 665	93	39.40	5	3	1	„	„	1
Houthem	865	22	39.31	2	„	4	„	„	„
Hulsberg	1 140	23	49.56	2	„	„	„	„	„
Hunsel	1 079	43	25.09	2	„	„	„	„	„
Itteren	467	8	58.37	„	„	„	„	„	„
Ittervoort	252	11	22.90	„	„	„	„	„	„
Jabeek	412	12	34.33	1	„	„	„	„	„
Kerkrade	5 228	105	49.79	15	„	2	„	2	„
Kessel	1 285	21	61.19	1	„	„	„	„	„

EN GEVOLGE VAN:														Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	
2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
1	„	12	1	1	3	3	15	„	1	„	„	35	„	„
„	„	„	6	„	1	1	4	1	„	„	„	11	21	21
„	„	„	„	„	„	2	5	„	„	1	1	17	1	„
„	„	2	„	„	1	„	4	„	„	„	„	5	6	6
„	„	1	„	„	3	„	5	1	„	1	„	7	„	„
„	1	1	„	„	1	„	7	„	4	„	„	18	12	11
„	2	„	1	„	4	1	6	„	„	1	„	11	„	„
„	„	18	6	3	4	3	7	„	1	„	„	21	„	„
„	„	7	„	1	1	„	4	„	„	„	„	5	2	2
„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	2	9	9
„	„	„	2	„	„	3	4	„	„	„	„	16	„	„
„	„	2	„	„	2	21	16	3	„	„	„	35	35	35
„	1	1	8	1	7	9	22	„	2	„	„	27	„	„
„	„	„	2	1	3	1	11	„	„	„	„	14	13	12
„	„	1	1	„	1	3	6	„	„	„	„	6	„	„
„	„	1	„	„	7	3	8	„	2	„	„	18	„	„
„	„	4	1	„	1	„	7	„	„	„	„	16	5	„
„	„	23	„	„	„	4	6	„	„	„	„	3	18	18
„	„	„	3	1	2	„	8	2	„	„	„	23	44	44
„	„	„	„	„	„	2	3	„	1	„	„	10	„	„
„	„	„	1	„	2	1	3	„	1	„	„	13	„	„
„	„	17	1	„	1	2	4	„	„	„	„	4	12	12
„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	4	„	„
„	„	9	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	1
„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	„	6	„	„
„	„	7	3	4	1	3	19	„	3	1	2	42	1	1
„	„	1	„	1	„	2	3	„	„	„	„	9	2	2

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Klimmen	1 166	34	34.29	1	1	»	»	»	»
Limbricht	1 422	54	26.33	6	1	»	1	3	»
Linne	904	20	45.20	»	1	»	»	»	»
Maasbracht	1 324	32	41.37	5	1	1	»	»	2
Maasbree	4 694	99	47.41	7	5	1	3	3	2
Maasniel	1 782	30	59.40	2	1	»	»	1	»
Maastricht	27 938	740	37.75	38	21	2	6	6	6
Margraten	1 097	15	73.13	2	1	»	»	»	»
Meerloo	1 540	59	26.10	6	1	»	8	»	»
Meerssen	2 931	77	38.06	3	1	20	1	»	1
Merkelbeek	661	25	26.44	2	»	4	»	»	1
Mesch	232	6	38.66	»	1	»	»	»	»
Meijel	1 164	36	32.33	3	»	»	»	»	»
Mheer	916	12	76.33	1	»	»	»	»	»
Montfort	776	21	36.95	4	1	»	»	»	»
Mook en Middelaar	1 124	25	44.96	5	»	»	»	1	»
Munstergeleen	683	26	26.26	»	»	»	»	»	»
Nederweert	4 589	152	30.19	6	4	»	4	»	»
Neer	1 520	43	35.34	3	»	»	»	3	»
Neeritter	726	31	23.41	3	»	»	»	»	»
Nieuwenhagen	1 174	27	43.48	1	»	»	»	»	»
Nieuwstadt	785	42	18.69	1	1	5	»	2	»
Noorbeek	745	15	49.66	2	1	»	»	»	»
Nunhem	248	3	82.66	»	»	»	»	»	»
Nuth	1 250	42	29.76	2	»	»	3	1	»
Obbicht en Papenhoven	713	26	27.42	2	1	1	»	1	»
Ohe en Laak	508	42	12.09	2	1	2	1	»	»

N GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdriiken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige olom.)
	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26
	»	1	»	»	»	2	11	»	3	»	»	15	»	»
	»	6	3	2	3	7	10	1	1	»	»	10	»	»
	»	1	»	»	2	2	7	»	»	»	»	7	»	»
	»	»	7	5	4	1	1	»	»	»	»	5	»	»
2	2	5	6	2	11	6	22	»	1	»	»	19	2	»
	»	1	1	1	4	2	6	»	»	»	»	11	»	»
	10	6	47	7	21	53	128	6	20	8	1	344	10	8
	»	1	»	»	»	»	4	»	»	»	»	6	1	1
3	»	»	1	»	»	2	4	»	1	»	»	17	16	14
	1	3	2	1	4	2	3	»	2	»	»	27	6	5
	»	1	»	2	1	»	4	»	»	»	»	7	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	2	2
	»	2	8	6	7	1	1	1	»	»	»	6	»	»
	»	»	2	»	1	1	3	»	»	»	»	2	2	2
	»	»	3	1	2	3	5	»	1	»	»	1	»	»
	»	»	»	»	2	»	4	»	»	»	»	5	8	7
	»	3	4	»	»	3	8	»	»	»	»	8	»	»
6	»	»	9	1	18	4	24	1	4	»	»	29	42	42
	»	»	1	1	1	5	8	»	»	»	»	15	6	6
	»	15	»	»	1	1	2	1	»	»	»	8	»	»
	»	»	»	»	1	»	4	»	»	»	»	8	13	13
	»	11	1	»	1	1	3	»	1	»	»	14	1	»
	»	»	1	»	»	»	1	1	2	»	»	4	3	3
	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»
	»	»	»	»	2	1	9	»	»	»	»	18	1	1
	»	1	5	»	»	1	5	»	1	»	»	8	»	»
1	»	24	2	»	2	»	1	»	1	1	»	4	»	»

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3:2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE				
					Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Oirsbeek	1 048	30	34.93	2	»	»	»	»	»
Ottersum	1 935	39	49.61	2	»	»	»	»	1
Oud-Valkenburg	637	9	70.77	1	»	1	»	»	»
Oud-Vroenhoven	1 472	33	44.60	3	2	2	5	»	»
Posterholt	1 279	29	44.10	3	»	»	»	»	»
Rimburg	238	11	21.63	»	»	»	»	2	»
Roermond	9 423	205	45.96	11	3	7	»	17	1
Roggel	1 587	25	63.48	4	»	»	»	»	»
Roosteren	911	42	21.69	5	2	»	»	5	»
Rijcholt	225	5	45.00	»	»	»	»	»	»
Schaesberg	1 169	24	48.70	2	»	1	»	1	»
Schimmert	1 328	33	40.24	2	2	»	»	3	1
Schinnen	2 126	57	37.29	3	»	»	»	»	»
Schin of Geulle	424	5	84.80	»	»	»	»	»	»
Schinveld	991	22	45.04	»	»	3	»	»	»
Sevenum	1 956	51	38.35	1	»	»	»	»	»
Simpelveld	1 282	48	26.70	»	1	5	»	2	1
St. Geertruid	914	13	70.30	»	1	»	»	»	1
St. Odilienberg	924	17	54.35	»	»	»	»	»	»
St. Pieter	842	25	33.68	1	»	4	»	»	»
Sittard	4 772	165	28.92	1	4	9	»	»	»
Slenaken	540	8	67.50	1	»	»	»	»	»
Spaubeek	615	14	43.92	1	»	»	»	»	»
Stein	1 761	45	39.13	1	»	»	1	»	»
Stevensweert	1 076	45	23.91	1	2	3	5	»	»
Stamproij	1 163	31	37.51	2	»	»	»	»	»
Strucht	338	10	33.80	1	»	3	»	»	»

IN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven (begrepen in de vorige kolom.)
	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	1	„	1	1	2	9	„	1	„	„	12	1	1
2	„	„	„	2	1	„	2	„	„	„	„	4	25	25
„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	4	„	„
„	1	„	„	„	„	1	6	„	1	„	„	12	„	„
„	„	3	„	1	4	1	6	1	„	„	„	7	„	„
„	„	„	1	„	1	„	3	„	„	„	„	4	„	„
„	„	8	24	1	10	11	38	1	2	1	„	61	5	5
„	„	„	„	„	„	„	3	1	„	„	„	4	13	13
„	„	9	1	„	2	1	7	„	2	„	„	8	„	„
„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	2	2
„	„	„	„	„	„	2	5	„	„	„	„	6	5	4
„	„	„	„	„	1	2	8	„	„	„	„	14	„	„
„	„	5	1	4	9	2	6	1	1	„	„	25	„	„
„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	2	„	„
„	„	8	1	„	„	1	4	„	„	„	1	4	„	„
„	„	2	„	4	5	„	4	1	1	„	„	21	12	10
„	„	4	2	„	2	2	8	„	1	„	„	20	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	4	5	5
„	„	1	1	„	„	2	2	„	„	„	„	11	„	„
„	„	„	1	„	„	„	3	2	„	3	„	11	„	„
„	„	29	6	6	6	11	23	2	4	1	„	63	„	„
„	„	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„	3	1	„
„	„	2	„	„	2	„	2	„	2	„	„	4	„	„
„	„	3	„	„	„	„	15	1	1	1	„	20	2	2
1	„	13	2	„	5	1	2	„	„	„	„	10	„	„
„	„	12	„	„	„	„	4	„	„	„	„	6	3	1
„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	4	3

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDEN … Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kink…
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Susteren	1 926	114	16.89	2	5	2	»	30	»	»
Swalmen.	2 039	63	32.36	3	»	11	1	1	»	»
Tegelen	2 012	40	50.30	2	2	1	»	1	»	»
Thorn	1 383	40	34.57	4	»	»	»	»	»	»
Ubach over Worms. . . .	1 269	28	45.32	1	1	»	»	»	1	»
Ulestraten	814	33	24.66	»	1	4	»	»	»	»
Urmond	1 155	25	46.20	3	»	»	1	»	»	»
Vaals	3 916	124	31.58	8	4	»	»	»	»	[illegible]
Valkenburg.	838	16	52.37	»	»	»	»	»	»	»
Venlo.	7 897	199	39.68	13	7	4	1	1	4	[illegible]
Venraij	5 036	123	40.94	6	»	1	»	»	2	[illegible]
Vlodrop	940	30	31.33	3	»	3	»	2	»	[illegible]
Voerendaal	1 738	48	36.20	3	1	2	»	»	»	»
Wanssum	716	22	32.54	1	»	»	»	»	1	»
Weert	7 072	184	38.43	12	2	1	11	»	1	[illegible]
Wessem	950	34	27.94	1	»	5	»	5	»	»
Wittem	3 888	106	36.67	7	»	10	»	»	»	»
Wijlre.	1 632	48	34.00	2	1	14	»	»	»	»
Wijnandsrade	511	8	63.87	»	»	»	»	»	»	»
DE PROVINCIE . .	225 352	6 155	36.61	351	138	201	61	116	35	[illegible]

IN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
„	„	6	7	2	9	9	9	„	3	„	„	30	2	„
„	„	5	2	„	5	4	12	„	2	„	1	15	1	„
„	„	1	4	1	2	2	10	„	2	„	„	12	„	„
„	„	3	6	„	1	4	3	„	1	„	„	16	2	2
1	„	„	1	„	„	2	3	„	1	„	„	12	5	5
„	„	„	1	„	1	3	10	„	2	„	„	11	„	„
„	„	1	1	„	5	„	6	„	„	„	„	8	„	„
„	7	14	7	„	6	2	17	2	2	„	1	38	11	10
„	„	„	„	„	2	„	4	„	„	„	1	9	„	„
„	1	4	25	1	17	11	31	3	4	1	„	70	„	„
„	„	7	2	2	2	4	19	„	2	„	„	38	37	31
„	„	„	„	„	1	3	7	„	„	„	„	9	„	„
„	„	1	2	„	1	6	11	„	1	„	„	15	5	5
„	„	„	„	„	2	2	2	„	„	„	„	3	11	11
2	„	11	6	„	14	14	44	1	8	1	1	37	3	„
„	„	4	2	„	5	2	3	„	„	„	„	7	„	„
„	„	3	1	„	1	5	11	„	1	„	„	23	44	43
„	„	„	„	„	„	2	5	„	1	„	„	12	11	11
„	„	„	„	„	1	„	3	„	1	„	„	3	„	„
23	32	418	279	75	311	321	995	36	113	30	10	1 996	551	510

RECAP

GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1871.	Overleden in 1872 (met levenloos aangegevenen.)	Op hoeveel inwoners 1 overleden. (verhouding kolom 3 : 2.)	Levenloos aangegeven.	OVERLEDE… Typhus en febr. typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	[illegible]
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Noordbrabant	435 141	11 759	37.00	879	342	556	115	195	65	[illegible]
Gelderland	436 029	10 943	39.84	840	317	337	131	143	134	[illegible]
Zuidholland	700 322	23 134	30.27	1 580	606	1 275	168	454	114	[illegible]
Noordholland	591 338	17 474	33.84	1 135	606	713	195	502	92	[illegible]
Zeeland	181 532	5 742	31.61	439	178	161	24	248	18	[illegible]
Utrecht	175 037	4 979	35.15	392	95	209	8	77	24	[illegible]
Friesland	300 257	6 754	44.45	495	150	24	1	185	76	[illegible]
Overijssel	256 681	6 446	39.82	500	226	98	149	30	121	[illegible]
Groningen	228 883	5 976	38.30	474	152	112	66	263	44	[illegible]
Drenthe	106 713	2 545	41.93	228	82	45	4	14	31	[illegible]
Limburg	225 352	6 155	36.61	351	138	201	61	116	35	[illegible]
HET RIJK	3637285	101 907	35.69	7 313	2 892	3 731	922	2 227	754	[illegible]

ULATIE.

IN GEVOLGE VAN:

(angina diphth.)	Cholera.	Diarrhoe.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneeskundige behandel. gestorven. (begrepen in de vorige kolom.)
.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
35	4	349	1 000	165	845	576	1 841	79	236	51	7	3 347	923	798
21	4	394	819	163	861	886	1 611	75	201	58	14	3 128	519	424
39	46	977	3 212	198	904	1 406	2 537	103	359	244	17	7 934	523	313
38	22	510	2 040	193	781	1 557	2 009	126	299	173	20	5 302	709	551
19	20	503	544	27	211	380	490	36	85	26	4	1 678	468	391
41	13	211	637	52	228	312	578	31	80	55	5	1 614	284	279
19	15	121	617	75	415	595	950	53	100	92	4	2 063	319	200
31	7	92	478	76	479	526	1 082	46	132	45	3	1 758	462	453
67	9	115	361	42	302	442	910	46	93	53	10	1 963	242	210
9	6	39	166	37	182	162	440	15	20	15	4	729	180	178
23	32	418	279	75	311	321	995	36	113	30	10	1 996	551	510
92	178	3 729	10 153	1 103	5 519	7 163	13443	646	1 718	842	98	31 512	5 180	4 307

De sterfte was geringer dan in 1871. In dat jaar was één inwoner op 31.78 gestorven; in 1872 één op 35.69. Het getal levenloos aangegevenen was bijna gelijk aan dat in 1871. De sterfte aan typhus was aanmerkelijk geringer. De pokkensterfte bedroeg slechts ongeveer 1/4 van die in 1871. De sterfte aan roodvonk en vooral die aan mazelen was daarenboven niet onbelangrijk toegenomen. Aan croup stierven betrekkelijk weinig kinderen, aan kinkhoest meer dan het dubbele van de daaraan in het vorige jaar overledenen. Diphtheritis had zeldzamer een doodelijken afloop, diarrhoea menigvuldiger. De sterfte van kinderen beneden 14 jaar en personen van 14 tot 65 jaar, aan uittering was grooter, die van lieden boven 65 jaar daarentegen geringer. Ziekten der ademhalingswerktuigen hadden veel minder sterfgevallen ten gevolge. Het getal vrouwen die in het kraambed den dood vonden was iets geringer. Aan kanker stierven bijna evenveel personen als in 1871. Door verdrinking kwamen meer, door verbranding minder personen om het leven. De oorzaak des doods bleef weder in minder gevallen onbekend; evenzoo was het getal overledenen zonder geneeskundige behandeling geringer.

Noordbrabant.

De sterfte in 1872 was in Noordbrabant geringer, terwijl in 1871 één van de 34.28 inwoners was gestorven, stierf in 1872 één van 37.00 inwoners.

Het getal levenloos aangegeven kinderen was grooter, dat der aan typhus overleden kleiner. Aan pokken stierven 556 personen (de helft minder dan in 1871). De sterfte aan roodvonk was iets, die aan mazelen veel grooter. Croup had zeldzamer den dood ten gevolge; sterfgevallen aan kinkhoest en diphtheritis daarentegen waren menigvuldiger. Aan cholera nostras bezweken minder personen, het aantal der aan diarrhoea overledenen was grooter. Sterfgevallen aan ziekten der ademhalingsorganen waren zeldzamer. Dood in het kraambed was menigvuldiger; aan kanker stierven nagenoeg evenveel personen. Verdrinking en verbranding kostten aan minder personen het leven. De gevallen van overlijden ten gevolge van eene onbekende oorzaak, en die waarbij de lijder niet geneeskundig was behandeld, waren even als in 1871 verminderd.

Gelderland.

In Gelderland, waar in 1871 van 37.38 inwoners één stierf, bezweek in 1872 slechts 1 van 39.84. Het getal levenloos aangegevenen was iets grooter. Aan typhus stierven minder personen. De pokkensterfte was tot op de helft verminderd. Roodvonk en mazelen daarentegen hadden meer sterfgevallen ten gevolge. Aan croup stierven minder, aan kinkhoest meer kinderen. Diphtheritis had weder in Gelderland meer sterfgevallen ten gevolge dan in andere provinciën, doch minder dan in 1871. De sterfte aan diarrhoe was grooter, aan levenszwakte en uittering op verschillenden leeftijd, stierven ongeveer evenveel personen als in 1871. Aan acute ziekten der ademhalingswerktuigen was de sterfte iets grooter, aan chronische veel geringer. Ziekten van het kraambed en kanker veroorzaakten ongeveer evenveel sterfgevallen als in het vorige jaar. Door verdrinking of verbranding kwamen minder

personen om het leven. De oorzaak des doods bleef in minder gevallen onbekend; daarentegen stierven meer personen zonder geneeskundige behandeling.

Ook in Zuidholland was de sterfte geringer, één op 30.27 inwoners; in 1871 was zij één op 24.53 inwoners geweest. Het getal levenloos aangegevenen was ook in deze provincie grooter dan in het vorige jaar. Aan typhus overleden ongeveer evenvele personen als in dat jaar. De sterfte aan pokken was tot op 1/6 verminderd. Roodvonk en mazelen daarentegen veroorzaakten den dood van veel meer personen. De sterfte aan croup was minder, die aan kinkhoest grooter. Diphtheritis werd iets menigvuldiger als doodsoorzaak opgeteekend. Diarrhoea had iets zeldzamer den dood ten gevolge. Aan tering beneden 14 jaren was de sterfte niet onbelangrijk grooter, van 14 tot 65 jaren iets grooter, boven 65 jaren geringer. Aan ziekten der ademhalingswerktuigen stierven ruim 350 personen minder dan in 1871. In het kraambed stierven bijna evenveel vrouwen; aan kanker bijna evenveel personen. Door verdrinking kwam een groot aantal personen, niet minder dan 244, om het leven; door verbranding 10 minder dan in 1871. Het getal overledenen, waarvan de doodsoorzaak onbekend bleef en van de overledenen zonder geneeskundige behandeling, was weder verminderd. Zuidholland.

Even als de reeds vermelde provinciën, verloor ook Noordholland minder van hare bewoners door den dood dan in 1871. Toen was van 30.22 inwoners één gestorven; in 1872 één van 33.84. Het aantal levenloos aangegevenen was geringer, even als het getal sterfgevallen aan typhus. De pokkensterfte was tot op minder dan 1/4 gedaald. Roodvonk en mazelen hadden veel meer dan in 1871 den dood ten gevolge. Ook hier had croup dit jaar zeldzamer, kinkhoest veelvuldiger een doodelijk einde. De sterfte aan diphtheritis was ongeveer gelijk aan die in 1871. Hetzelfde geldt voor de sterfte aan diarrhoea. De sterfte aan uittering beneden 14 jaren was grooter, van 14 tot 65 jaren bijna gelijk, die boven 65 jaren geringer dan in het vorige jaar. Aan ziekten der ademhalingswerktuigen stierven minder personen. Ziekten van het kraambed en kanker hadden ongeveer in evenvele gevallen als in 1871 den dood ten gevolge. Door verdrinking kwamen meer, door verbranding bijna evenveel personen om het leven. In meer gevallen dan in het vorige jaar bleef de oorzaak des doods onbekend, en evenzoo was het getal van hen die zonder geneeskundige behandeling zijn gestorven, is dit jaar grooter. Noordholland.

Niet zoo gunstig was de toestand in Zeeland. Daar was de sterfte één van 31.61 inwoners, terwijl zij in 1871 één van 32.57 bedragen had. Dit laat zich gereedelijk daaruit verklaren, dat in Zeeland de pokkensterfte in 1871 niet zoo groot was als in de straks genoemde provinciën en gelijk stond met die in 1872. Welligt ware de sterfte in die provinciën in dit jaar even als in Zeeland minder gunstig geweest dan in 1871, indien de pokken in laatstgemeld jaar het aantal sterfgevallen niet zoo bovenmatig had vermeerderd. Het getal levenloos aangegeve- Zeeland

nen was iets minder, dat der sterfgevallen aan typhus iets toegenomen. Aan pokken stierven bijna evenveel personen als in 1871. Aan roodvonk stierven minder personen, aan mazelen vijfmaal zooveel als in het vorige jaar. De sterfte aan croup was veel geringer, aan kinkhoest aanmerkelijk grooter, aan angina bijna even groot. Diarrhoea leverde een grooter sterftecijfer. Uittering op verschillenden leeftijd had ongeveer evenvele malen den dood ten gevolge. Aan ziekten der ademhalingswerktuigen stierven 35 personen meer dan in 1871. De sterfte aan kraamziekten en kanker was nagenoeg even groot als in het vorige jaar. Door verdrinking kwamen meer, door verbranding minder personen om het leven. De oorzaak des doods bleef in minder gevallen onbekend en er stierven weder minder personen zonder geneeskundig te zijn behandeld.

Utrecht.

In de provincie Utrecht, waar de sterfte aan pokken in 1871 bijzonder groot was geweest, was toen de algemeene sterfte zeer ongunstig, één op 24.41 inwoners; in 1872 slechts één op 35.15. Het getal levenloos aangegevenen was iets, dat der sterfte aan typhus belangrijk minder dan in 1871. De pokkensterfte daalde op ongeveer $^1/_5$. De sterfte aan roodvonk was gering, die aan mazelen vijfmaal zoo groot als in het vorige jaar. Zoowel aan croup als aan kinkhoest en diphtheritis stierven minder kinderen als in 1871. De sterfte aan diarrhoea was grooter. Uittering beneden 65 jaar had iets menigvuldiger, boven 65 jaar veel zeldzamer den dood ten gevolge. Ziekten der ademhalingsorganen werden veel zeldzamer als doodsoorzaak vermeld. Het kraambed had minder vaak een doodelijken afloop; aan kanker stierven bijna evenveel personen. Door verdrinking kwamen vele personen om het leven; door verbranding één meer dan in 1871. Veel zeldzamer bleef de doodsoorzaak onbekend, en in veel meer gevallen was de overledene in zijne laatste ziekte geneeskundig behandeld.

Friesland

In Friesland was de sterfte gering. In 1871 was één inwoner gestorven op 42.19, in 1872 één van 44.45. Het getal levenloos aangegevenen was geringer, even als de sterfte aan typhus. Aan pokken stierven slechts 24 personen; in 1871 waren daaraan 66 personen gestorven. Aan roodvonk stierf slechts één persoon; aan mazelen bezweken iets meer kinderen dan in 1871. De sterfte aan croup was geringer, die aan kinkhoest tienmaal zoo groot als in het vorige jaar. De sterfte aan diphtheritis was, even als in 1871, onbeduidend. Aan diarrhoea en aan uittering beneden 65 jaar, stierven er meer, aan marasmus senilis minder. Veel geringer dan in 1871 was de sterfte aan ziekten der ademhalingswerktuigen. Het kraambed en kanker hadden ongeveer evenvele malen als in het vorige jaar den dood ten gevolge. Vele personen, hoewel minder dan in 1871, vonden den dood in de golven; door verbranding kwam één persoon minder om het leven. De oorzaak des doods bleef bijna in evenveel gevallen onbekend. Zonder geneeskundige hulp stierven iets meer personen.

Overijssel.

Terwijl in 1871 één inwoner van 34.60 stierf, bezweek in 1872 één van 39.82. Het getal levenloos aangegevenen was grooter dan in het

vorige jaar; de sterfte aan typhus iets geringer. De pokkensterfte was 4½ maal geringer. Roodvonk rukte veel meer, mazelen minder personen weg. Zoowel aan croup als aan kinkhoest was de sterfte geringer. Aan diphtheritis stierven ongeveer evenveel personen. Diarrhoea had meermalen een doodelijk gevolg; uittering op verschillenden leeftijd zeldzamer. Ook de ziekten der ademhalingswerktuigen liepen veel zeldzamer doodelijk af. Er stierven minder vrouwen in het kraambed. Kanker had menigvuldiger dan in 1871 een doodelijk einde. Er verdronken meer, doch verbrandden minder personen dan in laatstgenoemd jaar. De oorzaak des doods bleef iets menigvuldiger onbekend, en meer personen stierven zonder geneeskundige behandeling.

Ook in Groningen was de sterfte geringer, één van 38.30. In 1871 had zij één van 35.81 bedragen. Het getal levenloos aangegevenen was grooter, dat der sterfte aan typhus geringer. De pokkensterfte bedroeg iets meer dan ¼ van die in het vorige jaar. De sterfte aan roodvonk was toegenomen, die aan mazelen en croup afgenomen, die aan kinkhoest belangrijk toegenomen. Aan diphtheritis stierven minder personen, aan diarrhoea iets meer. Beneden 14 jaar stierven iets meer kinderen aan uittering, van 14 tot 65 jaar bijna evenveel en boven 65 jaar veel minder personen. De sterfte aan ziekten der ademhalingswerktuigen was ongeveer gelijk aan die in het vorige jaar. Het kraambed was voor zes vrouwen meer dan in 1871 doodelijk. Kanker nam zeldzamer een doodelijk einde. Er verdronken minder personen; door verbranding kwamen er twee meer om het leven. De oorzaak des doods bleef zeldzamer onbekend; zonder geneeskundig behandeld te zijn stierven minder personen. Groningen.

In Drenthe was de sterfte iets, doch weinig geringer dan in 1871. Toen was één van 41.34 inwoners gestorven, in 1872 één van 41.93. Het getal levenloos aangegevenen was grooter, de typhussterfte geringer. De sterfte aan pokken was veel geringer, die aan roodvonk onbeduidend even als die aan mazelen. Aan croup stierven minder, aan kinkhoest bijna 14maal zoovele personen als in 1871. Diphtheritis had slechts 9maal den dood ten gevolge, dat is ⅓ der sterfte in 1871. Aan diarrhoea stierven iets meer, aan uittering minder personen. Ziekten der ademhalingsorganen waren in bijna even vele gevallen doodelijk als in het vorige jaar. Er stierven minder vrouwen in het kraambed. De sterfte aan kanker was bijna even groot. De oorzaak des doods bleef in iets meer gevallen onbekend en meer personen stierven zonder geneeskundige behandeling. Drenthe.

De sterfte in Limburg was in 1872 betrekkelijk groot. Er stierf één van 36.61; in 1871 was slechts één van 40.37 inwoners gestorven. Het getal levenloos aangegevenen kwam nagenoeg overeen met dat in het vorige jaar. De sterfte aan typhus was iets grooter; ook de pokkensterfte was toegenomen; die aan roodvonk was tot meer dan de helft verminderd. Aan mazelen stierven meer dan tienmaal zooveel kinderen als in 1871. Croup had iets minder, kinkhoest iets meer den dood ten gevolge. De sterfte aan diphtheritis was gelijk aan die in 1871. Aan Limburg.

diarrhoea, waaronder dyssenterie begrepen is, stierven veel meer personen. Aan uittering beneden 65 jaar stierven meer, aan marasmus senilis minder personen. Acute ziekten der ademhalingswerktuigen eindigden menigvuldiger, chronische zeldzamer in den dood. In het kraambed stierven even vele vrouwen als in 1871. De sterfte aan kanker was geringer. Door verdrinking kwamen meer, door verbranding minder personen om het leven. Het getal sterfgevallen waarvan de oorzaak onbekend bleef was grooter en er stierven meer personen zonder geneeskundige behandeling.

De volgende tabel geeft een overzigt van de reden der levenloos aangegevenen tot het aantal geboorten in elke provincie:

PROVINCIEN.	Levenloos aangegeven in 1872.	Geboorten in 1872 (met inbegrip der levenloos aangegevenen).	Levenloos aangegeven op 1000 geboorten in 1872.
Noordbrabant	879	15 215	57.7
Gelderland	840	14 952	56.1
Zuidholland	1 580	31 534	50.1
Noordholland	1 135	23 155	49.
Zeeland	439	8 019	54.7
Utrecht	392	6 893	56.8
Friesland	495	10 829	45.6
Overijssel	500	9 013	55.4
Groningen	474	8 291	57.1
Drenthe	228	3 675	62.
Limburg	351	6 342	55.3
HET RIJK . .	7 313	137 918	53.

Het getal levenloos aangegevenen was dus in reden tot de geboorten in het Rijk iets geringer dan in 1871, toen op 1000 geboorten 53.8

levenloos werden aangegeven. Grooter dan in 1871 was hun aantal in de provincien Groningen, Drenthe en Limburg, in de overige provincien geringer. Het gunstigst staat Friesland aangeteekend, daarna Noordholland, Zuidholland, Zeeland, Limburg, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Groningen, Noordbrabant en Drenthe.

§ 2. Besmettelijke en epidemische ziekten.

A. *Variolae.* (Kinderpokken.)

De pokkenepidemie zette haren vernielenden togt door Nederland in dit jaar voort, hoewel zij reeds veel van hare kracht verloren had, of liever omdat het getal vatbare individuen verminderd was. In sommige streken en gemeenten had die ziekte uitgewoed, in andere trad zij voor het eerst op. Variolae. (Kinderpokken.)

In het geheele Rijk stierven 3731 personen aan pokken of 12056 minder dan in 1871.

In Noordbrabant werden pokken in 59 gemeenten waargenomen. De sterfte bedroeg 556 of één op 782 inwoners. Er werd van 1333 gevallen aangifte gedaan, daarvan waren 701 gevaccineerd, 618 niet gevaccineerd, terwijl het van 14 onbekend was. Noordbrabant.

Het grootste getal der aangetasten was tusschen de 30 en 60 jaren; het bedroeg 259 of ruim 27 pct.

De opgaaf der aangetasten is blijkbaar veel te laag en te onvolledig om er eenige gevolgtrekking uit af te leiden.

Te Klundert werden aangetast 259 personen of 8 pct. der bevolking, daarvan waren 139 gevaccineerd, 120 niet gevaccineerd; 127 van de 139 personen werden gevaccineerd in de jeugd; slechts 12 lijders ondergingen die kunstbewerking in het laatste jaar; onder het laatstbedoelde getal zijn begrepen 8 personen die binnen 10 dagen na de vaccinatie door pokken werden aangetast; overleden zijn 51 of één van 63 inwoners. Van de overledenen waren 21 wel 32 niet gevaccineerd.

Geen gevaccineerde beneden de 4 jaren werd aangetast. Geen gerevaccineerde werd aangetast, met uitzondering van twee personen die de kunstbewerking het vorig jaar *éénmaal en zonder gevolg* ondergingen.

Van 178 der 258 aangetasten was de bron van besmetting aangewezen.

Het getal aangetasten te Werkendam was 54. 40 waren niet, 14 wel gevaccineerd. Het sterftecijfer was 19, waarvan 17 niet waren ingeënt; bij de twee die zegden de kunstbewerking te hebben ondergaan waren geen lidteekenen aanwezig.

Ofschoon de betrekkelijk groote uitgebreidheid der epidemie grootendeels moet worden toegeschreven aan een vooroordeel tegen vaccinatie en ongeloof aan de besmettelijkheid der pokziekte, blijft de lage waterstand der haven gedurende het grootste gedeelte van den dag, waarop bij het heerschen der cholera in 1866 (zie Verslag 1866, bladz. 147) bereids werd gewezen, een nadeeligen invloed op de volksgezondheid uitoefenen.

Van 11 aangetasten te Werken en Sleeuwijk waren 9 niet, 2 wel gevaccineerd. Acht stierven.

Te Steenbergen stierven 22 van de 41 aangetasten, waarvan 27 wel, 14 niet ingeënt waren. Het meerendeel op gevorderden leeftijd aangetast was slechts in de jeugd gevaccineerd.

438, waarvan 202 waren gevaccineerd, 236 niet, werden te Tilburg aangetast; het sterftecijfer beliep 162.

Te Schijndel overleden 9 personen; 39 gevallen werden waargenomen, 31 hadden zich aan de kunstbewerking onderworpen, 8 niet.

Te Oisterwijk kwamen 25 gevallen voor; 20 bij gevaccineerden, 5 bij niet-gevaccineerden. 10 personen bezweken aan de ziekte.

4 stierven te St. Michielsgestel, waar 22 gevallen werden waargenomen, waarvan 12 ingeënt, 10 niet, en 4 te Ossendrecht, waar van de 21 aangetasten 19 gevaccineerd, 2 niet gevaccineerd waren.

Te Willemstad kostten de pokken aan 12 personen het leven; 54 werden aangetast, waarvan slechts 7 gevaccineerd, 47 niet gevaccineerd waren. Bezwaren van godsdienstigen aard maakten het vaccineren uiterst moeijelijk.

Te Heesch kwamen 10 gevallen voor; 6 personen waren wel, 4 niet gevaccineerd, van welke laatsten 3 overleden.

Bij het gemeentebestuur te 's Hertogenbosch werden 119 lijders, waarvan 64 gevaccineerd, 55 niet gevaccineerd, aangegeven.

De vermelding dat aan pokken 104 lijders zijn bezweken, bewijst duidelijk dat het getal aangegeven minstens voor de helft te laag is.

In de overige gemeenten bepaalde zich de sterfte tot enkele gevallen, zoo kwam in 25 gemeenten niet meer dan 1 sterfgeval voor.

De maatregelen tot wering of bestrijding der epidemie door de gemeentebesturen genomen, kwamen met eenige wijzigingen, voor sommige gemeenten neer op het geven van gelegenheid tot kosteloos vaccinatie en revaccinatie, het weren van kinderen uit besmette woningen van de scholen, het zorg dragen voor ontsmetten zoowel van woningen als van voorwerpen waarmede de lijders waren in aanraking geweest, het doen reinigen der verblijven van behoeftigen en het bezorgen van versch bedstroo.

Somtijds werden deze maatregelen verijdeld door onwil en zorgeloosheid van het publiek, en veelvuldig zijn de voorbeelden dat de ziekte door kleedingstukken en beddengoed werd overgebragt, terwijl de bezoeken van gezonden in besmette huizen ruimschoots bijdroegen ter verspreiding der ziekte.

Gelderland.

In Gelderland bedroeg de sterfte aan pokken 337 in 61 gemeenten. Meestal, maar niet altijd, was de bron der besmetting duidelijk aan te wijzen.

In Arnhem hebben de pokken wel geen groote uitbreiding erlangd, maar zich toch in alle maanden van het jaar voorgedaan. Door het gemeentebestuur zijn opgegeven als aangetast 121, waarvan 81 vroeger als gevaccineerd en 29 als niet gevaccineerd vermeld werden; van de overige lijders was het niet bekend of zij vroeger ingeënt waren. 34 zijn overleden.

Te Bemmel hebben van 26 Februarij tot in Mei de pokken sterk geheerscht. Omtrent het getal aangetasten zijn geene voldoende mede-

deelingen ontvangen, maar uit de sterftestaten blijkt dat 28 poklijders bezweken zijn.

Te Gent hebben zich van Januarij tot Augustus voortdurend gevallen voorgedaan. Er werden aangetast 114, waarvan 19 overleden.

Te Harderwijk zijn van 10 Februarij tot in Augustus 48 aangetast en 12 overleden.

Te Hattem hebben de pokken zich zeer sterk uitgebreid. Er werden 119 aangetast, waarvan 58 gevaccineerd waren, 54 niet; van 7 personen was het niet bekend of zij gevaccineerd waren. Overleden 28.

Te Nijkerk zijn aangetast 24, waarvan 11 gevaccineerd en 13 niet; overleden zijn 8.

Te Nijmegen heeft de ziekte aanhoudend en sterk geheerscht; aangetast zijn volgens opgave van den burgemeester 108 en overleden 74.

Te Wijchen zijn van Januarij tot den laatsten Julij overleden 18.

De pokkenepidemie, die in 1870 en 1871 in Zuidholland aan 7878 inwoners het leven had gekost, heeft in 1872 nog 1275 sterfgevallen veroorzaakt in 107 gemeenten, voornamelijk in die met eene bevolking van minder dan 10 000 inwoners. In de grootere gemeenten, met uitzondering van Dordrecht, was de epidemie afgeloopen. Zuidholland.

De gemeenten Katwijk, Numansdorp, Alblasserdam, Langerak, Rhijnsburg, Sliedrecht, Hei- en Boeicop, Heinenoord, Alphen, Zevenhuizen en Meerkerk hebben in dit jaar betrekkelijk het meest geleden. Van de in 1871 vrij gebleven gemeenten zijn in 1872 nog 9 door pokken bezocht, zoodat in deze pokkenepidemie slechts 13 van de 193 gemeenten der provincie van de ziekte verschoond bleven. Opmerkelijk is het dat 7 van deze 13 gemeenten gelegen zijn op het eiland Flakkee, waar gedurende de epidemie slechts in twee gemeenten 7 personen aan pokken zijn gestorven en in 1872 die ziekte niet is waargenomen.

De geringe uitbreiding der ziekte op dit eiland in verhouding tot het overige gedeelte der provincie, moge in de eerste plaats worden verklaard doordien het een eiland is, ongetwijfeld heeft daartoe de meer algemeene toepassing der koepokinenting en herinenting tevens in niet geringe mate bijgedragen.

Op dit eiland zijn in 1871, toen de ziekte in het overige gedeelte der provincie zeer algemeen verspreid was, 4595 vaccinatiën verrigt op eene bevolking van 23 068 inwoners, derhalve gemiddeld eene vaccinatie op 5 inwoners. In het overige gedeelte der provincie werden slechts 57 143 van de 668 369 inwoners ingeënt, of slechts 1 op 12.

Met uitzondering van 4 gemeenten in den Hoekschen Waard: Maasdam, Numansdorp, Strijen en Westmaas, waar later nog sterfgevallen aan pokken zijn voorgekomen, was de epidemie van pokken op het einde van het jaar afgeloopen. In de jaren 1870, 1871 en 1872 te zamen zijn 9153 personen aan pokken gestorven. De pokkenepidemie kostte in Zuidholland aan één van elke 76 inwoners of 1.3 per cent der bevolking het leven.

Van de 54 gemeenten van Noordholland, die in 1871 door de pokkenepidemie waren gespaard, werden in den loop van dit jaar 13 aangetast, Noordholland.

namelijk: Grootebroek, Medemblik, Opperdoes, Twisk, Hoogwoud, Oude Niedorp, Spanbroek, Winkel, Heilo, Schooten, Bennebroek, Middelie en Warder.

In geen dezer gemeente was de epidemie van eenige beteekenis, alleen in Opperdoes nam zij eenige meerdere uitbreiding aan en eischtte 30 offers; in de overige 12 gemeenten te zamen vonden slechts 7 sterfgevallen aan pokken plaats.

In 27 van de 80 gemeenten, die in het voorgaande jaar door de epidemie waren bezocht, werden geen pokken meer gezien; in de 53 andere gemeenten bleven zij zich vertoonen, de meesten gemeenten echter hadden weinig te lijden, in verschillende zelfs bepaalde de ziekte zich tot enkele ligte gevallen. Velzen werd het hevigst aangetast. Deze gemeente verloor in dit jaar 55 inwoners, dat is 1 op 74. De epidemie was aldaar in April van het vorige jaar uitgebroken, in welk jaar 13 aangetasten zijn overleden.

Te Beverwijk, waar in 1871 enkele ligte gevallen waren voorgekomen, nam in April van dit jaar de ziekte een meer epidemisch karakter aan en werd tot Augustus, in de laatste 2 maanden sporadisch, waargenomen. Het aantal sterfgevallen bedroeg 13. Haarlem telde in dit jaar nog 48 en Alkmaar 20 overledenen aan pokken. De overige 16 gemeenten, in de duinstreek gelegen, telden te zamen slechts 10 overledenen aan pokken, van welke 6 alleen te Bloemendaal.

In de Zaanstreek bleef alleen de gemeente Jisp bevrijd, terwijl te Zaandijk slechts een gunstig verloopen geval voorkwam; in alle overige gemeenten, in dit gedeelte der provincie gelegen, heerschte de epidemie in meerdere of mindere mate; zoodat de Zaanstreek dan ook het betrekkelijk grootste aandeel in de pokkensterfte leverde.

West-Friesland daarentegen hield zich in dit opzigt het gunstigst. Dat uitgestrekte gedeelte van het gewest, waarin 45 gemeenten gelegen zijn, telde slechts 11 sterfgevallen aan pokken, in 37 dier gemeenten bezweek geen der aangetasten.

Op Texel en Terschelling — vooral op eerstgenoemd eiland — werden nu en dan gevallen van pokken waargenomen, in den regel echter waren die gevallen niet ernstig van aard, zoodat Texel slechts 2, Terschelling 1 en Marken 1 zijner bewoners verloor. De overige eilanden bleven geheel bevrijd.

Behalve in de gemeente Helder, waar 17 pokkenlijders bezweken, werden in de noordelijke zeepolders nagenoeg geen pokken gezien.

Van de binnenpolders bleven Uitgeest, Graft en Kwadijk van pokken bevrijd; in de overige gemeenten, tot deze streek behoorende, kwam de ziekte slechts sporadisch voor, in de Beemster echter werd zij veelvuldiger waargenomen, en was voor 5 personen de oorzaak van den dood. De 11 gemeenten tot Waterland behoorende telden te zamen 43 sterfgevallen aan pokken, waarvan 14 te Monnikendam plaats vonden.

Buiksloot was de eenige dier gemeenten, waar die ziekte in dit jaar niet werd waargenomen. In de Veenstreek bezuiden het IJ bleef de epidemie nog in de eerste helft van dit jaar heerschen in de gemeenten Sloten, Nieuwer Amstel, Uithoorn, Aalsmeer en Haarlemmermeer, welke gemeenten te zamen 109 overledenen telden; te Spaarndam, Wa-

tergraafsmeer, Diemen, Weesperkarspel en Kortenhoef kwamen pokken niet meer voor, terwijl in de overige 6 gemeenten dier streek slechts enkele personen werden aangetast, van welke 8 zijn gestorven.

Het Gooiland verloor 18 bewoners, namelijk: Hilversum 12, Huizen 5 en Naarden 1; te 's Gravenland kwamen nog een paar ligte gevallen voor, terwijl Bussem, Laren en Blaricum geheel bevrijd bleven.

Te Amsterdam werden pokken het geheele jaar gezien. In de eerste 2 maanden van het jaar kwam de ziekte nog altijd meermalen voor, het aantal aangetasten verminderde toen al meer en meer, zoodat in de laatste 4 maanden van het jaar nog slechts enkele op zich zelf staande gevallen werden waargenomen.

Het aantal sterfgevallen aan die ziekte bedroeg 223, waarvan 219 in de eerste helft van het jaar plaats vonden, in de maanden Julij, Augustus en September stierven geen aangetasten, in October 3 en in November 1.

Dit laatste doodelijke verloopen geval was niet te Amsterdam ontstaan. Het betrof namelijk een jongen van 7 jaren die met zijn vader, een schipper, in een vaartuig uit Sloten was gekomen, terwijl beiden aan pokken lijdende waren.

Door den burgemeester werd, op advies van den adjunct-inspecteur, een geïsoleerde ligplaats voor dat vaartuig aangewezen, waarheen het zoo spoedig mogelijk na aankomst werd verhaald. De vader is hersteld.

In 66 gemeenten van Noordholland werden derhalve in het afgeloopen jaar nog pokken waargenomen; van de aangetasten zijn 712 overleden, dat is op elke 830 inwoners 1 sterfgeval.

De pokkenepidemie heeft dus in deze provincie 3749 offers geëischt, namelijk in 1870, 28, in 1871, 3009 en in 1872, 712.

De pokkensterfte was aldus over de provincie verdeeld:

GROEPEN, VOLGENS DE STERFTE-ATLAS.	1871.			1872.			
	Bevolking.	Sterfte.	1 sterfgeval op	Bevolking.	Sterfte.	1 sterfgeval op	Sterfte door de pokkenepidemie veroorzaakt.
1. De eilanden . . .	15024	19	791	15142	3	5047	22
2. Noordelijke zeepolders	31351	27	1161	31928	17	1878	44
3. West-Friesland . .	68802	31	2219	69535	11	6321	42
4. Duin en geestgronden.	71848	55	1297	72408	146	496	201
5. De binnenpolders. .	16295	17	958	16344	12	1362	29
6. Waterland	21835	180	121	21837	43	508	223
7. De Zaanstreek. . .	32875	55	597	32981	122	270	177
8. Veenstreek bezuiden het IJ	42111	328	128	42609	117	364	445
9. Gooiland.	17833	132	135	17832	18	992	150
10. De hoofdstad . . .	270054	125	125	270692	223	1213	2388
DE PROVINCIE . .	587528	3009	195	591338	712	830	3721

In de volgende 41 gemeenten werden, althans voor zoover bekend is, gedurende de epidemie geen pokken waargenomen.

Eilanden: Vlieland.

Noordelijke zeepolders: Wieringerwaard, Anna Paulowna.

West-Friesland: Wervershoof, Hoogkarspel, Venhuizen, Midwoud, Nibbikswoud, Zwaag, Westwoud, Blokker, Wijdenes, Schellinkhout, Abbekerk, Opmeer, Sijbekarspel, Wognum, Opdam, Hensbroek, St. Maarten, Harenkarspel, Nieuwe Niedorp, Warmenhuizen, Oudkarspel, Noord-Schar-woude, Zuid-Scharwoude, Broek op Langendijk, St. Pancras, Oudorp, Heerhugowaard.

Duin- en geestgronden; Callantsoog, Petten, Bergen, Egmond aan Zee, Egmond binnen, Limmen, Castricum.

Binnenpolders: Kwadijk.

Zaanstreek: Jisp.

Het Gooiland: Blaricum.

De opgaven of de aangetasten al of niet gevaccineerd waren, waren nog onvollediger dan in het voorgaande jaar; slechts uit 2 gemeenten, Amsterdam en Zaandijk, zijn bruikbare gegevens ontvangen, namelijk de volgende:

	VOLWASSENEN.								KINDEREN BENEDEN DEN LEEFTIJD VAN 10 JAAR.					
	Ingeënt.	Ingeënt zonder gevolg.	Herënt.	Herënt zonder gevolg.	Pokken gehad.	Niet ingeënt.	Onbekend.	Totaal.	Ingeënt.	Ingeënt zonder gevolg.	Ingeënt te laat.	Niet ingeënt.	Onbekend.	Totaal.
	27	**2**	**3**	**1**		**8**	**26**	**67**	**4**	**3**	**3**	**110**	**36**	**156**
Amsterdam. . .	151	2	12	7	2	18	38	230	44	8	9	224	56	341
	11					**1**	**6**	**18**				**10**		**10**
Zaandam. . . .	49	„	1	„	„	2	20	72	1	„	„	18	1	20
	38	**2**	**3**	**1**		**9**	**32**	**85**	**4**	**3**	**3**	**120**	**36**	**166**
TOTAAL. . .	200	2	13	7	2	20	58	302	45	8	9	242	57	361

De vette cijfers duiden de overledenen aan:

van de 663 aangetasten waren dus *Ingeënt* 245, van de 251 overleden: 42;
„ „ „ „ „ „ *Herënt* 13, „ „ „ „ 3;
„ „ „ „ „ „ *Niet ingeënt* 262, „ „ „ „ 129;

26 aangetasten waren *zonder gevolg* of *te laat* ingeënt of herënt, en 2 hadden in hun jeugd pokken gehad; van de overige 115 was niet opgegeven of zij al of niet waren gevaccineerd.

Zoodra de eerste gevallen van pokken in eene gemeente bekend werden, werd bij het gemeentebestuur aangedrongen op het nemen van de noodige maatregelen, ten einde de verdere uitbreiding der ziekte zoo mogelijk nog te voorkomen, terwijl ook bij het toenemen van de epidemie in deze of gene gemeente, wanneer het althans noodig bleek, de toepassing der vroeger aangewezen maatregelen op nieuw ernstig werd aanbevolen.

Onder de gemeenten die de aanbevolen maatregelen op de meest ijverige wijze hebben behartigd, bekleedt Wormerveer eene eerste plaats. Toen in het begin van dit jaar, pokken in deze gemeente zich begonnen te verspreiden, werd aldaar eene commissie onder voorzitterschap van den burgemeester benoemd, ten einde de toepassing der te nemen maatregelen ter bestrijding der epidemie zooveel mogelijk te bevorderen.

De adjunct-inspecteur trad met den burgemeester — en wel op diens uitnoodiging — in overleg over de regeling der werkzaamheden van die commissie en over de voornaamste bepalingen, welke in eene plaatselijke verordening ter bestrijding van de besmettelijke ziekten, zouden moeten worden opgenomen. Zoodanige verordening werd spoedig daarna door den raad dier gemeente vastgesteld en op den 21sten Maart afgekondigd.

Verder werd door den raad besloten tot het bouwen van een steenen desinfectie-lokaal, welk lokaal mede spoedig gereed was. Dit gebouwtje bestaat uit 2 lokalen, het eene, dat een ingemetselde koperen ketel bevat, is bestemd tot wasch- en kookplaats der besmette goederen, en het andere tot droogplaats enz.

Tot het desinfecteren der goederen werden 2 personen aangesteld, en hen werd door een persoon uit Amsterdam, die daartoe door den adjunct-inspecteur, op verzoek van den burgemeester, was aangewezen, het ontsmetten van veeren bedden, kussens en matrassen geleerd. Niet minder werd alles in het werk gesteld om het vaccineren en revaccineren te bevorderen, en de aangetasten eene goede verpleging te verzekeren.

Daartoe werd het ziekenlokaal, dat kort te voren gebouwd was, opengesteld tot ontvangst van lijders. Van deze inrigting werd weldra gretig gebruik gemaakt, daar de verpleging der aangetasten niets te wenschen overliet.

Eindelijk werd op advies van den adjunct-inspecteur het herinneringsfeest aan 1 April 1572 — welk advies door de commissie met de regeling van dat feest belast, gevraagd was — tot later uitgesteld.

Het mag dan ook gerustelijk voor een groot deel aan alle die doeltreffende maatregelen worden toegeschreven, dat de epidemie, die in den aanvang inderdaad eene hevige uitbreiding dreigde te zullen aannemen, vooral ook daar zij in de omliggende gemeenten vrij ernstig heerschte, al spoedig afnam en weldra was geweken kon worden beschouwd, 11 slagtoffers achterlatende, een aantal, dat op eene bevolking van 3577 zielen zeker gering te noemen is, wanneer men het vergelijkt met de pokkensterfte in die gemeenten, waar de aanbevolen maatregelen òf in het geheel niet òf op hoogst gebrekkige en onvolledige wijze

genomen werden, en waar door de epidemie 1 op elke 30 à 40 bewoners is weggerukt.

In de gemeente Huizen werd de op 31 December van het voorgaande jaar afgekondigde verordening op de verpligte koepokinenting van kinderen, de scholen en andere inrigtingen bezoekende (zie Verslag aan den Koning 1871, blz. 158), op gepaste wijze gehandhaafd.

Het gunstig gevolg daarvan was, dat gedurende dit jaar in die gemeente 173 kinderen werden ingeënt. In de laatste 4 jaren waren aldaar, behalve een paar uitzonderingen in 1871, geen kinderen ingeënt.

Zeeland.

Het gegronde uitzigt dat, ook met het ophouden der ziekte te Kapelle, waar alleen nog in de provincie de pokziekte met den aanvang van het jaar was overgebleven, de beruchte epidemie van 1870 en 1871 zoude zijn uitgedoofd, heeft zich niet verwezenlijkt. Niet alleen toch dat de epidemie in de genoemde gemeente tot aan den zomer aanhield en de laatste lijder er in de maand Junij aan overleed, maar reeds in Januarij vertoonde de ziekte zich ook wederom te Hulst; in Februarij te Kruiningen, Sluis, Tholen; in Maart te Goes, 's Heer-Arendskerke, Hontenisse, Kloetinge, Oostburg, Ossenisse, Oudvossemeer, St. Annaland, St. Jansteen en Vlissingen; in April te Eede, Retranchement en St. Anna ter Muiden; in Mei te Heille, Nieuwvliet en Poortvliet; in Junij te Wolphaartsdijk en Zuiddorpe; in Julij te Groede; in Augustus te Stoppeldijk; en ten slotte in December te IJzendijke. Wel is waar was de verschijning van de ziekte in die 26 gemeenten, niet overal van even bedenkelijken aard, maar er waren toch plaatsen onder, waar zij eenmaal post gevat hebbende, eene epidemie te weeg bragt, die zich hier door een slepend verloop, ginds door een boosaardig karakter onderscheidde. Epidemische verbreiding van de ziekte nam men waar te Eede, 's Heer-Arendskerke, Hontenisse, Hulst, Kapelle, Nieuwvliet, Oud-Vossemeer, Retranchement, St. Annaland, Sluis en Tholen, terwijl zij eene boosaardige gesteldheid aan den dag legde in de gemeenten Oud-Vossemeer, St. Annaland en Tholen, en velen van de aangetasten aldaar ten grave sleepte.

Die boosaardige gesteldheid is aldaar zeer in het oogloopend geweest en heeft in 't algemeen de eindcijfers zoo zeer beheerscht, dat er uit is aan te toonen, dat de kinderziekte in dit jaar in Zeeland oneindig meer verwoesting heeft aangerigt dan misschien elders en zeker dan in 1871, toen op een cijfer van 1115 aangetasten in Zeeland, 171 (of 15 ten honderd) dooden voorkwamen. In 1872 daarentegen zijn op 584 lijders 161 personen gestorven, zoodat gemiddeld niet minder dan ruim 27 ten honderd van de pokzieken bezweken zijn.

Intusschen moest de reden van de epidemische verbreiding niet uitsluitend gezocht worden in het al of niet vroeger gevaccineerd of gerevaccineerd zijn van de lijders, maar was zij voor het grootst gedeelte te wijten aan het onbelemmerd verkeer tusschen gezonden en zieken, en de onmogelijkheid om vooral bij den arbeidenden stand wegens bekrompenheid der woning en door het gemis van een lijkenhuis, hetzij op de begraafplaats of elders, de zieken af te zonderen of de lijken zoo spoedig mogelijk na den dood te verwijderen.

Met dat al waren bij het einde van het jaar, door het ophouden der epidemie, alom de groote bezwaren voor de gemeenten geweken, behalve voor de gemeente St. Annaland, waar de pokziekte, naar het scheen, alsnog eene verdere ontwikkeling te gemoet ging.

Wat de sterfte aan pokken in Zeeland aangaat, zij was van Januarij, toen slechts één persoon overleed, klimmende tot aan Mei met 39 dooden, en van toen af weder langzaam dalende tot aan de maand December, waarin 6 dooden werden aangeteekend.

Van de 584 aangegeven lijders, waren 301 vroeger gevaccineerd, 249 niet; van 34 was het onbekend.

De hoop dat de pokkenepidemie die in 1871 zoo hevig in de provincie Utrecht gewoed had en slechts vijf gemeenten, Hoenkoop, Nigtevecht, Ruwiel, Snelrewaard en Willige Langerak onbezocht had gelaten, weldra geheel verdwijnen zou, werd niet spoedig verwezenlijkt. Telkens werd nieuwe smetstof aangevoerd en werden voor pokken vatbare individuën, die er mede in aanraking kwamen, besmet. In December 1871 was dit o. a. het geval geweest in de bevolkte buurt Oudover, van de gemeente Loosdrecht, waar de pokken door een schuitenjager uit Weesp werden overgebragt. Alles werd door het gemeentebestuur en dat van Loenen, in overleg met den adjunct-inspecteur, gedaan om uitbreiding der ziekte tegen te gaan; toch stierven in Januarij en Februarij in ieder dier gemeenten 3 personen aan pokken. In Januarij besmette eene vrouw die te Krommenie poklijders verpleegd of bezocht had, terwijl zij zelve gezond bleef, haren man te Utrecht. De man overleed en besmette op zijne beurt zijne dochter en schoonzoon, die mede bezweken. Ofschoon voor ontsmetting of vernietiging van besmette voorwerpen zorg werd gedragen, werden toch in die buurt nog verscheidene gevallen waargenomen ten gevolge van het bezoeken der lijders, dat men niet beletten kon. In de gemeente Utrecht werden in 1872, 61 gevallen van pokken, krachtens eene verordening van 18 Maart 1871, aangegeven; 20 personen stierven er aan; de sterfte was dus 33 pct. Utrecht.

In de provincie verminderde het getal sterfgevallen aan pokken van maand tot maand, en bedroeg in de 12 maanden des jaars achtereenvolgens 64, 44, 34, 21, 18, 7, 7, 7, 3, 2, 1, 1.

Zeer lang bleven de pokken heerschen te Mijdrecht, Vreeswijk en Polsbroek; in de beide eerstgenoemde gemeenten, waarschijnlijk ten gevolge van het levendig verkeer te water, en te Polsbroek ten gevolge van het langdurig heerschen der ziekte in naburige gemeenten van Zuidholland. Utrecht was in Junij van pokken bevrijd, Bunschoten had veel te lijden; op eene bevolking van 1723 inwoners stierven er 39 aan pokken, of 22 pct.; vooral was de ziekte hevig in de buurtschap Spakenburg, aan de Zuiderzee. Te Polsbroek stierven 23 pct. der bevolking aan pokken. Daar waren het meest huisepidemiën en was de verbreiding niet zoo algemeen als te Bunschoten.

Er stierven in de provincie 209 personen aan pokken, 104 van het mannelijk en 105 van het vrouwelijk geslacht.

Beneden 1 jaar stierven					....	18
van	1	tot	5	jaren stierven	...	44
„	5	„	14	„ „	...	36
„	14	„	20	„ „	...	27
„	20	„	50	„ „	...	73
„	50	„	65	„ „	...	8
„	65	„	80	„ „	...	3.

Verwaarloozing van vaccinatie en revaccinatie was oorzaak van de groote uitbreiding die de pokken in deze provincie hebben bekomen. In Bunschoten bijv. was de koepokinenting van 1866 - 1870 slechts 196 malen of bij 3 pct. van de bevolking verrigt, ten gevolge van zoogenaamde gemoedsbezwaren. Toen in 1871 de epidemie zich daar vertoonde, gelukte het den geneesheer 145 personen tot inenting over te halen, waarvan 20 beneden 2 jaren, 72 van 2 tot 10 en 53 boven 10 jaren.

De niet gevaccineerde gezinnen moesten in 1872 voor hunne nalatigheid geducht boeten. Die les werkte, in dat jaar werden 667 inëntingen verrigt. Van al de ingeënten, bij wie zich goede vaccinepuisten ontwikkelden, werd slechts één kind van 6 maanden door varioloiden in ligten graad aangetast.

Friesland.

Friesland, waar sedert lang een provinciaal reglement betreffende de koepokinenting bestond en waar in 1871 ijverig gevaccineerd werd, telde niet meer dan 24 sterfgevallen aan pokken. Er werden 114 ziektegevallen aangegeven. In 19 gemeenten vertoonde zich de ziekte. Van de overledenen waren 10 niet gevaccineerd, 9 gevaccineerd; van 5 was het onzeker.

In vele gevallen kon, door het tijdig nemen van maatregelen, verdere verbreiding der besmetting verhinderd worden.

Overijssel

De pokkenepidemie van 1871 kon in den aanvang van 1872 nog niet als geheel geëindigd worden beschouwd. Evenwel was dit laatste weldra het geval, ofschoon nog in September te Steenwijkerwold en later te Giethoorn zich eenige gevallen van die ziekte opdeden. Het grootste aantal poklijders kwam voor te Genemuiden, Zwolle, Oldemarkt, Kampen en Ambt Almelo. De opgaven door vele gemeentebesturen gedaan aangaande het aantal poklijders, dat in 1872 is waargenomen, zijn onjuist, voor zoover in onderscheidene dier opgaven verklaard wordt, dat er in dat jaar geen poklijders zijn waargenomen, terwijl uit de van dezelfde gemeentebesturen afkomstige maandelijksche sterfte-opgaven blijkt, dat er in dit zelfde jaar in de betrokken gemeenten personen aan pokken overleden zijn. Er kan hier dus niets worden gezegd aangaande het gezamenlijk aantal aangetasten, te meer, omdat van enkele gemeenten daaromtrent geheel geen opgaaf is gedaan. Die opgaven worden dan ook alleen hier medegedeeld, ten einde de verhouding tusschen de gevaccineerden en niet-gevaccineerden, voor zoover daarvan berigt is gegeven, te doen zien.

GEMEENTEN.	Getal aangetasten.	Gevaccineerden.	Ongevaccineerden.
Almelo (Ambt)	10	7	3
Deventer.	9	Niet opgegeven.	
Genemuiden	32	3	29
Giethoorn	4	2	2
Ham (den)	1	1	„
Hardenberg (Ambt). . . .	1	„	1
Hasselt	2	„	2
Hengelo	1	„	1
Kampen	20	10	10
Nieuwleuzen	2	1	1
Oldemarkt	23	9	14
Staphorst	1	Onbekend.	Onbekend.
Vriezeveen	3	1	2
Wijhe.	3	3	„
Zwolle	29	22	7

In 18 gemeenten van Groningen werden nog pokken waargenomen, die aan 112 personen het leven kostten. Tegen de helft van het jaar verminderde het aantal gevallen meer en meer. In de stad Groningen kwam na 3 Julij geen geval meer voor. In Augustus kwam het laatste sterfgeval aan die ziekte voor. De pokkensterfte bedroeg in de eerste 8 maanden des jaars resp. 38, 30, 16, 14, 7, 4, 2, 1. Groningen

Slechts in 6 gemeenten was de epidemie hevig en uitgebreid. In de stad Groningen werden 78 gevallen aangegeven; daarvan eindigden 36 in den dood of 46 pct. Van de 78 gevallen werden er 46 in het ziekenhuis behandeld; van dezen stierven er 12, of 26 pct. De bron der besmetting was meestal gemakkelijk aan te wijzen. Omgang van gezonden met poklijders gaf meestal tot besmetting aanleiding.

Te Baflo werden de pokken weder overgebragt door een militair uit Breda.

In Mei kwamen te Bierum eenige ziektegevallen voor, die voor varicellen gehouden werden, zelfs toen reeds twee lijders er aan gestorven waren. Door tusschenkomst van den inspecteur werden toen de noodige maatregelen genomen.

Te Muntendam kwamen van Februarij tot Mei 38 gevallen voor, o. a. bij een kind dat 12 dagen te voren voor het eerst was gevaccineerd en bij eene vrouw die eenige dagen vóór het ontstaan der ziekte voor het

eerst ingeënt was. Te Veendam ontstond de ziekte in eene slaapstede. Dadelijk werden maatregelen tegen verdere uitbreiding genomen. Vervoer van poklijders gaf nu en dan aanleiding tot het ontstaan der ziekte in eene gemeente waar zij niet bestond.

Van de 198 aangetasten in de provincie waren 81 ingeënt, 54 niet, terwijl dit van 63 onbekend bleef.

Drenthe.

Pokken kwamen dit jaar alleen voor in de gemeenten Anlo, Assen, Gasselte, Gieten, Hoogeveen, Meppel, Rolde, Ruinen, Ruinerwold, Vries en Westerbork. Alleen te Hoogeveen en Meppel bereikte het aantal der aangetasten zekere hoogte. In de eerstgenoemde plaats bedroeg het 64, waarvan 29 gevaccineerden en 35 niet-gevaccineerden; onder de eersten waren er 4, die ook gerevaccineerd waren. Te Meppel werden 87 door pokken aangetast; daaronder waren er 52 wel en 35 niet gevaccineerd. In deze gemeente had de epidemie, reeds van 1871 af, een zeer slepend beloop; nooit waren daar veel personen te gelijk aan de pokken lijdende, doch zelden waren er ook geheel geen poklijders onder behandeling. Sedert 6 September hield de epidemie daar echter geheel op. Assen, Gieten, Hoogeveen, Meppel en Westerbork waren de eenige gemeenten waar sterfgevallen aan pokken plaats hadden; te Hoogeveen overleden 13, te Meppel 22 personen daaraan.

Limburg.

Het getal overledenen aan pokken bedroeg in Limburg 201. Van 461 gevallen werd aangifte gedaan. Van de 461 aangetasten waren 123 niet gevaccineerd, 255 gevaccineerd, 23 gerevaccineerd, van 60 was het niet bekend of zij vroeger gevaccineerd waren. De epidemie was dus in dit jaar heviger dan in 1871 toen 172 personen aan pokken zijn gestorven.

Te Born betrof het eerste geval een eenjarig niet gevaccineerd kind, dat met de moeder in Januarij naar Maaseyck was geweest bij de begrafenis van den broeder dier vrouw, die aan pokken overleden was. De vier overige kinderen werden toen, doch te laat, ingeënt; zij werden echter slechts in ligten graad aangetast. De ziekte breidde zich toen niet verder uit, maar werd in Mei weder aangebragt door eene reizende koopvrouw en haar aan pokken lijdend kind; daarna breidde de ziekte zich uit.

Te Geulle betrof het eerste geval een 18jarig meisje dat in hare jeugd drie malen zonder gevolg was ingeënt. In deze gemeente deden zich 73 gevallen voor en aan het einde des jaars was de epidemie nog niet geweken. Onzindelijkheid en zorgeloosheid droegen hier veel tot verspreiding der ziekte bij. De adjunct-inspecteur vernam dat aldaar in vroegere jaren meermalen de inenting is verrigt door een kwakzalver, die, bij gebrek aan pokstof, tartarus emeticus gebruikte.

Dezelfde met haar aan pokken lijdend kind rondreizende koopvrouw, die deze ziekte naar Born had overgebragt, bragt haar ook naar Grevenbicht.

Te Meerssen was het gemeentebestuur ongezind eenigen maatregel tegen verbreiding van pokken te nemen, niettegenstaande de adjunct-inspecteur en de geneesheer de noodzakelijkheid daarvan met ernst hadden betoogd, tot dat eerstgenoemde wees op de schade die van dat verzuim het gevolg zou zijn, doordien de familiën uit andere provinciën,

die te Meerssen den zomer in grooten getale plegen door te brengen, daarvan zouden afgeschrikt worden, indien de pokken bleven heerschen. Dit argument had de gewenschte uitwerking.

Te Nieuwstadt was het getal aangetasten zeer groot; aldaar overleden echter slechts 5 personen aan pokken.

Bevordering der koepokinenting.

Even als in de vorige jaren werd aan verscheidene vaccinatiebureaux een subsidie toegekend.

Na de vaststelling der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), zie bijlage B, werd onmiddellijk het tot stand komen van eene Rijksinstelling tot voortplanting van oorspronkelijke koepokstof, (parc vaccinogène), aan de veeartsenijschool te Utrecht, voorbereid. Die inrigting, waaraan een bureau van vaccinatie verbonden zal worden, zou in den loop van 1873 in werking komen.

Artt. 17 en 18 der aangehaalde wet bevatten bepalingen tot bevordering der vaccinatie.

Mededeelingen omtrent de werkzaamheden der vaccinatiebureaux.

Een overzigt van de werkzaamheden der vaccinatiebureaux levert de volgende tabel:

BUREAUX EN GENOOTSCHAPPEN.	Getal vaccinatien.	Getal revaccinatiën.	Getal buisjes of glaasjes met pokstof, die zijn afgeleverd.
's Hertogenbosch . .	1 131	1 533	600
Arnhem	242	108	561
Rotterdam	841	203	1 842
's Gravenhage . . .	716	96	182
Dordrecht	222	77	490
Amsterdam	1 129	209	1 543
Haarlem	390	486	564
Middelburg	67	6	129
Utrecht	377	25	279 (ruim)
Franeker	73	»	18
Harlingen	124	»	12
Leeuwarden	72	»	289
Groningen	270	200	135
Stad Ommen . . .	6	»	75
Maastricht	232	»	»

Statistiek der vaccinatiën.

Zoo als te verwachten was, is het getal vaccinatiën en revaccinatiën geringer geweest dan in 1871, toen de hevige pokkenepidemie krachtig tot inenten dwong. In de provinciën, waar in 1871 de meeste vaccinatiën in reden tot de bevolking zijn verrigt, werden in 1872 de minste verrigt. De volgende staat geeft een overzigt van het getal inentingen waarvan opgave is gedaan.

PROVINCIEN.	Getal in 1872 verrigte vaccinatiën en revaccinatiën.	Getal gevaccineerden beneden 2 jaar.	Getal gevaccineerden van 2—10 jaar.	Getal gevaccineerden boven 10 jaar.	Getal gevaccineerden waarvan de leeftijd niet is opgegeven.
Noordbrabant .	8 930	3 341	3 956	1 594	39
Gelderland . .	7 824	4 088	3 296	364	76
Zuidholland. .	10 535	3 360	5 510	1 435	230
Noordholland .	8 034	4 322	2 555	713	444
Zeeland : . .	3 481	1 319	1 752	410	»
Utrecht . . .	3 191	1 052	1 553	586	»
Friesland. . .	4 706	847	3 555	134	170
Overijssel . .	4 148	1 455	1 707	986	»
Groningen . .	2 399	915	1 007	373	104
Drenthe . . .	1 169	671	451	47	»
Limburg . . .	4 817	2 530	1 659	628	»
HET RIJK .	59 234	23 900	27 001	7 270	1 063

De volgende recapitulatie-staat geeft een overzigt van de sterfte aan pokken en van de reden, waarin deze staat, zoowel tot de geheele sterfte, na aftrek der levenloos aangegevenen en van de overledenen, waarvan de oorzaak des doods onbekend is, als tot de bevolking, alsmede van de reden der verrigte vaccinatiën tot de bevolking.

PROVINCIEN.	STERFTE AAN POKKEN IN:			Van 1000 overledenen (na aftrek der levenloos aangegevenen en van de overledenen, waarvan de oorzaak des doods onbekend is). stierven in 1872 aan pokken	Van 1000 inwoners stierven in 1872 aan pokken.	Van 1000 inwoners werden in 1872 gevaccineerd of gerevaccineerd.
	1870.	1871.	1872			
Noordbrabant .	30	1 118	556	55	1.2	20
Gelderland . .	16	788	337	35	0.7	18
Zuidholland. .	374	7 504	1275	60	1.8	15
Noordholland .	28	3 009	713	45	1.2	13
Zeeland . . .	48	171	161	33	0.8	19
Utrecht . . .	181	1 972	209	48	1.1	18
Friesland. . .	1	66	24	4	0.07	15
Overijssel . .	2	450	98	17	0.3	16
Groningen . .	16	425	112	21	0.4	10
Drenthe . . .	9	112	45	21	0.4	10
Limburg. . .	1	172	201	38	0.8	21
HET RIJK. .	706	15 787	3 731	41	1.2	16

Terwijl in 1871 van elk 1000 tal inwoners 4.3 aan pokken stierven, bezweken aan die ziekte in 1872 van 1000 inwoners 1.2. Werden toen 124 inwoners van elk 1000 tal gevaccineerd of gerevaccineerd, thans ondergingen slechts 16 van 1000 die kunstbewerking, hetgeen gereedelijk te verklaren is uit het groot aantal inentingen in 1871. Onder de provinciën, die het meest van pokken te lijden hadden, staat Zuidholland bovenaan, daarop volgen Noordbrabant en Noordholland, Utrecht, Zeeland en Limburg, Gelderland, Groningen en Drenthe, Overijssel en eindelijk Friesland.

B. *Scarlatina.* (Roodvonk.)

De sterfte aan roodvonk was in Noordbrabant grooter dan in 1871. Noordbrabant.
In dat jaar waren aan die ziekte 100 personen in 18 gemeenten gestorven, thans 115 in 24 gemeenten. Te Chaam heerschte roodvonk in October epidemisch; verscheidene huisepidemieën werden daar waargenomen. Van de 10 overledenen waren 8 kinderen beneden 4 jaren.

Vught verloor 24 inwoners aan deze ziekte, Schijndel en St. Michielsgestel elk 5. In de andere gemeenten breidde zich de ziekte niet epidemisch uit.

Gelderland.

Gelderland, waar in 1871 60 sterfgevallen aan het roodvonk in 16 gemeenten waren voorgekomen, verloor in 1872 131 inwoners in 33 gemeenten aan deze ziekte. Toch schijnt zij nergens epidemisch te zijn voorgekomen.

Zuidholland.

Van het voorkomen van roodvonk in 52 gemeenten van Zuidholland ontving de inspecteur berigt; in sommige gemeenten breidde deze ziekte zich epidemisch uit. Er kwamen 168 sterfgevallen aan roodvonk in 34 gemeenten voor. In 1871, toen de epidemie reeds een aanvang had genomen, stierven er 55 in 19 gemeenten aan. Vooral op het eiland IJsselmonde en in den Hoekschen Waard zijn de meeste gemeenten aangetast. Verder kwam de ziekte voornamelijk voor in de gemeenten langs de Maas en den Rijn. Te 's Gravendeel kwamen 3 gevallen in één gezin voor. De vader, die een kleed had opgenomen in eene kamer, waarin voor omstreeks een jaar roodvonklijders waren behandeld, heeft waarschijnlijk de smetstof overgebragt.

De eerste lijder te IJsselmonde had zijne aan roodvonk overledene zuster te Dordrecht bezocht. Verder bleek de bewaarschool het meest tot verspreiding der smetstof bij te dragen. Een persoon werd besmet in het huis van den eersten lijder.

Noordholland.

De sterfte aan roodvonk in Noordholland overtrof dit jaar alweder die van het voorgaande; zij bedroeg 195 in 20 gemeenten, tegen 102 in 18 gemeenten in 1871.

Te Amsterdam werd roodvonk het geheele jaar door waargenomen, in de laatste 4 maanden bepaalde de ziekte zich tot enkele op zich zelf staande gevallen; 125 der aangetasten bezweken; namelijk 62 mannen en 63 vrouwen, waaronder 80 kinderen onder den leeftijd van 10 jaar.

Van de eilanden bleven Vlieland, Urk en Marken geheel bevrijd; op Terschelling en Wieringen kwamen enkele gunstig verloopen gevallen voor, terwijl de ziekte veelvuldiger op Texel werd waargenomen, en tweemaal doodelijk afliep.

In de gemeente Helder werd roodvonk in de eerste helft van het jaar nu en dan waargenomen; de ziekte behield echter in de meeste gevallen een goedaardig karakter, en liep slechts tweemaal doodelijk af.

In West-Friesland werden alleen de gemeenten Andijk, Wervershoof, Zwaag, Medemblik, Hoorn en Koedijk aangestast.

Te Andijk nam de ziekte al dadelijk bij haar optreden in Januarij eene epidemische uitbreiding aan; het aantal aangetasten was vrij groot, dat der overledenen bedroeg 5. Na Mei werden nog enkele sporadische gevallen waargenomen. In de overige genoemde gemeenten van West-Friesland te zamen kwamen 3 sterfgevallen voor, namelijk te Medemblik 1, te Wervershoof 1 en te Koedijk 1. Te Haarlem werd roodvonk meermalen gezien en was voor 13 aangetasten de oorzaak van den dood; uit deze gemeente werd de ziekte overgebragt naar het nabijgelegen Heemstede, waar zij 3 sterfgevallen ten gevolge had, terwijl te Bloemendaal 4 aangetasten zijn overleden; te Zandvoort en te Velsen kwamen slechts eenige gunstig verloopen gevallen voor. Te Egmond binnen was het aantal aangetasten iets grooter; deze gemeente verloor 2 in-

woners; overigens bleef de duinstreek gespaard, terwijl noch in de binnenpolders, noch in Waterland roodvonk gezien werd.

Alle gemeenten in de Zaanstreek gelegen, met uitzondering van Jisp en Wormer, leverden gevallen van roodvonk op; de ziekte had alleen eenige beteekenis in de gemeenten Zaandam, Westzaan en Assendelft, die respectievelijk 9, 4 en 3 sterfgevallen telden.

In de Veenstreek bezuiden het IJ vertoonde roodvonk zich in de gemeenten Aalsmeer, Haarlemmermeer, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Sloten, Nieuwer-Amstel en Muiden. Nieuwer-Amstel verloor 12, Aalsmeer 3, Haarlemmerliede en Spaarnwoude 2 en elk der overige genoemde gemeenten 1 harer bewoners.

Te Naarden kwamen enkele gunstig verloopen gevallen voor, overigens werd roodvonk in het Gooiland niet waargenomen.

Ter voorkoming van verdere uitbreiding der ziekte werden in sommige gemeenten in overleg met de geneeskundige ambtenaren de noodige maatregelen genomen. Het verbod om kinderen uit gezinnen waarin roodvonk voorkwam in de scholen toe te laten, werd vrij algemeen met kracht gehandhaafd.

Voor desinfectie van woningen en goederen werd hier en daar zorggedragen; vooral was dit te Amsterdam het geval; het ontbrak echter niet zelden aan de noodige medewerking van de zijde der belanghebbenden.

Deze ziekte heeft, in vergelijking met vroegere jaren, eene zeer beperkte uitbreiding gehad en heeft ook daar, waar zij, zoo als in de gemeente Middelburg, een slepend epidemisch verloop vertoond heeft, een vrij goedaardig karakter gehad. Enkele malen nam men hierop, vooral wanneer de ziekte gepaard ging met angina diphtherina of met kinkhoest, zoo als in de genoemde gemeente nu en dan het geval was, eene uitzondering waar. Toenemende uitbreiding der ziekte aldaar, heeft aanleiding gegeven dat den 30sten Augustus de daarop betrekking hebbende bepalingen van het policiereglement werden in werking gebragt. Zeeland.

De sterfte aan scarlatina heeft zich in 15 gemeenten tot 24 personen bepaald, zoodat zij gunstig afstak bij die van 1871, toen zij 68 sterfgevallen in 14 gemeenten veroorzaakte.

De provincie Utrecht had weinig van roodvonk te lijden. Er stierven slechts 8 personen aan in 6 gemeenten; in 1871 had de sterfte aan deze ziekte 16 in 10 gemeenten bedragen. Epidemische verbreiding werd alleen waargenomen te Abcoude Proostdij, waar de besmetting was overgebragt uit Amstelveen door eene boerenmeid, die in November, tijdens de uitbotting van het exantheem, op een boerenkar naar Abcoude was vervoerd en weinige uren daarna overleed. Drie dagen later kwam een tweede geval voor in eene andere, geheel afgezonderd gelegene buurt, gevolgd door twee andere gevallen in hetzelfde huis. Ook in de eerst besmette woning deed zich een tweede geval voor. Toen de adjunct-inspecteur van een en ander berigt ontving, werden door hem, in overleg met den geneesheer, de noodige maatregelen tot beperking der ziekte beraamd. In December volgden nog 8 gevallen en leden bovendien 2 kinderen aan diphtheritische zweren in de mondholte. In het geheel zijn dus 13 personen aangetast, waarvan 2 gestorven zijn. Utrecht.

Friesland. In Friesland kwam slechts één sterfgeval aan roodvonk voor te Waaxens in Hennaarderadeel. Bovendien werden nog drie gevallen in andere gemeenten aangegeven. In 1871 waren aan roodvonk 15 personen in 5 gemeenten gestorven.

Overijssel. Terwijl in 1871 in Overijssel, dat in 1870 geheel vrij van roodvonk was gebleven, zich 78 sterfgevallen daaraan voordeden, stierven daaraan 149 in 1872. Het sterkst heerschte deze ziekte in onderscheidene gemeenten in Twenthe. Reeds in 1871 hadden zich te Lonneker, Hengelo, Enschedé en Borne ettelijke gevallen opgedaan, en daarbij voegden zich al dadelijk in het begin van 1872 Rijssen, Losser, Stad Delden en Ootmarsum, om zich in den verderen loop des jaars tot nog meer gemeenten uit te breiden. Vooral te Bathmen, Diepenveen, Borne, Hengelo en Rijssen kreeg de scarlatina eene vrij aanmerkelijke uitbreiding. In het aan en in elkander gelegen Bathmen en Diepenveen stierven 14 en 10 lijders, en te Rijssen steeg dat getal tot 33. Te Lonneker stierven er 22. Opmerking verdient het, dat in het tusschen Bathmen en Rijssen gelegene Holten, en in het nabij Diepenveen gelegene Deventer, slechts één sterfgeval aan roodvonk voorkwam.

Groningen. In 19 gemeenten van Groningen kwam deze ziekte voor. Ook nu tastte zij hier en daar volwassen personen aan. In Februarij maakte zij de eerste slagtoffers. In Termunten stierven daaraan toen 5, in Maart 13 in 5 gemeenten, waaronder in Bellingwolde 6, in April 8, waaronder te Groningen 1 militair, en zoo bleef zij tot het einde des jaars in de provincie rondwaren, zonder ergens bijzonder algemeen zich te verbreiden. In de hoofdplaats bezweken slechts 3 kinderen aan deze ziekte. Aldaar kwamen in 't begin van April o. a. drie gevallen te gelijk voor in één gezin, die allen gelukkig afliepen. In Augustus kwam 1 geval voor, in September 3, in October 3 en in November 1. Een der gevallen van October betrof eene meid, die met het gezin uit Vries was gekomen en van welk gezin één der kinderen vervelling vertoonde, zonder dat men op 't bestaan der ziekte verdacht was geweest.

In Ten Boer werd in Maart en in 't begin van Mei de ziekte telkens uit Stedum overgebragt, waar zij toen voorkwam.

De berigten der geneeskundigen bevatten overigens aangaande dezen ziektevorm weinige bijzonderheden, belangrijk genoeg om medegedeeld te worden. Alleen zij opgemerkt, dat Bellingwolde (met 12 dooden aan deze ziekte) zeer in het oog valt, en dat te Winschoten, in December, in eene slaapstede 2 personen door de ziekte werden aangetast, waarvan de een had gewaakt bij zijne getrouwde dochter, welke in het kraambed door roodvonk was aangetast en daaraan overleed. In Slochteren werd de ziekte o. a. uit Sappemeer overgebragt. Aldaar kwamen de gevallen vaak in nabij elkaar gelegene woningen voor. In Hoogezand 10. Te Stadskanaal kwamen 2 gevallen voor in één gezin, waarvan de twee patientjes met de moeder nabij Delfzijl hadden gelogeerd in eene woning, waarin 8 weken te voren de ziekte had geheerscht. Uit Winsum verbreidde zich het roodvonk naar onderscheidene nabijgelegene plaatsen. Uit Stedum werd van 8 gevallen melding gemaakt. Daaronder bij twee

kinderen, wier vader kort te voren aan eene verdachte keelaandoening had geleden, zonder dat een spoor van uitslag bij hem was waar te nemen.

In het geheel stierven in de provincie 66 personen in 19 gemeenten aan roodvonk; in 1871 waren er 26 personen in 13 gemeenten aan bezweken.

Drenthe verloor 4 inwoners in 3 gemeenten aan roodvonk; in 1871 waren daaraan 9 personen in 5 gemeenten bezweken. Er kwamen slechts weinige sporadische gevallen van die ziekte voor. Drenthe

In Limburg was de sterfte aan roodvonk geringer dan in 1871, toen er 123 personen in 27 gemeenten aan gestorven waren. In 1872 bezweken daaraan slechts 61 personen in 19 gemeenten. Te Oud-Vroenhoven, Weert en Meerlo breidde de ziekte zich epidemisch uit. Te Maastricht, waar zich gedurende het geheele jaar gevallen voordeden, werden in één huis zes gevallen waargenomen. Roodvonk was menigmaal gecompliceerd met angina diphtherina. Aanbeveling tot afzondering der lijders van de gezonden vond zelden gehoor. Limburg.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	STERFTE AAN ROODVONK IN: 1871	STERFTE AAN ROODVONK IN: 1872	Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan roodvonk in 1866 tot 1870.	Van 1000 overledenen, (na aftrek der levenloos aangegevenen en van de overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is) stierven in 1872 aan roodvonk:	Van 1000 inwoners stierven in 1872 aan roodvonk.
Noordbrabant .	100	115	31	11.5	0.2
Gelderland . .	60	131	26	13.6	0.3
Zuidholland . .	55	168	16	7.9	0.2
Noordholland .	102	195	161	12.4	0.3
Zeeland. . . .	68	24	13	4.9	0.1
Utrecht. . . .	16	8	2	1.8	0.04
Friesland . . .	15	1	10	0.1	0.003
Overijssel . . .	78	149	22	27.1	0.5
Groningen. . .	26	66	28	12.5	0.2
Drenthe . . .	9	4	23	1.8	0.03
Limburg . . .	133	61	33	11.6	0.2
HET RIJK . .	662	922	365	10.3	0.2

De sterfte aan roodvonk was dus weder veel toegenomen en bedroeg bijna driemaal zooveel als het gemiddelde in de 5 jaren 1866—1870. Overijssel had het meest te lijden, daarna Gelderland en Noordholland, Groningen, Noordbrabant, Limburg, Zuidholland, Zeeland, Utrecht, Drenthe en Friesland.

C. *Morbilli* (mazelen).

Noordbrabant. In Noordbrabant verkregen de mazelen eene niet onbelangrijke uitbreiding. Zij veroorzaakten den dood van 195 kinderen in 34 gemeenten. In 1871 waren er slechts 7 kinderen in 6 gemeenten aan gestorven. De sterfte was evenwel gering in reden tot het getal aangetaste kinderen. Te Baarle-Nassau, waarheen de besmetting uit België was overgebragt, heerschten de mazelen algemeen; toch stierven er slechts 2 kinderen aan. Te Vlijmen was het getal lijders zoo groot, dat de geneesheer geen opgaaf doen kon; alle zieken herstelden. Ook te Tilburg was de ziekte algemeen; daar stierven echter 31 kinderen er aan, te 's Hertogenbosch 53; te Dongen 10.

Gelderland. In 38 gemeenten van Gelderland veroorzaakten de mazelen 143 sterfgevallen; in 1871 100 in 20 gemeenten. Te Arnhem stierven daaraan 26 kinderen, te Nijmegen 29.

Zuidholland. Ook in Zuidholland nam de ziekte in hevigheid toe. Er werden 454 kinderen in 51 gemeenten het slagtoffer van. In 1871 waren er slechts 93 in 24 gemeenten aan gestorven. Vooral heerschte de epidemie ten noorden van den Rijn, waar alleen de gemeente Rietveld vrij bleef. Te Schiedam zijn 71, te Rotterdam 126 personen aan mazelen gestorven.

Noordholland. Noordholland leverde evenzeer een groot sterftecijfer aan mazelen, 502 in 64 gemeenten; in 1871 bedroeg dit cijfer slechts 262 in 25 gemeenten. Het minst hadden de eilanden te lijden; alleen Texel en Marken werden er door bezocht; alle gevallen liepen echter gunstig af. In de noordelijke zeepolders breidde deze ziekte zich meer uit. Het oostelijk deel van Westfriesland bleef bijna geheel vrij. In geheel Westfriesland stierven 32 personen er aan. In de duinstreek werden vooral Alkmaar, Egmond aan Zee, Beverwijk en Velzen aangetast. In de binnenpolders waren mazelen algemeen, met geringe sterfte. Waterland had meer te lijden; de sterfte was daar grooter. Evenzoo de Zaanstreek; de mazelen hebben daar aan 51 personen het leven gekost. In de Veenstreek bezuiden het IJ, breidde de epidemie zich vooral uit te Haarlemmermeer, Nieuweramstel en Uithoorn. In het Gooiland hebben de mazelen epidemisch geheerscht te Hilversum en te 's Graveland. Te Amsterdam nam de epidemie vooral in de zomermaanden een ernstig karakter aan. In die drie maanden stierven er 134 kinderen aan, in het geheele jaar 229. Te 's Graveland werd de school gesloten, toen in het gezin van den onderwijzer mazelen voorkwamen. Kinderen uit gezinnen waar de ziekte voorkwam, werden in den regel van de scholen geweerd. Het vervoer van lijken van aan mazelen gestorven kinderen in gewone vigilantes, werd te Alkmaar geweerd.

De vrees dat in Zeeland de mazelen in 1872 in kwaadaardigheid zouden toenemen (zie Verslag over 1871, blz. 179), werd bevestigd. In 1871 waren er 50 personen in 18 gemeenten aan gestorven; in 1872 telde men 248 sterfgevallen in 49 gemeenten. De mazelen hebben in Zeeland algemeen geheerscht; in vele gemeenten werden de scholen er door ontvolkt en moesten soms zelfs gesloten worden. Te Wissenkerke, waar men, even als elders op het platteland, zelden geneeskundige hulp bij mazelen inroept, behandelde een der geneeskundigen, van April tot en met Julij, 528 lijders. In enkele gemeenten ging de ziekte gepaard met kinkhoest; ook leden hier en daar volwassenen er aan. Zeeland.

Reeds in Januarij begonnen de mazelen zich in sommige gemeenten van Utrecht epidemisch te verbreiden; daarna zetten zij haren togt langzamerhand over de provincie voort. In enkele gemeenten moest de school tijdelijk gesloten worden. De sterfte bedroeg 77 in 17 gemeenten; in 1871 slechts 15 in 9 gemeenten. Alleen de stad Utrecht verloor er 40 inwoners aan; aldaar werden 844 gevallen aangegeven. Volgens dien maatstaf zouden in de provincie ongeveer 1700 kinderen er aan geleden hebben. Utrecht.

Friesland deelde in het lot der reeds genoemde provinciën; ook daar was de mazelensterfte grooter dan in het vorige jaar. Er werden namelijk in 1872 door die ziekte 185 kinderen in 27 gemeenten weggerukt; in 1871 slechts 156 in 23 gemeenten. In de eerste zes maanden des jaars was het getal dier sterfgevallen 147, in de laatste 6 maanden 38. Friesland

In Overijssel had het tegenovergestelde plaats van hetgeen in de andere provinciën werd waargenomen; de mazelensterfte was geringer, namelijk 30 in 8 gemeenten, terwijl zij in 1871 74 in 12 gemeenten bedragen had. Overijssel.

Niettegenstaande de mazelen in de provincie Groningen in 1871 hevig hadden geheerscht en aan 436 personen in 33 gemeenten het leven gekost hadden, stierven er in 1872 nog 263 personen aan in 44 gemeenten. Intusschen nam de epidemie in den loop des jaars vrij geregeld af in intensiteit zoowel als in extensiteit. Te Zoutkamp ontstond in Januarij de ziekte plotseling bij een groot aantal kinderen te gelijk, zoodat weinige dagen later slechts 9 in staat waren ter school te komen. In de omliggende plaatsen kwamen toen slechts enkele gevallen voor. Ook op andere plaatsen werden de scholen ontvolkt. Groningen.

Drenthe verloor slechts 14 inwoners aan mazelen in 5 gemeenten; in 1871 waren daaraan 32 kinderen in 10 gemeenten gestorven. Drenthe.

Even als in de meeste provinciën verkregen de mazelen in Limburg grootere uitbreiding dan in 1871. Toen waren er 11 personen aan gestorven in 5 gemeenten, thans 116 in 32 gemeenten. Te Susteren hebben zij epidemisch geheerscht en 30 slagtoffers gemaakt. Ook te Roermond breidde de ziekte zich belangrijk uit. Limburg.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	STERFTE AAN MAZELEN IN: 1871	1872	Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan mazelen van 1866 tot 1870.	Van 1000 overledenen, (na aftrek der levenloos aangegevenen en van de overl. waarvan de oorzaak des doods onbekend is), stierven in 1872 aan mazelen:	Van 1000 inwoners stierven in 1872 aan mazelen:
Noordbrabant .	7	195	128	19.5	0.4
Gelderland . .	100	143	156	14.9	0.3
Zuidholland . .	93	454	410	21.5	0.6
Noordholland .	262	502	239	32.1	0.8
Zeeland . . .	50	248	26	51.2	1.3
Utrecht. . . .	15	77	71	17.8	0.4
Friesland . . .	156	185	49	31.1	0.6
Overijssel . . .	74	30	87	5.4	0.1
Groningen. . .	436	263	13	50.0	1.1
Drenthe . . .	32	14	34	6.5	0.1
Limburg . . .	11	116	54	22.0	0.5
HET RIJK . .	1236	2227	1267	24.9	0.6

Met deze cijfers voor oogen zal men niet ligt instemmen met het gevoelen van hen, die beweren dat het de moeite niet waard is maatregelen te nemen tegen de mazelen. Die zoogenaamd onschuldige ziekte heeft in 1872 in meer dan 2000 huisgezinnen droefheid gebragt.

De grootste sterfte aan mazelen kwam in Zeeland voor, daarna in Groningen, Noordholland, Friesland, Zuidholland, Limburg, Noordbrabant, Utrecht, Gelderland, Drenthe en Overijssel.

D. *Typhus.*

Typhus. Noordbrabant

De typhussterfte in Noordbrabant, die in 1871 in 120 gemeenten 418 bedragen had, daalde in 1872 tot 342 in 109 gemeenten. Enkele huis-epidemieën werden te Boxmeer en te Dinther waargenomen. In de gemeente Heeze, waar 9 personen aan typhus stierven, bepaalde zich deze ziekte tot het gehucht Ginterover. In eene buurt van Rosmalen werden in 4 gezinnen 13 gevallen aan typhus en febris typhoidea waargenomen,

in Rijsbergen 6 in 3 naast elkander gelegene woningen. Slecht drinkwater en onvoldoende voeding, gepaard aan lage, overbevolkte woningen gaven in laatstgenoemde gemeente aanleiding tot verbreiding van typhus, die vermoedelijk uit Princenhage was overgebragt. De eenige typhuslijder die te Nistelrode bezweek, was een man die te Schayk de begrafenis had bijgewoond van eene aan die ziekte overledene vrouw.

Gelderland.

In 78 gemeenten van Gelderland zijn 317 personen aan typhus gestorven; in 1872 waren daaraan 352 personen bezweken in 86 gemeenten. Belangrijke epidemieën dier ziekte kwamen niet voor. In Geldermalsen heerschte zij evenwel vrij sterk in de zomermaanden. Te Zevenaar werden 6 personen in hetzelfde gezin aangetast.

Zuidholland.

In Zuidholland stierven 606 personen aan typhus in 139 gemeenten. In 1871 waren daaraan 595 sterfgevallen in 135 gemeenten voorgekomen. In gemeenten beneden 10 000 inwoners was de typhussterfte weder grooter dan in die welke meer inwoners tellen. In de kleinere gemeenten stierf 1 van 1010 inwoners aan typhus, in de grootere 1 van 1372, in de geheele provincie 1 van 1155.

Te Hei- en Boeicop leden twee zusters aan typhus. Het begin der ziekte van de eerstaangetaste valt zamen met het wegbreken van eene bedstede, waarin in het vorige jaar een typhuslijder verpleegd was.

Leiden verloor 42 inwoners aan typhus, of meer dan 10 op 10 000, Dordrecht 9.6 op 10 000, 's Gravenhage 4.5, Rotterdam 5 9. Te Hazerswoude, Maasdam, Ooltgensplaat en Zevenhuizen stierven zelfs, volgens de sterfte-opgaven, meer dan 3 pct. der bevolking aan deze ziekte.

Te Meerkerk werden door den geneeskundige 13 gevallen waargenomen, van welke slechts een bezweek. Een der aangetasten had naast de woning van iemand, die aan typhus gestorven is, een schuurtje gebouwd. Vier gevallen kwamen voor in gezinnen, die naast elkander woonden en hetzelfde privaat gebruikten; vijf in de nabijheid van zinkputten, waarvan de uitloozingsgoot hooger ligt dan de vloer der belendende perceelen. Twee personen werden aangetast, nadat zij oude vloerkleeden hadden uitgeklopt uit de woning van eene van beiden. De man van deze was voor twee jaar aan typhus gestorven.

Ook te Dirksland, Leerbroek en in het oostelijk gedeelte van Overflakkee (Langstraat), was verbreiding door besmetting duidelijk aan te wijzen.

Door den inspecteur wordt opgemerkt dat, ook wanneer men toegeeft dat welligt niet alle sterfgevallen, die aan typhus en febris typhoidea worden toegeschreven, werkelijk daaraan zijn te wijten, daar de diagnose niet altijd gemakkelijk en verwarring van deze ziekten met enkele andere ligt mogelijk is, toch blijkt dat deze ziekte — welker verband met slechten afvoer van vuil en met het gebruik van onrein drinkwater niet schijnt te miskennen — zeer velen het leven kost, die bij meer zorg voor reinheid niet door deze infectieziekten zouden zijn aangetast.

Men vergete ook niet, dat het cijfer der aangetasten, hetwelk ons niet bekend is, een veelvoud is van de 606 overledenen. Zeker is het dat het getal typhuslijders in Zuidholland in 1872 duizendtallen bedroeg.

Noordholland.

De sterfte aan typhus in Noordholland was in dit jaar kleiner dan in het voorgaande, zij bedroeg 606 in 94 gemeenten, tegen 693 in 100 gemeenten in 1871, en was over de provincie verdeeld als volgt:

GROEPEN VOLGENS DEN STERFTE-ATLAS.	Bevolking.	Sterfte.	Van 1000 inwoners stierven in 1872 aan typhus.	Van 1000 inwoners stierven in 1871 aan typhus.
I. Eilanden	15 142	9	0.59	0.73
II. Noordelijke Zeepolders .	31 928	30	0.93	0.79
III. Westfriesland (Oostelijk deel)	26 068	27	1.03	1.73
IV. Westfriesland (Midden) .	24 711	21	0.85	0.97
V. Westfriesland (Westelijk deel)	18 756	26	1.38	2.29
VI. Duin en geestgronden .	72 408	88	1.21	1.94
VII. De binnenpolders . . .	16 344	14	0.85	1.28
VIII. Waterland	21 837	23	1.05	1.69
IX. De Zaanstreek	32 981	56	1.69	0.85
X. Veenstreek bezuiden het IJ	42 609	56	1.31	1.30
XI. Gooiland	17 862	55	3.08	0.84
XII. Amsterdam.	270 692	202	0.74	0.92
DE PROVINCIE . .	591 338	607	1.02	1.71

In het Gooiland was de sterfte aan typhus verreweg het grootst. Hilversum had weder een typhus-epidemie door te staan, die 36 der inwoners wegsleepte. Ook te Naarden kwam deze ziekte menigvuldiger dan gewoonlijk voor en veroorzaakte achtmaal den dood.

Huizen verloor 4, Bussum en 's Graveland elk 2 en Laren 1 inwoner aan typhus, zoodat geen der gemeenten van het Gooiland van deze ziekte bevrijd bleef.

De Zaanstreek had veel meer van typhus te lijden dan in het voorgaande jaar. Te Zaandam vonden 24 sterfgevallen aan die ziekte plaats, tegen 7 in het vorige jaar; te Koog aan de Zaan, Westzaan, Krommenie en Assendelft kwamen typhus en typheuse koortsen evenzeer menigvuldig voor en eischten in eerstgenoemde gemeente 9, in elk der twee laatstgenoemden 7 en in Westzaan 4 offers; of in deze 4 gemeenten te zamen 27, tegen 15 in 1871.

De eilanden verhielden zich ten opzigte van de typhussterfte het gun-

stigst. Texel, Wieringen en Urk telden te zamen 9 overledenen, van welke eerstgenoemde 5 en laatstgenoemde 1. In de gemeente Anna-Paulowna werd typhus vrij menigvuldig waargenomen, en te Helder meer dan gewoonlijk; in eerstgenoemde gemeente bezweken 6, in laatstgenoemde 19 der aangetasten.

De kleine gemeente Obdam behoorde onder die welke het meest van den typhus te lijden hadden. Zij telde 5 overledenen, dat is 1 op elke 198 inwoners; ook te Harencarspel werden vele inwoners aangetast, van welke 8 zijn overleden, dat is 1 van elke 240. In geen der overige gemeenten, tot Westfriesland behoorende, was de typhussterfte groot te noemen. Te Medemblik stierven 2, te Enkhuizen 11, te Hoorn 8 der aangetasten, in de overige 40 niet genoemde gemeenten te zamen 40.

In de duinstreek van Callantsoog tot Wijk aan Zee en Duin, kwam weinig typhus voor. Het aantal sterfgevallen aan deze ziekte bedroeg in de 11 aldaar gelegene gemeenten te zamen 24, waarvan 12 te Alkmaar, alwaar in het voorgaande jaar 29 aangetasten waren bezweken.

In het meer zuidelijk gelegen gedeelte van de duinstreek werd typhus in verschillende gemeenten veelvuldiger waargenomen; dit was vooral het geval te Wijk aan Zee en Duin, te Beverwijk, te Velzen, van welke gemeenten eerstgenoemde 6 en elk der twee laatstgenoemde 11 sterfgevallen aan die ziekte telde. Haarlem verloor 27 typhuslijders, tegen 32 ten vorige jare; Bloemendaal 4, Heemstede 3, Bennebroek 2.

De Veenstreek bezuiden het IJ, vertoonde een betrekkelijk even groote sterfte aan typhus als in het voorgaande jaar. Het menigvuldigst werden deze koortsen waargenomen in de gemeenten Haarlemmermeer, Nieuweramstel, Sloten en Weesp, in welke gemeenten te zamen 45 sterfgevallen aan typhus voorkwamen; dat aantal bedroeg in de 13 overige tot deze streek behoorende gemeenten slechts 11.

In de Binnenpolders en Waterland werd typhus in geene gemeente veelvuldig waargenomen, en beide die gedeelten der provincie leverden dan ook een kleiner aandeel in de typhussterfte dan ten vorigen jare.

Te Amsterdam kwam typhus minder veelvuldig voor dan in het voorgaande jaar; het aantal sterfgevallen aan deze ziekte was dan ook kleiner dan ten vorige jare, het bedroeg 202, tegen 251 in 1871.

Zoodra het bleek dat typhus zich te Hilversum veelvuldiger begon te vertoonen, werden door den adjunct-inspecteur aan den burgemeester dier gemeente alle die maatregelen aanbevolen, waardoor eene meer epidemische uitbreiding der ziekte nog zou kunnen worden voorkomen.

Op de verwijdering der talrijke mesthoopen en verzamelingen van ander vuil uit het bewoonde gedeelte der gemeente en op het maken van digte straatgoten, ter vervanging van de opene, die door hare verderfelijke uitwasemingen den dampkring verpesten, werd alweder bij deze gelegenheid — hoe dikwerf is dit niet reeds geschied — met ernst aangedrongen, maar ook ditmaal, even als vroeger, zonder eenig gevolg. Hilversum behield zijne mestvaalten en open straatgoten, en typhus sleepte dit jaar weder van elke 186 inwoners 1 ten grave.

Te Koog aan de Zaan werden de door den adjunct-inspecteur aanbevolen maatregelen zooveel mogelijk toegepast, terwijl ook een locaal tot verpleging van aangetasten werd ingerigt.

Verschillende omstandigheden, waaronder vooral de moeijelijkheid om eene geschikte gelegenheid daartoe magtig te worden, waren oorzaak dat dit locaal later dan wenschelijk was, kon worden opgesteld.

Zeeland.

Aan typhus en febris typhoidea was de sterfte iets grooter dan in het voorafgaande jaar, namelijk 178 in 59 gemeenten, terwijl in 1871 in 71 gemeenten 157 er aan bezweken. In de grootere gemeenten, te Middelburg, Vlissingen en Goes, waar respectievelijk 18, 17 en 9 dooden aan typhus vielen, kwamen min of meer uitgebreide huisepidemieën van typhus voor. Van deze verdient eene epidemie, te Middelburg waargenomen, vermelding, omdat zij aanleiding tot eenige verbreiding gaf. Zij kwam voor in de maand Februarij ten huize van een werkman (smid) in de Lange Gietstraat, die met 3 zijner kinderen aan typhus geleden en dien medegedeeld heeft aan een uitwonenden broeder en aan zijne beide knechts, die wel beiden herstelden, maar waarvan de eene de overbrenger der smetstof is geweest op eene nabestaande en verder op een gezin dat in dezelfde woning gehuisd was. Eene dergelijke epidemie is voorgekomen in de Nieuwstraat te Goes, waar in een huisgezin vier lijders aan typhus zijn voorgekomen; in een ander (D. 63) vijf en in D. 70 eveneens vier zieken; maar geene epidemie was zoo opmerkelijk dan die in de maanden November en December te Vlissingen is voorgekomen in een groente- en vruchtenwinkel in de Walstraat. Van de zes leden van het daarin verblijfhoudende gezin zijn vijf door typhus aangetast en daaraan bezweken, terwijl het niet twijfelachtig was dat zoowel de ziekte als de ongunstige afloop grootendeels was toe te schrijven aan de zorgeloosheid van de bewoners ten opzigte van het verwijderen van de bedompte lucht, die van het bedrijf onafscheidelijk is. Uit bedoeld huisgezin werd de typhus voorts op nabestaanden die te Ritthem woonden overgebragt; de drie daarvan aangetasten herstelden.

Ten plattenlande nam men eveneens eene vrij belangrijke, ofschoon niet zoo noodlottig verloopende epidemie in de maanden September en October op eene hofstede in den Willem-Annapolder onder Biezelinge (gemeente Kapelle) waar. Aldaar kwamen 6 lijders voor aan typhus abdominalis, die allen herstelden maar den focus hebben uitgemaakt, waaruit de ziekte is overgebragt naar eene hofstede, Molenwater genaamd, in de kom van het genoemde dorp, waar twee lijders, van welke één bezweek, zijn voorgekomen.

Utrecht.

De provincie Utrecht verloor aan typhus en febris typhoidea 95 inwoners in 40 gemeenten; in 1871 waren in even zoovele gemeenten 128 personen daaraan gestorven.

Belangrijke typhusepidemieën kwamen niet voor, evenwel was de sterfte aan die ziekte te Baarn en te Hoogland niet onbeduidend.

Te Oud-Loosdrecht kwam in September eene huisepidemie voor.

Friesland.

In Friesland was de typhussterfte grooter dan in 1871. In dat jaar waren daaraan 102 inwoners in 33 gemeenten gestorven, in 1872 in even zoovele gemeenten 150. In den herfst en den winter was de sterfte aan deze ziekte het grootst.

Overijssel had 226 sterfgevallen aan typhus in 50 gemeenten, tegen 237 in 52 gemeenten in 1871. Hier en daar, o. a. te Hengelo, kwamen buurtepidemieën voor. De absolute sterfte aan typhus was het grootst te Deventer, 27, te Hengelo 19, te Zwolle 14, te Ambt Hardenberg en Kampen ieder 13. Vijf jongelieden van het instructiebataillon te Kampen werden te gelijkertijd ziek; een daarvan overleed. Kampen had overigens veel minder van typhus te lijden dan in de jaren 1866 tot en met 1869. Overijssel.

In de provincie Groningen was de sterfte aan typhus weder geringer dan in het vorige jaar. Stierven toen in 47 gemeenten 186 personen aan typhus, in 1872 bedroeg dit cijfer 152 in 44 gemeenten. Vooral onderscheidde de stad Groningen zich gunstig, bij vorige jaren vergeleken; ook in vergelijking met vele andere gemeenten der provincie. Terwijl in 1871 te Groningen 15.9 van 10 000 inwoners aan typhus stierven, bezweken daaraan in 1872 slechts 4.1 op hetzelfde getal inwoners. Het waren meest gevallen van typhus exanthematicus, die niet zelden door besmetting op anderen overgingen. Het zuiden der stad, bij en langs het Zuiderdiep had, even als meestal het geval is, het meest van typhus te lijden. Groningen.

Te Kloosterburen en omliggende plaatsen namen de intermitterende koortsen niet zelden een typheus karakter aan. Te Midwolde (Oldambt) kwamen een paar huisepidemieën voor. In de gemeente Slochteren werden in één gezin 9 personen aangetast, te Delfzijl 4.

Het aantal overledenen aan typhus bedroeg in Drenthe 82 in 26 gemeenten. In 1871 waren daaraan in 25 gemeenten 95 personen gestorven. Te Sleen, Anlo en Odoorn kwamen betrekkelijk de meeste sterfgevallen voor. Epidemische uitbreiding werd nergens waargenomen. Drenthe.

In Limburg stierven 138 personen in 53 gemeenten aan typhus, in 1871 in 51 gemeenten 121. Limburg.

Te Beek, Cadier en Keer, Echt, Schimmert en Meerssen heerschte die ziekte epidemisch, vooral te Beek, waar 189 gevallen werden waargenomen; het gehucht Grootgenhoud was het voorname brandpunt der besmetting. Deze epidemie ontwikkelde zich in October en had den dood van 12 lijders ten gevolge. Het waren meest gevallen van abdominaaltyphus. Huisepidemieën waren menigvuldig. De meeste lijders waren tusschen 20 en 30 jaar oud. Bederf van den bodem door mestvaalten wordt weder als de voorname oorzaak van deze epidemie opgegeven.

Te Cadier en Keer werden op eene bevolking van 647 inwoners ruim 30 typhusgevallen met 7 sterfgevallen opgegeven. Het is de onzindelijkste gemeente van Limburg. De oppervlakte der mesthoopen overtreft dikwijls die der bebouwde erven. De huizen zijn in hooge mate onrein. Bij het gemeentebestuur wordt niet de minste gezindheid gevonden tot het nemen van maatregelen ter verbetering der volksgezondheid.

Te Lercroy, gemeente Nederweert, werden in één gezin 5 personen aangetast. De ziekte werd daar ingebragt door de dienstmeid, die hare elders wonende, aan typhus lijdende zuster had opgepast.

In de cité ouvrière van den heer Regout te Maastricht kwamen op het einde des jaars eenige typhusgevallen voor onder arbeiders die in hetzelfde lokaal, waar aardewerk werd ingepakt, gewerkt hadden. Gebrekkige luchtverversching scheen de aanleidende oorzaak. Dadelijk werd daarin voorzien en werden ook de andere door den adjunct-inspecteur aanbevolen maatregelen toegepast.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	STERFTE AAN TYPHUS IN: 1871.	1872.	Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan typhus van 1866 tot 1870.	Van 1000 overledenen, (na aftrek der levenl. aangegevenen en der overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is), stierven in 1872 aan typhus:	Van 1000 inwoners stierven in 1872 aan typhus:
Noordbrabant .	418	342	326	34.3	0.7
Gelderland . .	352	317	384	33.0	0.7
Zuidholland . .	595	606	688	28.8	0.8
Noordholland .	693	606	825	38.7	1.0
Zeeland . . .	157	178	165	36.8	0.9
Utrecht . . .	128	95	131	22.0	0.5
Friesland . . .	102	150	300	25.2	0.4
Overijssel . . .	237	226	289	41.2	0.8
Groningen . .	186	152	186	28.9	0.6
Drenthe . . .	95	82	85	38.3	0.7
Limburg . . .	121	138	151*	26.2	0.6
HET RIJK . .	3 084	2 892	3 530	32.3	0.7

De sterfte aan typhus was gering en ver beneden het gemiddelde in de 5 jaren van 1866 — 1870. Noordholland staat weder het ongunstigst aangeteekend, daarna Zeeland, Overijssel, Zuidholland, Drenthe, Noordbrabant, Gelderland, Groningen, Limburg, Utrecht en Friesland.

E. *Angina diphtherina* (kwaadaardige keelziekte).

Diphtheritis kwam dit jaar alweder zeldzamer voor dan in het vorige jaar. Ook de sterfte aan die ziekte was weder geringer. Zij bepaalde zich tot sporadische gevallen en enkele huisepidemieën. Te Bunschoten evenwel bleef zij steeds voorkomen, doch veroorzaakte aldaar slechts één sterfgeval. Ook te Vriezeveen breide zij zich eenigzins uit en liep achtmaal doodelijk af. In de provincie Groningen werd deze ziekte nog meermalen waargenomen in de gemeenten Midwolde en Ten Boer. Vochtige woningen werden er het meest door bezocht. In de provinciën Groningen en Limburg kwam diphtheritis meermalen te gelijk met scarlatina voor. Angina diphtherina.

PROVINCIËN.	Sterfte aan angina diphtherina in:		Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan angina diphtherina van 1866 tot 1870.	Van 1000 overledenen, (na aftrek der levenl. aangegevenen), en van de overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is) stierven in 1872 aan angina diphtherina:	Van 1000 inwoners stierven in 1872 aan angina diphtherina.
	1871.	1872.			
Noordbrabant .	29	35	45	3.5	0.08
Gelderland . .	145	121	119	12.6	0.2
Zuidholland . .	68	89	91	4.2	0.1
Noordholland .	35	38	87	2.4	0.06
Zeeland . . .	22	19	56	3.9	0.1
Utrecht. . . .	70	41	47	9.5	0.2
Friesland . . .	14	19	23	3.1	0.06
Overijssel . . .	34	31	23	5.6	0.1
Groningen . .	81	67	59	12.7	0.2
Drenthe . . .	27	9	22	4.2	0.08
Limburg . . .	23	23	28	4.3	0.1
HET RIJK . .	548	492	583	5.5	0.1

De sterfte aan diphtheritis was gering, bijna 100 beneden het gemiddelde in de 5 jaren van 1866—1870. Zij was betrekkelijk het grootst in Groningen en Gelderland, daarna in Utrecht, Overijssel en Limburg, Zuidholland, Zeeland, Drenthe, Noordbrabant, Friesland en Noordholland.

F. *Croup.*

Croup.

Omtrent het voorkomen van croup zijn geene bijzonderheden te vermelden. De volgende recapitulatiestaat geeft een overzigt van de sterfte aan deze ziekte.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN	STERFTE AAN CROUP IN:			Van 1000 overledenen, (na aftrek van de levenloos aangegevenen en van de overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is), stierven in 1872 aan croup:	Van 1000 inwoners stierven in 1872 aan croup:
	1870.	1871.	1872.		
Noordbrabant	92	87	65	6.5	0.1
Gelderland	230	197	134	13.9	0.3
Zuidholland	236	159	114	5.4	0.1
Noordholland	206	148	92	5.8	0.1.
Zeeland	51	25	18	3.7	0.09
Utrecht	57	70	24	5.5	0.1
Friesland	88	124	76	12.0	0.2
Overijssel	179	135	121	22.0	0.4
Groningen	90	95	44	8.3	0.1
Drenthe	55	52	31	14.4	0.2
Limburg	52	41	35	6.6	0.1
HET RIJK . .	1336	1133	754	8.4	0.2

De sterfte aan croup was buitengewoon gering; het grootst in Overijssel, daarna in Gelderland, Drenthe, Friesland, Groningen, Limburg, Noordbrabant, Utrecht, Noordholland, Zuidholland en Zeeland.

G. *Kinkhoest.*

De sterfte aan kinkhoest blijkt uit den volgenden recapitulatiestaat. Bijzonderheden omtrent het voorkomen van deze ziekte zijn niet medegedeeld. Kinkhoest.

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	STERFTE AAN KINKHOEST IN: 1870.	1871.	1872.	Van 1000 overledenen, (na aftrek der levenl. aangegevenen en van de overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is), stierven in 1872 aan kinkhoest:	Van 1000 inwoners stierven in 1872 aan kinkhoest:
Noordbrabant	116	98	149	14.9	0.3
Gelderland	80	101	187	19.4	0.4
Zuidholland	225	247	388	18.4	0.5
Noordholland	346	195	452	28.9	0.7
Zeeland	20	89	183	37.8	1.0
Utrecht	28	40	33	7.6	0.1
Friesland	91	35	385	64.8	1.2
Overijssel	91	146	105	19.3	0.4
Groningen	41	60	210	39.9	0.9
Drenthe	31	10	137	64.1	1.2
Limburg	70	24	63	11.9	0.2
HET RIJK	1139	1045	2292	25.6	0.6

De sterfte aan kinkhoest was meer dan tweemaal zoo groot als in 1871. Zij was het grootst in Friesland en Drenthe, daarna in Zeeland, Groningen, Noordholland, Zuidholland, Gelderland, Overijssel, Noordbrabant, Limburg en Utrecht.

H. *Andere oorzaken in de sterftetabel afzonderlijk vermeld.*

In den volgenden staat vindt men eene recapitulatie van de sterfgevallen ten gevolge van de voornaamste oorzaken van den dood, met aanwijzing van den invloed, dien elk van haar op de sterfte heeft gehad en van het getal personen dat op 1000 inwoners er aan gestorven is.

RECAPITULATIE.

IN HET RIJK ZIJN GESTORVEN AAN:	1870.	1871.	1872.	Van 1000 overledenen (na aftrek van de levenloos aangegevenen en van de overledenen waarvan de oorzaak des doods onbekend is), stierven in 1872 ten gevolge van:	Van 1000 inwoners stierven in 1872 ten gevolge van:
Cholera nostras . .	169	182	178	1.9	0.04
Diarrhoea.	3 001	2 177	3 729	41.7	1
Levenszwakte en uittering (10—14 jaar).	9 374	9 699	10 153	113.5	2.7
Tering (14—65 jaar).	1 076	1 075	1 103	12.3	0.3
Marasmus senilis (boven 65 jaar) . . .	5 752	6 231	5 519	61.7	1.5
Acuteziekten der ademhalingswerktuigen .	7 956	7 605	7 163	80.1	1.9
Chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, met inbegrip van longtering . .	14 591	14 731	13 443	150.3	3.6
Ziekten van het kraambed.	678	663	646	7.2	0.1
Kanker.	1 649	1 712	1 718	19.2	0.4
Verdrinking. . . .	795	825	842	9.4	0.2
Verbranding. . . .	144	128	98	1	0.02

I. *Ziekten, niet afzonderlijk in de sterftetabel vermeld.*

Tusschenpoozende koortsen.

Van enkele ziekten, die niet afzonderlijk in de sterftetabel vermeld zijn en hier en daar epidemische uitbreiding verkregen, moet nog met een enkel woord gewag gemaakt worden.

Tusschenpoozende koortsen kwamen in sommige streken van Noordholland menigvuldiger voor dan gewoonlijk, bepaaldelijk in de Zaanstreek

en te Amsterdam. In laatstgenoemde gemeente was het aantal koortslijders van Julij tot October talrijk; hardnekkig of kwaadaardig waren zij evenwel niet.

Ook in Groningen waren zij, als gewoonlijk, menigvuldig. Vele ziekten hadden aldaar een typisch beloop. Het gebruik van chinine was bijzonder groot.

Te Arnhem werden bij het garnizoen in October elf gevallen van granuleuze oogontsteking waargenomen. De patienten beweerden daardoor te zijn aangetast, nadat zij de wacht betrokken hadden in den ziekenstal, waarin paarden waren, lijdende aan huidzweren. Na isolement en desinfectie der lijders en reiniging der stallen, verbreidde deze ziekte zich niet verder. Granuleuze oogontsteking.

Enkele gevallen van kraamvrouwenkoorts werden hier en daar waargenomen; te Hontenisse in Januarij, nadat ook in December 1871 zich een paar gevallen hadden voorgedaan. Febris puerperalis.

De vrees dat de cholera in haren loop westwaarts Nederland zou bereiken, werd gelukkig niet verwezenlijkt. Cholera nostras liep nu en dan doodelijk af. In Julij kwamen gevallen van hevige cholerine in verscheidene gemeenten der provincie Utrecht te gelijk voor. In Mei overleed te Utrecht een militair aan cholera nostras. Dergelijke gevallen herhaalden zich hier en daar in die provincie in Augustus en September. Cholera.

Ook in Friesland deden zich een paar gevallen voor. Den 6den December kwam te Harlingen een schip uit Riga aan, waarin zich het lijk van een, vermoedelijk aan cholera asiatica overledenen persoon bevond. Het lijk werd onmiddellijk begraven en schip en lading ontsmet. Het geval had geene gevolgen.

In Noordbrabant bezweken gedurende de buitengewoon heete dagen in Julij elf personen aan zonnesteek. Insolatio.

Een landbouwer te Barneveld stierf vier weken, nadat hij door een dollen hond was gebeten, aan hydrophobie. Twee dergelijke gevallen kwamen te Amsterdam voor, een in Januarij bij eene bejaarde koopvrouw en een bij eene vrouw, die in November 1871 door eene kat gebeten was. Hydrophobie.

Een man te Geldermalsen, die in den zomer van 1871 met een kwaaddroezig paard in aanraking geweest was, werd in Februarij ziek en kreeg in April een antkrax aan de linkerzijde van den buik en een furunkel op een der armen. In Julij ontstond sterke zwelling van den neus, die in verzwering overging. Ook kwamen zweren op verschillende plaatsen van de armen voor. Iritis voegde zich daarbij, delirium en koorts, en nadat deze verdwenen en er hoop op herstel was, bezweek de lijder aan collapsus. Kwade droes.

Gevolgen van het gebruik van vleesch van runderen aan tongblaar gestorven.

Volgens berigt van den geneesheer te Ter Aar werden aldaar elf personen ziek, die vleesch hadden gebruikt van een kalf, dat gestorven was aan tongblaar. Een van dezen, een kind van 5 jaar, is bezweken. De verschijnselen der ziekte waren bij allen nagenoeg dezelfde, beginnende met pijn in de keel, zwelling van de amandelen en tong tot stikking toe, vrij hevige koortsverschijnselen, kleine ontvellingen in den mond enz. Op den derden of vierden dag vertoonde zich over het geheele ligchaam een donkerrood uitslag, gelijkende op dat bij Werlhofsche vlekziekte. Dit verdween na een of twee dagen en werd door hardnekkige diarrhoea gevolgd, die vijf of zes dagen aanhield. De herstellenden waren uitermate verzwakt.

Ook in Groningen, te Warffum kwamen gevallen voor van ziekte na het gebruik van slecht vleesch; in de maand Mei werden daar namelijk verscheidene gevallen van pustula maligna waargenomen.

Dysenterie

In verschillende provinciën vertoonde zich dysenterie. Deze ziekte heeft epidemisch geheerscht te Boxmeer in Noordbrabant, alwaar van half Augustus tot 20 October 88 gevallen van die ziekte zijn voorgekomen met 11 sterfgevallen. De ziekte was aangebragt door een metselaar uit Crefeld, en verkreeg de grootste uitbreiding in de nabijheid van zijne woning. Ook in enkele andere gemeenten deden zich enkele gevallen voor.

Vooral in Gelderland verbreidde dysenterie zich hier en daar epidemisch, ten gevolge van besmetting uit Pruissen. Zoo werd te Bergh de ziekte gebragt door een jongeling uit Didam, die te Gilsekirchen gewerkt had en ziek bij zijne zuster te Leugel, een gehucht van 's Heerenberg, aankwam en aldaar stief. Zijne zuster en haar dochtertje werd daarna aangetast en daarna verbreidde zich de ziekte in den omtrek. Te 's Heerenberg werden 93 personen aangetast, waarvan 22 stierven. Ook te Borculo, Didam, Ambt Doetinchem, Eibergen (aangebragt uit Essen) kwamen gevallen voor, vooral te Eibergen, waar in September 51 gevallen voorkwamen en 28 personen stierven. In October bezweken er nog 12. Desinfectie en zindelijkheid hielden de verbreiding tegen. Ook Groenlo had veel te lijden. Aldaar werden 91 gevallen waargenomen, waarvan 36 doodelijk afliepen. Harderwijk telde 11 gevallen. Te Heteren, Huissen en Millingen kwamen sporadische gevallen voor. Te Neede, waar de ziekte uit Essen en Botterup was aangebragt, stierven 21 personen aan dysenterie. Ook te Nijkerk, Hatert bij Nijmegen, Overasselt, Ruurlo, Wijchen en Zutphen werden een of meer gevallen waargenomen. Te Varsseveld, gemeente Wisch, deden zich 7 gevallen voor.

In Zuidholland kwamen gevallen van dysenterie voor in Augustus te Ridderkerk en IJsselmonde, in October te Nieuw-Beijerland, in November te Ameide. De lijder te Ameide was werkzaam geweest te Krimpen aan de Lek, waar, zoover bekend is, dysenterie niet voorkwam. De ziekte verspreidde zich hier evenmin als te Nieuw-Beijerland, waar de lijder, die van zijn werk te Tien Gemeten ziek te huis kwam, overleed. Te Ridderkerk, waar de ziekte de grootste uitbreiding kreeg, werd zij aangebragt door een vlasarbeider, die eenige weken in de Haarlemmermeer bij Heemstede werkzaam was en aldaar door dysenterie aangetast

werd. Het is niet gebleken dat deze arbeider met dysenterielijders in aanraking is geweest. Acht dagen daarna werd een kind, bloedverwant van den eersten lijder, aangetast en spoedig daarop drie personen, wonende in diens buurt, de zoogenaamde Brak, waar de riolen het slechtst zijn. Spoedig daarna verspreidde de ziekte zich door de kom der gemeente. IJsselmonde werd waarschijnlijk uit het naburige Ridderkerk besmet.

In enkele gemeenten van Overijssel kwamen eenige gevallen van dysenterie voor. Het eerst vertoonde zij zich te Markelo, werwaarts zij uit 's Heerenberg was overgebragt. Nergens echter heeft deze ziekte zich epidemisch verbreid.

In Januarij werden te Midwolde in de provincie Groningen eenige gevallen van dysenterie, allen bij vrouwen, waargenomen.

In Limburg verkreeg dysenterie de grootste uitbreiding en kostte aan 314 personen in 50 gemeenten het leven. Ook welgestelde personen bleven niet altijd verschoond, ofschoon de ziekte vooral de behoeftige en onzindelijke volksklasse bezocht. In Augustus begonnen, bereikte de epidemie in September haar maximum. In het midden van November was zij merkelijk verminderd. Ohé en Laak werd het eerst en het hevigst besmet. Van 508 inwoners werden 130 aangetast en stierven 23. Niet altijd was besmetting aan te wijzen. Van twee nabij elkander gelegen gemeenten werd soms de eene zwaar geteisterd, terwijl de andere verschoond bleef, zoo als bijv. Bemelen dat verschoond bleef en Amby, waar 9 personen aan dysenterie stierven. Meermalen werd de besmetting uit Pruissen overgebragt, zoo als bijv. te Sittard en Geleen door arbeiders in de steenfabrieken bij Dortmund en Crefeld. Elders werd de besmetting uit België overgebragt, zoo als bijv. te Weert door personen uit Maaseijck en Molenbeersel. Huisepidemieën waren talrijk. Voornamelijk werden plattelandsgemeenten geteisterd. De ziekte vertoonde zich hoofdzakelijk in het zuidelijk gedeelte der provincie, inzonderheid in de laag gelegene drassige streken, waar zindelijkheid en drinkwater veel te wenschen overlieten. Ten noorden van Venlo werd geen enkel geval in Limburg waargenomen. Het verdient opmerking dat dysenterie dikwijls ontstond in huizen waarin vroeger typhus voorkwam.

§ 3. GENEESKUNDIGE PLAATSBESCHRIJVING.

De natuurkundige plaatsbeschrijving van Friesland, bewerkt door den heer J. J. Bruinsma te Leeuwarden, zag in dit jaar het licht. Zij werd verkrijgbaar gesteld bij de boekhandelaars van Weelden en Mingelen te 's Gravenhage. Verschillende bijdragen tot de geneeskundige plaatsbeschrijving van Gelderland zijn bij de commissie van redactie ingekomen, andere zijn in bewerking.

Eene plaatsbeschrijving van het Gooiland, bewerkt door dr. van Hengel te Hilversum, wordt voor de pers gereed gemaakt.

Ook in andere provinciën wordt dit onderwerp niet uit het oog verloren.

§ 4. LOKAAL ONDERZOEK.

Door den inspecteur voor Noordbrabant en Limburg werden 30 ge- Noordbrabant.

meenten bezocht. Van zijne bevinding bij sommige dier bezoeken wordt het volgende medegedeeld.

Begraafplaats te Orthem.

Van Gedeputeerde Staten ontving de inspecteur berigt dat bij hen eene mededeeling was ontvangen, inhoudende dat de begraafplaats in het gehucht Orthen, nabij 's Hertogenbosch, ten gevolge van de groote sterfte aan de pokken te klein was, en dat bij het ter aarde bestellen van lijken aldaar vaak onregelmatig en onkiesch werd te werk gegaan, daar bij het maken van graven, niet zelden kisten doorstoken werden en half vergane, soms nog te herkennen lijken, werden blootgelegd. De inspecteur werd verzocht onderzoek daarnaar te doen.

Na het verrigten van gravingen en peilingen om nog geschikte plaats te vinden, werd, met het oog op de voorgenomen vergrooting der begraafplaats, aan Gedeputeerde Staten berigt, dat het onderzoek den indruk had gegeven dat de klagt overdreven was, dat bij vergrooting der begraafplaats en regelmatige begraving der lijken de bezwaren geheel zouden opgeheven worden en dat, zonder schade voor de volksgezondheid, de begraafplaats kon behouden blijven.

Rivier de Dieze te 's Hertogenbosch.

Naar aanleiding van een besluit van den gemeenteraad van 's Hertogenbosch, om een gedeelte van de Dieze, „de doode stroom" genaamd, binnen de gemeente te dempen, verzochten Gedeputeerde Staten den inspecteur in overleg te treden met den hoofdingenieur van den waterstaat, en te overwegen of de nadeelen die voor de volksgezondheid van het voortbestaan van den „dooden stroom" te vreezen zijn, niet op te heffen waren en tevens middelen te beramen, om op meer afdoende wijze in eene geregelde waterverversching binnen de stad te voorzien.

In een uitvoerig rapport werd aangetoond dat er gelegenheid is de waterverversching te 's Hertogenbosch zoo goed te maken als zelden het geval kan zijn, en dat „de doode stroom" onder zekere voorwaarden tot een stroomend water gemaakt kan worden.

Kunstwolfabrick te Standdaarbuiten.

Standdaarbuiten werd bezocht naar aanleiding eener opdragt van Gedeputeerde Staten, om advies uit te brengen over een verzoek om vergunning tot oprigting eener stoomijzer- en kopergieterij en kunstwolfabriek. Onder zekere voorwaarden werd daartegen geen bezwaar gevonden. Mogt er echter eene bewerking met zwavelzuur plaats hebben en het afgewerkte fabriekswater langs den aangrenzenden waterloop worden afgevoerd, dan werd de oprigting van de kunstwolfabriek ontraden, op grond van het waterbederf, daar het water door vele inwoners, bij gebrek aan welwater, als drinkwater word gebezigd en tot drenking van het vee dient. Behoudens nadere voorschriften werd de concessie verleend.

Bergplaats van beenderen en lompen te 's Hertogenbosch.

De eigenaar eener bergplaats van lompen en beenderen binnen de bebouwde kom van 's Hertogenbosch, zag zich genoodzaakt het pand te ontruimen en vroeg den inspecteur een dergelijk magazijn te mogen bouwen binnen de gemeente, in een tuin aan de Zuid-Willemsvaart. Na onderzoek werd, in overleg met de gezondheidscommissie, het ge-

meentebestuur geadviseerd geen vergunning te geven en de door den adressant reeds gemaakte houten loods te doen ontruimen. Ingevolge dit advies werd het verzoek, ook in hooger beroep door Gedeputeerde Staten geweigerd. Eveneens werd een later verzoek om alleen lompen op de straks vermelde plaats te mogen bergen, geweigerd.

De inspecteur bezocht Hooge en Lage Zwaluwe om het terrein, waar kerkvoogden der Hervormde gemeente eene begraafplaats wilden aanleggen, te onderzoeken. Tegen den voorgenomen aanleg op dat terrein had hij geene bedenking. Bergplaats te Hooge en Lage Zwaluwe.

Na door de gezondheidscommissie te Oosterhout opmerkzaam gemaakt te zijn op verschillende verzamelingen van vuil, stinkende slooten, enz., vestigde de inspecteur de aandacht van het gemeentebestuur daarop. Tevens toonde hij de noodzakelijkheid aan van het plaatsen eener pomp aan de barakken en het hooge pad, waar wegens gebrek aan drinkwater reeds sedert eenige maanden een put gegraven is, en vroeg hij waarom het gebouw, ingerigt voor verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten, aan zijne bestemming onttrokken was? Bovendien werd op betere handhaving der politieverordeningen aangedrongen. Openbare onreinheid te Oosterhout.

De geneeskundige te Berlicum berigtte den inspecteur dat in één huisgezin aldaar verscheidene typhusgevallen voorkwamen en dat reeds drie lijders daaraan gestorven waren. Bij onderzoek van het drinkwater uit eene pomp in den koestal bleek niet dat de oorzaak der ziekte aan het drinkwater kon worden toegeschreven. Het afgezonderd gelegene en ruime huis werd ontruimd en gedesinfecteerd. Berlicum.

Het schoollokaal te Stratum (zie verslag over 1870, bladz. 287) bleef in denzelfden toestand, hoewel de aandacht van den schoolopziener in der tijd daarop gevestigd was. De inhoud bedroeg nog niet 2 M³. voor ieder kind. School te Stratum.

Te Waspik kwam een geval van pokken op eene kostschool voor. De overige leerlingen werden naar huis gezonden en de lokalen gedesinfecteerd. Het bleef bij dat geval. Te Tilburg, Vught en Boxtel werden dezelfde voorzorgsmaatregelen als in het vorige jaar genomen waren aanbevolen. Te Boxtel werden twee vrouwen, onder toezigt van den veldwachter, belast met het desinfecteren van woningen waarin pokLijders verpleegd waren. Pokken te Waspik, Vught, Tilburg en Boxtel.

Het ontstaan van typhus te Rijsbergen gaf aanleiding tot een bezoek aan die gemeente. In de buurt waar zich een zestal lijders bevonden, bleek het drinkwater zeer slecht en de staat der woningen van onvermogenden hoogst ongunstig te zijn. Het onderzoek van het drinkwater toonde aan, dat rottende dierlijke stoffen zich in of nabij den put bevonden. Aan het gemeentebestuur werd verbetering der woningen en voorziening in goed drinkwater door het graven van putten of het slaan van Nortonwellen in overweging gegeven. Dat bestuur verklaarde zich daartoe bereid. Typhus te Rijsbergen.

Dysenterie te Boxmeer. Toen te Boxmeer gevallen van dysenterie voorkwamen, bezocht de adjunct-inspecteur, bij verhindering van den inspecteur, die gemeente. Met het bestuur en de geneeskundigen werden de noodige maatregelen beraamd. Uit het scheikundig onderzoek van drinkwater uit een put in eene buurt, waar verscheidene gevallen dier ziekte voorkwamen, bleek dat het water onzuiver was, daar het 1°. met guajactinctuur en waterstofhyperoxyde blaauw werd; 2°. het waterstofhyperoxyde reduceerde; en 3°. deze eigenschap na koking verloor.

Typhus te Heeze. Te Ginderover, gemeente Heeze, ontstond typhus onder de minvermogende ingezetenen. Gelegenheid om de lijders te isoleren was er niet. De aandacht van het gemeentebestuur werd daarom door den inspecteur gevestigd op de noodzakelijkheid van reiniging der woningen, het witten der muren, het verstrekken van versch bedstroo, verstrekking van goede liggings- en dekkingstukken en van goed voedsel, en het desinfecteren van besmette woningen en voorwerpen, en betere regeling van den afvoer van faecale stoffen, die binnen'shuis in slecht gesloten tonnen werden opgevangen. Verder werd gewezen op de noodzakelijkheid om kinderen uit besmette huizen niet op de school toe te laten, en de wenschelijkheid dat leden van besmette gezinnen zich niet in verzamelingen van menschen binnen eene beperkte ruimte vertoonden en gezonden niet dan bij volstrekte noodzakelijkheid de lijders bezochten.

Eene woning werd als ongeschikt ter bewoning afgekeurd.

Het gemeentebestuur verklaarde zich bereid aan deze opmerkingen gevolg te geven.

Gelderland. De inspecteur voor Gelderland en Utrecht bezocht weder verscheidene gemeenten in eerstgenoemde provincie.

Arnhem. Te Arnhem zijn nog vele schadelijke toestanden aanwezig, meerendeels reeds in vorige verslagen aangewezen. Sommige daarvan werden door de zorg van het gemeentebestuur verbeterd. Zoo werd de Stadsbeek veel verbeterd. Alle belemmeringen op haren bodem, die aan goede doorspoeling in den weg stonden, zijn weggeruimd, zoodat zij thans een doorloopend groot riool van afvoer is, door hetwelk onophoudelijk de stroom loopt van het water der buiten de stad ontspringende beken.

Verbeterde ventilatie en verwarming werd aangebragt in de lokalen der hoogere burgerschool, in die der middelbare school voor meisjes, in die der openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs, hoofdonderwijzeres mejufvr. Verbeek, en in die van de school n°. 2 in Klarendal. Bovendien werden eenige openbare welputten verbeterd. De plaatselijke gezondheidscommissie onderzocht het water van 43 openbare stadspompen, en gaf daarover een verslag in het licht bij G. W. van der Wiel en C°. Zij werd voor het scheikundig onderzoek bijgestaan door dr. J. M. van Bemmelen en gedeeltelijk door den apotheker D. van Aalst.

Culemborg. Te Culemborg vond de inspecteur den toestand verbeterd. De zoogenaamde Pietersbuurt en de Vingerhoek, waren minder onrein. De sloot

aan de binnenpoort is daarentegen nog onveranderd en dikwijls niet meer dan een modderpoel. Evenzoo is het gesteld met de sloot bij de stadsschool.

Het ziekenhuis is vrij goed ingerigt, maar het drinkwater is er niet te gebruiken; het heeft meestal een sterk bezinksel en stinkt zoozeer naar zwavelwaterstof, dat men het zelfs ongaarne gebruikt om te schrobben. Ofschoon de gelegenheid bestaat om voor f 125 eene pijp te leggen in den welput van het aangrenzend perceel, die uitmuntend water levert, heeft het bestuur daartoe nog niet willen besluiten.

Te Nijmegen zijn trottoirs aangelegd en is de bestrating verbeterd. De goten waren echter in een groot deel der stad niet behoorlijk gereinigd en stonken. Dit was vooral het geval in de Vlaamsche Gas. De urinoirs zijn zeer ondoeltreffend ingerigt; de urine loopt namelijk in de goten af. Een mestbak in den „Gouden Wagen" werd zeer onrein bevonden; zoodat de nabijgelegene huizen aan de achterzijde onbewoonbaar zijn. Op verschillende andere plaatsen zijn verzamelingen van mest en ander vuil, waarvan stinkende gassen opstijgen. In de meeste secreetputten worden de faecale stoffen jaren lang bewaard; verontreiniging van den bodem is daarvan een onvermijdelijk gevolg. Nijmegen.

Vele scholen van den geringen stand zijn overbevolkt; de vertrekken zijn veelal klein en bedompt. Er worden uitmuntende woningen gebouwd op de Oude Stadsgracht. De woningen der Hervormde diakonie op den Doddendaal zijn, naar het oordeel van den inspecteur, goed ingerigt.

Met den luitenant-kolonel der genie trad de inspecteur in overleg over mogelijke verbetering van de „Halve Maan", eene groote sloot, die al het vuile water van Nijmegen ontvangt, en ontving de verzekering van diens gezindheid om tot verbetering mede te werken.

Naar aanleiding van zijne bevinding voerde de inspecteur eene correspondentie met het gemeentebestuur en met Gedeputeerde Staten. Burgemeester en wethouders verzekerden dat goten en urinoirs behoorlijk gereinigd worden, dat bewaring van faecale stoffen gedurende vele jaren, slechts bij uitzondering plaats had en dat zij streng zouden waken tegen verontreiniging door faecale en andere stoffen.

Te Ammerzoden en Well was de toestand verbeterd. Voor de beide scholen heeft men door middel van Nortonpompen beter drinkwater verkregen. De privaten bij de school te Well laten nog te wenschen over. Ammerzoden en Well.

Te Zalt-Bommel is de begraafplaats vol. Zij zal gesloten worden en er wordt omgezien naar een geschikt terrein verder van de stad gelegen dan dat van de tegenwoordige begraafplaats. Over het overnemen van een geschikt terrein op Rijksgrond, buiten de Gamerensche poort, is het gemeentebestuur in onderhandeling met den Minister van Financiën. Zalt-Bommel

Twee Israëlitische begraafplaatsen zijn gesloten.

Het lokaal van het gymnasium is laag, klein en slecht geventileerd.

De hoogere burgerschool daarentegen is in een uitnemend ingerigt gebouw gevestigd.

De binnengrachten zijn nog steeds modderpoelen, waarin de goten

der stad uitloopen en waarin allerlei afval geworpen wordt. Zij hebben geene uitlozing. Ofschoon tot verbetering door het gemeentebestuur f 20 000 zijn besteed, is daardoor het doel geenszins bereikt. Er worden thans nieuwe plannen voorbereid om die grachten onschadelijk te maken. De goten hebben te weinig verval en geven daardoor aanleiding tot stank.

De woningen van den geringen stand zijn niet zoo overbevolkt als vroeger.

In eene fabriek van ijzeren vertinde voorwerpen zijn de acht werklokalen bekrompen en ongeschikt. Er worden 40 mannelijke en 2 vrouwelijke arbeiders gebezigd, doch geen kinderen.

Brakel. In de tamelijk welvarende gemeente Brakel zijn de woningen van de mingegoeden in het algemeen in goeden staat. De school is niet ruim genoeg.

Driel. In de gemeente Driel stuitte de inspecteur steeds op tegenstand van den gemeenteraad, bij zijne bemoeijingen tot verbetering van den sanitairen toestand, ofschoon hij bij den burgemeester en bij Gedeputeerde Staten steun vond.

Het drinkwater is er slecht; velen drinken slootwater en er is niet meer dan ééne openbare pomp. De gemeenteraad weigerde langen tijd geld toe te staan voor het maken van meer pompen; eindelijk werd daartoe besloten.

Toen er eene nieuwe school gebouwd was, gaf de inspecteur in overweging de oude in te rigten tot een ziekenhuis, waaraan in die uitgebreide gemeente behoefte is. Waarschijnlijk zal dit geschieden.

Eene vroedvrouw is er niet; de gemeenteraad acht de benoeming eener vroedvrouw onnoodig, meenende dat dit alleen in het belang van den geneeskundige zoude zijn.

Er heerscht veel armoede te Driel; er stierven vele jonge kinderen ten gevolge van slechte voeding; de moeders, die zelve gebrek lijden, kunnen hare zuigelingen niet voeden en nemen tot ander voedsel van slechte hoedanigheid hare toevlugt.

De noodige maatregelen tot verbetering van den gezondheidstoestand worden er verzuimd, en toch zijn de meeste inwoners zoo bevreesd voor besmetting, dat zij vaak hunne naaste bloedverwanten, als deze door eene besmettelijke ziekte worden aangetast, hulpeloos laten liggen.

Ook de openbare reinheid laat er veel te wenschen over.

Gameren en Nieuwaal. De inwoners van Gameren en het dorp Nieuwaal wonen verspreid. De meesten zijn niet onbemiddeld; de armen worden ondersteund. Een en ander zijn gunstige omstandigheden voor de volksgezondheid. Desniettemin was de sterfteverhouding er in de laatste jaren niet gunstig: pokken, mazelen, croup, diphtheritis en uittering van kinderen maakten er betrekkelijk vele slagtoffers.

De school is naar het oordeel van den inspecteur te klein; ventilatie ontbreekt. De atmospheer is er dan ook des zomers zoo drukkend en benaauwd, dat de onderwijzer daardoor eens zijn bewustzijn verloor. De kinderen zien er bleek uit. De inspecteur heeft zich over dezen

ongunstigen toestand tot den schoolopziener gewend. Typhus schijnt te Gameren zelden voor te komen. De arbeiderswoningen zijn net en zindelijk.

Ook te Nieuwaal is de school te klein en onvoldoende geventileerd. De kinderen hadden ook daar een bleeke gelaatskleur.

Heerewaarden is een welvarend dorp; er zijn weinig armen. Het jeneververbruik is er zeer groot. Op eene bevolking van 968 zielen wordt, volgens mededeeling van den inspecteur, jaarlijks voor f 10 000 aan jenever gedronken, dit is gemiddeld ruim f 10 per hoofd, met inbegrip van vrouwen en kinderen. Dat misbruik van sterke dranken vindt men vooral bij de arbeiders in de steenbakkerijen. Heerewaarden.

De toestand te Hurwenen was, sedert eene vorige inspectie, weinig veranderd. De woningen van den geringen stand waren nog even ellendig en overbevolkt, de toegang voor licht en lucht nog even onvoldoende. Voor de geneeskundige behandeling der armen is geen geneesheer aangesteld. Hurwenen.

Nederhemert was ook weinig veranderd. Sedert een vorig bezoek was een vuil en afzigtelijk privaat van den onderwijzer in voldoenden toestand gebragt. Nederhemert.

Te Pouderoijen zijn de woningen vrij voldoende en gaf de toestand in het algemeen weinig stof tot aanmerkingen. Pouderoijen en Aalst.

De bevolking van Rossum is in den laatsen tijd afgenomen; de redenen daarvan zijn den inspecteur niet bekend. De omgeving der school laat te wenschen over. De Roomsch-katholieke begraafplaats in de kom der gemeente, is thans gesloten. Rossum.

De afwatering om het Singel is zoo onvoldoende, dat bij hoogen waterstand der rivier de huizen grootendeels in het water staan en bij daarop volgende droogte, schadelijke uitwasemingen verspreiden. De weg langs de huizen in de buurtschap Romen is bij nat weder een modderpoel.

De inspecteur had zich in Januarij tot den burgemeester gewend, met opmerkingen over het gemis van reinheid in de gemeente. Toen de burgemeester aan den raad voorstelde de algemeene politieverordening aan te vullen met bepalingen betreffende het houden van varkens- en geitenhokken en het overdekken van mestvaalten met aarde, werd dit voorstel door de zes landbouwers-raadsleden eenparig verworpen.

De sterfte is er groot. Zou een en ander welligt den sleutel geven tot de kennis der oorzaken van de vermindering der bevolking?

De toestand te Zuilichem is veel beter. De boerenwoningen zijn vrij goed en de mestvaalten niet digt daar bij gelegen. Door de diakonie zijn 8 woningen voor den geringen stand gebouwd, die echter niet zindelijk bewoond werden. Vóór de privaten lagen groote mesthoopen. De nieuwe school is laag van verdieping; de vensters kunnen alleen van onderen geopend worden. Ventilatie ontbreekt. Zuilichem

School te Huissen

De hoofdonderwijzer te Huissen verzocht den inspecteur zijn schoollokaal te onderzoeken, in de meening dat het verdiende afgekeurd te worden. De inspecteur deelde echter dit gevoelen niet.

School te Wezep, gemeente Oldebroek.

De school daarentegen te Wezep, gemeente Oldebroek, werd door den schoolopziener afgekeurd, nadat de geneeskundige aldaar hem op den ongunstigen toestand van het lokaal, door tusschenkomst van den inspecteur, opmerkzaam had gemaakt.

Zuidholland.

In Zuidholland werden 33 gemeenten bezocht.

Drinkwater op eene school te Alblasserdam

De leerlingen der openbare school te Alblasserdam dronken, bij gebrek aan goed water, het water uit eene sloot aan den voet van den dijk, hetwelk dikwijls zeer onzuiver is.

Hierop vestigde de adjunct-inspecteur de aandacht van het gemeentebestuur en hij ried aan, het op het dak der school vallende regenwater in een ruime bak te verzamelen. Het bestuur verzekerde hierop, dat zooveel mogelijk voor 't voorhanden zijn van goed drinkwater op de school zou worden zorg gedragen.

Oud Beijerland.

Te Oud-Beijerland gaat men voort eenige voor de algemeene gezondheid schadelijke toestanden te verbeteren.

De afvoer van vuil en voornamelijk die van faecale stoffen is daar nog gebrekkig. Een groot gedeelte daarvan wordt onmiddellijk of middellijk afgevoerd in de wateren der gemeente, die door poldersluizen van de rivier gescheiden zijn, en daardoor niet naar vereischte kunnen worden gespuid. Eene sloot achter de huizen op den havendam, waarin ook vele sekreten uitloozen, verkeert in een onhoudbaren toestand.

Het gebruik van fosses mobilis werd door den adjunct-inspecteur aanbevolen.

Gezondheidsmaatregelen te Dordrecht.

Door het gemeentebestuur van Dordrecht werd een plan voorgesteld, van eene uitvoerige toelichting voorzien, tot bemaling, riolering en afvoer van faecale stoffen.

Hoofdzakelijk was het voornemen:

a. de kleine grachten, bekend onder den naam van „doode spranten", te dempen en te voorzien van buizen tot regtstreekschen afvoer van faecale stoffen (Liernur) met afzonderlijke afvoerbuizen voor regen- en huiswater;

b. het Bagijnhof te dempen en te voorzien van een gemetseld riool;

c. wijde ijzeren buizen aan te leggen tot aanvoer van versch drinkwater in de buitenstad.

Hieromtrent deelde de adjunct-inspecteur aan het gemeentebestuur het gevoelen mede, dat door het dempen der kleine grachten en de uitvoering onder *a* bedoeld, een eerste stap zal worden gedaan op den weg tot verbetering van den afvoer van vuil en tot voorziening in een der meest dringende behoeften van de gemeente; dat het plan tot dem-

ping met riolering van het Bagijnenhof, waarin regtstreeksche afvoer van faecale stoffen niet was opgenomen, aan bedenking onderhevig was, omdat men daardoor in de groote nadeelen van het zoogenaamd „spoelstelsel" verviel, en dat het daarom wenschelijk ware. ook daar het stelsel Liernur toe te passen.

Volgens de toelichting van het ontwerp zouden de hoofdgrachten niet worden gedempt, en de inhoud bij lagen rivierstand, dus in gewone tijden, even als tot dusverre in de Voorstraathaven worden gelaten. Met het oog op de massa faecale stoffen, die dagelijks ook in de hoofdgracht worden afgevoerd, moest de uitvoering van dit plan worden ontraden, onder opmerking, dat bij ieder plan tot verbetering van den afvoer van vuil de eisch behoort gesteld te worden, dat geen rioolvuil in grachten of havens worde afgevoerd; een eisch nog meer noodzakelijk voor Dordrecht, waar het grootste deel der ingezetenen het water uit de haven drinkt.

Aanvoer van versch rivierwater verdient om die reden reeds aanbeveling.

Het gemeentebestuur van Dordrecht vroeg advies omtrent de bewoonbaarheid van eene woning. Bij onderzoek bleek den adjunct-inspecteur dat een kelder onder het woonvertrek steeds tot zekere hoogte met water was gevuld, waaruit schadelijke uitwasemingen zich in dat vertrek, en ook in de twee daarboven gelegen vertrekken, verspreidden. Daarom werd in overweging gegeven, het verwijderen van het water en het waterdigt houden van den kelder als voorwaarde te stellen voor de bewoonbaarheid der vertrekken. Ongezonde woningen te Dordrecht.

Tevens werd de aandacht van het gemeentebestuur gevestigd op het gemeenschappelijk privaat nabij die woningen, dat van tijd tot tijd overloopt. Het plaatsen van een tweede privaat en het geregeld ledigen der privaatputten werd daarom zeer aanbevolen.

De goten en waterloopen tusschen de huizen aan den benedenhavendijk te 's Gravendeel laten uit het oogpunt van reinheid veel te wenschen over. Onreinheid te 's Gravendeel.

De huizen staan, zoo als reeds het vorige jaar werd medegedeeld, op een afstand van $^1/_4$—$^1/_2$ M. van elkander. Tusschen hen loopen goten, waardoor het vuil uit de woningen, de afval van slagterijen enz. niet voldoende kan worden afgevoerd, zoodat dit alles daar eenigen tijd blijft liggen, en tot ontwikkeling van schadelijke gassen aanleiding geeft.

Daarom drong de adjunct-inspecteur bij het gemeentebestuur aan op strengere toepassing der verordening, en gaf in overweging, maatregelen te nemen, waardoor de verontreiniging van slooten door boven deze staande privaten kan worden belet. Dien ten gevolge is eene verordening op het plaatsen van privaten vastgesteld.

Te 's Gravenhage is de groote mest- en aschvaalt der gemeente verplaatst en deze inrigting veel verbeterd. Afvoer van vuil te 's Gravenhage

De rioolkwestie is ook weder in dit jaar geen enkele schrede gevorderd. Door den inspecteur werd reeds in 1870 opgemerkt (Verslag over 1870, blz. 265), dat „bij ieder die den invloed kent van rottend vuil op gezondheid en levensduur, de toestand van 's Gravenhage ernstige

bekommering moet wekken". Er zijn nu weder twee jaren verloopen en er is nog niets tot verbetering gedaan.

Waterleiding.

De werkzaamheden voor eene waterleiding uit de duinen werden aangevangen en met kracht voortgezet.

Weeshuis.

Bij een bezoek aan het weeshuis der Hervormde gemeente te 's Gravenhage gebragt, werd de aandacht van den inspecteur vooral getrokken door het slechte drinkwater en den verwaarloosden toestand van secreten en riolen.

Kort daarna vernam hij, dat, vermoedelijk ten gevolge van zijn bezoek, monsters water uit verschillende pompen aan eenen scheikundige tot onderzoek waren gezonden.

Hij heeft later aan heeren regenten van het weeshuis beleefdelijk verzocht, het rapport van dien scheikundige ter inzage te mogen ontvangen en tevens mede te deelen, of iets gedaan is tot verbetering van het drinkwater en de riolering, die van zoo groot belang zijn voor het welzijn der verpleegden.

Nadat dit verzoek ruim een halfjaar onbeantwoord was gebleven en het toen was herhaald, ontving de inspecteur tot antwoord: „dat de gezondheidstoestand in het gesticht gelukkig weinig of niets te wenschen overliet. Dit geheele jaar zijn de ziekenzalen bijna ledig gebleven en hebben zich geene andere dan ligte ongesteldheden van voorbijgaanden aard voorgedaan".

Hoe aangenaam het ware dit te vernemen, kon daarin geen antwoord gezien worden op het verzoek om inzage van het rapport van den scheikundige, wien, naar de inspecteur vernomen had, het onderzoek was opgedragen van het drinkwater, op welks slechte hoedanigheden hij had gewezen, en evenmin op zijne vraag, of iets gedaan is tot verbetering van het water en van den verwaarloosden toestand van secreten en riolen. Hij moest derhalve die vragen nogmaals herhalen.

De verdere loop der zaak behoort tot een volgend jaar.

School.

Een bezoek van de openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs aan de Groote Markt, noopte den inspecteur de aandacht van het gemeentebestuur te vestigen op het onvoldoende van die schoollokalen. Daar ontbreekt de noodige ruimte en de voor de gezondheid onmisbare zuivere lucht. Er werd hem dan ook medegedeeld, dat verscheidene ouders hunne kinderen niet naar die school willen zenden, omdat zij in zoo onvoldoende lokalen is gevestigd. In twee der lokalen, 215 en 234 M^3 groot, is voor elk der 70 kinderen slechts 3 M^3 ruimte. In het derde, slechts 180 M^3 groot, moet somtijds door meer dan 70 kinderen en 3 onderwijzers geademd worden. Er is dan slechts $2\frac{1}{2}$ M^3 ruimte voor ieder. Bovendien wordt aan dit gebrek volstrekt niet te gemoet gekomen door goede luchtverversching. Het openzetten van ramen kan daaraan geenszins voldoen. Wel zijn er enkele gaten aangebragt, die voor luchtverversching moeten dienen, maar deze kunnen bijna niets uitwerken. Voor zooverre die voor het inlaten van lucht bestemd zijn, brengen zij, indien zij lucht aanvoeren, zelfs niet zuivere lucht aan, maar zeer onzuivere uit den gang, of, wat nog erger is, lucht uit eene

onder een der schoollokalen gelegen bergplaats van voorwerpen, die op marktdagen worden gebruikt. Bij het bezoek was er stank in die bergplaats. De privaten en het urinoir verspreidden zeer hinderlijken stank op het portaal, waarop de schoollokalen uitkomen. Deze is somtijds reeds op den trap te bespeuren, naar gezegd werd.

Zijn gevoelen over die schoollokalen heeft de inspecteur ook medegedeeld aan den inspecteur van het lager onderwijs in Zuidholland en den districtsschoolopziener.

Men is thans voornemens verbetering te brengen in den tegenwoordigen toestand.

Onreinheid van 's Gravesande.

Bij een bezoek, aan 's Gravesande gebragt, bleek dat die gemeente op verschillende plaatsen nog verkeert in *denzelfden ongunstigen toestand als voor ruim twee jaren*, toen de typhus zoovele slagtoffers maakte, en de inspecteur het gemeentebestuur wees op de noodzakelijkheid van maatregelen ter bevordering der reinheid. (Zie jaarverslag over 1870, blzz. 265, 369—370.) Toen werd, na herhaalden aandrang van zijne zijde, door het gemeentebestuur besloten, dat gedurende de epidemie de mesthoopen wekelijks zouden weggeruimd en later „eene vaste bepaling" zou gemaakt worden, dat dit maandelijks zoude geschieden.

Met verwondering vond de inspecteur nu de gemeente in denzelfden toestand als vroeger. Aan opruiming van mesthoopen, zelfs maar ééënmaal 's maands, is blijkbaar niet gedacht. Hij drong nogmaals aan op afdoende verbetering. Het gemeentebestuur antwoordde, dat hoewel het bleef bij het gevoelen, vroeger geuit (zie t. a. p., blz. 370), het gaarne bereid was van des inspecteurs raadgevingen gebruik te maken, waarvan hij „te zijner tijd" het bewijs zou ontvangen in de te ontwerpen plaatselijke verordeningen, wat het schoonhouden van eenige slooten aangaat, en vooral ook betreffende de plaatsing van privaten. Meer dan vier maanden later bleek dat nog niets was gedaan.

School te Heinenoord.

De nieuwe school te Heinenoord (zie Jaarverslag 1870, blz. 320) is gebouwd op de plaats, welke de adjunct-inspecteur had ontraden. Hare ligging blijkt ongunstig. De ramen zijn geplaatst aan de noordzijde, waar de luchtstrooming belemmerd wordt door den dijk en de daar langs staande woningen. Volgens mededeeling werd het plaatsen der ramen aan de opene zuidzijde, die grenst aan den tuin van de pastorie, door het kerkbestuur belet.

Typhus te Leerdam.

Op eene kostschool te Leerdam kwamen bijna te gelijkertijd dertien gevallen van typhus voor, waarvan een met doodelijken afloop. De ziekte was waarschijnlijk aangebragt door eenen leerling, die te Vianen had vertoefd in een gezin, waarin een meisje aan typhus leed, en de moeder later ook werd aangetast. Toen de kostschoolhouder met den aard der ziekte bekend was, heeft hij de gezonde en de herstellende leerlingen naar hunne ouders doen gaan, het huis doen ontsmetten, beddegoed en ledikanten doen vernietigen enz. Het onderzoek dezer school, hetwelk eenigen tijd na het voorgevallene plaats had, omdat hiervan door de geneeskundigen geen kennis was gegeven, leerde den

adjunct-inspecteur, dat de leer- en slaapzalen doelmatig zijn ingerigt. De afvoer van faecale stoffen was echter gebrekkig. Een binnenprivaat stond door een riool, eenige meters lang, in verband met een gestapelden put in den tuin, waarop ook een buitenprivaat uitloost. Het riool, dat van tijd tot tijd verstopt is, loopt op een afstand van 1 M. langs den put, waaruit het drinkwater gepompt wordt. Dit water is door den onderwijzer tot onderzoek naar het scheikundig laboratorium te Utrecht gezonden; de uitslag van het onderzoek is niet bekend geworden. Aan den kostschoolhouder werd in overweging gegeven: den beerput na lediging en reiniging te dempen, en het riool, nadat het is schoongemaakt, van het privaat af te sluiten. Het plaatsen van forses mobilis werd daarbij aanbevolen, en het gebruik van het pompwater voorloopig ontraden. Hieromtrent werd niets anders vernomen.

Grond voor eene school te Leiden.

Het gemeentebestuur van Leiden, voornemens op het plein aan de Oude Vest, naast het akademisch ziekenhuis, eene school te doen bouwen, wenschte daaromtrent het gevoelen van den inspecteur te vernemen.

Na plaatselijk onderzoek gaf hij te kennen, dat hij, uit een hygiënisch oogpunt, geenerlei bezwaar zag tegen het bouwen van eene school op dat terrein, indien het daar naast gelegen akademisch ziekenhuis, wanneer het aan zijne tegenwoordige bestemming zal zijn onttrokken, niet wordt bestemd tot verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten.

Wegens bezwaren van anderen dan hygiënischen aard, door de plaatselijke schoolcommissie opgeworpen, wordt de school echter niet op dien grond gebouwd.

Typhus.

Naar de inspecteur vernam, waren te Leiden twee studenten, die na elkander dezelfde kamers bewoonden, door typhus aangetast. Een privaat, op de slaapkamer aangebragt, kon daarvan welligt oorzaak zijn.

Hierover had hij een onderhoud met burgemeester en wethouders, ten gevolge waarvan een plaatselijk onderzoek is ingesteld door twee leden van den geneeskundigen raad, de hoogleeraren Boogaard en Evers, waarbij werkelijk nadeelige toestanden werden gevonden, welker verbetering is toegezegd.

Typhus te Nieuw-Lekkerland.

Bij een bezoek van de gemeente Nieuw-Lekkerland, tijdens het heerschen van roodvonk, zag de adjunct-inspecteur eene typhuslijderes in een blok huizen, uit zes woningen bestaande. In het eenige voor deze woningen bestaande privaat werden de ontlastingen der zieke geworpen.

De burgemeester, gewezen op het gevaar waaraan de buren blootgesteld waren, heeft bewerkt, dat een tweede privaat bij die woningen is geplaatst, en het eerste behoorlijk is gereinigd en gedesinfecteerd; tevens is de woning van de lijderes ontsmet. Van verdere verspreiding der ziekte is geen berigt ontvangen.

School te Maasdam

Te Maasdam bleek de school te klein. De ruimte voor elk kind was nog niet $2^1/_2$ M³. Daarbij was de ventilatie gebrekkig. Het aanbrengen van tuimelramen werd door den adjunct-inspecteur aangeraden. Hieraan is voldaan.

In het algemeen geldt voor zeer vele scholen de opmerking, dat de bestaande gelegenheden voor aanvoer van versche lucht genoegzaam ongebruikt worden gelaten. Gedurende den schooltijd vindt men, vooral in het najaar en in den winter, in den regel alle ramen en openingen gesloten. De lucht in de school is dien ten gevolge bedorven. Tusschen de schooltijden worden de ramen en de ventilatie-openingen niet altijd open gezet.

Bij een bezoek van Naaldwijk trok de toestand van eenige slooten zeer de aandacht. Zij kunnen dien naam bezwaarlijk meer dragen, maar zijn niet anders dan open riolen, die voor de gezondheid der inwonenden nadeelig moeten wezen. Een artikel van eene politieverordening voor die gemeente geeft het middel aan de hand om daarin verbetering te brengen. Met den heer burgemeester trad de inspecteur daaromtrent in overleg, en later schreef hij aan het gemeentebestuur. Het voornemen is die slooten zooveel mogelijk allengs te dempen. Slooten te Naaldwijk.

Te Pernis drinkt het grootste gedeelte der ingezetenen polderwater, dat niet voldoende wordt ververscht; ook op de school was geen goed drinkwater. Door den adjunct-inspecteur zijn aan het gemeentebestuur eenige middelen aangeraden om hierin verbetering aan te brengen. Hij ontving ten antwoord, dat tot den aankoop van een filter en regenwaterton, beide van de grootste soort, was besloten, waardoor de schooljeugd en vele in die buurt wonende gezinnen zouden worden gebaat. Drinkwater te Pernis.

Bij een bezoek van Rijswijk, trof den inspecteur de onreinheid in sommige gedeelten dier gemeente. Hij zag er een aantal slooten, waarin riolen uitliepen, die van slooten niet behouden hadden dan den naam, maar niet anders waren dan walgelijke open riolen, poelen, gevuld met rottend vuil. Onreinheid te Rijswijk.

Nog nadeeliger scheen hem, dat vele ingezetenen vlak bij hunne woningen varkenshokken en mesthoopen hadden. Deze waren ook in strijd met een artikel van eene plaatselijke verordening, waarin aan ieder verboden wordt „op zijn erf of land eenig voorwerp, dat eene voor de gezondheid schadelijke lucht verspreidt" te houden, op minder dan 200 ellen van een bewoond gebouw of van den openbaren weg.

Hij drong bij den burgemeester op verbetering van deze toestanden aan en rigtte daarna een schrijven aan burgemeester en wethouders, waarin hij in bedenking gaf aan deze toestanden een einde te maken en de verordening te handhaven.

Burgemeester en wethouders van Schiedam deelden mede dat zij, daar de toestand van het water dringend verbetering eischt, ten gevolge van bij Gedeputeerde Staten door het collegie van Delfland ingebragte klagten met betrekking tot het afvoeren van water door Schiedam op den gemeenschappelijken boezem van Schieland en Delfland, de tusschenkomst van het gewestelijk bestuur hebben ingeroepen, om, in het belang van de algemeene gezondheid, ontheven te worden van de beper- Grachtwater te Schiedam.

kende bepalingen voor deze gemeente, ten gevolge van de toepassing op haar van het reglement en de keur van Schieland.

Het „Balkengat".

Verder werd gemeld dat het bekende „Balkengat" waarvan meermalen in vorige verslagen sprake was, weldra zou worden gedempt, en eindelijk: dat bij den gemeenteraad in behandeling waren twee aanvragen om concessie voor den aanleg van eene drinkwaterleiding „op ruime schaal", uit de Maas.

Drinkwaterleiding.

Een der adressanten bood aan eene dubbele leiding te leggen: eene voor gezuiverd water, en ééne voor ongezuiverd water ten dienste der fabrieken.

De inspecteur heeft de aandacht van het gemeentebestuur gevestigd op het gewigt van zuivering van het Maaswater door chloorijzer, wanneer het als drinkwater zal worden gebruikt.

Riool te Zevenhuizen.

Te Zevenhuizen werd een schadelijk riool vlak bij de school gevonden. De burgemeester heeft toegezegd voor verbetering te zullen zorgen.

Losplaats voor mest te Zwijndrecht.

De burgemeester van Zwijndrecht deelde mede, dat door den gemeenteraad een terrein buiten de bebouwde kom der gemeente was aangekocht, bestemd voor los- en ladingsplaats van mest. Daardoor zou te gelijkertijd de algemeene mestvaalt uit de kom der gemeente worden verplaatst en het lossen van mest op den dam (zie jaarverslag 1871, blz. 234) worden belet. De adjunct-inspecteur heeft daarop in het belang der volksgezondheid aangedrongen op spoed bij het inrigten van dat terrein.

Begraafplaatsen.

Betreffende het onderzoek van begraafplaatsen en de gevolgen daarvan, is het volgende te vermelden:

Nieuw-Beijerland.

Gedeputeerde Staten beslisten in November 1870, dat de begraafplaats te Nieuw-Beijerland den 1sten Mei 1874 zou moeten gesloten worden. Eerst in 1872, derhalve te laat en dus te vergeefs, kwam het gemeentebestuur hiertegen in beroep bij den Koning. Een adres van ingezetenen werd daarop in November aan Gedeputeerde Staten gezonden, waarin werd verzocht dat de gemeente mogt worden ontheven van de verpligting tot het aanleggen van eene nieuwe.

. De adjunct-inspecteur, die aanleg eener nieuwe begraafplaats reeds in 1870 op verschillende gronden aanried (zie jaarverslag 1870, blz. 322), bezocht de gemeente op nieuw, maar moest bij het gegeven advies blijven en Gedeputeerde Staten in overweging geven het genomen besluit te handhaven.

Delfshaven.

De begraafplaats te Delfshaven kwam reeds meermalen ter sprake (Jaarverslag 1871, blz. 235). Het gemeentebestuur berustte niet in het besluit der Gedeputeerde Staten, dat zij moest gesloten worden. Doch Gedeputeerde Staten bleven bij hun besluit van sluiting op 30 Junij 1872. Hierop volgde een beroep van het gemeentebestuur op den Koning. Den 16den November 1872 werd bij Koninlijk besluit het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd. De begraafplaats blijft in gebruik.

Het gemeentebestuur van Giessen-Nieuwkerk verzocht van Gedeputeerde Staten goedkeuring voor eene vergrooting der begraafplaats, die dan tevens zoude strekken voor een gedeelte van de gemeente Peursum, waar geen algemeene begraafplaats is. De Commissaris des Konings vroeg hierover het gevoelen van den inspecteur. Bij onderzoek door den adjunct-inspecteur bleek, dat de begraafplaats ligt op 5 M. van woningen, behoorende tot de bebouwde kom der gemeente. Uitbreiding moest daarom worden ontraden. Daarenboven was de voorgenomen vergrooting onvoldoende voor de gemeenten Giessen-Nieuwkerk en Peursum. Giessen-Nieuwkerk.

Daarom werd aan Gedeputeerde Staten in overweging gegeven, dit plan niet goed te keuren, en te besluiten, dat de begraafplaats zal moeten worden gesloten. Dan zouden beide gemeenten in overleg kunnen treden over het inrigten van eene gemeenschappelijke begraafplaats.

Te 's Gravesande ligt de begraafplaats midden in de kom der gemeente, van alle zijden door woningen omringd, van de bewaarschool slechts van een voetpad gescheiden. De inspecteur moest sluiting aanraden. Het gemeentebestuur scheen ook reeds van de noodzakelijkheid daarvan overtuigd. 's Gravesande.

Bij zijn advies aan Gedeputeerde Staten voegde hij de opmerking, dat onmiddellijk bij de begraafplaats een nieuw post- en telegraafkantoor in aanbouw was.

Tegen het in gebruik blijven van de begraafplaats te Hazerswoude, waarover door den Commissaris des Konings zijn gevoelen was gevraagd, zag de inspecteur geen bezwaar. Hazerswoude.

De begraafplaats der Roomsch-katholieken te Kralingen, de slechtste den inspecteur bekende begraafplaats, waarvan reeds herhaaldelijk sprake was (zie vooral Jaarverslag 1869, blzz. 322 en 375 en 1871, blz. 237), en welker sluiting door Gedeputeerde Staten was bevolen, zal, ten gevolge van het Koninklijk besluit van 27 September, waarbij het besluit van Gedeputeerde Staten is vernietigd, in gebruik blijven. Kralingen.

De vernietiging van het besluit tot sluiting van deze en andere begraafplaatsen is gegrond op den eisch van den Raad van State dat de schadelijkheid van eene begraafplaats moet worden *bewezen;* een bewijs dat, volgens den inspecteur, nimmer geleverd kan worden. Men zou daarvoor moeten kunnen bewijzen dat A, B en C ten gevolge van de begraafplaats, en niet van andere omstandigheden, ziek geworden of gestorven zijn.

Het vasthouden aan dezen eisch maakt, naar het oordeel van den inspecteur, art. 46 der begraafwet geheel illusoir en leidt tot bestendiging van alle begraafplaatsen, hoe zij ook tegen de eischen der algemeene gezondheid mogen strijden.

Ten aanzien der begraafplaats te Leimuiden (Jaarverslag 1870, blz. 324; 1871, blz. 237), zijn Gedeputeerde Staten op hun bevel tot sluiting teruggekomen. Zij zal eene kleine wijziging ondergaan en in gebruik blijven. Leimuiden

Leksmond.

Nadat door den adjunct-inspecteur herhaaldelijk was aangedrongen op spoed bij het inrigten van eene nieuwe begraafplaats te Leksmond (Jaarverslag 1870, blz. 325; 1871, blz. 237), werd berigt ontvangen dat deze den 1sten Junij zou worden in gebruik gesteld.

Nootdorp.

Tegen de begraafplaats te Nootdorp, die de inspecteur bezocht, had deze geen bezwaar.

Oudenhoorn.

Het gemeentebestuur van Oudenhoorn verzocht aan Gedeputeerde Staten het behoud der begraafplaats. Zij ligt zeer ongunstig voor de volksgezondheid, midden in de bebouwde kom der gemeente, van alle zijden binnen den afstand van 35 M. door woningen omringd. De adjunct-inspecteur adviseerde tot sluiting.

Rijswijk.

De algemeene begraafplaats te Rijswijk, waarover door Gedeputeerde Staten het gevoelen van den inspecteur werd gevraagd, bleek naar de overtuiging van het gemeentebestuur zelven onvoldoende, zoodat reeds naar grond voor den aanleg van eene nieuwe werd omgezien.

Zij is aan de eene zijde begrensd door de kerk der Hervormde gemeente, aan de andere zijden van nabij door woningen omringd, en moet — daar zij dient voor 1500 niet-katholieke ingezetenen en de sterfteverhouding te Rijswijk bijna 3 ten honderd is, — gerekend worden voortdurend 45 × 10 = 450 in ontbinding verkeerende lijken te bevatten.

Niet zonder grond derhalve achtte het bestuur eene nieuwe begraafplaats noodig.

Daar het evenwel eenig bezwaar heeft in het bezit te komen van geschikten grond, gaf de inspecteur aan Gedeputeerde Staten in overweging, aan het gemeentebestuur eenigen tijd te laten en het tijdstip der sluiting bijv. te stellen op 1 Mei 1874.

Het bestuur is hierop door Gedeputeerde Staten uitgenoodigd voor den aanleg van eene nieuwe begraafplaats te zorgen en vóór 1 November aanstaande te berigten, wat dan te dien einde zal zijn verrigt.

Schipluiden.

Bij een bezoek van Schipluiden bleek dat de toestand van de algemeene begraafplaats, naast de kerk der Hervormde gemeente aldaar, zóódanig is, dat op haar art. 46 der begraafwet noodwendig zal worden toegepast.

Hierop vestigde de inspecteur de aandacht van Gedeputeerde Staten.

Deze begraafplaats bestaat uit twee gedeelten, waarvan het eene ongeveer 30 M², het andere ongeveer 60 M² groot is.

Schipluiden heeft ruim 1000 inwoners, waarvan de helft tot de Roomsch-katholieke gemeente behoort, die eene eigen begraafplaats heeft. De bedoelde begraafplaats dient derhalve voor omstreeks 500 inwoners. De gemiddelde sterfte is te Schipluiden 2½ ten honderd 's jaars. Men moet dus ruimte hebben voor 13 lijken 's jaars, dat is in 10 jaren voor 130 lijken.

Dat hiervoor de begraafplaats te klein is, is duidelijk. Te meer is dit het geval, daar het eene gedeelte, het kleinste, bestemd is voor de

aanzienlijkste inwoners, en dus niet de geheele ruimte der begraafplaats voor allen beschikbaar is.

Zij is dan ook overvuld. Naar gezegd wordt, moet, wanneer er begraven zal worden, plaats worden gemaakt door ruiming van een graf. Wordt er gegraven, dan verspreid zich dikwijls vrij erge stank in den omtrek.

Van uitbreiding kon geene sprake zijn. De ruimte daarvoor zou ontbreken. Bovendien wordt de begraafplaats aan eene zijde begrensd door de kerk, aan eene tweede door den openbaren weg; aan de twee andere zijden liggen woningen er vlak bij.

Op beide deelen der begraafplaats vond de inspecteur een stapel beenderen, van menschen afkomstig, in een hoek liggen. Men zou zonder veel moeite welligt een gansch geraamte hebben kunnen bijeenrapen. Er waren geheel gave doodsbeenderen. waaraan nog haar was.

Van tijd tot tijd wordt, naar gezegd werd, die verzameling doodsbeenderen in den grond gegraven, niet op de begraafplaats zelve, maar vlak bij den tuin van den predikant. Met hoe weinig zorg dit dan nog somtijds geschiedt, kan hieruit blijken, dat eenigen tijd geleden een hond werd gezien met een doodshoofd, waar nog haar op was, in den bek. Hij had dit uit den kuil gehaald.

Dat deze overvulde begraafplaats, waar voortdurend het eene lijk voor het andere moet plaats maken, voor de volksgezondheid schadelijk is, zal wel geen twijfel lijden.

Gedeputeerde Staten hebben het gemeentebestuur aangeschreven, om de noodige maatregelen te nemen, opdat spoedig eene nieuwe gereed zij.

Omtrent de begraafplaats te Spijkenisse (zie jaarverslag 1871, blz. 238), verlangden Gedeputeerde Staten eene nadere uiteenzetting van de gronden, waarop zij schadelijk voor de volksgezondheid werd geacht. Spijkenisse.

Aan dat verzoek werd voldaan.

Ten gevolge van een nader door eene commissie uit Gedeputeerde Staten ingesteld onderzoek naar die begraafplaats, is dat Collegie teruggekomen op zijne beslissing en heeft besloten onder zekere voorwaarden art. 46 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65), op die begraafplaats niet toe te passen.

Te Wateringen werden op de begraafplaats naast de kerk der Hervormde gemeente, waarover Gedeputeerde Staten het gevoelen van den inspecteur hebben gevraagd, slechts weinige lijken begraven. Volgens den burgemeester slechts 5 of 6. Het getal schijnt echter grooter te moeten zijn, want omstreeks 200 ingezetenen behooren niet tot de katholieke gemeente, en daar de sterfte te Wateringen bijzonder groot is, 4½ à 5 ten honderd 's jaars, zullen daar jaarlijks wel omstreeks 10 lijken te begraven zijn. Wateringen.

Dit geringe getal en de ligging der begraafplaats, maken echter dat deze, naar des inspecteurs meening, niet schadelijk voor de volksgezondheid is.

Gedeputeerde Staten waren van hetzelfde gevoelen.

Westmaas.

Te Westmaas moest wegens de ligging der begraafplaats eene voorgenomen vergrooting worden ontraden.

Zegwaart

Na het besluit van Gedeputeerde Staten, tot sluiting van de begraafplaats te Zegwaart (zie jaarverslag 1871, blz. 239), maakte het kerkbestuur der Hervormde gemeente van Zoetermeer en Zegwaart, aan welke zij behoort, een plan voor eene wijziging.

Hierover vroegen Gedeputeerde Staten het gevoelen van den inspecteur. Het bleek, dat die wijziging, indien zij mogelijk ware geweest, hetgeen zijns inziens het geval niet was, geene noemenswaardige verbetering zou hebben aangebragt. Hij moest haar dus ontraden.

Gedeputeerde Staten beslisten, dat de begraafplaats 31 December 1874 moet worden gesloten.

Zevenhoven.

Tegen het in gebruik blijven der begraafplaats te Zevenhoven, bestond geene bedenking.

Zevenhuizen.

Bij een onderzoek der begraafplaats te Zevenhuizen bleek, dat zij niet blijven kon gelijk zij was. Sluiting der geheele begraafplaats scheen evenwel niet noodig, en de inspecteur sloeg daarom eenige veranderingen voor: het buiten gebruik stellen van een gedeelte en uitbreiding naar eene andere zijde.

Noordholland.

Door den inspecteur of adjunct-inspecteur voor Noordholland, werden 31 gemeenten bezocht.

De meeste bezoeken werden gedaan om bij het heerschen van pokken, roodvonk, mazelen of typhus, op het nemen van de noodige maatregelen aan te dringen.

Ankeveen.

De school te Ankeveen is een luchtig, goed verlicht lokaal; de privaten echter, die aan de school verbonden zijn, verspreiden veel stank. Zij lozen uit in een grooten beerput, die geen gemetselden bodem bezit en onmiddellijk tegen den achtergevel van het schoolgebouw gelegen is. Ten vorigen jare is reeds het een en ander beproefd om het verspreiden van stank tegen te gaan in de school, doch zonder gewenscht gevolg. Op advies van den adjunct-inspecteur, zijn thans in den beerput, nadat deze behoorlijk was schoongemaakt, twee goedsluitende vaten geplaatst, waarin de privaatstoffen worden opgevangen en die zoodanig zijn ingerigt, dat noch bij het gebruik, noch bij het vervoer, eenigen stank bespeurd wordt. De vaten worden een paar maal 's weeks gesloten uit de put gehaald, ter lediging verwijderd en door schoone vervangen. Deze eenvoudige inrigting schijnt volkomen aan het doel te beantwoorden.

Hilversum.

De inrigting tot verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten, welke sedert eenigen tijd te Hilversum in gebruik is, is een lang, smal, goed verlicht lokaal, gelegen aan den Oud-Bussummerweg. Tijdens het bezoek werden er 2 lijders met typhus verpleegd; van benaauwde, onaangename lucht was niets te bespeuren; of dit ook het geval zijn zal wanneer in dat lokaal een grooter aantal lijders gelijktijdig zal zijn

opgenomen, vooral bij hoogeren warmtegraad, schijnt te betwijfelen. Het aantal van 10 à 12 zieken, waarvoor dit lokaal bestemd is, kwam den adjunct-inspecteur veel te groot voor, zoodat door hem aan dr. van Hengel, aldaar plaatsvervangend lid van den geneeskundigen raad, in bedenking is gegeven, daarin hoogstens 6 lijders gelijktijdig te plaatsen; terwijl hij hem tevens adviseerde, de schuiframen in klepramen te laten veranderen.

Alhoewel deze ziekeninrigting voorloopig te gebruiken is, valt het toch niet te ontkennen, dat eene gemeente als Hilversum, met haar groot aantal fabriekarbeiders, behoefte heeft aan een ruimer en doelmatiger ingerigt lokaal tot verpleging van zieken, dat tevens niet op zulk een grooten afstand gelegen en vooral langs een beteren weg te bereiken is.

In Landsmeer werd het schoollokaal bezocht, dat voor 170 schoolgaande kinderen voldoende ruimte bevatte en goed was ingerigt. De ligging van de begraafplaats is zeer ongunstig. Aan de eene zijde grenst zij onmiddellijk aan de school en aan de onderwijzerswoning, aan de andere zijde aan verschillende woningen, terwijl ze bij de kerk aan den publieken weg ligt. Verplaatsing dier begraafplaats was zeer wenschelijk. Landsmeer.

Te Nederhorst den Berg trok het volgende de aandacht van den adjunct-inspecteur: Nederhorst den Berg.

1°. een open goot achter den Berg, de vergaarbak van allerlei vuil dat uit de nabijgelegen huisjes moet worden verwijderd. Deze goot loost in een sloot doch is dikwerf overvuld met vuil, en is dan zeer hinderlijk voor de omgeving. Zij behoort aan het kerkbestuur, en er bestaat eene keur welke hare verwijdering belet. In den loop van dit jaar is deze goot schoongemaakt en de afvloeijing van het vuile water verbeterd. Op de wenschelijkheid van de vervanging dezer goot door aarden buizen, tot afvoer van het huis- en hemelwater, werd met aandrang gewezen;

2°. een buurtje door een 50tal personen bewoond, waarbij eene sloot met een privaat ten gebruike dier bewoners bestemd.

Deze sloot is schier gedempt door faecaliën en ander vuil. Het geheele buurtje ziet er ellendig uit. Het is geen gemeente-eigendom, en de eigenaar wil niets ter verbetering van dien toestand doen.

3°. de school bestemd voor ruim 100 kinderen. Dit lokaal is zeer laag van verdieping, en schijnt niet groot genoeg voor het aantal schoolgaande kinderen. De achtermuur der school grenst aan een oud kerkhof, en is altijd vochtig. Het lokaal ontvangt licht en lucht door 6 open neerschuivende ramen, waarvan 4 aan de voorzijde van het gebouw en 2 in de breedte geplaatst zijn. In de school zijn kapstokken aangebragt voor de overkleederen, petten, dasjes, enz. der leerlingen.

Het privaat, met een urinoir daarnevens, is door een deur van de school gescheiden; het is zeer slecht ingerigt en draagt zeer tot luchtbederf in de school bij; het loost in eene nabijzijnde sloot uit, en vooral

bij zuiden wind is de stank, die door het privaat in de school binnendringt, schier ondragelijk.

Op de vele gebreken van deze school werd de aandacht van den burgemeester gevestigd en daarbij tevens aangedrongen op verbetering der ventilatie, door toevoer van versche lucht door de zoldering van het gebouw, op verandering van het uitlozingskanaal van het privaat en op het aanwijzen van eene bergplaats buiten de school voor de bovenkleederen enz. der leerlingen.

Oosthuizen.

In Oosthuizen werd het schoollokaal onderzocht met het oog op voorgenomen vergrooting. Dit lokaal, gelegen in het achtergedeelte van het kerkgebouw der Hervormde gemeente, voor het getal schoolgaande kinderen te klein geworden, kon binnen dat gebouw zoodanig worden vergroot, dat het aan de behoefte voldeed. Hoewel de ligging van het kerkgebouw in de onmiddellijke nabijheid van het kerkhof voor schoollokaal minder wenschelijk was, scheen echter art. 48 der wet van 10 April 1869 niet op de vergrooting toepasselijk te zijn, omdat geene uitbouwing daarbij zou plaats vinden, maar van de bestaande ruimte binnen het gebouw in de breedte en in de hoogte meer gebruik zou worden gemaakt.

Purmerende.

Ter bevordering van den gezondheidstoestand werden in deze gemeente verscheidene slooten gedempt.

Tot afwatering van de Koemarkt zijn riolen aangelegd.

Twee Norton-pijpwellen zijn in deze gemeente geboord; de eene nabij de koemarkt, de andere aan de nuchtere kalvermarkt. Monsters water uit de wellen werden den adjunct-inspecteur tot onderzoek toegezonden. Uit het scheikundig onderzoek van die monsters, door den hoogleeraar J. W. Gunning, te Amsterdam, ingesteld, bleek dat het water uit beide wellen als drinkwater moest worden afgekeurd.

Schagen.

In Schagen werd op verzoek van den burgemeester het terrein van een nieuw aan te leggen begraafplaats geïnspecteerd. Dit terrein werd van eene voldoende grootte bevonden en was op behoorlijken afstand van de kom der gemeente en zelfs van de nabijliggende woningen gelegen.

Uitgeest.

Te Uitgeest werden open greppels gevonden, bestemd tot afvoer van hemel- en huiswater. Vele van deze greppen worden door de nabijwonenden gebruikt als vergaarbakken van allerlei vuilnis, zelfs van faecale stoffen.

Verschillende dezer greppels waren met die stoffen schier geheel gevuld en verspreidden een ondragelijken stank in den omtrek. Op verbetering van dien voor de openbare gezondheid zeer nadeeligen toestand, werd door den adjunct-inspecteur bij den burgemeester dier gemeente aangedrongen.

Het schoollokaal in deze gemeente bleek voor het aantal van 276 schoolgaande kinderen veel te klein; het biedt namelijk voor elk kind slechts eene vierkante oppervlakte van 0.75 M^2. en nog geen 2 M^3. luchtruimte aan. De neerschuivende ramen zijn bij de geringe hoogte der

school te klein; daarenboven kan het lokaal slechts op zeer gebrekkige en geheel onvoldoende wijze worden geventileerd, terwijl door het bewaren van de jassen, petten, doeken, enz. der leerlingen in de school, luchtbederf nog wordt bevorderd.

De inrigting zoowel als de plaatsing der privaten laat veel te wenschen over.

De adjunct-inspecteur maakte den burgemeester zoowel als den schoolopziener in het 12de district der provincie Noordholland op de vele en groote gebreken van deze school opmerkzaam, en gaf laatstgenoemden in overweging, in het belang der schoolgaande kinderen, te trachten het daarheen te leiden, dat door den aanbouw van een ruim en goed ingerigt schoollokaal het thans bestaande zal worden vervangen.

In Westzaan werd in de maand Julij op verzoek van deu burgemeester de toestand der slooten onderzocht, om na te gaan door welke middelen de rotting en stank in de slooten kon worden tegengegaan, dewijl men vreesde dat daaruit ziekten zouden ontstaan. **Westzaan.**

Bij de groote zomerwarmte werd geadviseerd voor het oogenblik niet te baggeren en de overmatige massa van kroos niet uit de slooten te halen, omdat de uitwaseming daarvan, indien het langs de wallen der slooten uitgespreid moest blijven liggen, het verwachte nadeel juist kon doen ontstaan. Het inlaten van versch water uit het IJ scheen voor het oogenblik niet doenlijk wegens te lagen waterstand.

In deze gemeente werden in het belang der volksgezondheid eenige slooten gedempt. **Zaandam.**

De bewaarschool, ten dienste van 25 kinderen, is een zeer slecht, ondoelmatig ingerigt, bedompt, te klcin houten lokaal, dat vooral gedurende den winter, wanneer het door een kagchel verwarmd moet worden, geheel onbruikbaar te achten is. Den adjunct-inspecteur werd medegedeeld, dat pogingen werden aangewend om deze bewaarschool, welke eene particuliere inrigting is, op te heffen en door eene gemeentebewaarschool te doen vervangen. **Zaandijk.**

In den loop van het jaar zijn 60 gemeenten bezocht, waarvan sommige bij herhaling. Noodzakelijkheid daartoe bestond in eenige wegens het voorkomen van epidemisch contagieuze ziekten, als van kinderziekte te Kapelle, Oudvossemeer, St. Annaland, Sluis en Tholen; van mazelen te Vlissingen; van kwaadaardige keelziekte te Aagtekerke. In andere gemeenten gold het de voortgezette bemoeijing omtrent het al of niet schadelijke van hare begraafplaatsen voor de volksgezondheid en over hare sluiting, in de gemeenten Burgh, Grijpskerke, Haamstede, 's Heerenhoek, Hengstdijk, Hoofdplaat, Kapelle, Kerkwerve, Meliskerke, Noordwelle, Ossenisse, Ouwerkerk, Renesse, Sas van Gent, Serooskerke (Schouwen), Tholen, Vlake (gemeente Schore), Waarde, Waterlandskerkje en Zuiddorpe, terwijl eene andere opdragt van Gedeputeerde Staten de beoordeeling betrof van aangevraagde vergunningen tot het bouwen van woningen binnen den verboden kring van begraafplaatsen, **Zeeland.**

zoo als het geval was in de gemeenten Duivendijke, Graauw, Oudvossemeer en Wissenkerke.

Het meerendeel nogthans van de bezoeken aan de gemeenten gebragt had ten doel om kennis te nemen van de plaatselijke toestanden, van godshuizen, van scholen en in het algemeen van de gesteldheid van die momenten, die geacht worden met de volksgezondheid in naauw verband te staan, en terwijl bij die gelegenheden vele opmerkingen in het belang van den algemeenen gezondheidstoestand met de besturen konden worden besproken, zoo kwam het ten opzigte van sommige onderwerpen noodzakelijk voor om schriftelijk op verbetering aan te dringen. Zoo werden over schoollokalen aangeschreven de gemeentebesturen van Borssele, 's Heer-Arendskerke, Hoofdplaat, Middelburg; over modderpoelen, riolen, straatgoten en verzamelingen van vuilnis, de gemeentebesturen van Axel, Grijpskerke, Krabbendijke, Nieuw- en St. Joosland, Oostkapelle, Schore, St. Laurens, St. Maartensdijk, Waarde, Wissenkerke en Zaamslag; over den immer voortdurenden onreinen toestand der stadsvesten, het gemeentebestuur van Hulst; over den onbewoonbaren staat van de armenhuizen, de burgemeester van St. Annaland; en over betere beveiliging tegen het gevaar van verdrinken in de zoogenoemde dorpsvate te Vlake, het gemeentebestuur van Schore.

Eindelijk werden de gemeenten Dreischor en Schoondijke bezocht, ter zake van plannen voor den aanleg van nieuwe scholen, Clinge wegens aldaar plaats grijpende onwettige uitoefening der verloskunst.

Utrecht. De meeste gemeenten der provincie Utrecht werden door den adjunct-inspecteur bezocht. Omtrent zijne bevinding deelt hij in hoofdzaak het volgende mede:

Kockengen. Nogmaals werd aangedrongen op het dempen der afschuwelijke moddersloot, die zich door de kleine kom der gemeente Kockengen heen kronkelt. Ofschoon het gemeentebestuur en vooral de burgemeester van de noodzakelijkheid van demping overtuigd waren, bleef de toestand onveranderd. In Maart gaven Gedeputeerde Staten bevel tot sluiting van de algemeene burgerlijke en van de Roomsch-katholieke begraafplaats, binnen de kom der gemeente gelegen, als schadelijk voor de volksgezondheid. Het gemeentebestuur en het Roomsch-katholiek kerkbestuur kwamen van dit besluit in hooger beroep. Beide bezwaarschriften werden in handen gesteld van den adjunct-inspecteur, die adviseerde tot handhaving van het bevel tot sluiting.

Loosdrecht. Aan het gemeentebestuur van Loosdrecht, werd in overweging gegeven, openbare regenbakken bij de twee kerkgebouwen te doen metselen, even als met goed gevolg te Abcoude Proostdij en te Mijdrecht is geschied, ten einde in de behoefte aan zuiver drinkwater te voorzien. Ook werd betere inrigting der aan de slootkanten geplaatste privaten aanbevolen. Het gemeentebestuur gaf echter ten antwoord, dat het bouwen van regenbakken niet baten zal, daar de beide kerken een uur gaans van elkander verwijderd zijn. In Oud-Loosdrecht is bovendien overvloed van zoetwater, en niemand zou vijf minuten ver gaan om

regenwater te halen. In Nieuw-Loosdrecht is, zoover bekend is, bij iedere woning eene welwaterpomp. Op verbetering der privaten zou toegezien worden. De adjunct-inspecteur achtte deze argumenten weinig afdoende, en wendde zich tot Gedeputeerde Staten. Juist omdat beide zoo ver van elkander verwijderd zijn, had hij het maken van *twee* regenbakken aanbevolen. Het zoetewater te Oud-Loosdrecht is onzuiver en bij het heerschen van Aziatische cholera schadelijk polderwater. Loosdrecht heeft in 1866 betrekkelijk veel van die ziekte te lijden gehad. Het welwater te Nieuw-Loosdrecht is niets dan polderwater, geel van kleur, door veenachtige zelfstandigheden verontreinigd en dus zeer onzuiver. Dat de ingezetenen niet de moeite zoude nemen regenwater te halen als het te verkrijgen is, werd door den inspecteur betwijfeld. Toen in 1866 dat water verkrijgbaar werd gesteld, heeft men die moeite wel genomen.

Het lokaal van de openbare lagere school te Oud-Loosdrecht, voor weinige jaren nieuw gebouwd, is slecht geventileerd. De adjunct-inspecteur vestigde daarop de aandacht van den inspecteur van het lager onderwijs, tijdelijk schoolopziener in het 2de district. Van dezen ontving hij inzage van een schrijven van den architect, die met den bouw belast is geweest, met wiens inzigten omtrent ventilatie de adjunct-inspecteur zich geenszins vereenigen kon. Hij acht het raadzaam, dat plannen voor het bouwen van schoollokalen niet worden uitgevoerd, dan nadat daarover de inspecteur van het lager onderwijs en de geneeskundige ambtenaar gehoord zijn. Fouten, die later niet dan moeijelijk en met groote kosten hersteld kunnen worden, zouden dan vermeden kunnen worden.

Toen het gemeentebestuur niet slaagde in het bekomen van een terrein voor den aanleg eener nieuwe begraafplaats, gaf de adjunct-inspecteur na onderzoek te kennen dat de bestaande begraafplaats behouden kon blijven, indien zij vergroot, de daaraan grenzende sloot gedempt, eene waterleiding verlegd en eene digte haag geplant werd. **Lopik.**

Het nieuwe schoolgebouw te Blaauw-Kapel, gemeente Maartensdijk, gaat aan hetzelfde euvel mank als dat te Oud-Loosdrecht. Ook de privaten lieten te wenschen over. Aan het gemeentebestuur werd verbetering aanbevolen. **Maartensdijk.**

Op den slechten toestand van het gebouw der openbare lagere school te Maartensdijk was het gemeentebestuur meermalen gewezen, ook door het schooltoezigt. Aan den aandrang tot verbetering werd in dit jaar gevolg gegeven.

In het Verslag over 1871 is, op blz. 249, het plan van het gemeentebestuur tot verbetering van de openbare reinheid medegedeeld. In dit jaar ging men ijverig voort met het dempen van modderpoelen; de wijze van demping, met modder uit de ringgracht, acht de adjunct-inspecteur minder doeltreffend. Hij gaf den raad dat men zorgen zou met het dempen vóór den zomer gereed te zijn en gaf in overweging de gedempte terreinen met eene laag houtskool, asch, turfmolm of tuinaarde te be- **Montfoort.**

dekken. Bij zijn bezoek in Junij vond hij de beruchte stinksloot „de Lieve Vrouwengracht" gedempt. De omwonende ingezetenen verheugden zich over deze belangrijke verbetering. De adjunct-inspecteur beval het gemeentebestuur met aandrang aan op den ingeslagen weg voort te gaan, en wees de punten aan, die in de eerste plaats verbetering vorderden.

Mijdrecht.

In den loop van het jaar werd alles voorbereid tot de droogmaking der zoogenaamde niet-geoctroijeerde veenplassen in de Ronde veenen en den Noorde-Zuiderpolder te Mijdrecht, waardoor met inbegrip van de nieuw aan te leggen ringdijken omstreeks 2300 hectaren vruchtbaar land in die gemeente en in Abcoude-Proostdij, Wilnis en Vinkeveen gewonnen zullen worden. Deze droogmaking was een der redenen waarom de adjunct-inspecteur te Wilnis en te Vinkeveen het metselen van regenbakken had aangeraden. Na het sluiten toch van den ringdijk zal het polderwater uit den aard der zaak nog onzuiverder worden dan het thans is.

Te Mijdrecht heeft zich een Noordhollandsche boer gevestigd, die de faecale stoffen uit beerputten en tonnen opkoopt ter bemesting zijner landerijen en daarbij veel sulphas ferrosus gebruikt, met uitnemende uitkomsten. De faecaliën worden daardoor sneller en geregelder dan vroeger uit de gemeente verwijderd.

Renswoude

Het lokaal van de openbare lagere school te Renswoude vond de adjunct-inspecteur in Januarij zeer overbevolkt. Het heeft eene oppervlakte van 70.67 M² en een inhoud van 262½ M³. Behalve de schoolmeubelen en eene groote kolomkagchel bevonden zich in dat lokaal de onderwijzer en 123 kinderen; voor elk kind was dus eene oppervlakte van slechts 0.57 M². en eene ruimte van 2.134 M³. beschikbaar. Deur en vensters waren gesloten. Het eenige middel dat tot luchtverversching gebezigd werd bestond in een luchtkokertje van ongeveer 0.40 M². in de zoldering. De kagchel werd niet gestookt, ook omdat zij zóó digt bij eenige kinderen stond, die niet verplaatst konden worden. Eenige kleedingstukken, in het lokaal opgehangen, droegen bij tot het luchtbederf dat een hoogen graad had bereikt. Het lokaal kon tusschen de schooltijden niet gelucht worden, omdat een zestigtal kinderen, wegens den grooten afstand van hunne woningen, overbleven. In dat lokaal wordt ook 2 uren avondschool gehouden. Deze toestand gaf den adjunct-inspecteur aanleiding den schoolopziener sluiting van dat lokaal aan te bevelen, ten ware het maximum der op hetzelfde tijdstip toegelaten kinderen op 88 wierd bepaald.

Veenendaal.

De slechte ventilatie in de beide stoomkatoenspinnerijen en weverijen te Veenendaal (zie Verslag over 1871, blz. 253), bleef, naar de adjunct-inspecteur meent, onveranderd. Eene dier inrigtingen ging in andere handen over.

Eene bijzondere school werd niet zonder gebreken bevonden; sommige privaten verspreiden stank in het schoollokaal; naast de school liep eene moddergoot, die als urinoir gebruikt werd; bij de achterdeur van een der lokalen lag een groote mesthoop bij een varkenshok; de bovenklee-

deren en hoofddeksels van de kinderen hingen in de school. Op deze gebreken werd de aandacht van het schooltoezigt gevestigd,

Na het overlijden van den burgemeester van Vinkeveen, wendde de adjunct-inspecteur zich tot Gedeputeerde Staten om de aandacht van dat collegie te vestigen op de noodzakelijkheid dat voor zuiver drinkwater gezorgd worde, hetgeen door het maken van regenbakken bij de kerkgebouwen kon geschieden en het plaatsen van goede filtra op sommige meer afgelegen punten. Ook de waterverversching liet te wenschen over. Verbetering ware aan te brengen door duikers in den openbaren weg tusschen de vaarten en slooten ten Z.-W. en N.-O. te leggen. Demping van blinde en overtollige slooten ware raadzaam. Ook wees hij op de noodzakelijkheid van betere handhaving van de voorschriften eener plaatselijke verordening. Vinkeveen.

Daarop werd door eene commissie uit het collegie van Gedeputeerde Staten een onderzoek in loco ingesteld. Dit had een gewenscht gevolg. Veel is reeds verbeterd, tot het leggen van duikers, het metselen van een regenbak en het plaatsen van filtra is besloten.

Omtrent noodige verbetering van een riool en van de privaten van het gebouw der openbare lagere school te Vinkeveen, wendde de adjunct-inspecteur zich, in overleg met den schoolopziener, tot het gemeentebestuur.

Het gemeentebestuur van Werkhoven werd bij vernieuwing opmerkzaam gemaakt op den onreinen toestand van een erf en daarop geplaatst bouwvallig algemeen privaat in een steegje op het kerkplein, doch zonder gevolg. Werkhoven

Het metselen van een grooten regenbak te Wilnis is mislukt, maar zal in 1873 op nieuw beproefd worden. Wilnis

De verzameling en afvoer van faecale stoffen geschiedt te Utrecht, niettegenstaande herhaalde vertoogen van den adjunct-inspecteur, steeds op de oude gebrekkige wijze. Men gaat voort zoogenaamd waterdigte secreetputten te metselen en doet dit zelfs onder de huizen. Het gemeentebestuur weigert volstandig vergunning om een privaatput onder den openbaren weg te leggen. Waar nu buiten de fundering van een huis geen ruimte daarvoor is, wordt de bouwmeester gedwongen den beerput daar binnen te doen metselen. De nieuwe woning wordt daardoor voor altijd tot een ongezond verblijf. Zeer dikwijls is de ondergrondsbouw van nieuwe woonhuizen te Utrecht uit een sanitair oogpunt ten hoogste af te keuren, hetgeen in het breede door hem wordt aangetoond; straffeloos wordt daarbij de plaatselijke verordening op het bouwen en sloopen overtreden. Ook keurt hij zeer de wijze af, waarop vaak de regenbakken gebouwd worden. Uit den regenbak wordt een overloop gemaakt, die noodig is ten einde het barsten van den bak bij overvloedige regens te verhoeden. Die overloop nu is in regtstreeksche gemeenschap met het riool, zonder de minste stankafsluiting. Utrecht.

Ook gebeurt het bij het bouwen van nieuwe huizen niet zelden dat de

oude, vuile ondergrond niet tot eene voldoende diepte wordt uitgegraven en door zuiver zand vervangen. De op het oog fraaije huizen, waaraan deze gebreken kleven, zullen, naar het oordeel van den adjunct-inspecteur, na verloop van weinige jaren hoogst gevaarlijk worden voor de gezondheid van hare bewoners.

Het gemeentebestuur erkent de noodzakelijkheid van herziening van de aangehaalde verordening op het bouwen en sloopen, en heeft daartoe eene poging gedaan die echter is afgestuit op een afkeurend advies van de commissie voor de strafverordeningen.

In andere opzigten werd te Utrecht veel gedaan tot verbetering der volksgezondheid; aan het verschaffen van goed drinkwater in openbare pompen werd veel zorg besteed en met het doorgraven van plantsoenheuvels werd voortgegaan; maar zoolang men blijft voortgaan met de verontreiniging van den bodem en van de openbare wateren, kan er van afdoende sanitaire verbetering geen spraak zijn. De slagterijen laten straffeloos door het bloederige schrobwater en den afval bodem en wateren verontreinigen. Slagterijen worden soms met vergunning van het gemeentebestuur, die daarover alleen de politie hoort, gevestigd in de meest ongeschikte lokalen. De adjunct-inspecteur gaf daarom het gemeentebestuur in overweging voortaan ook de stedelijke gezondheidscommissie of de commissie van toezigt op het vee en vleesch, of hem, adjunct-inspecteur, te hooren op verzoeken om vergunning tot het oprigten eener slagterij. Hij deed dit naar aanleiding van de opening eener slagterij die tot de ergerlijkste verontreiniging van de publieke straat en van het water in de Oude Gracht aanleiding gaf. Het antwoord luidde, dat niet gebleken was dat door den bedoelden slagter gehandeld werd in strijd met de bestaande verordeningen, maar dat hij toch ernstig aangemaand was, zich aan die voorschriften te houden. De adjunct-inspecteur vermoedt, dat nu voortaan des nachts geschieden zal, wat vroeger ongestoord bij dag plaats vond. Later werd vergunning gegeven tot oprigting eener paardenslagterij, zonder dat iemand anders gehoord was dan een keurmeester van vleesch, de directeur der gemeentewerken en de hoofdcommissaris van politie. De adjunct-inspecteur vond die slagterij in een ellendig huisje in de digt bevolkte Jeneverpoort, met een klein vertrekje, waarvan de vloer uit gebarsten en vergruisde vloerbakken of tegels bestaat, en met een even slecht bestraat achterplaatsje, waar hoogstens één paard liggen kan, en slechts een paar kleine hoeken tot het bergen van afval overblijven. Hij wendde zich daarop tot burgemeester en wethouders, die antwoordden, dat zij de vestiging eener door velen gewenschte paardenslagterij niet hadden willen tegenwerken, maar toch gemeend hadden de gezondheidscommissie te moeten hooren, die de slagtplaats in *goeden* staat van orde en *zindelijkheid* heeft aangetroffen en geen bedenking had tegen de bestendiging der inrigting; *alleen* oordeelde zij het wenschelijk, dat in de slagtplaats een vloer werd gelegd van metselspecie, hetgeen dan ook aan den paardenslagter gelast is.

Nog rigtte de adjunct-inspecteur opmerkingen tot het gemeentebestuur over het te vroeg bewonen van nieuw gebouwde huisjes door personen, wier woningen in de Zonsteeg ten behoeve van den Oosterspoorweg

afgebroken moesten worden, en over den slechten toestand der privaten enz., in particuliere woningen.

Verscheidene gemeenten van Friesland werden door den adjunct-inspecteur bezocht, enkele ten einde op nieuw eene begraafplaats te onderzoeken. Omtrent 72 vroeger reeds bezochte begraafplaatsen werd door Gedeputeerde Staten zijn advies gevraagd, alsmede omtrent sommige schoollokalen. Friesland.

In het algemeen vond hij bij zijne bezoeken vooruitgang en een toenemend streven bij de gemeentebesturen om uit eigen beweging schadelijke toestanden te verbeteren, zoo als bijv. slooten en grachten te slatten (Leeuwarden), kwalijkriekende grachten te dempen en te rioleren, waardoor zij in breede straten veranderd werden (Harlingen), aschbelten te verplaatsen buiten de kom der gemeente (Franeker), verbetering te brengen in de verzameling van faecale stoffen, uitlozing in het water te verbieden, in de behoefte aan zuiver drinkwater te voorzien; een en ander niet slechts in groote gemeenten, maar ook in kleinere plattelands gemeenten.

Met den eerstaanwezenden officier van gezondheid te Leeuwarden, bezocht de adjunct-inspecteur de strafgevangenis en bragt daarover, zoo als in eene andere paragraaf blijken zal, advies uit. Strafgevangenis te Leeuwarden.

De inrigting van slagterijen en bergplaatsen van vleesch, werd door den adjunct-inspecteur en door verschillende leden en plaatsvervangende en corresponderende leden van den geneeskundigen raad nagegaan. De uitkomsten van dat onderzoek komen hoofdzakelijk op het volgende neder: Slagterijen.

Gemeenschappelijke slagthuizen, abattoirs, worden in Friesland nergens gevonden. Volgens den adjunct-inspecteur zou zoodanige inrigting zelfs voor Leeuwarden te kostbaar zijn en den prijs van het vleesch doen stijgen. Bovendien verzet zich daartegen het plaatselijk gebruik, dat er op Vrijdag, den voornaamsten marktdag, eene vleeschmarkt gehouden wordt, waarop het vleesch van kalveren, runderen, schapen en varkens, grootendeels door slagters, buiten de gemeente wonende, aangevoerd, pondsgewijs te koop wordt geboden. Vóór den verkoop wordt het gekeurd door keurmeesters, die ook in verscheidene andere gemeenten van Friesland bestaan.

De slagterijen in Friesland zijn in drie soorten te onderscheiden:

1°. die, waar de slagtplaats en de verkoopplaats van vleesch in hetzelfde lokaal zijn vereenigd;

2°. die, waar de slagterij en de verkoopplaats van vleesch in van elkander afgescheidene lokalen in hetzelfde huis zich bevinden;

3°. die, waar de slagterij zich in een ander huis bevindt dan de verkoopplaats van vleesch;

4°. ook zijn er waar bij goed weder, de straat de slagtplaats is.

De 2de en 3de soort verdienen uit den aard der zaak de voorkeur. De verkoopplaatsen zijn daar meest luchtig, goed verlicht en niet aan de zon blootgesteld. In meer bevolkte plaatsen, in de voormalige steden en grootere dorpen is deze inrigting regel. In de achterbuurten vindt men, wegens gebrek aan ruimte, meestal de inrigting sub 1°. of 4°. aangewezen.

In de goed ingerigte slagtplaatsen is de vloer meestal van harden niet gladden steen en bestaat uit een in kalk en cement gemetselde, goed ingevoegde vlakke steenen oppervlakte, meestal van harde gele klinkers op hun kant geplaatst. Doorgaans helt de vloer naar ééne zijde af naar eene holte, die zich in eene der hoeken bevindt. Deze holte staat in verband met een riool, waardoor het spoel- en bloedwater in het water wordt geloosd. Zelden is het slechts een verzamelplaats voor water, die geledigd wordt. Deze vloeren zijn in den regel zindelijk en de wanden van de slagtplaats goed gewit of met tegels belegd, soms langs den onderwand, ter hoogte van 7 à 8 decimeter, met koolteer bestreken. De slagtplaatsen der 1ste soort zijn niet zoo zindelijk; men vergenoegt zich met af- en uitspoelen.

Niet altijd is bij de slagtplaatsen der 2de en 3de soort de stalling van het slagtvee in een afzonderlijk lokaal. Waar dit niet het geval is, heeft de uitwaseming van de faecalien, urine, muf stroo, uitstralende dierlijke warmte, geen gunstigen invloed op het in dien atmospheer bewaard wordend vleesch. Bij slagtplaatsen der 1ste soort ontbreekt de elegenheid tot stalling bijna geheel.

Soms vindt men op het erf achter het slagthuis eene mestvaalt, op eene plaats, die voor verzameling van mest niet behoorlijk is ingerigt. Is de bodem, waarop die mestvaalt ligt, niet van steen en kalk in cement aangelegd, of is er niet een dikke laag leem onder eene in zand gelegde steenenvloer aangebragt, of eindelijk, is de bodem der mestvaalt niet bevloerd, dan wordt, zoo als van zelf spreekt, de grond in niet geringe mate verontreinigd en daarmede tevens het water van omliggende putten en niet zuiver digte regenbakken. Zulke niet voor mestvaalt ingerigte plaatsen worden vooral bij slagterijen van de 1ste soort gevonden.

Sedert de slagters voordeel vinden in het opvangen en verkoopen van al het bloed, sedert het aantal penserijen is toegenomen en de darmen tot allerlei doeleinden gebruikt worden, is de toestand der slagterijen, wat reinheid betreft, verbeterd. De penserijen zelven veroorzaken voor de omwonenden echter veel ongerief door de rottende uitwasemingen die zij verspreiden.

Overijssel.
Fabrieken in Twenthe.

Eenige fabrieken — weverijen en spinnerijen, — in Twenthe zijn ook dit jaar bezocht. De uitkomsten waren aan die van de bezoeken ten vorigen jare gelijk. Dit is ook vrij natuurlijk, daar de meeste dergelijke fabrieken in Twenthe, wat den duur van haar bestaan betreft, niet zooveel van elkander verschillen. Onder den naam van *anti-septique* wordt, gelijk den inspecteur berigt werd, in de sterkerijen der garens eene oplossing van chloorzink gebezigd, om de geweven stoffen van schimmel te beveiligen, misschien ook als middel om de garens meer

pap te doen opnemen. Dit zou 't meest het geval zijn bij de katoenen stoffen, die tot uitvoer bestemd zijn, de zoogenaamde drillings. De vraag is, of er niet in het van het kettingsterksel afkomstige fijne witte stof, dat als een nevel de weverijen vervult, en daar op alles nederslaat, zooveel chloorzink kan voorhanden zijn, dat de inademing er van òf spoedig, òf op den langen duur, nadeelig op de gezondheid der werklieden kon werken. De inspecteur heeft derhalve opgaven gevraagd van de fabrieken, waarin chloorzink gebruikt wordt en monsters van het bovenbedoelde witte stof.

Te Borne worden, behalve in het algemeen onzindelijkheid der straten, een zeer groot aantal mestvaalten langs den openbaren weg vóór de huizen waargenomen, en dat wel niettegenstaande eene verordening zulks verbiedt. De burgemeester daarop opmerkzaam gemaakt, gaf ten antwoord dat de handhaving dier verordening eene onmogelijkheid was, omdat in eene landbouwende gemeente als Borne het houden van mestvaalten iets onvermijdelijks is, en de beperkte ruimte der meeste erven verbood die ergens anders te plaatsen. Borne is trouwens niet de eenige plaats in Overijssel, waar de bedoelde toestand wordt waargenomen; in meest alle kleinere plaatsen, waar de landbouw den hoofdtak van bestaan uitmaakt, vindt men dien terug. Het verzamelen van mest is voor den Overijsselschen landbouwer eene levenskwestie, terwijl het van hem niet kan gevorderd worden, dat hij zijne mestverzameling tot op grooten afstand van zijn stal en woning verlegge. Des te meer aandacht zou, gelijk reeds in het verslag van het vorig jaar is gezegd, aan de inrigting der mestvaalten moeten gewijd worden. Borne.

Te Deventer blijft de binnengracht steeds een groot bezwaar. Aan de binnenzijde der vestingwerken loopende, omgeeft zij de stad aan de landzijde bijna geheel, en het water daarin is steeds zeer onrein, soms stinkende, doordien allerlei vuil en fabriekwater daarin komen. Te erger is dit, omdat de uitlozing der gracht in den IJssel bovenstrooms plaats heeft, en alzoo het water dier rivier, dat de stad voorbijstroomt, en dat des benedenstrooms gelegen haven daardoor verontreinigd wordt. Meermalen is geklaagd over de vele bekrompene en in elk opzigt slechte arbeiderswoningen, veelal gelegen in naauwe stegen en sloppen, wier verwijdering dringend geëischt wordt. Die toestand blijft, niettegenstaande van tijd tot tijd eenige dier woningen worden afgekeurd en ontruimd, toch nog steeds voortduren. Hij wordt verergerd door de vele mestverzamelingen, die men op een groot aantal erven in de bedoelde buurten aantreft. Het gemeentebestuur is niet onwillig om in dit alles verbetering te brengen. Gedeeltelijk wordt het echter daarin belemmerd door de vestingwerken, gedeeltelijk ook door andere oorzaken, waaronder, wat de arbeiderswoningen aanbelangt, de onvermijdelijke overbevolking der betere woningen, wanneer de slechtere moeten worden ontruimd, indien de aanbouw van nieuwe woningen met de ontruiming der afgekeurden niet gelijken tred houdt. Tijdens de laatste pokkenepidemie heeft men in den tuin van het ziekenhuis of St. Geertruidengasthuis twee barakken gebouwd tot verpleging van poklijders, en later Deventer.

van lijders aan andere voorkomende besmettelijke ziekten. Die barakken zelven zijn goed ingerigt, doch de plaatsing is af te keuren, aangezien zij tusschen twee bijzondere woningen, die twee zijden van den tuin begrenzen, als 't ware ingeklemd zijn, zoodat de privaten der barakken zich bevinden op 2 M. afstands van het eene en op 0.5 M. afstands van het andere huis. Tegen die plaatsing is door den inspecteur een vertoog ingeleverd.

Hengelo.

Te Hengelo werd de aandacht des inspecteurs gevestigd op eene soort van kolk, gelegen bij de Nieuwstraat, en dienende tot verzamelplaats van allerlei onreinheden, die daarin worden geworpen door de in de nabijheid wonende ingezetenen. Tijdens het bezoek heerschte in den omtrek van dien kolk eene buurt-epidemie van typhus. De inspecteur vond den burgemeester bereid dien kolk te doen dempen, waarmede dan ook dadelijk een begin werd gemaakt. Aan het einde des jaars was die demping evenwel op verre na nog niet voltooid.

Holten.

De school te Holten werd door den inspecteur in oogenschouw genomen. Zij is bekrompen, ondoelmatig ingerigt, zonder ventilatie, terwijl de plaatsing van sommige vensters verkeerd is. De privaten zijn slecht en stinkend. Het voorstel tot het bouwen van eene nieuw school, door den schoolopziener gedaan, werd dan ook door den inspecteur ondersteund.

Kampen.

Te Kampen laat de zindelijkheid der langs de huizen loopende onoverdekte goten veel te wenschen over; zelfs in de hoofdstraten is dit vaak het geval, waar, wanneer de zon op de goten schijnt, het openzetten der vensters veelal door den stank verhinderd wordt. In de mindere buurten ziet het er nog slechter uit; daar vindt men niet zelden de straat met plassen vuil water overdekt, dat wegens de verstopping der goten niet kan afvloeijen. In enkele straten heeft men breede en ondiepe straatgoten aangelegd, die in verband staan met riolen; deze voldoen veel beter dan de gewone naauwe en diepe, en dus moeijelijk te reinigen goten zonder riolen.

Werd in het vorig verslag gemeld dat er uitzigt bestond op de vervanging der thans hoogst gebrekkige straatreiniging door eene betere, thans moet gemeld worden dat die gebrekkige toestand naar alle aanzien voorloopig zal blijven bestaan. Ten gevolge toch van een verschil van gevoelen tusschen de leden van den raad omtrent de wijze van aanbesteding der stadsreiniging, behaalde de meening, dat die reiniging in de allereerste plaats voor de stad finantieel productief moest worden gemaakt, de overhand, werd een reeds opgemaakt contract verworpen en eene nieuwe commissie benoemd, om aangaande deze zaak een voorstel te doen. De eenige goede zijde van het hierdoor onvermijdelijk geworden uitstel is, dat hierdoor de gelegenheid geboren wordt om over meer ingrijpende verbeteringen te beraadslagen, bijv. over de invoering van een met de eischen der gezondheidsleer overeenkomstigen afvoer van faecale stoffen. Wat de in het vorig Verslag vermelde spuisloot aanbelangt, zoo is de toestand daarvan nog steeds dezelfde. Ook

de talrijke, meest aan veehouders toebehoorende mestverzamelingen, zijn nog niet verminderd, en het uitzigt op eene verplaatsing der veehouders naar buiten, wanneer eenmaal de westelijke omtrek der stad voor zeewater zal beveiligd zijn, schijnt nog ver in het verschiet te liggen. Ten aanzien van het drinkwater moet naar vorige verslagen verwezen worden; hier zij slechts opgemerkt, dat bij wijze van proefneming in eene der stadspompen, die minder goed water gaf, een filter geplaatst is, 't geen aanvankelijk vrij wel voldoet, en dat de openbare gezondheidscommissie een voorstel aan den gemeenteraad heeft ingediend, strekkende om water uit den IJssel in een bassin boven de stad in te laten, het daarin chemisch te zuiveren, en het dan, na bezonken en in een tweede bassin gelaten te zijn, op te pompen en door buizen in de stad te leiden. De verbouwing en vergrooting van het ziekenhuis, in het verslag over 1870 aangekondigd, is in 1872 nagenoeg tot stand gekomen; de nieuw aangebouwde gedeelten zouden in Maart of April van het volgend jaar in gebruik worden gesteld, terwijl wat van het oude ziekenhuis is blijven bestaan, na eenige verbeteringen, uitsluitend dienen zal tot het opnemen van lijders aan besmettelijke ziekten.

Te Steenwijk werd o. a. het Israëlitisch badhuis bezocht, dat zich in treurigen toestand bevindt. In een hok, overdekt met een ondigt, togtig pannendak, bevindt zich een in den grond gemetseld bad, waaruit het water niet kan wegloopen, zoodat het slechts van tijd tot tijd uitgeschept wordt, nadat meer dan één persoon *hetzelfde* water tot *reinigings*-bad gebruikt heeft. Het Israëlitisch kerkbestuur schijnt niet bij magte voor eene betere inrigting te zorgen, en zal trachten daarvoor van elders ondersteuning te verkrijgen. **Steenwijk.**

In de reiniging der straten en goten te Zwolle is veel verbetering gekomen, vooral sedert de gemeente de stadsreiniging onder eigen beheer heeft genomen. Hier en daar in de voorsteden laat de reinheid nog wel wat te wenschen over. Eene sloot langs de lijnbaan op de Molenstraat, die gedeeltelijk gedempt is, veroorzaakt door den stank, dien zij verspreidt, aan de bewoners der huizen, die in den omtrek gelegen zijn, veel last. Door den inspecteur is die sloot in oogenschouw genomen en met den burgemeester daarover geraadpleegd. Het gemeentebestuur is zeer genegen het ongerief, dat die sloot veroorzaakt, uit den weg te ruimen, maar er bestaan daartegen tot dusver zwarigheden, voortspruitende uit het eigendomsregt van eenige ingezetenen, voor wie de bedoelde sloot de eenige scheiding van den publieken weg uitmaakt. Twee riolen, vroeger geheel of gedeeltelijk opene wateren, de groote en kleine A, die in verband staan met eene vuilophooping in de Speule, verwekken soms veel stank en schijnen op zekere plaats reeds aanleiding tot het ontstaan van typhus te hebben gegeven. Het plan bestaat echter om ook hiertegen voorzieningen te treffen. Ook te Zwolle zijn onder de woningen der armenklasse velen, die verdienden afgekeurd te worden, indien zij slechts ruimschoots door andere konden worden vervangen; de vermeerdering der arbeidende bevolking, door de plaatsing te Zwolle van de ateliers der Maatschappij tot exploitatie **Zwolle.**

der Staatsspoorwegen, heeft in dit opzigt de zaak niet beter gemaakt. Uit het oogpunt der volksvoeding verdient opmerking, dat een dit jaar hier opgerigte volksgaarkeuken aanvankelijk goed schijnt te voldoen. Nam de gemeente in het vorig jaar negen door de gezondheidscommissie van wege het Departement Zwolle der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen haar aangeboden Nortonputten over, in 1872 heeft zulks niet verder plaats gehad. Op een goed ziekenhuis bestaat voor alsnog weinig uitzigt.

Enschedé.

Aan de plannen tot verbetering der typhusbuurt te Enschede, waarvan op blz. 319 van het Verslag over 1871 melding werd gemaakt, is nog geen het minste gevolg gegeven.

Andere gemeenten.

Behalve de genoemde, zijn nog verscheiden gemeenten bezocht. De toestanden aldaar, voor zoover zij alle tot de landbouwende gemeenten behooren, komen zeer met elkander overeen. Overal vindt men in meer of mindere mate die toestanden terug, waarop reeds in het vorig verslag in het algemeen gewezen is: ondoelmatig aangelegde mestverzamelingen, gebrekkige water- en vuilafvoer, slechte inrigting en bouw van vele arbeiderswoningen; — in onderscheidene slecht drinkwater.

Groningen.

In het vorige jaar werden, even als vroeger, onderscheidene plaatsen in de provincie door den inspecteur onderzocht. Over het geheel echter moest hierbij opgemerkt worden, dat de aard en de inrigting der gemeenten in deze provincie medebrengen, dat er in den regel in zóóverre minder aanleiding bestaat voor zulk onderzoek naar de gesteldheid van de gemeenten, als men, op zeer geringe uitzonderingen na, alleen te doen heeft met dorpen en onderdeelen van dorpen. En nu is het algemeen bekend, dat uit den aard der zaak hoofdzakelijk de steden en de stadjes uit het hygienische oogpunt de meeste aanleiding geven tot opmerkingen in dat opzigt en de grootste behoefte hebben aan verbetering. In de provincie Groningen kunnen in den genoemden hygienischen zin als steden of stadjes naauwelijks andere gemeenten in aanmerking komen dan de hoofdplaats, Winschoten (de kom der gemeente, of het voormalige vlek), de eigenlijke kom der gemeente Appingedam, de vesting Delfzijl en de kom der gemeente Nieuwe Schans (de voormalige vesting). Overigens zijn er niet dan dorpen, gehuchten, buurtschappen enz., met eene in den regel betrekkelijk weinig digte bevolking over betrekkelijk ruime terreinen verspreid.

Ontegenzeggelijk laat ook op het eigenlijke platteland de publieke zindelijkheid, bij het bedoelde onderzoek de hoofdzaak, hier en daar te wenschen over. Maar dat komt in den regel niet in vergelijking bij hetgeen steden en stadjes bij het onderzoek plegen op te leveren. Vergeleken nu met hetgeen zijne ondervinding hem te dezen aanzien elders heeft geleerd, durft de inspecteur gerustelijk verklaren, dat men in geene der boven bij name genoemde 5 plaatsen in de provincie Groningen, zelfs in de verte niet die ophoopingen van vuil, dat aantal mestverzamelingen, noch ook die vervuilde grachten, slooten of andere afwateringen zal aantreffen, waarover zoo teregt elders geklaagd wordt.

Intusschen, — en dit is uit de vorige verslagen meer dan eens gebleken, — is het er verre af, dat o. a. de hoofdplaats ten aanzien der publieke reinheid in den gewenschten staat zou verkeeren. Integendeel: eene opzettelijke opname van de gansche stad met betrekking tot dit gewigtig deel der geneeskundige politie heeft doen zien, dat ook dáár nog zeer veel te verbeteren valt en dat het te wenschen is, dat de mededeeling van de uitkomsten van dat naauwkeurig onderzoek aan het bestuur der gemeente, de vereischte verbeteringen zal ten gevolge hebben; eene wensch, die met oog op sommige bepalingen der wet van 4 December 1872, tot het beteugelen van epidemisch-contagieuse ziekten, meer kans heeft op vervulling, dan tot dusverre ooit mogelijk is geweest, omdat *nu* de mogelijkheid bestaat, mestverzamelingen te doen opruimen ook waar zij — gelijk maar al te vaak het geval is — op *particulier terrein* zich bevinden, waar de gemeenteverordening op dat stuk ze meestal niet kon bereiken.

In Winschoten is, — voor zoover den inspecteur is gebleken, — nog geene verandering gekomen in den staat van het kanaal in die gemeente, waarover in het vorig verslag uitvoerig werd gehandeld.

In den loop des jaars werden nog enkele begraafplaatsen bezocht of weder bezocht; hier en daar eenige fabrieken in oogenschouw genomen, zonder dat die echter aanleiding gaven tot verdere bemoeijingen van wege het geneeskundig staatstoezigt, dan voor zoover 't het afvalwater betreft, dat door sommige van die fabrieken, — met name de aardappelenmeelfabrieken, — in openbare wateren wordt geloosd. Het moet dan ook herinnerd worden, dat in de provincie Groningen zeer weinig fabrieken gevonden worden, die met het oog op de gezondheidsbelangen der daarin arbeidende personen, bijzondere zorg of bijzonder toezigt noodig maken. Behalve de genoemde fabrieken, die aardappelen verwerken, geven de industrieële ondernemingen op groote schaal, de eigenlijke fabriek-inrigtingen, ook met betrekking tot het bederven van lucht en water in hare omgeving, naauwelijks ergens aanleiding tot klagten of tot een dien ten gevolge ingesteld onderzoek.

Anders is het gesteld ten aanzien van de kleine inrigtingen, industrieën (fabrieken en trafieken) op kleine schaal, die in of bij gewone huizen worden gedreven. Deze geven voortdurend aanleiding tot nu eens gegronde, en dan eens ongegronde klagten van buren en tot een onderzoek van de zijde van het geneeskundig staatstoezigt, ten gevolge van die klagten bij provinciale- of gemeentebesturen.

Daaromtrent blijkt telken jare het noodige in het hoofdstuk: „*Handelingen ter bevordering der volksgezondheid*".

Het voorkomen van de pokziekte gaf hier en daar aanleiding tot het bezoeken van gemeenten, ten einde met de gemeentebesturen in mondeling overleg te treden.

Uit den aard der zaak gaf de hoofdplaats de meeste gelegenheid en aanleiding tot locale nasporingen en bemoeijingen. De volgende onderwerpen moeten hier in dit opzigt worden genoemd:

de groote behoefte aan beter drinkwater, die aldaar bepaaldelijk ten aanzien van de publieke gelegenheden (putten enz.) bestaat en het daarmede zamenhangende plan, om daarin door eene waterleiding of op

andere wijze afdoende te voorzien; — het gemis van eene behoorlijke bad- en zweminrigting, in verband met de plannen bij de *Vereeniging tot bevordering van de Volksgezondheid* aldaar, om daarin voorziening te treffen; — de behoefte aan een behoorlijk ziekenhuis, ook met het oog op de daaromtrent sedert lang gevoerde voorloopige onderhandelingen; — de staat der publieke zindelijkheid, zoowel buiten als binnen, de vestingwallen, in welk opzigt de geheele gemeente naauwkeurig werd onderzocht en de noodige bijzonderheden te boek gesteld; — de wenschelijkheid, om tijdens de heete dagen van 1872 de spuijing van het Boterdiep zooveel mogelijk te doen plaats hebben en de straten der stad, en met name die in de achterbuurten, door middel van brandspuiten van tijd tot tijd te doen besproeijen, vermits het door de gewone sproeiwagens over de straten verspreide water binnen weinige minuten weder verdampt, in welke beide zaken van wege het gemeentebestuur werd voorzien.

Drenthe.
School te Gasselte.

De school te Gasselte werd bevonden alles behalve te beantwoorden aan de vereischten eener goede school. Zij is te klein voor het aantal schoolgaande kinderen; ventilatie ontbreekt, alsmede eene plaats tot berging van kleedingstukken; de vloer is van steen zonder houten gangpaden; er is slechts één privaat, geheel buiten het gezigt des onderwijzers. De vensters zijn uitermate slecht geplaatst, zoodat de borden telkens verplaatst of met krijt op deuren en kasten moet worden geschreven, omdat van het geschrevene op de borden aan den leerwand, wegens het van voren invallend licht, niettegenstaande alle inspanning der oogen, niets te bespeuren is.

Meppel.

Te Meppel bleven de antihygieinische toestanden, waarop reeds zoo dikwijls gewezen is, steeds voortbestaan, behoudens eenige verbetering van de bestrating in enkele gedeelten der stad. Alle aandrang om dieper ingrijpende maatregelen te nemen is tot dusver vruchteloos geweest.

Veenhuizen.

Bij een bezoek te Veenhuizen bleek het, dat verscheiden veranderingen door de commissie uit den geneeskundigen raad vroeger voorgesteld en door den inspecteur nader aangedrongen, bewerkstelligd zijn. De hooge binnenpleinen worden van lieverlede afgegraven. Door het wegbreken der scheidingsmuren van vroegere woningen van veteranen aan den buitenomtrek der gebouwen, zijn verscheidene buitenzalen aangewonnen. De bovenzalen zijn allen of bijna allen ontruimd. De ooglijders zijn allen verplaatst naar het ontruimde weezengesticht, en de daardoor vrijgekomen zalen zijn in gewone slaapzalen veranderd. De ventilatie-inrigtingen zijn verbeterd. Tegen het wegruimen der nacht-urinevaten zijn zwarigheden geopperd, omdat deze zamenhangen met het stelsel van opsluiting en bewaking bij nacht. Het tegenwoordig ooglijdersgesticht is in elk opzigt doelmatig ingerigt; daarentegen is het gebouw voor lepra-lijders te klein. Tijdens het aan dit laatste gebragte bezoek, werd de grootste kamer bewoond door zeven lijders, die zich daarin dag en nacht ophouden, terwijl een kleiner vertrek tot woonplaats

diende voor een gehuwden lijder met vrouw en kind. Aan de tegenovergestelde zijde der groote kamer is nog eene bergplaats afgeschoten; deze zou aan de groote kamer behooren getrokken en door een aangebouwd schuurtje vervangen dienen te worden.

Andere gemeenten.

Van een aantal andere, alle landbouwende gemeenten, die bezocht zijn, geldt hetzelfde wat bij Overijssel gemeld is, met die uitzondering, dat slecht drinkwater in Drenthe zeldzamer is dan in Overijssel.

Limburg.
Vernietiging van besluiten van Gedeputeerde Staten bevelende de sluiting der Roomsch-katholieke begraafplaatsen te Thorn en Wessem.

Op uitnoodiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 5 Februarij n°. 241, 2de afd., werd door den geneeskundigen inspecteur van Zuidholland, met een leeraar van de hoogere burgerschool te Maastricht en den adjunct-inspecteur een nader onderzoek ingesteld naar den toestand der Roomsch-katholieke begraafplaatsen van Wessem en Thorn, waarvan op voorstel van laatstgenoemden de sluiting door Gedeputeerde Staten van Limburg als schadelijk voor de volksgezondheid was bevolen en tegen welke besluiten de raden dier beide gemeenten bij den Koning waren in beroep gekomen, omdat bij het onderzoek der zaak was gebleken, dat een scheikundige tegen de meening van den adjunct-inspecteur was opgekomen.

Bij Zijner Majesteits besluiten van den 23sten Augustus 1872, n°. 30 en van den 3den December 1872, n°. 2, werden de besluiten van Gedeputeerde Staten tot sluiting vernietigd.

Onderzoek van begraafplaatsen.

Van de vroeger bezochte en als schadelijk voor de gezondheid verklaarde begraafplaatsen, werden voor de tweede maal bezocht die te Schinnen, Schinveld, Buggenum en dorp Limbricht, om een nader onderzoek in te stellen, naardien de gemeentebesturen van de twee eerste mededeelden, dat zij zich hadden vergist in de opgave van den tijd waarop de lijken, die bij het onderzoek van den bodem werden aangetroffen, waren begraven, terwijl de twee laatste voorstelden belangrijke veranderingen aan te brengen, waardoor de bestaande nadeelen zouden worden opgeheven: van alle vier werd alsnu voorwaardelijk het behoud voorgesteld.

Op voorstel van Gedeputeerde Staten of van de betrokken gemeentebesturen, werden door den adjunct-inspecteur een aantal begraafplaatsen bezocht. Hij stelde sluiting voor van die te Baarlo, Dieteren, Stramproy, dorp Born, Itteren, Gennep, Mesch, Noorbeek, dorp Meerlo en de katholieke te Beek.

Naar aanleiding van het door den adjunct-inpsecteur uitgebragt ongunstig oordeel over de te Scheulder (gemeente Wijlré) nieuw aangelegde Roomsch-katholieke begraafplaats (zie Jaarverslag 1871, blz. 210), verzochten Gedeputeerde Staten aan burgemeester en wethouders dier gemeente inlichtingen omtrent den aanleg dier begraafplaats, waarop door dat collegie onder anderen werd geantwoord, dat het geenszins erkende dat het tot begraafplaats bestemde terrein op een afstand van minder dan 50 M. van eene bebouwde kom was gelegen.

Met het oog hierop wonnen Gedeputeerde Staten het gevoelen in van

den hoofdingenieur van den waterstaat, wiens antwoord met een uittreksel van de kadastrale kaart aan den adjunct-inspecteur werd overgelegd, met verzoek zijne nadere beschouwingen ter zake te willen bekend maken.

Aangezien uit dat schrijven van den hoofdingenieur, die het gevoelen van den adjunct-inspecteur deelde betreffende den afstand van de kom. bleek dat het gemeentebestuur de nieuw aangelegde begraafplaats zooveel zou verkleinen, dat zij op 50 M. van de bebouwde kom kwam te leggen, adviseerde de adjunct-inspecteur dat er in dat geval geen bezwaar bestond tot handhaving dier begraafplaats, onder voorwaarde dat zij de noodige uitgestrektheid voor het begraven gedurende minstens 10 jaren bezit, terwijl tevens werd opgegeven welke grootte zij minstens hiertoe moest hebben.

Het gemeentebestuur verbond zich schriftelijk hieraan te voldoen.

Onderzoek van terreinen voor nieuwe begraafplaatsen.

Op verzoek van de gemeentebesturen van Born en van Obbicht en Papenhoven, onderzocht de adjunct-inspecteur een terrein in de dorpen Born en Obbicht, bestemd voor den aanleg eener nieuwe begraafplaats.

Ofschoon beide uit een hygienisch oogpunt werden goedgekeurd, maakte het bestuur van Obbicht en Papenhoven later bedenkingen tegen de gronden, waarop de bestaande Roomsch-katholieke begraafplaats schadelijk was verklaard voor de volksgezondheid; deze bedenkingen, werden door den adjunct-inspecteur wederlegd, met handhaving van zijn vroeger uitgebragt oordeel.

Voorstel tot verkleining der begraafplaats te Papenhoven.

Door Gedeputeerde Staten werd aan den adjunct-inspecteur tot nadere consideratien gezonden een voorstel van het gemeentebestuur van Obbicht en Papenhoven, om de begraafplaats te Papenhoven, die tot sluiting was voorgedragen en die tot nu toe ook diende tot begraven der lijken van de onmiddellijk aangrenzende gemeente Grevenbicht, zooveel te verkleinen, dat zij op 35 meters van de bebouwde kom kwam te liggen; hierop werd geantwoord, dat aangezien zij als dan behoort tot de in art. 45 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65), bedoelde begraafplaatsen, er geene redenen bestonden om haar niet te handhaven, mits zij overigens aan de vereischten der wet voldeed.

Later werd door den gemeenteraad van Grevenbicht aan den adjunct-inspecteur verzocht, die begraafplaats als nog tot sluiting voor te dragen, omdat de ingezetènen dier gemeente ontevreden zouden zijn, indien zij voor Papenhoven alléén behouden bleef: de geneeskundige ambtenaar antwoordde met verwijzing naar het bovenaangehaalde wets-artikel.

Begraven te Cadier en Keer nabij een waterput.

Toen het den adjunct-inspecteur gebleken was, dat te Cadier en Keer de lijken op de Roomsch-katholieke begraafplaats ter aarde werden besteld op zeven meters afstand van een openbaren put, hetgeen in strijd was met de voorwaarde waarop het behoud dier begraafplaats was toegestaan, werd de aandacht van het gemeentebestuur en van Gedeputeerde Staten daarop gevestigd; bij missive van 15 November, berigtte laatstgenoemd Collegie, dat het gemeentebestuur had medegedeeld, in het vervolg overeenkomstig de gestelde voorwaarden te zullen handelen.

Het water uit bedoelde put werd bij scheikundig onderzoek bevonden vrij te zijn van schadelijke bestanddeelen.

Bij een onderzoek door den adjunct-inspecteur naar den toestand der Roomsch-katholieke begraafplaats te Baarlo (Maasbree), bleek dat men de kisten, die 8 à 9 jaren te voren waren ter aarde besteld, liet zinken, na uitgraving van het onderliggende zand, dat werd gebruikt tot het maken van metselspecie, benoodigd tot vergrooting der kerk. Het gemeentebestuur werd aangeraden om deze met de wet strijdige handelwijze te staken, terwijl tevens Gedeputeerde Staten met dit feit werden in kennis gesteld. Aan den gegeven raad zou worden gevolg gegeven. Het roeren der begraafplaats te Baarlo.

Wegens typhus, pokken, roodvonk of dysenterie werden verscheidene gemeenten bezocht. Bezoek wegens epidemische ziekten.

Met de besturen dier gemeenten werd in overleg getreden over de te nemen maatregelen.

Daar waar typhus en dysenterie voorkwamen, werd op verzoek van den adjunct-inspecteur, door leden van den geneeskundigen raad menigmaal een scheikundig onderzoek van het drinkwater ingesteld.

Het gemeentebestuur van Borgharen werd gewezen op de slechte ligging der putten en pompen nabij mestvaalten en op het gevaar dat het drinkwater daardoor kon worden bedorven, en meer bijzonder op eene openbare tegen den muur van het kasteel staande pomp, die omgeven was van eenen modderigen bodem, doortrokken met allerlei vuil, urine en water van een nabij liggenden stal; op eene moerassige strook gronds die op eene uitgestrektheid van minstens 50 meters, een alleronaangenaamsten stank verspreidde, en op den drassigen toestand eener andere straat, waar het water op verscheidene punten bleef staan, met mededeeling der wijze waarop hierin kon worden voorzien; het gemeentebestuur werd tevens herinnerd, dat juist in die buurten in 1866 de cholera het hevigst had geheerscht en dat kort geleden aldaar verscheidene gevallen van typhus waren voorgekomen. Borgharen.

Het gemeentebestuur van Arcen en Velden werd aangeraden om te zorgen voor beteren afvoer van het stilstaande gootwater, nabij de openbare pomp op de markt te Arcen; hieraan zou worden voldaan. Arcen en Velden.

Bij het heerschen eener belangrijke epidemie van typhus, werd het gemeentebestuur van Cadier en Keer gewezen op het nadeel der verregaande onzindelijkheid in de huizen en op het verkeerde om levensmiddelen, als kool, aardappelen, spek, ja melk tot bereiding van boter, in de ziekenkamers en zelfs onder bedden, waarop typhuslijders verpleegd werden, te bewaren. Cadier en Keer.

Het gemeentebestuur van Echt werd bij herhaling herinnerd aan de noodzakelijkheid om de Echtergraaf te verbeteren en om het nadeel der groote mestvaalten, in de kom der gemeente aanwezig, zooveel mogelijk op te heffen. (Zie Jaarverslag 1871, blz. 272). Echt.

Toen later, in de maand November, kort nadat men een aanvang gemaakt had met het uitdiepen der gracht, twee gevallen van typhus zich in den omtrek er van voordeden, en het den adjunct-inspecteur bij plaatselijk onderzoek bleek, dat de vuilnis uit de gracht, rondom deze opgehoopt, bleef liggen, verzocht hij het gemeentebestuur het verder reinigen der gracht tot eene koudere, droogere weêrsgesteldheid te staken en de uitgehaalde vuilnis en die welke later zou worden uitgegraven, onmiddellijk te doen verwijderen, waaraan zou worden voldaan.

Nieuwe typhusgevallen deden zich verder ter plaatse niet meer voor.

Gulpen.

Bij een bezoek te Gulpen, wegens eene hevige epidemie van dysenterie, zag de adjunct-inspecteur te Rijmerstok, aan weêrzijden van den weg, die dit hoog gelegen gehucht doorloopt, een groot getal gegraven kuilen, die door uitdrooging en rotting van daarin geworpen vuilnis, afval enz., tot moeraspoelen waren geworden en eenen alleronaangenaamsten stank verspreidden. Hij gaf het gemeentebestuur den raad deze te dempen, of indien dit door gebrek aan handen voor het oogenblik niet mogelijk was, ze om den anderen dag met ruw carbolzuur te desinfecteren, terwijl hij kostelooze verstrekking van desinfecmiddelen aanbeval; de invloed van die met zorg aangewende middelen was in het oogvallend gunstig, binnen weinige dagen toch was de hevige ziekte geheel geweken.

Later werd op het dempen der moeraspoelen nogmaals aangedrongen en er de raad bijgevoegd, om die, welke tot drinkputten voor het vee of tot het blusschen van brand noodzakelijk waren, diep uit te graven.

Stein.

Bij het gemeentebestuur van Stein werd aangedrongen op het ophoogen van den openbaren weg in die gemeente, aangezien de vloeibare bestanddeelen der mestvaalten over den weg heenliepen, op verwijdering dier mestverzamelingen en op meerdere reinheid bij de waterputten.

Aan het laatste zou worden gevolg gegeven, terwijl de mestputten zoo mogelijk zouden worden verkleind en door het maken van goten langs den weg voor behoorlijken afvoer der gier zou worden gezorgd.

Onzindelijkheid te Gulpen, Sittard en Meerssen

De gemeentebesturen van Rijmerstok (Gulpen), Ophoven (Sittard) en van Meerssen werden gewezen op de verregaande onzindelijkheid die in vele woningen werd aangetroffen, met verzoek hunnen invloed bij de bewoners aan te wenden om hierin verbetering te brengen; het zelfde werd ook geraden aan het gemeentebestuur van Nederweert omtrent een afgezonderd huis te Liveroij, alwaar nagenoeg het geheele gezin door typhus was aangetast; aangezien het den adjunct-inspecteur bij zijn bezoek bleek, dat in dat huis de verzorging der zieken door gebrek aan personeel, zeer onvolkomen was, werd de wensch uitgesproken dat hierin zoo mogelijk door het gemeentebestuur mogt voorzien worden.

Typhus te Nederweert

Het gemeentebestuur antwoordde, dat eene liefdezuster uit het gesticht Heijthuijzen hiertoe de behulpzame hand zou bieden en dat men zooveel mogelijk den gegeven raad zou opvolgen.

Het gemeentebestuur van Maastricht werd bij missive van den 29sten Julij, met het oog op de vrees voor cholera, in verband met de in September ophanden zijnde feesten, gewezen op de insanitaire toestanden aldaar, waarop reeds herhaaldelijk de aandacht was gevestigd en die dringend verbetering eischten (zie Jaarverslag over 1870, blz. 380 en 1871, blz. 346). Tevens werd de noodzakelijkheid betoogd dat de plaatselijke verordeningen op de openbare reinheid beter werden nagekomen en nogmaals werd de wensch uitgesproken dat in buurten, waar in de woningen privaten ontbreken of de inrigting er van onvoldoende is, eenige fosses mobiles geplaatst moeten worden, die dagelijks gereinigd en met carbolzuur of chloorkalk gedesinfecteerd konden worden. Antihygieinische toestanden te Maastricht.

Toen zich in eenige gemeenten van het zuidelijk gedeelte van Limburg dysenterie en kwaadaardige diarrhaeën voordeden, en eenige personen daaraan overleden, werd genoemd bestuur bij missive van 2 September nogmaals aan den inhoud van voornoemd schrijven herinnerd en daarbij te kennen gegeven, dat bij een langer verwaarloozen der gezondheidsbelangen de vrees moest ontstaan, dat Maastricht bij den aanstaanden toevloed van vreemdelingen door de ziekte zou worden geteisterd.

Bij schrijven van 6 September berigtten burgemeester en wethouders, dat reeds vóór ontvangst der missive van 29 Julij maatregelen waren voorgeschreven ter bevordering van de reinheid in de straten en de huizen der minvermogenden, en dat den hoofdcommissaris van politie de opmerkingen omtrent het niet nakomen der aangehaalde verordening waren medegedeeld, met uitnoodiging zijne ondergeschikten tot meerdere naauwgezetheid aan te sporen.

Verder werd berigt dat al het overige ter verbetering aanbevolene wel tot overweging en tot voorstellen voor de toekomst kon aanleiding geven, doch daartoe thans niet kon worden overgegaan, aangezien bezwaren van finantiëlen aard daaraan in den weg stonden.

De adjunct-inspecteur werd daarbij tevens uitgenoodigd tot een onderhoud met het gemeentebestuur, ten einde in tegenwoordigheid van de betrokken hoofdambtenaren de verschillende onderwerpen te behandelen.

Alstoen werden onder anderen de volgende punten besproken: de onreinheid van een gedeelte der stad in verband met de aldaar in vroegere jaren geheerscht hebbende cholera, het maken van fosses mobiles in eenige buurten, het vervoeren van kinderlijken in rijtuigen uitsluitend tot dat doel bestemd, beter toezigt op het keuren van vleesch en het tot stand brengen eener plaatselijke verordening tot voorkoming van besmettelijke ziekten, bij aldien de voorgestelde wettelijke regeling niet mogt tot stand komen.

Bij het ontstaan van typhus in het laatst van November in eenige buurten zuidoost de St. Antonius-, Gracht-, Raam- en Koekschroefstraat, vestigde de adjuct-inspecteur nogmaals de aandacht van het bestuur op de vroeger genoemde insanitaire toestanden, terwijl tegen het gevaar van uitbreiding van typhus de noodige maatregelen werden aanbevolen.

Het gemeentebestuur van Meerssen werd opmerkzaam gemaakt op de ongunstige plaatsing van eene nieuwe openbare pomp in de nabijheid van een het huishouden en regenwater van een groot gedeelte der ge- Nieuwe pomp te Meerssen.

meente afvoerend slootje, en op een meter afstands van een rioolkolk waarin vuil water, onder anderen dat van een nabij liggend varkenshok, zamenvloeit.

Slechte toestand der waterputten te Ohe en Laak, Echt en Sittard.

Bij het ontstaan van dysenterie te Ohe en Laak, Echt en Sittard (Ophoven) werden die gemeentebesturen gewezen op den slechten toestand der waterputten, waarvan te Ohe enkele zoo slecht waren, dat de nabij gelegene modder in den put doorsijpelde, terwijl men bij een particulieren put zelfs gier van een nabij gelegene mestvaalt zag afdruppelen; tevens werd het nadeel van het werpen van vuilnis nabij de waterputten aangewezen.

Rioolstelsel en vleeschkeuring te Weert.

Het gemeentebestuur van Weert, aan hetwelk reeds vroeger was aangeraden een nieuw rioolstelsel aan te leggen (zie jaarverslag 1871, bladz. 345), werd nogmaals gewezen op den voor de gezondheid nadeeligen toestand van een open riool in het midden der stad, op de stremming van den loop van een tak der Boschoverbeek, dienende tot gedeeltelijke doorspoeling van de goten der stad, door eene ingestorte brug, en op den bij uitstek ongunstigen toestand van een gedeelte der rondom de stad zich bevindende grachten waarin de meeste goten uitliepen.

Verder werd meer zorg voor vleeschkeuring aanbevolen, aangezien door den adjunct-inspecteur in de hal vleesch was gezien dat in beginnenden staat van ontbinding te koop werd aangeboden.

Een pokgeval in eene inrigting van onderwijs te Sittard.

Vernomen hebbende dat in de gemeente Sittard, in eene inrigting van onderwijs, een kind aan pokken was overleden, terwijl op de sterftelijst eene andere reden van overlijden was vermeld, stelde de adjunct-inspecteur hieromtrent een onderzoek in, waaruit hem bleek dat zijne inlichtingen juist waren en dat de geneesheer eene andere oorzaak van den dood had opgegeven.

De betrokken geneesheer werd door den geneeskundigen ambtenaar gewezen op de door hem begane overtreding van de artt. 5 en 6 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) met uitnoodiging om in het vervolg die wettelijke bepalingen naauwgezet na te komen.

Mestvaalten in eenige gemeenten.

De gemeentebesturen van Cadier en Keer, waar de mestputten zich hoe langer hoe meer uitbreiden, zoodat zij thans eene grootere oppervlakte dan de bebouwde erven beslaan, van Munstergeleen, Obbicht en Papenhoven, Maasbree, Beek en Oud Vroenhoven werden gewezen op de nadeelen, voortvloeijende uit ophooping van mest in de onmiddelijke nabijheid van huizen en menigmaal van waterputten, met den raad om die mestputten zoo mogelijk te doen verwijderen, of indien dit niet mogelijk was, de mest te bewaren in geslotene, gemetselde putten, waardoor de mest bovendien in waarde zou stijgen, of ze althans te verkleinen.

Het gemeentebestuur van Munstergeleen beloofde zooveel mogelijk hieraan gevolg te geven.

Verspreiding van pokken door een rondreizend kind.

Naar aanleiding van een berigt dat eene koopvrouw van Sittard met een aan pokken lijdend kind rondreisde en deze ziekte in de gemeenten

Grevenbicht, Obbicht en Papenhoven en Born had overgebragt, verzocht de adjunct-inspecteur aan het bestuur van Sittard om de woonplaats dier vrouw zoo mogelijk op te sporen en haar ingevolge eene aldaar bestaande plaatselijke verordening te verbieden dit zieke kind te vervoeren.

Dit bestuur antwoordde hierop, dat wel is waar een kind van eenen koopman, dat met zijne moeder de bovengenoemde gemeenten had bezocht, door pokken was aangetast, doch dat dit sedert geruimen tijd het ouderlijke huis niet had verlaten en van deze ziekte zoo goed als hersteld was; de adjunct-inspecteur begaf zich naar aanleiding van nieuwe mededeelingen, alsnu naar die gemeente om zich hieromtrent in persoon te overtuigen, en verkreeg de zekerheid, dat behalve de bekende vrouw er nog eene andere moest zijn, die de besmetting verspreidde, zoo als ook door later ingekomen berigten van geneesheeren werd bevestigd.

Niettegenstaande de besturen der genoemde gemeenten en de kommandant der divisie maréchaussées in Limburg, op verzoek van den adjunct-inspecteur trachtten om dat aan pokken lijdend kind op te sporen, bleven alle aangewende pogingen vruchteloos; alleen bevond men, dat de vrouw waarschijnlijk uit de omstreken van Maaseijck (Belgie) afkomstig was.

Afgraving der wallen Stevensweert.

Aan het bestuur van Stevensweert, gelegen tusschen de Oude en de Nieuwe Maas, werd na een plaatselijk onderzoek met den geneeskundigen inspecteur voor Noordbrabant en Limburg, door den adjunct-inspecteur in het belang der openbare gezondheid voorgesteld, om de aarden wallen der vroegere vesting, waardoor de doorstrooming der lucht in die komvormig ingeslotene gemeente grootendeels verhinderd wordt, een paar meters af te graven, de naast de wallen gelegene gracht te dempen en aan de in die gracht uitloopende riolen uitlozing buiten de voorwerken der vesting te geven.

De maatregel werd des te wenschelijker geacht, omdat de bewoners van Stevensweert, meest alle landbouwers, ten gevolge der lage ligging hunner woonplaats gedwongen zijn hunne mestspeciën binnen de muren der vesting te bewaren; aan geheele slechting, hoe wenschelijk ook, is niet te denken omdat de vestingwerken bij hoogen waterstand ook dienen tot waterkeering.

Mestvaalt bij een waterput te Sittard.

Het gemeentebestuur van Sittard werd gewezen op de vrees, dat het water uit een openbaren put te Leijenbroek, door een grooten mestput in de onmiddellijke nabijheid zou worden bedorven.

Hierop werd door burgemeester en wethouders geantwoord, dat men zich omtrent de ligging en den staat van dien put zou overtuigen en dat zoo noodig de middelen zouden worden beraamd om het nadeel van den mestput te voorkomen.

Klagt door eenen bierbrouwer te Herten over beletten afvoer van vuil water.

Door eenen bierbrouwer te Ool (gemeente Herten), werd geklaagd, dat het gemeentebestuur een duiker had opgeheven, waar langs vroeger het water uit zijne stalling en brouwerij en het overtollige regenwater

van zijn erf werd afgevoerd, en de vrees te kennen gegeven dat ten gevolge hiervan zijn drinkwater zou worden bedorven en door de uitwasemingen nadeel voor de gezondheid zijner huisgenooten zou ontstaan.

Na onderzoek, waaruit bleek dat zijne vrees gegrond was, werden bij het gemeëntebestuur inlichtingen hieromtrent ingewonnen als ook omtrent de vraag of in den waterafvoer op eene andere wijze zou worden voorzien; het antwoord van dat bestuur — dat het voornemens was om ter zijde van den weg eene steenen goot te plaatsen, waar langs het vuile water zou kunnen afvloeijen mits de brouwer zijne mestkuil vulde — werd hem medegedeeld.

Terrein voor eene steenbakkerij te Helden

Op verzoek van Gedeputeerde Staten uitgenoodigd advies over eene op te rigten steenbakkerij te Helden uit te brengen, bezocht de adjunct-inspecteur het hiertoe bestemde terrein.

Kunstwolfabriek te Vaals.

Bij herhaling werd een bezoek gebragt aan de kunstwolfabriek van den heer P. C. Pastor te Lemiers (Vaals), tot het nemen van proeven tot het zuiveren van fabriekswater.

Fabriek van aardewerk en kristal en Cité ouvrière te Maastricht.

Bij het voorkomen van verscheidene gevallen van typhus onder de arbeiders, werkende in een lokaal (waarin ingepakt werd) van de fabriek van den heer Regout, werd aldaar en in de nabijzijnde werkplaatsen alsmede in de Cité ouvrière, waaruit de meeste lijders afkomstig waren, een plaatselijk onderzoek ingesteld.

Hieruit bleek dat in het paklokaal de ventilatie niet voldoende was, doordien de werklieden de ramen uit vrees voor de koude gesloten hielden; hierin zou worden voorzien terwijl men tevens desinfectiemiddelen zou aanwenden; in de Cité ouvrière was men reeds bezig de muren te witten met een mengsel van kalk en chloorkalk en het geheele gebouw te reinigen.

Met den fabriekant werden verder de desinfectie der privaten en andere te nemen maatregelen, waaronder vooral het isoleren der aangetaste personen bij de eerste ziekteverschijnselen, besproken; aan al het voorgestelde zou gaarne worden gevolg gegeven.

Het water dat door de arbeiders in den regel als drank werd gebruikt, werd scheikundig onderzocht en vrij van alle nadeelige bestanddeelen bevonden.

Bezinkingsvijvers in eene fabriek te Vaals.

In de fabriek van de firma Meijer en C°. te Lemiers (Vaals) werd een nieuw onderzoek ingesteld naar de aldaar aanwezige bezinkingsvijvers tot zuivering van het afgewerkt fabriekswater; zij werden voor het doel onvoldoende bevonden.

Kerk te Merkelbeek.

Door het gemeentebestuur van Merkelbeek hiertoe uitgenoodigd, stelde de adjunct-inspecteur een onderzoek in naar den toestand der aldaar bestaande kerk, die volgens de zienswijze van dat bestuur, schadelijk was voor de volksgezondheid. Uit dat onderzoek bleek hem, dat deze kerk veel te klein en zeer laag van verdieping was, en dat voldoende luchtverversching ontbrak, waaraan het was toe te schrijven, dat bij

herhaling personen onder de godsdienstoefeningen in zwijm vielen. De raad werd gegeven de reeds grootendeels bijeengebragte fondsen te gebruiken tot het bouwen van een nieuw bedehuis; een hiertoe bestemd terrein, waarop tevens eene nieuwe begraafplaats zou worden aangelegd, werd geschikt tot dat doel bevonden.

Te Merkelbeek, te Oud-Vroenhoven en aan de kapel te Helden, vond de adjunct-inspecteur in den tijd tusschen de schooluren, alle de ramen en deuren gesloten, ten gevolge waarvan aldaar een zeer onaangename atmospheer heerschte, terwijl de zindelijkheid van schoollokaal en privaten zeer veel te wenschen overliet.

Daar de onderwijzer in laatstgenoemde school bij een vroeger bezoek reeds hierop was gewezen, verzocht de adjunct-inspecteur den betrokken schoolopziener den onderwijzer hierover te onderhouden; aan het gemeentebestuur van Merkelbeek werd aangeraden om nabij de school eene pomp voor drinkwater, dat ook in de aangrenzende onderwijzerswoning, even als in de geheele omgeving, ontbrak, te doen stellen.

Het gemeentebestuur van Arcen en Velden werd gewezen op de inrigting der privaten in het schoollokaal in het dorp Velden, die onder hetzelfde dak met het schoolgebouw, slechts door een smallen gang er van waren gescheiden, ten gevolge waarvan de lucht in de school bij enkele winden, zoo als bij het bezoek het geval was, zeer werd bedorven, met mededeeling der wijze waarop hierin verbetering kan worden aangebragt; het gemeentebestuur zou de zaak onderzoeken en zooveel mogelijk er in voorzien.

Aan het gemeentebestuur van Munstergeleen werd tot betere luchtverversching in het schoolgebouw aangeraden een ventilatiekoker aan te brengen en aan dat te Stein, om voor betere inrigting der privaten en der ramen, die slechts zeer weinig konden worden geopend, te zorgen.

Met den schoolopziener in het 7de district werd een onderzoek ingesteld naar het te Blerick (Maasbree) bestaande schoollokaal, dat wat ruimte, lucht, ventilatie en afvoer van dakwater betreft, veel te wenschen overliet. Aangezien het voornemen bestond om de school te vergrooten, werden met het gemeentebestuur de gewenschte verbeteringen besproken.

§ 5. BEZOEK VAN KRANKZINNIGENGESTICHTEN.

Het bezoek van krankzinnigengestichten had geregeld plaats en gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerking. Alleen berigt de adjunct-inspecteur voor Friesland en Groningen, dat in het gesticht te Franeker eene 36jarige vrouw werd opgenomen, die zoo verregaande verwaarloosd was door hare huisgenooten, die haar opgesloten gehouden hadden, dat zij geheel misvormd en met koudvurige plekken aan beide heupen, twee dagen na hare opname bezweek.

HANDELINGEN TER BEVORDERING DER VOLKSGEZONDHEID.

§ 1. Raadgevingen, voorstellen en opmerkingen aan de regering, gewestelijke en gemeentebesturen en aan bijzondere personen of ligchamen.

A. Van de Regering.

Circulaires van den Minister aan de Commissarissen des Konings.

De Minister vond eenmaal aanleiding zich bij circulaire tot de Commissarissen des Konings te wenden over een onderwerp van medico-politischen aard.

Bedorven scheepsbeschuit.

Tot het zenden dier circulaire gaf het volgende aanleiding. De Minister had van den geneeskundigen adjunct-inspecteur in Noordholland berigt ontvangen dat te Amsterdam eene aanzienlijke partij scheepsbeschuit was verkocht en afgeleverd voor een naar Java bestemd schip. Vóór het vertrek werd ontdekt dat de beschuit van slechte hoedanigheid was, waarna de ontvangst was geweigerd. Op verzoek van den hoofdcommissaris van politie te Amsterdam werd daarop door de stedelijke beambten voor de keuring van voedingsmiddelen een monster van die beschuit onderzocht, waarbij bleek dat zij tot voedsel geheel ongeschikt was. Volgens aan den hoofdcommissaris verstrekte inlichtingen was, in het laatst van 1871, van Antwerpen te Amsterdam ingevoerd 70 000 kilogram scheepsbeschuit, vermoedelijk afkomstig uit Fransche vestingen en aldaar afgekeurd.

De plaatselijke gezondheidscommissie te Amsterdam had gemeld feit ter openbare kennis gebragt en het publiek gewaarschuwd, bij het koopen van scheepsbeschuit voorzigtig te zijn.

Volgens gerucht was daarop de partij beschuit naar verschillende andere gemeenten, onder anderen naar Harlingen overgebragt, waar men beproeven wilde die te verkoopen.

De Minister vond hierin aanleiding om, bij circulaire van 8 Februarij, van een en ander kennis te geven aan de Commissarissen des Konings met de opmerking dat het raadzaam scheen de ingezetenen der gemeenten in hunne provincie, voor zoover dit niet reeds geschied was, zoodra mogelijk tegen het gebruik van scheepsbeschuit, van die partij afkomstig, te waarschuwen.

Amerikaansch spek.

Eene andere circulaire werd gerigt tot de kamers van koophandel en de geneeskundige ambtenaren.

In de *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* van 16 Julij was een berigt geplaatst omtrent het voorkomen van trichinen in partijen spek, uit America naar Bremen verzonden. Daar dit artikel in groote hoeveelheden naar Europa wordt verzonden, achtte de Minister het raadzaam dat daarop gelet wierd. De kamers van koophandel en fabrieken werden daarom verzocht inlichtingen te geven omtrent den aanvoer van Amerikaansch spek en mede te deelen in welke havens dit artikel wordt aangevoerd en welke groothandelaren er handel in drijven. Van de ontvangen antwoorden werd mededeeling gedaan aan de geneeskundige ambtenaren met

verzoek zich door mikroskopisch onderzoek omtrent het al of niet aanwezig zijn van trichinen in Amerikaansch spek te vergewissen.

Aan deze opdragt werd overal met ijver voldaan, en leden en plaatsvervangende leden van geneeskundige raden en sommige gezondheidscommissiën namen aan het onderzoek deel. Trichinen zijn echter in het Amerikaansch spek niet gevonden.

B. Van de inspecteursvergadering.

Gebrek aan geneeskundige hulp door vermindering van het aantal geneeskundigen.

Door den Minister was aan de inspecteursvergadering gevraagd „of, nu van 1°. Januarij 1868 tot ultimo December 1871, dus in den tijd van vier jaren, het getal geneeskundigen verminderd is met 133 (zie Verslag over 1871, blz. 379), hiervan gebrek aan geneeskundige hulp in sommige gemeenten het gevolg is geweest en zoo ja, in welke streken en gemeenten zich dat gebrek in het bijzonder doet gevoelen?" De vergadering rapporteerde daarop, dat deze vraag aanleiding had gegeven tot de volgende mededeelingen: In Groningen, Friesland, Gelderland, Utrecht, Noordbrabant, Zuidholland en Noordholland bestaat geen gebrek aan geneeskundigen, veeleer overvloed. In Zeeland, waar vóór 1865 24 gemeenten zonder geneeskundige waren, zijn thans 40 gemeenten, waar geen geneeskundige gevestigd is. Het gebrek bestaat voornamelijk aan de grenzen van België, zoodat in sommige gemeenten aldaar de doodschouw aan Belgische geneesheeren is opgedragen. In Limburg, waar de geneeskundigen ook vroeger alleen in de steden en groote dorpen gevonden werden, is na de vermindering van het getal plattelandsheelmeesters het getal gemeenten, waar geene geneeskundigen gevestigd zijn, nog toegenomen. In Overijssel en Drenthe is de toestand niet veranderd. Er is overvulling gebleven in de grootere gemeenten, maar op het platteland moeten de geneeskundigen over eene groote uitgestrektheid praktiseren.

Als resultaat van die mededeelingen, die in verschillende opzigten nog werden toegelicht, mag aangenomen worden, dat absoluut zeker geen gebrek aan geneeskundigen bestaat, integendeel, over het algemeen overvloed, maar dat de verspreiding der geneeskundigen nog ongelijkmatig is. Bij groote opeenhooping in verschillende provinciën en in de meeste grootere gemeenten, zijn daarentegen in de meeste provinciën in de kleinste gemeenten, en in enkele provinciën in het grootste aantal van deze geene geneeskundigen gevestigd.

Die toestand is echter niet ontstaan uit de vermindering van het aantal geneeskundigen sedert 1865 — tegenover welke vermindering het vermeerderd aantal vroedvrouwen nog in aanmerking moet genomen worden — maar bestond reeds vroeger overal, waar geen genoegzaam bestaan voor den geneeskundige te vinden is.

De vergadering merkt hierbij op, dat door betere regeling van de zijde der gemeentebesturen. met betrekking tot de geneeskundige armverzorging, betere honoraria voor de geneeskundigen, die een genoegzaam bestaan verzekeren, veel, zoo als reeds in sommige provinciën, o. a. Noordbrabant geschiedt, zal kunnen gedaan worden ter betere verspreiding der geneeskundige hulp.

Het zou een punt van gezet onderzoek moeten uitmaken, welke gemeenten, door mindere gegoedheid der inwoners, of uit andere oorzaken buiten staat moeten geacht worden om zich goede geneeskundige hulp te verzekeren.

Schadelijkheid van het vleesch van zieke varkens.

Door den voorzitter der maatschappij van landbouw in de provincie Groningen was de aandacht des Ministers gevestigd op het schadelijke van het gebruik van vleesch van varkens die aan typheuze varkensziekte lijdende geslagt zijn, waarbij het vermoeden werd geuit dat dit tot het ontstaan van typhus bij de gebruikers aanleiding zou kunnen geven.

De inspecteursvergadering, hierover gehoord, gaf te kennen, dat de ervaring nog niet geleerd heeft, dat het bedoelde vleesch schadelijk is, veel minder dat het typhus bij den mensch zou te weeg brengen. De meeste varkens worden in de eerste tijdperken der ziekte geslagt; de ondervinding heeft niet geleerd of het vleesch der in de laterere tijdperken der ziekte geslagte dieren nadeel heeft toegebragt. De verschijnselen der ziekte evenwel — bloedextravasaten, gangraeneuze plekken enz. — geven genoeg gronden voor de vrees, dat het gebruik van zoodanig vleesch voor menschen gevaarlijk kan zijn. De vergadering gaf daarom in overweging omtrent de schadelijkheid een proefondervindelijk onderzoek te laten doen aan 's Rijks veeartsenijschool.

Naar aanleiding van dit advies werd aan den directeur der veeartsenijschool verzocht zijn oordeel en dat der leeraren mede te deelen over de vraag in hoever van zoodanige proefneming eenig resultaat te wachten ware en of daartoe, bij het eventueel heerschen der varkensziekte, aan de school gelegenheid bestaat. Het antwoord luidde dat de varkensziekte door besmetting van varken op varken overgaat en andere dieren er evenmin als de mensch vatbaar voor zijn; dat het omgaan met lijken der aan deze ziekte bezweken varkens nog nooit eenig nadeelig gevolg heeft veroorzaakt, en dat het vleesch van geslagte zieke dieren of van aan de ziekte gestorven dieren, somtijds zelfs nadat de lijken begraven waren en weder waren opgegraven, in duizenden gevallen door menschen gegeten is, zonder blijk van eenig nadeel; dat eindelijk in de geheele veeartsenijkundige literatuur geen geval vermeld wordt, waaruit zou blijken dat dit vleesch schadelijk of verdacht mag genoemd worden.

Bepalingen op het bouwen van woningen.

De vergadering stelde voor dat bij de wet bepaald worde:

1°. dat in elke gemeente eene strafverordening regelen moet, wat in het belang der volksgezondheid bij het oprigten der gebouwen en bij den aanleg van inrigtingen tot het houden van vee en tot het bewaren van mest in acht te nemen is;

2°. dat de geneeskundige ambtenaar, tot wiens werkkring de gemeente behoort, bij het ontwerpen van die verordening moet worden gehoord;

3°. dat zoodanige verordening bepalingen moet bevatten ten aanzien van:

a. bodem en fundering; *b.* hoogte van de gebouwen; *c.* vloer boven den beganen grond; *d.* cubieken inhoud; *e.* toevoer van licht, lucht en water; *f.* afvoer van vuil; *g.* mestvaalten en varkenshokken.

Naar aanleiding van de epidemie van dysenterie in Limburg, uit de aangrenzende deelen van België en Duitschland overgebragt, verzocht de vergadering dat stappen gedaan mogten worden om te verkrijgen dat de geneeskundige autoriteiten van Pruissen, België en Nederland wederkeerig aan elkander mededeeling zullen doen van het ontstaan van de volksgezondheid bedreigende ziekten in de aangrenzende provinciën van die verschillende landen.

Wederkeerige kennisgeving omtrent epidemische ziekten van de geneeskundige autoriteiten in Nederland, België en Pruissen.

Een voorstel deswege aan de Regeringen van Pruissen en België gedaan vond bijval. De onderhandelingen over de uitvoering zijn nog niet afgeloopen.

C. Van de geneeskundige ambtenaren.

De kantonnale gevangenis te Oss bestaat uit drie sombere cellen. In elke van deze bevindt zich een pot, die tot privaat dient en in den gang voor de cellen in een réservoir geledigd wordt, dat tevens tot verzamelplaats dient van faeces afkomstig uit eene boven gelegene verdieping. In die kleine ruimten met zeer gebrekkige ventilatie is de stank soms ondragelijk. De inspecteur gaf van dien toestand kennis aan den Minister, die daarvan mededeeling deed aan zijn ambtgenoot van Justitie. Daarop werden bevelen gegeven om, in afwachting dat omtrent den bouw van een ander lokaal zou beslist worden, in die gevangenis de opsluiting steeds van korten duur te doen zijn.

Noordbrabant. Gevangenis te Oss.

Het gemeentebestuur van Grave en het Hervormd kerkbestuur te Fijnaart kwam in hooger beroep bij den Koning van de besluiten van Gedeputeerde Staten, waarbij sluiting van de onder hun beheer staande begraafplaatsen was bevolen, overeenkomstig het advies van den inspecteur. Een nader onderzoek werd door den Minister opgedragen aan eene commissie bestaande uit den inspecteur, diens ambtgenoot voor Zuidholland en den referendaris bij de afdeeling medische politie van het Departement.

Begraafplaatsen te Fijnaart en Grave.

Deze commissie was van oordeel dat sluiting van beide begraafplaatsen te regt was bevolen. Er werden evenwel termen gevonden tot vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten. (Koninklijke besluiten van 11 November 1872, n°. 19 en 20).

Het voortdurend heerschen van pokken te 's Hertogenbosch gaf den Commissaris des Konings aanleiding nogmaals met den inspecteur in overleg te treden over de maatregelen tot stuiting der ziekte. Daarbij bleek dat door vele geneesheeren niet behoorlijk voldaan werd aan de bepaling eener plaatselijke verordening betreffende het doen van opgave van door hen waargenomen ziektegevallen. Wijziging der verordening in dien zin dat pokziekte, onder welken vorm ook voorkomende, als eene besmettelijke ziekte beschouwd moet worden en strenger politietoezigt werd aanbevolen.

Pokken te 's Hertogenbosch.

Gedeputeerde Staten vroegen den inspecteur een nader advies omtrent twee begraafplaatsen te Woudrichem, waarvan sluiting, geheel of gedeel-

Begraafplaatsen.

telijk, door hen bevolen was, van welk besluit men in hooger beroep was gekomen. Bij Koninklijke besluiten van 16 en 17 November 1872, n°. 30 en 7, werden de besluiten van Gedeputeerde Staten vernietigd.

Omtrent de begraafplaatsen te Boxtel en te Oisterwijk, waarvan de sluiting door den inspecteur was voorgesteld, werd, zoover dien ambtenaar bekend is, in 1872 niet beslist.

Ook andere begraafplaatsen, te Beugen, Breda, Orthen, Ginneken, Cromvoirt, Baardwijk, Westerhoven, Gilze, Esch en Empel gaven tot correspondentie met Gedeputeerde Staten aanleiding, hetzij wegens verzoeken om op een afstand van minder dan 35 meters van de begraafplaats te mogen bouwen, hetzij wegens voorgenomen uitbreiding der begraafplaats, hetzij wegens te geringen afstand van de bebouwde kom der gemeente.

Doodschouw.

Sommige gemeentebesturen, die na invoering der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65) nog niet hadden voldaan aan art. 4, alin. 4 dier wet, bleven weigeren een geneeskundige met den doodschouw te belasten. De inspecteur vestigde daarop de aandacht van Gedeputeerde Staten, die de gemeentebesturen aan hunne verpligting te dien aanzien herinnerden, waarna de besturen van de gemeenten Aalst, Waalre en Zeelst aan een geneeskundige het verrigten van de doodschouw opdroegen.

Beetwortelsuikerfabriek te Zevenbergen.

Het gemeentebestuur van Zevenbergen had bezwaar tegen het oprigten eener beetwortelsuikerfabriek aan het oosteinde van de kom der gemeente, op grond dat het water der haven er door bedorven zou worden. De inspecteur achtte dit bezwaar niet gegrond omdat onderzoek van het water in de nabijheid van andere fabrieken, dit wel als flaauwer van smaak, maar niet als schadelijk voor de gezondheid had doen kennen, terwijl bovendien het havenwater niet als drinkwater wordt gebruikt.

Luciferfabriek

Over de voorgenomen oprigting eener luciferfabriek gehoord, adviseerde de inspecteur vergunning daartoe te verleenen, onder voorwaarde dat de noodige voorzorgen wierden in acht genomen.

Nortonpomp te Luyssel.

Op het volvoeren van een in 1871 genomen besluit van het bestuur der gemeente Boxtel om in het gehucht Luijssel een nortonpomp te plaatsen (zie verslag over dat jaar, bladz. 201), werd nogmaals aangedrongen, met herinnering aan de epidemie van typhus, die daar had geheerscht. Tot op eene diepte van 70 meter werd geen goed water gevonden. De proeven worden voortgezet.

Onwettige uitoefening der geneeskunst te Alphen en Riel en te Baarle-Nassau.

Uitoefening der geneeskunst in de gemeenten Alphen en Riel en Baarle-Nassau door geneeskundigen te Turnhout gevestigd, die, daar zij niet in eene grensgemeente gevestigd waren, aan de met België gesloten overeenkomst van 7 December 1868, de bevoegdheid daartoe niet konden ontleenen, gaf den inspecteur aanleiding de betrokken gemeentebesturen te verzoeken die overtreding bij proces-verbaal te constateren en deze ter vervolging aan de bevoegde autoriteit te doen toekomen.

Bergplaatsen van lompen.

Eene vraag van het gemeentebestuur van 's Hertogenbosch „ of bergplaatsen van lompen, gebouwd van steen, met pannen daken, in volkrijke buurten schadelijk voor de volksgezondheid zijn," werd door den inspecteur bevestigend beantwoord, omdat zij doorgaans in vochtigen toestand worden verzameld, bij het heerschen van besmettelijke ziekten niet zelden de dragers van smetstof zijn, en bij het verwerken van lompen in droogen toestand, de fijne stofdeeltjes een nadeeligen invloed op de ademhalingswerktuigen uitoefenen.

School te Bergen op Zoom.

De gemeenteraad van Bergen op Zoom had het voornemen eene school voor 400 leerlingen te bouwen, op de plaats waar sedert vele jaren de stadsbeerputten waren gelegen. Na onderzoek vestigde de inspecteur de aandacht op de nadeelige gevolgen die daarvan te vreezen waren, en trad daarover ook met den schoolopziener in briefwisseling. Daarop werd een terrein aan de andere zijde der gemeente aangekocht.

Stearinefabriek te 's Hertogenbosch.

Op de vraag van het gemeentebestuur van 's Hertogenbosch „ of het oprigten en in werking brengen eener door stoom gedrevene stearinefabriek aan de zijde van den vestingwal, langs een digt bebouwd gedeelte der stad, uit een sanitair oogpunt af te raden ware," antwoordde de inspecteur, dat dergelijke fabriek in eene volkrijke buurt niet behoort te worden opgerigt, ten zij de gassen, die zich ontwikkelen, onschadelijk gemaakt kunnen worden en het afgewerkte fabriekwater en verdere afval niet in de gemeentewateren of slooten worden geloosd. Welke beslissing genomen is, is den inspecteur niet bekend.

Muizentarwe

Tegen het bezigen van zoogenaamde muizentarwe, te Geertruidenberg verkocht, met het doel muizen te dooden, terwijl men meende dat zij voor den mensch onschadelijk was, werd door den inspecteur gewaarschuwd, omdat er veelal poeder van braaknoten onder gemengd is.

Schadelijke toestanden te Helmond.

Verschillende schadelijke toestanden te Helmond (zie Verslag over 1871, blz. 196) noodzaakten den inspecteur op nieuw de aandacht van het gemeentebestuur daarop te vestigen. De woningen van vele fabrieksarbeiders bleven nog even ellendig als vroeger. In een klein, vochtig en laag verblijf zag de inspecteur eenige bossen stroo op den grond liggen, waarop man, vrouw en vijf kinderen naast elkander den nacht doorbragten. Ook werd er op aangedrongen dat er gelegenheid mogt gegeven worden aan lijders aan besmettelijke ziekten om in het gasthuis opgenomen te worden.

Slooten en goten te Oss en te Ravenstein.

Het gemeentebestuur van Oss werd opmerkzaam gemaakt op eene stinkende sloot, en op de noodzakelijkheid van riolering van een gedeelte der gracht; dat van Ravenstein op eene goot zonder behoorlijke afwatering.

Kindersterfte te Vlijmen.

Op de sterftelijst van Vlijmen over de maand Augustus werden 12 kinderen vermeld, waarvan 9 zonder geneeskundige behandeling gestorven waren. Het gemeentebestuur deelde mede dat die kinderen

grootendeels tot de geringe volksklasse behoorden, die zelden geneeskundige hulp bij kinderen inroept.

Geneeskundige armverzorging

Aan alle gemeentebesturen werd eene circulaire gezonden over de grondslagen waarop eene goede geneeskundige armenverzorging behoort te rusten. Ten einde herhaling te vermijden, zij hier vermeld dat ook in de overige provinciën dezelfde circulaire door de geneeskundige ambtenaren aan de gemeentebesturen in hunnen kring gerigt is. (Zie Verslag over 1870, blz. 305 en dat over 1871, blz. 11). (1)

Afvoer van faecale stoffen te 's Hertogenbosch.

Met de gezondheidscommissie te 's Hertogenbosch, die tot verbetering van den afvoer van faecale stoffen invoering van het tonnenstelsel wenschte, had de inspecteur een onderhoud, ten gevolge waarvan de commissie besloot de aandacht van het gemeentebestuur op het Liernurstelsel te vestigen.

Onmenschelijke behandeling van een krankzinnige.

Een krankzinnige, opgenomen in het krankzinnigengesticht te 's Hertogenbosch beklaagde zich over mishandelingen door hem ondergaan gedurende acht dagen onder het raadhuis te Weert. De kneuzingen aan de armen en vooral sterke zwelling der regterhand, waarvan de opperhuid op verschillende plaatsen losliet, deden inderdaad eene onmenschelijke behandeling vermoeden. De inspecteur gaf hiervan kennis aan den Commissaris des Konings.

Verschillende onderwerpen.

Met verscheidene corporatiën, geneeskundigen of andere bijzondere personen hield de inspecteur briefwisseling over verschillende onderwerpen, als: taxatie van rekeningen, het betrekken van nieuwe gebouwen zonder nadeel voor de gezondheid, het mond- en klaauwzeer onder het rundvee, het overbrengen van pokkensmetstof door militairen, vervalsching van voedingsmiddelen, typheuze varkensziekte en omtrent wetsuitlegging.

Gelderland

Stroopbranderij en lompenpakhuis te Tiel.

Op een verzoek aan Gedeputeerde Staten van Gelderland om vergunning tot oprigting eener stroopbranderij te Tiel en op een adres aan hetzelfde collegie van een persoon die zich beklaagde dat het gemeentebestuur hem geweigerd had om lompen, ijzer en andere metalen in een pakhuis te bergen, adviseerde de inspecteur tot afwijzing.

Lijmkokerij te Culemborg.

De inspecteur, opmerkzaam gemaakt op den stank door eene lijmkokerij te Culemborg verspreid, gaf aan Gedeputeerde Staten als zijne meening te kennen dat die inrigting uit de stad verwijderd behoorde te worden. Dat collegie noodigde daarop het gemeentebestuur uit die lijmkokerij te sluiten en tegen den eigenaar, die geene concessie bezat, proces-verbaal op te maken.

Glycosestroopfabriek te Tiel.

Een ongunstig advies werd door den inspecteur aan Gedeputeerde Staten

(1) De circulaire is opgenomen in de *Verzameling van stukken betreffende het Geneeskundig Staatstoezigt in Nederland*, jaargang 1872, blz. 194.

uitgebragt over een verzoek tot oprigting eener fabriek van glycosestroop uit zetmeel te Tiel. Nadat Gedeputeerde Staten hem berigt hadden dat de fabriekant niet voornemens was het zetmeel zelf te bereiden, wijzigde de inspecteur zijn advies in zoover, dat hij voorstelde de gevraagde concessie te verleenen onder voorwaarde dat de schadelijke gassen, die zich bij de stroopfabricatie ontwikkelen, door hooge trekschoorsteenen verwijderd zullen worden, met bepaling dat de concessie vervalt, zoodra de fabriekant het zetmeel zelf bereidt.

Toen te Gent en te Hattem de pokken heerschten werd met de burgemeesters dier gemeenten over de te nemen maatregelen in overleg getreden. Pokken te Gent en te Hattem.

Het voorkomen van diphtheritis te Groenlo, gemeente Voorst, gaf aanleiding tot het advies om de school te sluiten, waaraan voldaan werd. Te Hurwenen was dit reeds door den burgemeester om dezelfde reden bevolen. De tegen verdere verbreiding dezer ziekte te nemen maatregelen, alsmede tegen verbreiding van roodvonk te Beuningen werden aan de betrokken burgemeesters aanbevolen. Diphtheritis te Gietelo (gemeente Voorst) en te Hurwenen. Roodvonk te Beuningen.

Den burgemeester van Zutphen werd in overweging gegeven de uitlozing van een aantal privaten in de openbare wateren tegen te gaan. Hieraan werd gedeeltelijk en slechts langzamerhand gevolg gegeven. De toestand van de privaten aan het spoorwegstation te Waardenburg, die een ondragelijken stank verspreidden, werd na eene aanmerking van den inspecteur, verbeterd. Privaten te Zutphen en aan het spoorwegstation te Waardenburg.

De noodzakelijkheid van benoeming eener vroedvrouw te Wezep, gemeente Oldebroek, werd door den inspecteur aan den burgemeester betoogd. Een daartoe strekkend voorstel werd echter door den gemeenteraad verworpen. Vroedvrouw te Wezep, gemeente Oldebroek.

De staatscommissie voor het indijken der Zuiderzee vroeg den inspecteur om inlichting omtrent den welligt nadeeligen invloed der indijking van een gedeelte der Zuiderzee op de volksgezondheid. Hij wees op de gevaren die daaruit ontstaan kunnen met mededeeling der maatregelen die, naar zijne meening, daartegen te nemen waren. Indijking der Zuiderzee.

Klagten over een riool te Tiel, de geneesmiddelen welke een geneeskundige tot levering bevoegd, voorhanden moet hebben, de typheuze varkensziekte leverden stof tot correspondentie met verschillende personen. Verschillende onderwerpen.

Bij een bezoek te Ameide, naar aanleiding van het voorkomen van angina diphtherina, bleek den adjunct-inspecteur, dat in één gezin (wonende in één vertrek), vier personen waren aangetast, waarvan één was overleden. De bron van besmetting was niet bekend, Daarna werden in het gezin van een slaapsteêhouder, met het eerste gezin verwant, twee kinderen aangetast. Zuidholland. Angina diphtherina te Ameide.

In overleg met den burgemeester en den geneeskundige zijn onverwijld de noodige maatregelen tot desinfectie der woningen en van eene

mestvaalt in de nabijheid beraamd, en is zorg gedragen, dat de bezoekers der slaapstede, die dagelijks werd ontsmet, in een afzonderlijk vertrek, afgescheiden van het gezin, konden verblijf houden; de kinderen uit de besmette gezinnen zijn uit de school geweerd. Daarna hebben zich geene gevallen van deze ziekte voorgedaan.

Tevens gaf de adjunct-inspecteur aan het gemeentebestuur in overweging, de mestvaalt op het terrein van het algemeen armbestuur, binnen de bebouwde kom der gemeente, te doen verplaatsen. Hieraan zal gevolg worden gegeven.

Bouwen bij eene begraafplaats te Delfshaven.

Een inwoner van Delfshaven vroeg vergunning van Gedeputeerde Staten om arbeiderswoningen te bouwen op hem toebehoorenden grond nabij de begraafplaats.

Bij onderzoek bleek, dat op slechts 7 M. van de begraafplaats zou worden gebouwd. Vergunning tot bouwen, zóó digt bij eene begraafplaats van omstreeks 1500 lijken, moest zeker worden ontraden.

De adressant, die volgens zijn zeggen in 1857 dien grond had gekocht met het doel om dien te bebouwen, deed het voorkomen als ware hij door de wet van April 1869, betreffende de begraafplaatsen, benadeeld. Ten onregte; want ook in 1857 was het niet geoorloofd te bouwen „binnen een afstand van 35 à 40 ellen" van eene begraafplaats.

Gedeputeerde Staten hebben de gevraagde vergunning niet verleend.

Gelegenheid voor ontsmetting te Giessendam.

De burgemeester van Giessendam verzocht inlichting betreffende de inrigting van een lokaal, waar, bij het voorkomen van besmettelijke ziekten, beddegoed, kleederen enz., zouden kunnen worden ontsmet.

Bij de mededeeling van de vereischten, waaraan zoodanige inrigting zou behooren te voldoen, gaf de adjunct-inspecteur tevens in overweging, daaraan een lokaal tot isolering en verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten te verbinden.

's Gravenhage.

Varkens.

Een bakker te 's Gravenhage hield in zijn achterhuis twee varkens en eene geit. Klagten van omwonenden gaven den inspecteur aanleiding tot een onderzoek. Door het gemeentebestuur was geen verlof gegeven tot het houden van varkens. Burgemeester en wethouders werden gewezen op deze overtreding van de politieverordening en gaven daarop berigt, dat eene vervolging was ingesteld en dat een verzoek om vergunning tot het houden van varkens, thans door den overtreder gedaan, was geweigerd.

Vetsmelterij.

Eene smelterij van vetten in eene bevolkte buurt te 's Gravenhage, waarvoor het gemeentebestuur geene vergunning verleend had, gaf aanleiding tot gegronde klagten van omwonenden. De inspecteur vestigde hierop de aandacht van burgemeester en wethouders, die eenigen tijd daarna mededeelden, dat na onderzoek is gebleken dat in het aangewezen huis in de Snoekstraat een soort van magazijn van afval van runderen of penserij (?) was; dat hiervan proces-verbaal is opgemaakt en dit in handen van den kantonregter is gesteld.

Burgemeester en wethouders van 's Gravenhage verzochten den inspecteur een hun met een naamloos schrijven toegezonden „onfeilbaar" middel tegen de cholera, scheikundig te doen onderzoeken. Door dien ambtenaar werd opgemerkt, hoe elke cholera-epidemie speculanten opwekt tot het bereiden van „onfeilbare" geneesmiddelen, waarvoor zij dan den steun der autoriteiten en de erkenning van hunne deugdelijkheid trachten te verwerven; hij wees er op, hoe weinig leerzaams een scheikundig onderzoek in dit geval vermoedelijk zou opleveren. De drank was blijkbaar een zamengesteld mengsel van zoogenaamde verhittende aromatische zelfstandigheden, gelijk zeer veelvuldig en dikwijls met goed gevolg bij het begin van cholera worden toegediend. Drank tegen cholera.

Het gemeentebestuur zag hierop af van het verzoek om een scheikundig onderzoek.

De burgemeester van Hellevoetsluis vroeg het gevoelen van den adjunct-inspecteur over een voorstel van de gezondheidscommissie om, toen het roodvonk zich meer en meer uitbreidde, een der scholen of een ander lokaal beschikbaar te stellen tot het geven van onderrigt aan kinderen uit besmette gezinnen, met het doel om: 1°. de kinderen niet zoo langen tijd van onderwijs verstoken te doen zijn, en 2°. te voorkomen, dat de kinderen de smetstof, op school opgedaan, in onbesmette gezinnen overbrengen. Roodvonk te Hellevoetsluis.

Bij plaatselijk onderzoek bleek, dat een afgezonderd gedeelte van een niet bewoonde kazerne voor dat doel zou worden in gebruik genomen. Daartegen bestond geen bezwaar en het gemeentebestuur besloot aldus te handelen.

De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, dit vernemende, vreesde dat zoodanige vereeniging die kinderen aan onderlinge besmetting zou blootstellen en meende dat het welligt veiliger ware, hen te huis te laten. Hierover vroeg de Minister het gevoelen van den inspecteur. Deze gaf ten antwoord, dat de maatregelen te Hellevoetsluis waren beraamd in overleg met de beide geneeskundige ambtenaren en dat het voorstel aannemelijk scheen. Mogelijkheid van onderlinge besmetting blijft natuurlijk daarbij nog wel bestaan, maar men heeft hier te doen met kinderen, die tehuis aan veel grooter gevaar zijn blootgesteld en die toch — wanneer zij, van de scholen geweerd, den ganschen dag zonder bezigheid zijn, — overal rondloopen en de besmetting verbreiden, en met elkander op de straat spelende in veel naauwer aanraking komen, en uit het oogpunt van besmetting veel gevaarlijker voor elkander zijn dan op de school. Aan de ouders werd ook de keuze gelaten of zij hunne kinderen naar die school wilden zenden of te huis houden. Het scheen dat aldus op gelukkige wijze werd te gemoet gekomen aan de bezwaren, die velen altijd opperen tegen het weren uit de scholen van kinderen uit besmette gezinnen; het ronddragen van de besmetting door die kinderen, die niet bezig gehouden worden, en het gemis van onderwijs, hetwelk somtijds van vrij langen duur kan zijn, wanneer, gelijk zoo dikwijls het geval is, eenige kinderen uit hetzelfde gezin na elkander worden aangetast.

Het gemeentebestuur van Hillegersberg, waar vergeefsche pogingen Hillegersberg.

waren gedaan om door boring goed drinkwater te verkrijgen, was voornemens een grooten regenbak te doen maken, om het water van de kerk en den toren in te vangen. Het legde den inspecteur de vraag voor, of de begraafplaats, rondom de kerk gelegen, van nadeeligen invloed zou kunnen zijn op het water, dat langs het kerkdak stroomt, en of de looden goten der kerk schadelijk waren.

Het antwoord luidde, dat van de begraafplaats in dit opzigt geen nadeel was te duchten; dat looden goten onder sommige omstandigheden schadelijk konden zijn, maar zorg voor het zuiver houden der goten hieraan kon te gemoet komen, en dat ook was aan te bevelen om, wanneer het eenigen tijd niet had geregend, het water dat bij eene regenbui het eerst van het dak afvloeit, niet in den bak te laten loopen.

Verordeningen te Hillegersberg en te Kralingen.

Te Hillegersberg en te Kralingen waren verordeningen gemaakt ten opzigte van het bouwen, en daarin kwamen onder anderen bepalingen voor, dat nieuw gebouwde woningen eerst na een bepaalden tijd mogten worden betrokken, dat de vloeren van hout moesten zijn en andere dergelijke voorschriften, die ten doel hadden de vochtigheid der gebouwen en het gebruik van door nieuwheid nog vochtige woningen tegen te gaan.

Gedeputeerde Staten maakten tegen dergelijke bepalingen bezwaar en voerden daartegen aan, dat zij niet geacht konden worden noodig te zijn in het belang der openbare gezondheid ter voorkoming van epidemische ziekten en daarom niet tot de bevoegdheid van den gemeenteraad behoorden.

De besturen van die gemeenten vroeger hierover het gevoelen van den inspecteur.

Het scheen hem toe, dat tegen de bewering van Gedeputeerde Staten wel iets was aan te voeren. De gemeentewet draagt aan den raad op het maken van verordeningen in het belang der openbare gezondheid. „In het belang der openbare gezondheid" in het algemeen; niet enkel tot wering van epidemische ziekten. De wet spreekt niet van epidemische ziekten. De bedoelde bepalingen hadden blijkbaar ten doel, het bewonen van vochtige woningen tegen te gaan. Benadeelen vochtige woningen de gezondheid, waarom zou dan de gemeenteraad niet het regt hebben daartegen bepalingen te maken? Men maakt wel bepalingen tegen gevaar voor brand, tegen bouwvalligheid enz. Het kwam den inspecteur voor, dat in het stelsel van Gedeputeerde Staten naauwelijks een enkel voorschrift, betreffende het bouwen van woningen, met het oog op de gezondheid der bewoners zou mogen worden gegeven. Immers, wanneer eene enkele woning gebouwd wordt en in hare zamenstelling gebreken zijn, die de bewoners ziek maken, slechte sekreten en riolen bij voorbeeld, of natte vloeren en muren, dan zal men kunnen zeggen, dat bij de gezondheid van dat gezin de *openbare* gezondheid, dat is de gezondheid der geheele bevolking, niet betrokken is, en dat men hier niet met *epidemische* ziekten te doen heeft.

Zeer juist. Maar hoe, wanneer, gelijk bijv. te Kralingen het geval is, geheele straten, ja reeksen van straten, te gelijk gebouwd worden en als 't ware gansche wijken der gemeente op eenmaal ontstaan? Hoe, indien die straten bestaan uit bekrompen, vochtige woningen, op een

niet droog gelegden bodem, en daardoor onvermijdelijk onder de bewoners van die straten, van die wijken, allerlei ziekten zich ontwikkelen? Kan men dan nog zeggen, dat de openbare gezondheid er niet door lijdt? De mogelijkheid laat zich denken, dat een nieuw dorp hier of daar ontstaat, waarvan, bij gemis van eene bepaling in het bouwreglement waardoor zooveel mogelijk voor drooge woningen gezorgd wordt, *alle* woningen vochtig zijn, vol schimmels en paddestoelen, met voortdurend met water doortrokken vloeren en muren, en waarin *alle* inwoners onder dien toestand lijden. Zou men dan kunnen zeggen dat, ja, wel allen ziek zijn, maar de openbare gezondheid geen schade lijdt?

De gemeentewet spreekt ook niet van *epidemische* ziekten. En de openbare gezondheid is zeker ook niet enkel wat epidemische ziekten betreft voorwerp van de zorg der gemeentebesturen. Een gemeenteraad kan bijv. bepalingen maken tegen slechte of vervalschte levensmiddelen, en maakt zoodoende eene verordening tot bevordering der openbare gezondheid, ofschoon dergelijke levensmiddelen geene epidemieën te weeg brengen.

Maar zelfs indien men aannam, dat alleen *epidemische* ziekten voorwerp zijn van de zorg van het gemeentebestuur — hetgeen, blijkens de gemeentewet, toch niet het geval is, — dan zou men nog, naar het schijnt, niet wel kunnen volhouden, dat maatregelen die het bouwen van vochtige woningen tegengaan, buiten de bevoegdheid der gemeentebesturen liggen. Want, ofschoon eene vochtige woning niet eene epidemie zal doen ontstaan, blijken toch sommige epidemische ziekten in vochtige woningen vooral te tieren. Ik noem hier slechts tusschenpoozende koorts en cholera.

Het trok de aandacht van den inspecteur, dat sommige bepalingen, welke volgens Heeren Gedeputeerde Staten buiten de bevoegdheid van den gemeenteraad zouden liggen, in de verordeningen van andere gemeenten zijn opgenomen. Eenige der nu voor Kralingen afgekeurde bepalingen kwamen zelfs voor in de toen aldaar geldende verordening.

De gemeenteraad van Hillegersberg heeft in de bedenkingen van Gedeputeerde Staten berust.

Burgemeester en wethouders van Kralingen berigtten eenigen tijd daarna, dat de verordening was vastgesteld en dat naar hunne meening de opmerkingen van den inspecteur over de bedenkingen van Gedeputeerde Staten „zeer hebben medegewerkt om die te doen opheffen."

Waterverversching te Kralingen.

Het gemeentebestuur van Kralingen heeft reeds voor geruimen tijd getracht vergunning te krijgen om een duiker te leggen door de Hoflaan, ten einde den zeer bebouwden Voorpolder te kunnen ververschen door Maaswater, hetwelk dan in den polder zou kunnen worden gelaten door den aan de gemeente behoorenden duiker in den zeedijk.

Reeds in 1870 wendde het daartoe pogingen aan bij het gemeentebestuur van Rotterdam, hetwelk de vergunning zou moeten geven. Het bestuur van Rotterdam verklaarde zich daartoe bereid, onder voorwaarde, dat door het gemeentebestuur van Kralingen werd bewerkt, dat het bestuur van den polder Kralingen vergunning gaf tot het leggen van een duiker tot ververschíng van de Zwanesloot te Rotterdam.

Hierin wilde het gemeentebestuur van Kralingen niet treden, beweerende dat daardoor Kralingen zou worden belast met het vuil uit de

Zwanesloot, en het kwaad, daardoor te weeg gebragt, grooter zijn zou dan dat, hetwelk men door den duiker in de Hoflaan wilde bestrijden.

De meeningen van beide besturen schijnen te verschillen omtrent de gevolgen, die het leggen van een duiker bij de Zwanensloot zou hebben.

Het is den inspecteur nog niet gelukt deze aangelegenheid tot een goed einde te brengen.

Bouwen te Nieuwerkerk aan den IJssel.

Een inwoner van Nieuwerkerk aan den IJssel verzocht van Gedeputeerde Staten vergunning om te bouwen nabij de begraafplaats. Dit collegie verzocht daaromtrent het advies van den inspecteur. Deze deed opmerken, dat de adressant geene vergunning noodig had, daar hij, volgens artikel 48 der begraafwet, bouwen mag „op zooveel afstand van de begraafplaats, als de kortste afstand bedraagt, waarop deze van de bebouwde kom der gemeente verwijderd is" en te Nieuwerkerk de begraafplaats in de kom ligt, of althans daaraan onmiddellijk grenst.

Gedeputeerde Staten gaven den adressant te kennen, dat hij de gevraagde vergunning niet behoefde.

Verbouwing der school te Nieuwveen.

Van het plan tot verbouwing der school te Nieuwveen was reeds meermalen sprake. (Zie Jaarverslag 1871, bladz. 299.)

Behalve uit de provinciale kas had het gemeentebestuur voor die verbouwing ook eene toelage van het Rijk verzocht. De Minister wenschte het gevoelen van den inspecteur te kennen omtrent het gemaakte plan. Deze herhaalde het advies aan Gedeputeerde Staten gegeven, dat indien aan enkele door hem gemaakte opmerkingen werd voldaan, tegen het plan geen bezwaar was. Maar hij herhaalde tevens de opmerking, dat *subsidiëring*, bevordering derhalve van overheidswege, van den bouw eener school naast eene begraafplaats hem bedenkelijk voorkwam.

Maatregelen te Ridderkerk.

De uitbreiding der epidemie van dysenterie te Ridderkerk gaf aanleiding tot een bezoek aan deze gemeente, die zich door een lagen bodem, vele stinkende riolen en slooten en onzuiver drinkwater kenmerkt. Op advies van den adjunct-inspecteur zijn onverwijld maatregelen tot beteugeling der ziekte genomen. Alle slooten, riolen, vervalputten, goten, privaten in de scholen enz. zijn schoongemaakt en gedesinfecteerd, mestverzamelingen opgeruimd en de ontlaste stoffen onmiddellijk met ijzervitriool ontsmet. Het havenwater is door het geregeld openen van een sluisje meer ververscht, en eene buitengewone spuijing van den singel door het polderbestuur toegestaan. De ingezetenen zijn bij openbare kennisgeving gewezen op de maatregelen, tegen de verspreiding der ziekte te nemen, en de kinderen uit de besmette gezinnen zijn van de school geweerd.

Daarna nam de ziekte, waardoor reeds 76 personen waren aangetast, en waarvan 12 overleden, spoedig af.

Tot het doen zuiveren van het drinkwater door chloorijzer was de gemeenteraad niet te bewegen.

Rotterdam. „Penserij."

Over een verzoek om vergunning tot inrigting van eene zoogenaamde „penserij" op de Gedempte Botersloot te Rotterdam, hetwelk door

burgemeester en wethouders was geweigerd, werd, toen de verzoeker zich tot den Koning had gewend, door den Commissaris des Konings het gevoelen van den inspecteur gevraagd. Zulke inrigtingen, meende deze, behooren zeker niet in eene digt bebouwde en bevolkte buurt te worden toegelaten. Teregt hadden, zijns inziens, burgemeester en wethouders vergunning geweigerd. Hij adviseerde den heer Commissaris des Konings eene gunstige beschikking op het gedane verzoek te ontraden.

Gasfabriek te Fijenoord.

Gedeputeerde Staten vroegen het gevoelen van den inspecteur over eene vergunning tot oprigting van eene gasfabriek te Fijenoord, door de Nederlandsche Stoombootmaatschappij verzocht. Hij zag hiertegen geen bezwaar, wanneer gezorgd werd, dat de schadelijke producten der fabriek niet in het water werden afgeleid, waartegen ook burgemeester en wethouders van Rotterdam, blijkens hun advies aan Gedeputeerde Staten, wenschten gewaakt te zien.

Bij Koninklijk besluit is vergunning verleend.

Fabriek van extracten.

Naar aanleiding van eene aanvrage van de weduwe van den apotheker K. de Groot, te Rotterdam, om vergunning tot plaatsing van een stoomwerktuig, voor het bereiden van chemicaliën en extracten in een huis aan den Binnenweg, over welke aanvrage Gedeputeerde Staten het gevoelen van den inspecteur wenschten te kennen, heeft deze zich in een onderhoud met de belanghebbenden zooveel mogelijk bekend gemaakt met hetgeen in de fabriek zou worden verrigt.

Daarbij bleek, dat zij voor de gezondheid geen gevaar zal opleveren, indien onder de voorwaarden der concessie deze wierden opgenomen, dat niet dan zuiver water (zoo als bijv. verdigte stoom) in de sloot, die langs de bleekerij loopt, mag worden geloosd, en dat afvalwater, hetwelk vergiftige stoffen mogt bevatten, noch in de sloot, noch in het riool mag worden afgevoerd, doch afzonderlijk verzameld en op eene door het gemeentebestuur aan te wijzen plaats verwijderd worde. Het laat zich echter niet verwachten, dat het afvalwater veel gevaarlijke stoffen zal bevatten, daar dit met het belang van den fabrikant te zeer in strijd zou zijn. Schoon in de aanvrage ook van „bereiding van chemicaliën" werd gesproken, was bovendien de bedoeling alleen bereiding van extracten. De vergunning is onder de noodige voorwaarden verleend.

Rijswijk.

Bij het gemeentebestuur van Rijswijk kwam de inspecteur terug op een vroeger schrijven, waarin hij had gewezen op de noodzakelijkheid van het vaststellen van eene verordening ter bestrijding van besmettelijke ziekten.

Van den toenmaligen, thans overleden, burgemeester had hij toezegging ontvangen, dat „zoo spoedig doenlijk" eene verordening in den geest zoo als bedoeld werd, aan den gemeenteraad zou worden voorgelegd. Bijna twee maanden later vernam hij, dat de gemeenteraad vaststelling van eene verordening niet noodig achtte, o. a. omdat de epidemie toen was geweken. (zie jaarverslag 1871, bladz. 300).

De inspecteur wees thans op het zonderlinge van dit argument. Men

wacht met de vaststelling van eene verordening tot de epidemie heeft uitgewoed, en vindt dan in haar ophouden een grond om de verordening niet vast te stellen. Nogmaals drong hij alzoo op het maken van eene verordening aan, opdat eene epidemie van eene of andere besmettelijke ziekte de gemeente niet op nieuw onvoorbereid zou vinden en niet op nieuw aan meer dan 1 pct. van de bevolking het leven zou kosten.

Eenigen tijd daarna ontving hij berigt, dat een ontwerp van eene verordening ter bestrijding van besmettelijke ziekten aan den gemeenteraad was voorgelegd. Zij is later vastgesteld. Tevens werd medegedeeld dat de raad eene commissie had benoemd, waarvan een geneeskundige voorzitter is, om te onderzoeken welke mesthoopen, „naar de bedoeling der verordening tot bevordering van de gezondheid in de gemeente", eene voor de gezondheid schadelijke lucht verspreiden.

Geneeskundige armenverzorging te Schoonhoven.

Toen de inspecteur vernam, dat het diakenie-armbestuur der Hervormde gemeente te Schoonhoven reeds voor eenige maanden aan den gemeenteraad had te kennen gegeven, dat het zich na eene bepaalde dagteekening niet meer zou belasten met de zorg voor de geneeskundige behandeling en de levering van geneesmiddelen aan zijne bedeelden, en de gemeenteraad daarop had besloten te voorzien in de geneeskundige hulp, maar niet in de levering der geneesmiddelen, ten gevolge waarvan het reeds meermalen was voorgekomen, dat zieken dagen achtereen van geneesmiddelen verstoken waren, heeft hij zich dienaangaande tot het gemeentebestuur gewend en er op aangedrongen, dat in deze belangrijke aangelegenheid spoedig zou worden voorzien. Niet lang daarna ontving hij berigt, dat aan den bestaanden toestand een einde was gemaakt en de armlastigen, onverschillig tot welk kerkgenootschap zij behooren, voortaan van gemeentewege van geneeskundige hulp en geneesmiddelen zullen worden voorzien.

Westmaas.

Bij het gemeentebestuur van Westmaas werd door den adjunct-inspecteur aangedrongen op maatregelen, om uitlozing van privaten of slooten tegen te gaan.

Grachtwallen.

Op den toestand van het water in den Rijn en van de kaden binnen Woerden, heeft de inspecteur meermalen gewezen. (Zie laatstelijk 1871, blz. 301). Er bestaat sedert jaren geschil tusschen het gemeentebestuur van Woerden en het bestuur van „het grootwaterschap van Woerden" betreffende de verpligting tot het in orde houden der kaaimuren. Daar beide partijen deze onaangeroerd laten, verkeeren de kaaimuren in ellendigen toestand en de riolen, die aan de kade uitmonden, geraken in het ongereede, worden verstopt of storten hun inhoud somtijds gedeeltelijk op den wal uit.

Het gemeentebestuur heeft zich tot den Koning gewend, om regtstreeksche tusschenkomst, ten einde het waterschapsbestuur te dwingen te voldoen aan 't geen het, volgens het gemeentebestuur, verpligt zou zijn te voldoen. Het ontving ten antwoord dat de Koning niet bevoegd is tot regtstreeksche tusschenkomst en dat bovendien het waterschapsbestuur in geen geval kon geroepen zijn, herstel en onderhoud zoodanig

te doen geschieden, als wordt gewenscht in het belang der openbare veiligheid of der gezondheid, waarvan de zorg aan het gemeentebestuur is opgedragen.

De inspecteur gaf daarop aan het gemeentebestuur in overweging, nu het de hoop scheen te hebben opgegeven dat door het waterschapsbestuur in de zaak zou worden voorzien, zelf te zorgen voor de herstelling, welke door het belang der ingezetenen en de zorg voor de openbare gezondheid dringend wordt gevorderd. Het bestuur bleek hiertoe echter niet genegen; het leverde op nieuw een betoog, dat het daartoe niet verpligt was en wendde zich nogmaals tot Gedeputeerde Staten. Van een gunstig gevolg werd niets vernomen. Intusschen kan, volgens den inspecteur, de toestand zoo niet blijven en geen der partijen blijkt gezind er uit eigen beweging verbetering in te brengen. De bevolking van Woerden is er het slagtoffer van.

Hondsdolheid te Lisse

Op eene mededeeling dat een hond, een kalf en eene geit, naar men zeide door een dollen hond gebeten, in de zee bij Noordwijk waren gebaad, werd de burgemeester van Lisse, van waar deze dieren afkomstig waren, gewezen op de wettelijke voorschriften en den districts-veearts van het voorgevallene kennis gegeven.

Tongblaar onder het rundvee.

De heerschende epizoötie van goedaardigen tongblaar onder het rundvee en de in dagbladen voorkomende berigten en waarschuwingen daaromtrent gaven den inspecteur aanleiding, om zich over deze aangelegenheid te wenden tot den districts-veearts in deze provincie en van dezen inlichting te vragen omtrent de verbreiding der ziekte en het te duchten gevaar.

Hij ontving tot antwoord, dat hetgeen daaromtrent in dagbladen voorkwam zeer overdreven was en het gevaar ook te sterk gekleurd werd. Zooverre den districts-veearts bekend was, waren er nog geen nadeelige gevolgen bij menschen uit voortgekomen. Hij schreef dit ook hieraan toe, dat de melk, in de steden gebruikt, voor het meerendeel bestaat uit $^3/_4$ tapte melk en $^1/_4$ zoete melk, naar hem werd medegedeeld. De ziekte was over de geheele provincie verbreid, doch zij was zeer goedaardig en haar einde reeds nabij. Bij de zieke dieren is ook de melkafscheiding zoodanig verminderd, dat het bedoelde gevaar meer denkbeeldig is, dan werkelijk bestaat.

Hierin was dus zeker geen grond om veel gevaar te duchten.

Niettemin heeft de inspecteur, toen een dagblad een vreeselijk verhaal gaf van eenen ongelukkige, die te Oudewater na een lijden van weinige dagen aan tongblaar was bezweken, en dit droevig geval aan het gebruik van melk van zieke koeijen werd toegeschreven, de zaak onderzocht. Toen bleek — zoo als te verwachten was — dat er *niets* van waar was. De bedoelde persoon was, volgens mededeeling van den geneesheer, die hem behandelde, aan typhus overleden. Van blaren op de tong, of zwelling van de tong was geen sprake. De zieke had, gelijk zoovele typhuslijders, eene drooge, bruine tong gehad, hier en daar met kloven. Met melk of met de tongblaar van het rundvee stond de

ziekte van dezen lijder in geenerlei verband. De geneeskundige had dan ook reeds het courantenverhaal doen herroepen.

Evenzoo bleek ook een courantenberigt omtrent het voorkomen van tongblaar bij kinderen te Noordeloos, ten gevolge van melk van koeijen, daaraan lijdende, toen de adjunct-inspecteur inlichtingen vroeg aan het gemeentebestuur, geheel onjuist. Van overgang der ziekte op den mensch was aan het bestuur en de geneeskundigen van die gemeente niets gebleken, en.... de melk van de zieke koeijen werd niet gebruikt.

Uit deze voorbeelden blijkt het verkeerde van de gewoonte van sommige dagbladen om jagt te maken op schrikverwekkende nieuwtjes en om onvoorzigtig en ligtvaardig angst te verspreiden in de gemoederen hunner sensatieberigten-lievende en ligtgeloovige lezers.

Noordholland.
Adres van de directie der Stoomvaart-Maatschappij „Nederland" aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Een adres door de directie der Stoomvaart-Maatschappij „Nederland" aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gerigt, met verzoek om wijziging van art. 27 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) in diervoege, dat de visitatiën der apotheken aan boord harer stoomschepen en de benoodigde visa's op de bewijzen van bevoegdheid der geneeskundigen, mogten plaats vinden bij de indienststelling en verder eenmaal 's jaars, in plaats van bij elke reis, werd om berigt en advies in handen gesteld van den geneeskundigen inspecteur.

Het advies was, dat eene regeling zooals door de directie der Stoomvaart-Maatschappij was voorgesteld, wel wenschelijk zou zijn en allezins voldoende om de deugdelijkheid der geneesmiddelen en de aanwezigheid van bevoegde geneeskundigen, overeenkomstig de bedoeling der wetten van Junij 1865 te waarborgen. De visering der acten van bevoegdheid voor elke reis zou veilig kunnen vervangen worden door visering alleen bij verwisseling van geneeskundigen, terwijl de inspectie der geneesmiddelen, eenmaal 's jaars, zooals bij de gewone apotheken in den regel plaats heeft, doch zelfs niet bij de wet is voorgeschreven, ook voor de apotheken aan boord der stoomschepen voldoende kan geacht worden. Art. 12 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) schrijft evenwel het viseren der acten van bevoegdheid en art. 27 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) het doen keuren van geneesmiddelen en werktuigen voor elke reis voor. Bij de wetten van 1865 werd niet voorzien in de behoefte der door stoomschepen zoozeer gewijzigde groote vaart, zoodat niet dan door wijziging dier wetten aan den wensch der directie van de Maatschappij „Nederland" kon worden voldaan.

De opmerking werd echter daarbij gevoegd, dat voor die Maatschappij aan de bestaande regeling wel eenige moeite maar volstrekt geen kosten waren verbonden, terwijl de visering der diploma's en visitatiën der apotheken kosteloos geschieden.

Bij beschikking van den Minister van 16 October 1872, werd op het advies de Maatschappij afwijzend beschikt.

Droogmaking van een gedeelte der Zuiderzee.

Door de Staatscommissie voor het indijken der Zuiderzee werd aan de geneeskundige inspecteurs voor Noordholland, Overijssel en Drenthe, Utrecht en Gelderland een advies gevraagd omtrent den mogelijken invloed dien de droogmaking van het gedeelte der Zuiderzee bezuiden de

lijn van den afsluitdijk Enkhuizen—Urk, Kampen, waardoor eene oppervlakte van circa 200 000 hectaren land zouden worden drooggemaakt, voor de gezondheid van Noordholland, Amsterdam, Amstelland en een gedeelte van Gelderland, Utrecht en Overijssel kon hebben.

Hoezeer het verzoek om advies aan ieder der genoemde inspecteurs afzonderlijk gerigt was, maakte het groote gewigt en de omvang van het onderwerp onderling overleg en zoo mogelijk gezamenlijk advies wenschelijk.

Door de geneeskundige inspecteurs voor Overijssel en Drenthe en voor Noordholland werd het advies uitgebragt, hetwelk als bijlage A achter dit verslag is gevoegd.

Door den geneeskundigen inspecteur voor Gelderland en Utrecht was reeds te voren een advies over deze zaak uitgebragt.

Verzoek om disponsatio van art. 25 der wet van 10 April 1865 (*Staatsblad* n°. 65).

Door den Commissaris des Konings in Noordholland werd in handen van den geneeskundigen inspecteur een verzoek gesteld van het parochiaal kerkbestuur der Roomsch-katholijke gemeente te Wervershoof om dispensatie van art. 25 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65) ten einde den grond der thans in gebruik zijnde begraafplaats nagenoeg geheel te gebruiken om er eene nieuwe kerk op te bouwen en daarbij eene nieuwe begraafplaats aan te leggen, op eenigen afstand van de tegenwoordige begraafplaats verwijderd. Op het verzoek werd geadviseerd afwijzend te beschikken. Om het doel te bereiken zouden alle lijken der te sluiten begraafplaats moeten worden opgegraven, in strijd met art. 25 der wet van 10 April 1869, welk artikel uitdrukkelijk bepaalt, dat de begraafplaats 10 jaren geheel onaangeroerd moet blijven liggen en de grond na 10 jaren alleen tot bezaaijing of beplanting mag worden gebruikt, mits daarbij niet dieper dan 0.5 meter worde gegraven en eene uitgraving tot meerdere diepte eerst 30 jaren na de sluiting geoorloofd is, tenzij eene vergunning van Gedeputeerde Staten gegeven worde tot diepere uitgraving.

Doch daargelaten de quaestie in hoever de wet absoluut verbood om, behalve in de gevallen waarin art. 12 voorziet, eenig graf binnen 10 jaren te roeren, werd het oprigten van een gebouw op het terrein van eene begraafplaats, die niet meer dan 10 jaren slechts gesloten was, ontraden.

Het ontruimen van de geheele begraafplaats en wel van de lijken in allerlei stadiën van ontbinding, het plaatsen van een gebouw, dat dagelijks door velen zal bezocht worden op een grond die geheel bezwangerd zou zijn met de producten van rotting der lijken, moesten beiden uit het oogpunt der volksgezondheid voor gevaarlijk worden gehouden en in strijd met de bedoeling der wet van 1869, welker bepalingen voor een groot deel ter bescherming van dat volksbelang zijn in het leven geroepen.

Plannen van nieuwe schoolgebouwen.

De burgemeester van Aalsmeer stelde de planteekening en het bestek voor een te bouwen schoollokaal in handen van den adjunct-inspecteur met verzoek zijn oordeel daarover te doen kennen. Na overleg met den schoolopziener voor het 1ste district in Noordholland, en een plaatselijk onderzoek met dezen, werd een gezamenlijk advies betreffende dat schoolplan ingezonden, waarbij het volgende werd aanbevolen:

1°. demping van de smalle sloot grenzende aan het tegenwoordig terrein waarop de school zal worden gebouwd, en verwijdering van de mestvaalt, gelegen op het aangrenzende erf aan den kant van deze sloot;

2°. verplaatsing van de privaten en toepassing van het puttonnenstelsel (fosses mobiles buiten de school);

3°. verdeeling van de school door tusschenschotten, als schuifdeuren ingerigt, in 3 afdeelingen in plaats van in 2 afdeelingen, door tusschenschotten met deuren ter zijde;

4°. het maken van eene bergplaats voor de kleedingstukken der leerlingen *buiten* de school, in plaats van daartoe dienende kapstokken *in* de school;

5°. het weglaten van de nissen voor de kagchels, en het plaatsen van eene kagchel in het midden van elke afdeeling;

6°. de ramen in de beide eindgevels zoodanig in te rigten, dat de middenstukken als openstaande deuren kunnen worden opengezet;

7°. de voorgestelde witte kleur van de wanden en zoldering van het schoollokaal te vervangen door een parelgrijze.

Van den burgemeester werd de mededeeling ontvangen dat, naar aanleiding van de gemaakte aanmerkingen, het plan der school door den gemeenteraad was gewijzigd.

Door den burgemeester van Marken werd aan den inspecteur advies verzocht omtrent een plan voor een nieuw schoolgebouw met onderwijzerswoning; na onderzoek werd berigt, dat geen bezwaren uit een sanitair oogpunt tegen de oprigting bestonden.

Verzoek om voorwerpen vóór dat ze geverfd worden in eenstadsgracht schoon te wasschen.

Omtrent een verzoek aan den gemeenteraad van Alkmaar, om vergunning tot het leggen van een klein houten vlot in de Geest, ten einde in dat grachtwater te verwen voorwerpen, welke geen voor de gezondheid nadeelige stoffen bevatten, en vóór dat zij eenige kunstbewerking hebben ondergaan, schoon te wasschen, werd door burgemeester en wethouders dier gemeente het oordeel van den adjunct-inspecteur ingeroepen. Hij gaf als zijn gevoelen te kennen, dat van het schoonwasschen in het water van een der stadsgrachten van voorwerpen, zoo als bij het verzoek worden bedoeld, geen nadeeligen invloed op den gezondheidstoestand der gemeente te vreezen is, alhoewel het altijd minder wenschelijk te achten is, stadswater tot dergelijke doeleinden te laten gebruiken.

Demping van de Baansloot te Alkmaar

Burgemeester en wethouders van Alkmaar stelden, naar aanleiding van de ten vorigen jare met den adjunct-inspecteur gehouden bijeenkomst ter bespreking van de stelsels van afvoer van faecale stoffen, die bij de demping van de Baansloot het meest aanbeveling zouden verdienen (zie Verslag over 1871, blz. 304), in handen van dezen, een door den gemeente-architect gemaakte situatieteekening dier sloot met eene memorie van toelichting, waarin het door hem voorgestelde plan tot riolering van de te dempen sloot kortelijk werd omschreven, en

en waaruit bleek dat bij de demping van genoemde sloot, tot afvoer der faecale stoffen, de toepassing van een spoelstelsel werd aanbevolen.

De toepassing van zoodanig stelsel werd door den adjunct-inspecteur ernstig ontraden, zoowel op grond van de bekende gewigtige bezwaren, die in het algemeen uit een sanitair oogpunt aan zoodanig stelsel verbonden zijn, als ook met het oog op de te geringe doorstrooming van het water in die gemeente — Baangracht en Oude gracht — waarin de te maken riolen zullen uitlozen. Ten gevolge van die zeer geringe doorstrooming laat het zich op goede gronden verwachten dat het water in deze grachten door faecaliën en ander in ontbinding verkeerend vuil meer en meer zal worden verontreinigd en bedorven, waardoor daar ter plaatse van lieverlede een toestand zal geboren worden niet minder ergerlijk en onhoudbaar dan die waarin thans de Baansloot verkeert, een toestand niet minder gevaarlijk voor de omgeving, zoodat het kwaad eenvoudig zal worden verplaatst van het eene gedeelte der gemeente — de Baansloot — naar het andere — de Baangracht en Oude gracht.

De adjunct-inspecteur meende echter zich niet alleen tot een afkeurend oordeel over het voorgestelde plan te moeten bepalen, maar een stelsel van afvoer van faecaliën te moeten aanwijzen dat aan de eischen der gezondheidsleer beantwoordt. Hij gaf derhalve in overweging — daar van het Liernursche stelsel op zulk een kleine schaal geen sprake kan zijn — voor den afvoer der faecaliën het stelsel van fosses mobiles toe te passen; hetzij door de privaten *in* de huizen van doelmatig ingerigte vaten of tonnen te voorzien — van zoodanige namelijk die noch bij het gebruik noch bij het vervoer eenigen stank verspreiden — hetzij door de privaten te laten uitlozen in fosses mobiles geplaatst in putten *buiten* de huizen gelegen, (het zoogenaamde put-tonnen-stelsel) terwijl nog eene wijziging van dit laatstgenoemde stelsel werd aan de hand gegeven voor het geval men gedwongen zou zijn — zoo als beweerd werd — het spoelwater uit de huizen door de privaten te laten wegvloeijen.

Elk dier stelsels werd nader toegelicht en in hoofdzaak beschreven, waarbij tevens de aandacht er op werd gevestigd, dat zij allen zoowel uit een hygieinisch als uit een finantieel en landbouwkundig oogpunt de voorkeur verdienen boven het voorgestelde spoelstelsel.

De gemeenteraad besloot echter in zijne vergadering van 28 Februarij, de Baansloot te laten dempen met toepassing van het voorgestelde spoelstelsel, tot afvoer der faecaliën enz.; slechts één lid van den raad verklaarde zich hiertegen.

Op dezelfde wijze zal ook de sloot in het begin van den Heiloërhout gelegen, gedempt worden.

Wijziging van art. 445 der algemeene politieverordening van Amsterdam.

Door burgemeester en wethouders van Amsterdam werd advies gevraagd omtrent een voorstel van de plaatselijke schoolcommissie tot wijziging van art. 445 der algemeene politieverordening, in dien zin, dat, wanneer eene besmettelijke ziekte in een huis, waarin eene school wordt gehouden, of dat met eene school in verbinding staat, voorkomt, de school niet zal behoeven gesloten te worden wanneer door isolering van het schoollokaal en het nemen van alle andere noodig geachte voorzorgsmaatregelen, geen gevaar voor besmetting te vreezen is.

Tegen deze wijziging werd geen bezwaar gemaakt, zoodat het artikel bij raadsbesluit van 10 Julij in dien zin werd veranderd.

Terrein van een nieuw aan te leggen begraafplaats.

Door het gemeentebestuur van Schagen werd het oordeel van den inspecteur verzocht over de geschiktheid van een aangekocht terrein voor eene nieuw aan te leggen begraafplaats. Na onderzoek in loco werd geadviseerd, dat het terrein op voldoenden afstand van de kom der gemeente en zelfs van de naastbijliggende woningen gelegen, tevens eene voldoende grootte had voor het aantal lijken dat er begraven zal worden, zoodat geene bezwaren uit een sanitair oogpunt tegen dat terrein bestonden.

Het verleenen van vergunning tot het leveren van geneesmiddelen aan den geneeskundige die zich te Schagen zou vestigen.

Door burgemeester en wethouders van Schagen werd op nieuw aangedrongen op de wenschelijkheid dat aan den geneesheer, die zich in Schagen mogt vestigen, nu dr. Foreman vertrokken is, de bevoegdheid tot het leveren van geneesmiddelen wierd verleend, omdat het gemis van die bevoegdheid een hinderpaal is voor het verkrijgen van een geneesheer.

In antwoord werd medegedeeld, dat de geneeskundige raad vermoedelijk zijn advies aan Gedeputeerde Staten over de noodzakelijkheid voor het verleenen der daartoe vereischte vergunning wel niet zou veranderen, omdat Schagen door zijn 2800 zielen en zijn welvaren als eene plaats mogt worden beschouwd, waar het beginsel der wet van afscheiding der geneeskunst van de pharmacie gereedelijk kon gehandhaafd worden.

Inzameling van asch, vuilnis, faecaliën, enz. te Zaandam.

De burgemeester van Zaandam stelde in de eerste helft van December het rapport der commissie, door den raad dier gemeente benoemd, ten einde te onderzoeken op welke wijze de inzameling van asch, vuilnis, faecaliën, enz. het doelmatigst zou geschieden, in handen van den adjunct-inspecteur, met verzoek zijn gevoelen daarover uit een hygieinisch oogpunt kenbaar te maken.

Aan dat verzoek zal zoo spoedig mogelijk worden voldaan en het uitgebragt advies in het volgende verslag in hoofdzaak worden medegedeeld.

Moeten de lijsten, bedoeld bij art. 9, alin 4 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 64), worden overgelegd bij processen-verbaal betreffende overtredingen van dat artikel.

De procureur-generaal bij het provinciaal geregtshof in Noordholland maakte opmerkzaam op de moeijelijkheden, die ontstonden bij de vervolging van overtredingen van art. 9, alin. 4 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), wanneer de bekeurde weigerde om de lijsten van geneesmiddelen bij dat artikel voorgeschreven aan den regter over te leggen, en vroeg of bij elk proces-verbaal, betreffende zoodanige overtreding, niet een afschrift der bedoelde lijsten kon worden overgelegd.

Hierop werd geantwoord dat bij de geneeskundige inspecteurs geene afschriften van al de geviseerde lijsten van geneesmiddelen voorhanden waren en deze alzoo ook niet konden worden overgelegd; dat echter de moeijelijkheden konden worden opgeheven door, ingeval van weigering van den bekeurde om de lijst aan den regter over te leggen, daarvan een authentiek afschrift te nemen, of wel door in het op te maken proces-verbaal bij wijze van extract uit die lijst te doen blijken welke geneesmiddelen daarop vermeld staan. Door de verpligting aan de geneeskundigen, bevoegd tot het leveren van geneesmiddelen bij art. 28

der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) opgelegd, om die lijst aan de visiterende commissiën over te leggen, zou tot het nemen van het noodige afschrift of van extract uit de lijst de gelegenheid bestaan.

Zeeland. Een niet in eene grensgemeente verblijfhoudend geneeskundige mag niet in België practiseren.

De te Sluis gevestigde geneeskundige, tevens met de armenpraktijk in de aan Belgie grenzende gemeente Sint Anna ter Muiden belast, wenschte geplaatst te worden op de lijst van de Nederlandsche geneeskundigen in eene grensgemeente gevestigd, op grond dat hij, hoezeer te Sluis wonende, te Sint Anna ter Muiden gemeentegeneeskundige was, aldaar domicilie kiezen en zich in het bevolkingsregister kon laten inschrijven. Hij deed daarbij toezending van de verschillende stukken van de Belgische autoriteit, waarbij hem, na de met België gesloten overeenkomst tot wederzijdsche praktijkuitoefening in de grensgemeenten, het practiseren in België, dat hem vroeger was toegestaan, verder verboden werd, op grond dat zijn naam niet voorkomt op de lijst van geneeskundigen in Nederlandsche grensgemeenten gevestigd, die jaarlijks bij de Belgische regering wordt overgelegd.

Het gold hier derhalve de vraag of een geneeskundige in de ééne gemeente, waar hij zijn hoofdverblijf houdt als zoodanig, te gelijkertijd in eene andere als tijdelijk verblijfhoudend in het bevolkingsregister kan zijn ingeschreven, waaromtrent de Minister van Binnenlandsche Zaken te kennen gaf dat bovenvermelde interpretatie in strijd zoude zijn met de tusschen Nederland en België gesloten overeenkomst van 7 December 1868 en dat het plaatsen van den te Sluis gevestigden geneeskundige op de lijst der geneeskundigen, bevoegd tot uitoefening der praktijk in Belgische grensgemeenten, eene gesimuleerde handeling zoude zijn, waartoe het gouvernement niet mag medewerken.

Voorziening in den toestand van gronden in den Vlooswijkschen polder onder Neuzen.

Toen het gemeentebestuur van Neuzen gewezen had op de herhaalde klagten van de geneeskundigen, geheven over de slechte uitdampingen, die zich ontwikkelen uit de gronden van den Vlooswijkschen polder ten westen van het kanaal onder de stad, aan het westelijk front der vestingwerken te Neuzen, en een lokaal onderzoek der aangeduide plaats den inspecteur de overtuiging geschonken had dat de gronden aldaar, in der tijd uitgegraven zoowel voor den aanleg van bolwerken als voor het maken van traversen binnen de vesting, onregelmatig zijn blijven liggen met de daarin ontstane putten en poelen, zoodat dit terrein oneffen, immer doorweekt en drasliggend, vooral in het drooge saizoen, schadelijke dampen doet opstijgen, vestigde die ambtenaar de aandacht van den Minister daarop en gaf in overweging om deswege in overleg te treden met den Minister van Oorlog, opdat, ook zelfs bij het onbeslist zijn of Neuzen al of niet als vesting zal behouden blijven, de gewenschte verbeteringen mogten worden aangebragt.

Het hieromtrent verzocht overleg heeft geleid tot een onderzoek van de vraag of de bedoelde gronden, beheerd door de militaire genie, maar in verband staande met de rijks waterleiding, behoorden verbeterd te worden van wege het Departement van Oorlog of van Binnenlandsche Zaken en voorts tot het opmaken van een tweetal plannen, waarbij de

verlangde verbetering zoude kunnen worden verkregen. Aan het einde van het jaar was nog geene beslissing genomen.

De betrekking van doodschouwer opgedragen aan een Belgisch geneeskundige.

Door den heer Commissaris des Konings in Zeeland werd de vraag gedaan of in de gemeente Overslag, bij het ontbreken van een Nederlandsch geneeskundige zoowel daar ter plaatse als in de nabijheid, de doodschouw zoude kunnen worden opgedragen aan een Belgisch geneeskundige die dagelijks de gemeente bezoekt. Daarop werd toestemmend geantwoord zoowel in het belang van de verrigtingen van den ambtenaar van den burgerlijken stand als met het oog op de reeds uitgesproken bevoegdverklaring daartoe van de gemeentebesturen in Limburg. (Zie *Weekblad voor Burgerlijke Administratie* n°. 1068).

Epizoötie van goedaardig mond- en klaauwzeer.

Het heerschen van goedaardig mond- en klaauwzeer gaf aanleiding om den heer Commissaris des Konings in overweging te geven de gemeentebesturen te herinneren aan de maatregelen die deswege drie jaren geleden (*Prov. Blad* n°. 81 van 1869) werden aanbevolen en hen uit te noodigen om in het belang der volksgezondheid het gebruik van zuivel en van het vleesch van dieren die door die ziekte werden aangetast, als voedsel voor den mensch te ontraden en tegen te gaan. Hieraan is bij circulaire van 12 Julij 1872 (*Prov. Blad* n°. 61) gevolg gegeven.

Het bouwen eener school op het kerkhof te Dreischor.

Het gemeentebestuur van Dreischor vroeg aan Gedeputeerde Staten vergunning om eene nieuwe school te stichten op zeker gedeelte der sedert 15 September 1871 gesloten verklaarde begraafplaats, waarin gedurende de laatste 12 jaren niet was geroerd of begraven. Het verzoek werd in handen gesteld van den inspecteur die te kennen gaf dat art. 25 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65) niet verhindert om tot eene stichting als bedoeld wordt, over te gaan, vermits daarbij op zich zelve geene grondvergraving dieper dan van 5 decimeters zal gevorderd worden. Mogt het nogthans ter voorziening in de behoefte aan drinkwater noodzakelijk zijn om voor den aanleg eener waterverzameling uitgravingen te doen, dan zoude niet moeten worden voorbijgezien dat het aangehaalde wetsartikel het graven van putten binnen dertig jaren na de sluiting der begraafplaats niet toelaat. Het voornemen om ter bedoelde plaatse eene nieuwe school te bouwen is opgegeven.

Plannen voor scholen te Dreischor, Groede, Renesse, Schoondijke en Vlissingen onderzocht.

Omtrent de vergrooting der school in de gemeente Renesse, en den aanleg van nieuwe scholen in de gemeenten Vlissingen, Dreischor, Groede en Schoondijke, is met den inspecteur van het lager onderwijs en met de betrokken schoolopzieners, op verlangen der respectieve besturen, een overleg aangegaan en zijn de plannen daartoe onderzocht.

Vroedvrouwen te Hoofdplaat, Zaamslag en Zierikzee.

Met de gemeentebesturen van Hoofdplaat, Zaamslag en Zierikzee, zijn onderhandelingen gevoerd betreffende de aanstelling en de bezoldiging van vroedvrouwen, waarvan het gevolg is geweest, dat thans te Hoofdplaat en Zierikzee van gemeentewege eene vroedvrouw is aangesteld, en dat die te Zaamslag beter dan vroeger bezoldigd wordt.

Pokziekte te Tholen.

Eene poging om tijdens het hevig heerschen der pokziekte in de maand Junij, in de gemeente Tholen te doen besluiten tot den aanleg van eene hospitaalbarak, mogt geen ingang vinden. Het groote nut daarvan moest daarin gezocht worden, dat aldaar geen enkele openbare instelling voor ziekenverpleging wordt aangetroffen, en dat de minvermogende visschersstand, bij welk personeel de ziekte meer bijzonder grasseerde, zeer ondoelmatig gehuisvest is. De vrees echter dat, ook al werd eene goed ingerigte hospitaalbarak aangelegd, geen lijder zoude te bewegen zijn om zich daarin te laten verplegen, heeft het voorstel doen van de hand wijzen.

Kermis te Sluis.

De pokziekte verkreeg in de maand Mei eene belangrijke uitbreiding in de gemeente Sluis, weshalve de gemeenteraad het besluit nam, dat de in de tweede week van Junij invallende kermis zoude worden uitgesteld. Intusschen nam de ziekte in het laatst van de eerstgenoemde maand dermate af, dat het verlangen om de kermis op den gewonen tijd te laten doorgaan, bij velen werd opgewekt, toen na een tijdsverloop van zestien dagen geene nieuwe gevallen van kinderziekte waren voorgekomen.

De inspecteur, wiens gevoelen deswege gevraagd werd, ontried het houden der kermis op den gewonen tijd, zoowel omdat het aangegeven tijdsverloop te kort was om te mogen aannemen dat de ziekte reeds voor goed zoude geweken zijn, als door dien uit de nog steeds inkomende berigten van de gemeenten Eede, Heille en Retranchement voldoende bleek, dat de omtrek van Sluis moest geacht worden steeds besmet te zijn. Op deze gronden is in overweging gegeven om het houden van kermis te verdagen.

Uitbesteden van armlastigen aan den minstbiedende onder de geneeskundigen.

De tusschenkomst van den inspecteur werd ingeroepen om het diakeniebestuur van Gapinge, gemeente Vrouwenpolder, te beletten om zijne armlastige zieken aan den minstbiedende onder de geneeskundigen aan te besteden. Deze handeling, hoe laakbaar ook en voor den geneeskundigen stand vernederend zij moge wezen, kon niet worden verhinderd, dewijl de regeling der geneeskundige armenverzorging een onderwerp is, waaromtrent het geneeskundig Staatstoezigt niets te bevelen heeft.

Professor dr. Burggraeve bevoegd om in Nederland genees- en heelkundig te praktiseren.

De burgemeester van Neuzen vernomen hebbende dat professor dr. A. Burggraeve van Gent, aldaar geneeskundige zittingen aankondigde en op zijn verzoek inzage bekomen hebbende van diens geviseerde diplomata, gaf zijn verlangen te kennen om nader te worden ingelicht of genoemde hoogleeraar bevoegd is om geneesmiddelen te leveren. Dr. Burggraeve, zich qualificerende professeur émérite de l'Académie de Gand, had zijne diplomata ter visering toegezonden als medicinae en chirurgiae doctor, respectievelijk 20 December 1828 en 29 Maart 1829 afgegeven te Gent, benevens eene beschikking van wijlen den Minister Thorbecke van 28 Februarij 1872 op een door den heer Burggraeve aan den Koning ingediend adres, waarbij hij had verzocht dat aan hem gelijke regten werden toegekend als aan de Nederlandsche doctoren in de genees- en heelkunde, en waarbij de Minister namens den Koning te kennen gaf

dat de adressant de bevoegdheid tot uitoefening der genees- en heelkunde in Nederland bezit krachtens zijne promotie tot doctor in de genees- en heelkunde te Gent op een tijdstip toen België nog met Nederland vereenigd was, en dat, zoo hij van die bevoegdheid gebruik wil maken, hij gehouden is zijn diploma te laten viseren door den geneeskundigen inspecteur voor de provincie, waarin hij de praktijk wenscht uit te oefenen.

Aan de gestelde voorwaarde nu voldaan zijnde, zoo heeft dr. Burggraeve nu het regt om in Neuzen genees- en heelkundige consultatiën aan te kondigen en te houden maar ook verder reikt dit regt niet. Immers de betrokkene moet niet in het licht beschouwd worden van de met België op 7 December 1868 gesloten overeenkomst, maar in dat van de wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), waaraan hij bij de uitoefening van het vak ten onzent, even als alle Nederlandsche genees-, heel- en verloskundigen onderworpen is.

Artikel 9 nu van die wet regelt de zaak van het afleveren van geneesmiddelen door geneeskundigen; te Neuzen is een apotheker gevestigd. en vermits prof. dr. Burggraeve niet in het bezit is van eene vergunning van Gedeputeerde Staten, zoo is hij onbevoegd om in Neuzen geneesmiddelen aan zijne zieken af te leveren. De burgemeester van Neuzen werd verzocht hem hierop opmerkzaam te maken.

Geneeskundige armenverzorging te Sluis opgedragen aan een geneeskundige te Aardenburg.

De gemeenteraad van Sluis had het besluit genomen om de geneeskundige armenverzorging, met voorbijgang van den plaatselijken geneeskundige, die daarmede gedurende drie jaren voorloopig was belast geweest, aan een geneeskundige te Aardenburg, en alzoo op 6.9 K.M. afstands gevestigd, op te dragen. Een verzoekschrift van een aantal minvermogenden om het doorgaan van dien maatregel te verhinderen, gaf den inspecteur aanleiding tot inzending van een betoog, strekkende om te trachten den raad op zijn besluit te doen terugkomen. Mogt dit toch niet berusten op grove gebreken of verwaarloozing bij de tijdelijke waarneming, waarvan niets gebleken was, dan werden de minvermogende ingezetenen door dit besluit op onmeedogende wijze in hunne belangen getroffen en het blijk van waardeering der verleende diensten door dezen aan den dag gelegd, kon den raad de overtuiging geven dat eene herroeping van zijn besluit zeer gewenscht zoude zijn. De gemeenteraad volhardde bij het genomen besluit, zoodat de minvermogenden te Sluis genoodzaakt zullen zijn al vast gedurende 1873 op grooten afstand eene hulp te moeten zoeken, die gezegd kon worden voor de hand te liggen.

De kazerne te Neuzen en de buurt Java aldaar.

Aan een door den garnizoens-kommandant en den eerstaanwezenden officier van gezondheid te Neuzen te kennen gegeven verlangen, om door zijne tusschenkomst het bestuur dier gemeente te bewegen om maatregelen te nemen tegen het ongerief dat de in de buurt Java aanwezige varkenshokken en mestvaalten door hare exhalatiën de gezondheid van de manschappen in de kavalerie-kazerne benadeelen, is, hoe gegrond de klagt den inspecteur ook scheen, niet kunnen worden voldaan.

Een plaatselijk onderzoek had de overtuiging geschonken dat, afgescheiden van enkele bijkomende omstandigheden met de ondoelmatige waterafleiding van het Java in verband staande, de voorname bron van

de exhalatiën daarin bestond dat mestvaaltwater voortdurend afvloeit in eene langs de zuidzijde van Java loopende ringgoot, dat dit water aldaar stagneert en dat het aan de vrije lucht blootgesteld rottende uitdampingen uitlaat, die bij het heerschen van westelijke winden voor de kazernebewoners den overlast uitmaken, waarover geklaagd wordt.

Zonder twijfel had de militaire genie bij het bouwen der kazerne in 1837 de buurt Java beter kunnen afschutten dan zij destijds deed door het plaatsen van een open palissadewerk, hetwelk het afvloeijen van mestwater in geenen deele kon beletten.

Deze toestand nu te veranderen stond niet in de magt van het burgerlijk bestuur, dat door een voortdurend zorgvuldig toezigt op het rein- en drooghouden van stallen en mestverzamelingen zooveel mogelijk de nadeelen daaruit voortvloeijende tracht te benemen, maar evenmin kon het voldoen aan den eisch die gesteld werd, dat de varkens uit de buurt zouden worden verwijderd. De gemeenteraad toch was niet gezind om het houden van varkens te verbieden en was, wegens gemis aan beschikbaren grond buiten magte om de verblijven van die dieren op eene afgelegene plaats buiten de kom der gemeente gezamenlijk te doen opstellen, en daar in die gesteldheid van zaken van geen maatregel eenig nut te verwachten was dan van eene verbeterde afschutting van de buurt Java ter vervanging van de houten palissadering, hetzij door eene waterdigte beschoeijing of desgevorderd door den aanleg van een ringmuur, zoo scheen die maatregel geen onderwep uit te maken van eene verdere bemoeijing van het burgerlijk gezag. Daartoe was evenwel de Minister van Oorlog niet gezind.

Wegens het niet aangeven van waargenomen kinderziekte, is het noodzakelijk geweest geneeskundigen, gevestigd in Zuidbeveland, te Bergen op Zoom en te Maldeghem (België), aan art. 6 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), te herinneren. **Verzuimde aangifte van waargenomen kinderziekte.**

Verschillende onderwerpen, als: sectio caesarea post mortem, onteigening van besmette voorwerpen enz,, gaven tot correspondentie van den inspecteur met verscheidene partikulieren aanleiding. **Verschillende onderwerpen.**

Zoo als op bladz. 188 reeds is medegedeeld, hadden Gedeputeerde Staten van Utrecht de sluiting gelast zoowel van de algemeene burgerlijke begraafplaats als van de bijzondere Roomsch-katholieke begraafplaats te Kockengen. Tegen dien last zijn de belanghebbenden in hooger beroep gekomen bij den Koning. Daarop droeg de Minister den geneeskundigen inspecteur voor Noordholland en den referendaris bij de afdeeling medische politie op om met den adjunct-inspecteur een nader onderzoek in te stellen. De commissie adviseerde tot afwijzing van het in hooger beroep gedaan verzoek, waarna het besluit van Gedeputeerde Staten bij Koninklijk besluit gehandhaafd werd. **Utrecht. Begraafplaats te Kockengen.**

Bij herhaling is door de Gedeputeerde Staten van Utrecht het advies van den adjunct-inspecteur gevraagd aangaande de bedenkingen, door burgemeester en wethouders van Vleuten en van Oudenrijn geopperd **Beetwortelsuikerfabriek te Utrecht.**

tegen het lozen van onrein water uit de beetwortelsuikerfabriek te Utrecht in den Leidschen Rijn. In overleg met de leden van den geneeskundigen raad, dr. J. B. Dompeling en J. R. K. Pennink, en steunende op de uitkomsten van het scheikundig onderzoek, verrigt door het lid van den geneeskundigen raad, prof. dr. P. J. van Kerckhoff, heeft de adjunct-inspecteur aan Gedeputeerde Staten geantwoord, dat het water van den Leidschen Rijn, verontreinigd door eene overgroote massa uit de Utrechtsche riolen afkomstige faecale stoffen, ter hoogte van de gemeente Oudenrijn niet moet geschept worden als drinkwater, tenzij men het aan eene behoorlijke zuivering onderwerpe; dat het afvoerwater van de bedoelde suikerfabriek die verontreiniging niet noemenswaardig erger maakt door den geringen aanvoer van eenige organische stoffen van plantaardigen oorsprong uitsluitend in de wintermaanden; dat wel is waar de nu gevolgde wijze van klaring van het afvoerwater verbeterd zou kunnen worden, maar dat de toepassing van dergelijke maatregelen aan den vrijen wil van de directeuren der fabriek moet overgelaten worden, aangezien naar de voorwaarden der concessie (besluit van den 28sten September 1871, n°. 28) op wijziging der methode van „klaring of ontsmetting" alleen dan kan aangedrongen worden, wanneer „zich het geval voordoet, dat door haar direct of indirect eenige schade aan menschen, vee of landerijen wordt toegebragt", en dit geval zeer zeker thans *niet* bestaat.

Vaccinatie.

In het voorjaar van 1872 gaf de adjunct-inspecteur den Commissaris des Konings in overweging, de gemeentebesturen bij vernieuwing te wijzen op het nut van het bevorderen der vaccinatie en revaccinatie in hunne gemeenten. Aan dat voorstel is gevolg gegeven bij *Prov. Blad* n°. 53.

Begraafplaats te Tull en 't Waal.

In November 1872 vroegen Gedeputeerde Staten van Utrecht advies aangaande eene klagt van een ingezetene van Tull en 't Waal over eene uitbreiding der begraafplaats aldaar. Met den geneeskundigen inspecteur, die hem vergezelde, was de adjunct-inspecteur van oordeel dat de gemaakte vergrooting der begraafplaats onbeduidend is en onschadelijk voor de volksgezondheid.

Begraafplaats te Werkhoven

De kerkvoogden der Hervormde gemeente te Werkhoven hebben aan Gedeputeerde Staten hunne bezwaren kenbaar gemaakt tegen het besluit, waarbij het sluiten hunner begraafplaats werd gelast. Dit bezwaarschrift werd in handen van den adjunct-inspecteur gesteld, die adviseerde tot handhaving van het bedoelde besluit.

In December 1872 hebben daarop burgemeester en wethouders van Werkhoven den adjunct-inspecteur verzocht, te beoordeelen of zeker terrein geschikt is tot het aanleggen eener begraafplaats. Dit bleek niet het geval te zijn.

Bijzondere begraafplaats te Utrecht.

Te Utrecht werd op verzoek van het gemeentebestuur onderzocht, of een terrein in eene der buitenwijken geschikt kon geacht worden tot inrigting eener begraafplaats. Burgemeester en wethouders hadden reeds vroeger, zonder den adjunct-inspecteur te raadplegen, aan het Roomsch-katholiek kerkbestuur vergund, het bedoelde terrein tot eene bijzondere

begraafplaats in te rigten. In verband echter met eene aanvrage van heeren commissarissen der begraafplaats, om uitkeering van eene zekere som als schadeloosstelling voor het vrijwillig sluiten der bestaande, nu allengs meer ingebouwde Roomsch-katholieke begraafplaats aan de Biltstraat, verlangde de gemeenteraad het advies van den geneeskundigen ambtenaar omtrent de geschiktheid van het nieuwe terrein.

Bijgestaan door den architect-directeur der gemeentewerken, heeft de adjunct-inspecteur eenige grondboringen en uitgravingen in het bedoelde terrein laten doen en daarna geadviseerd, dat uit een sanitair oogpunt de inrigting van dat terrein tot begraafplaats kon goedgekeurd worden, mits niet worde begraven binnen 50 M. afstand van de ten oosten staande woningen, binnen 20 M. van de Biltsche Grift ten noorden en binnen 16 M. van de scheidingssloot ten westen van het terrein. Eene beslissing omtrent deze zaak is, zoover bekend is, in 1872 nog niet genomen.

Ziekenhuis te Utrech

Op den 1sten Februarij 1872 drong de adjunct-inspecteur bij burgemeester en wethouders van Utrecht andermaal aan op de wenschelijkheid der inrigting van een lokaal, waarin ook meer gegoede personen, aangetast door eene besmettelijke ziekte, kunnen verpleegd worden. Zijne meening, in eene vergadering van den geneeskundigen raad, op den 31sten December 1871 door een der leden bestreden, dat het nieuwe ziekenhuis, hetwelk thans in gebruik is, niet dienen kan tot het opnemen der bedoelde lijders, schijnt later toch door het dagelijksch bestuur der gemeente te zijn gedeeld. Immers, drie zieken, die — hoe, is niet bekend, — in dat ziekenhuis door pokken (variolae) aangetast werden, zijn uit dat gebouw naar het oude ziekenhuis geëvacueerd.

Afzet van faecale stoffen.

In den loop van het jaar 1872 zond de adjunct-inspecteur een aantal brieven aan aanzienlijke landeigenaars en landbouwers in de provincie Utrecht, met verzoek om inlichting aangaande de behoefte aan meststoffen, de voor zoodanige stoffen, en wel in 't bijzonder voor versch opgehaalde menschelijke faecale stoffen, vermoedelijk te bedingen prijzen, de onkosten van het vervoer, de meest gewenschte tijdstippen van levering enz.; een en ander ten gevolge van een besluit van den geneeskundigen raad, en vooral ten doel hebbende, zooveel mogelijk zekerheid te verkrijgen, dat bij eventuële algemeene invoering van een goed stelsel van afvoer van faecale stoffen te Utrecht, het door velen geopperde bezwaar — gebrek aan vraag naar zoodanige stoffen — niet ondervonden zou worden.

Lokalen der veeartsenijschool te Utrecht.

Op verzoek van den directeur der veeartsenijschool te Utrecht, heeft de adjunct-inspecteur de slaap- en studiezalen dier inrigting geinspecteerd, ten einde na te gaan, of, bij de waarschijnlijk zeer aanzienlijke toeneming van het getal leerlingen, de beschikbare ruimte nog kon geacht worden voldoende te zijn. Daarop is vergrooting der localiteit gevolgd.

Friesland.
Begraafplaatsen.

Het onderzoek van begraafplaatsen gaf aanleiding tot eene uitvoerige correspondentie tusschen den adjunct-inspecteur en Gedeputeerde Staten van Friesland, waaruit hoofdzakelijk blijkt dat vele gemeentebesturen

weinig haast hebben gemaakt om de algemeene begraafplaatsen in overeenstemming te brengen met de wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65) en dat de kerkelijke besturen er veelal naar streefden om ten opzigte der onder hun beheer staande begraafplaatsen minder te doen dan de wet voorschrijft en, zoo mogelijk, niets. Tusschenkomst van Gedeputeerde Staten werd daarom door den adjunct-inspecteur noodig geacht.

Schoollocalen.

Aan vele gemeentebesturen gaf de adjunct-inspecteur, op hun verzoek, advies over de inrigting van te bouwen of te verbouwen schoollokalen en over schoolbanken.

Besmettelijke ziekten.

Bij het voorkomen van besmettelijke ziekten trad dezelfde ambtenaar met die besturen in overleg over de te nemen maatregelen.

Strafgevangenis te Leeuwarden.

Op verzoek van de commissie van administratie over de strafgevangenis te Leeuwarden onderzocht de adjunct-inspecteur, met den eerstaanwezenden officier van gezondheid een aangewezen gedeelte van dat gebouw en bragt gezamenlijk met dien officier een rapport uit, waarbij hunne bevinding werd medegedeeld.

Schadelijke toestanden in woningen.

Op verzoek van verscheidene particulieren wees de adjunct-inspecteur de middelen aan tot verwijdering van schadelijke invloeden in hunne woningen of in den omtrek daarvan.

Geneeskundige hulp op Ameland.

In het gebrek aan geneeskundige hulp op Ameland, vermeld op bladzijde 319 van het verslag over 1871 was in Mei 1872 nog niet voorzien. De inspecteur berigtte op 3 Junij aan Gedeputeerde Staten dat het gemeentebestuur nog niet geslaagd was in het vinden van een geneeskundige, dat zich intusschen op Ameland eene epidemie van mazelen en kinkhoest had ontwikkeld en vele lijders zonder hulp bleven en dat oogenblikkelijke vestiging van een geneeskundige op dat eiland noodzakelijk was; dat men echter bij een subsidie van f 500 misschien nog geruimen tijd zonder geneeskundige hulp zou blijven en dat het alzoo wenschelijk ware dat van wege de provincie of de gemeente of van beide, tijdelijk aldaar een geneeskundige wierd geplaatst of wel dat uit de sollicitanten iemand benoemd wierd, bereid om zich dadelijk te vestigen. Daar de gemeenteraad besloten had dat de te benoemen geneeskundige te Ballum moest wonen en geen der sollicitanten daartoe bereid was, werd dat besluit ingetrokken, en kon men een geneeskundige bekomen die zich te Nes zou vestigen.

Overijssel.

Beerput van het hospitaal te Ommerschans.

Op eene vraag van den Minister van Binnenlandsche Zaken nopens veranderingen, te maken aan een onvoldoend bevonden beerput op de binnenplaats van het hospitaal te Ommerschans. antwoordde de inspecteur, dat over beerputten door de hygieine de staf gebroken was, en hij dus zou wenschen dat er geen gevolg werd gegeven aan een reeds gedaan voorstel om den beerput naar buiten den omtrek van het hospitaal te verleggen, al ware 't ook, dat die put op zijne nieuwe plaats geen schade kon veroorzaken, omdat, wanneer de oude beerput toch opgeruimd moest worden,

naar zijn inzien niets het voortgaan op een slechten weg wettigt, wanneer men bij magte is een betere te kiezen. Beter kon de inspecteur zich vereenigen met een ander voorstel, om namelijk het tonnenstelsel in te voeren. Hij werd daarop door den Minister gemagtigd over deze zaak in overleg te treden met den directeur der rijksgestichten en den geneesheer te Ommerschans. Dientengevolge zijn dan ook thans in het bedoelde hospitaal de privaten van fosses mobiles voorzien en de beerput weggeruimd.

Voorts vroegen Gedeputeerde Staten den inspecteur om advies op een rekest, strekkende tot verbouwing eener woning, gelegen op ongeveer 32 M. afstand van de algemeene begraafplaats te Zwartsluis. In aanmerking genomen de omstandigheden, zag de inspecteur tegen het verleenen der aangevraagde vergunning geen bezwaar. **Woningen bij eene begraafplaats te Zwartsluis.**

Aan hetzelfde collegie werd door hem geadviseerd een verzoek tot het bouwen van eene woning schuins tegenover de Israëlitische begraafplaats te Almelo toe te staan, mits het overige bij die woning behoorende terrein onbebouwd blijve. **Idem te Almelo.**

Het gemeentebestuur van Rijssen was opgekomen tegen den wensch des schoolopzieners, dat de daar te bouwen nieuwe school op eene andere plaats dan de vroeger afgekeurde zou gevestigd worden, en wel wegens de ongeschiktheid van de omgeving er van, die van alle kanten met mestvaalten en verzamelingen van onreinheden bezet is. De inspecteur, deswege om advies gevraagd door Gedeputeerde Staten, heeft zich met het gevoelen des schoolopzieners vereenigd. **School te Rijssen.**

Op eene uitnoodiging van Gedeputeerde Staten om te adviseren op een verzoek van het Roomsch-katholiek kerkbestuur te Slagharen, gemeente Ambt Hardenberg, om eene nieuwe kerk te mogen bouwen, iets verder verwijderd van de begraafplaats dan de oude kerk, doch altijd nog binnen de 50 M. daar van daan, heeft de inspecteur gemeend te moeten raden dat verzoek toe te staan. **Kerk te Slagharen**

Mede ontving de inspecteur van Gedeputeerde Staten, met verzoek om consideratie en advies, een rekest, houdende verzoek om verlof tot het oprigten van eene vellenblooterij te Ambt Hardenberg, welk verlof door het bestuur dier gemeente was geweigerd. Bij eene inspectie *in loco* bleek dat de plaats, waar de inrigting zou gevestigd worden, gelegen was aan den straatweg, op weinig schreden afstands van de Vecht en van de brug, waarover men in Stad Hardenberg komt, dat de weeking der huiden in de Vecht alleen bij nacht zou plaats hebben, en de geheele overige bewerking binnenshuis zou geschieden. Daar de plaats der fabriek gelegen is beneden de bebouwde kom van Stad Hardenberg, zoodat het water, naar gelang het des nachts door het weeken verontreinigd wordt, dadelijk met den stroom wordt medegevoerd, — daar van de vellenblooterij en een daarachter gelegen huis af, tot op grooten afstand benedenwaarts, geene woningen staan en de ligging der fabriek zelve vrij en niet door woningen is ingesloten, — zoo heeft de inspecteur geadviseerd het **Vellenblooterij te Hardenberg.**

verzoek toe te staan, altijd echter onder voorwaarde dat de vergunning gelde tot wederopzeggens toe, dat zij zich bepale tot de eigenlijke vellenblooterij, dat de afsnijdsels enz. der vellen op den zolder worden bewaard en zoo spoedig mogelijk worden verwijderd, dat de weeking der vellen alleen bij nacht geschiede, dat de vezels enz., afkomstig van de vleeschzijde der vellen op zoodanige wijze verwijderd worden dat daaruit geen hinder voor de nabuurschap kan ontstaan, en dat al het binnen de fabriek gebruikte water worde opgevangen en uitgegoten op, of geleid naar eene plaats, waar het geen hinder of schade kan toebrengen.

Gasfabriek te Kampen.

Een voorstel van den hoofdingenieur van den waterstaat om aan de vergunning aan de gemeente Kampen om buiten de Hagepoort eene nieuwe gasfabriek te bouwen, zekere voorwaarden te verbinden, werd door Gedeputeerde Staten in handen van den inspecteur gesteld. Zijn antwoord luidde, dat hij zich met de volgende voorwaarden (wier beoordeeling in meerdere of mindere mate op zijn weg lag) geheel kon vereenigen: 1°. het afgewerkte fabriekwater te verzamelen, en eerst dan, wanneer tegen de wegvoering onoverkomelijke zwarigheden mogten bestaan, benedenstrooms van den IJssel in eene der havens te lozen; 2°. den schoorsteen minstens 24 M hoog op te trekken; 3°. te zorgen dat de teerkuipen niets doorlaten.

Huidenzouterij te Zwolle.

In handen van den inspecteur werd mede gesteld een rekest, inhoudende het verzoek om in zeker slagthuis buiten de Sassenpoort te Zwolle, eene huidenzouterij te mogen uitoefenen, welk verzoek door burgemeester en wethouders van Zwolle was geweigerd, op grond van daartegen door omwonende belanghebbenden ingebragte bezwaren. Daar die huidenzouterij in eene bevolkte buurt zou komen te liggen, waar veel stank, alsmede bederf van water in de nabij gelegen putten te verwachten is, adviseerde de inspecteur om op dat verzoek afwijzend te beschikken.

Droogmaking der Zuiderzee.

De Staatscommissie voor het indijken der Zuiderzee verzocht den inspecteur zijn gevoelen aan haar mede te deelen omtrent den invloed dien de bedoelde indijking zou kunnen uitoefenen op den gezondheidstoestand der aangrenzende provinciën. De inspecteur gaf daarop, in vereeniging met dien van Noordholland, aan wien dezelfde vraag gerigt was, het antwoord, als bijlage A achter dit verslag afgedrukt, waarvan de slotsom nagenoeg op het volgende nederkomt:

De ziekten, die ten gevolge van zoodanige inpoldering te vreezen zouden kunnen zijn, zijn malariaziekten, met name tusschenpoozende koortsen. Naar 't geen wij weten van de oorzaken van het ontstaan dier ziekten, is het wel te verwachten, dat de drooggemaakte bodem der Zuiderzee tot die alluviale streken van ons land zal behooren, die op den duur, onder begunstigende omstandigheden, bepaaldelijk na heete en drooge zomers, in meerdere of mindere mate aan *febres intermittentes* onderhevig zijn. Gedurende zekere tijdperken van den arbeid der inpoldering zullen de arbeiders, en waarschijnlijk ook de eerste bewoners, daaraan zelfs zeer blootgesteld zijn, en dat ook de onmiddellijke omgeving der polders daaronder eenigzins, en voor langeren of korteren tijd

zal kunnen lijden, kan niet ontkend worden, ofschoon dit evenmin op afdoende gronden kan worden voorspeld, en er geene reden bestaat om aan te nemen, dat er eene inderdaad noodlottige epidemie van die koortsen zal ontstaan. Dat zulk eene epidemie, zoo zij al op de plaats zelve ontstond, zich op verren afstand zou verspreiden, is hoogst onwaarschijnlijk en er bestaat ook geen grond om te voorspellen, dat de drooggemaakte en in cultuur gebragte polder op den duur elders een nadeeligen invloed zal uitoefenen. Moge echter de *waarschijnlijkheid* de droogmaking der Zuiderzee als minder bedenkelijk doen voorkomen, tot *zekerheid* kan men het in eene zaak als deze niet brengen, en daarom zal, bij eene eventuële droogmaking, niets mogen worden verzuimd, wat met eenigen grond kan geacht worden het gevaar te zullen verminderen.

School te Welsum.

Een plan tot verbouwing van de school te Welsum, gemeente Olst, den inspecteur door het gemeentebestuur toegezonden, werd afgekeurd, omdat 1°. de vierkante ruimte voor iederen leerling van 0.78 vierk. meter bij een minimum, en van 0.67 bij een maximum van leerlingen onvoldoende is; 2°. omdat de kubieke inhoud der school (3 of 2.5 kub. meter per kind) evenzeer ongenoegzaam is; 3°. omdat er in het plan geen de minste spraak is van luchtverversching.

Onteigening van besmette goederen te Ambt Almelo.

De inspecteur heeft, naar aanleiding van een ingekomen schrijven daaromtrent, bij het gemeentebestuur van Ambt-Almelo aangedrongen op de onteigening en vernietiging van het gebruikte goed van zekeren poklijder. Hij ontving tot antwoord, dat de onteigening en vernietiging had plaats gehad, echter onder uitdrukkelijke vermelding, dat het gemeentebestuur zich daartoe niet verpligt rekende.

School te Steenwijk.

Door den burgemeester van Steenwijk werd de inspecteur uitgenoodigd advies te verleenen in zake het bouwen van eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs op een terrein aan den Kornputsingel, tegen de keuze van welk terrein door den schoolopziener bezwaar was gemaakt, op grond dat de school, daar geplaatst wordende, onmiddellijk zou belenden aan eene armoedige en zeer onreine buurt. De inspecteur bezocht daarop dat terrein, en bevond, dat het, behoudens het door den schoolopziener beweerde, in elk ander opzigt ruim en gunstig gelegen was, en, daar hem uit de hem voorgelegde bouwplannen bleek, dat de muur, dien de school van genoemd buurtje zou afscheiden, een blinde muur zonder vensters of deuren zou zijn, zoo heeft hij geene zwarigheid gevonden het terrein tot het beoogde doel goed te keuren.

School te Rouveen

Van het gemeentebestuur te Staphorst ontving de inspecteur een plan voor de aanbouwing van de school te Rouveen, met daarop ingezonden bedenkingen van den schoolopziener. Met enkele uitzonderingen kon zich de inspecteur met die bedenkingen geheel vereenigen, en voegde er zelfs nog enkele betreffende de schoolbanken, de privaten enz. bij.

Groningen.
Levering van geneesmiddelen door een geneeskundige.

In het verslag over 1871 werd op blz. 335 medegedeeld dat een geneeskundige zich vestigde in een dorp nabij en behoorende tot de kom

der zelfde gemeente waar twee apotheken zijn. Zich bevoegd achtende geneesmiddelen in het dorp te leveren, waar zich geene apotheek bevond, bood hij den inspecteur zijne lijst van geneesmiddelen aan om te viseren, waaraan door dien ambtenaar gevolg werd gegeven. Het dorp, waar die geneesheer zich had gevestigd, was Opwierde, nabij Appingedam gelegen. Een van de aldaar gevestigde apothekers beklaagde zich bij den Minister over het verleende visum. Gedeputeerde Staten daarover gehoord schaarden zich aan de zijde van den adressant. De inspecteur deed daarop uitkomen dat het visum volgens de letter der wet door hem niet geweigerd kon worden omdat de geneeskundige, hetgeen door niemand betwist werd, werkelijk woonde op de plaats Opwierde. Hij had dus het regt in die plaats geneesmiddelen af te leveren, al kon het niet ontkend worden dat dit ten nadeele strekte van de apothekers te Appingedam. De inspecteur was verder van oordeel dat langs administratieven weg de zaak niet verder behandeld kon worden en de adressant, zoo hij zich in zijne belangen benadeeld achtte eene regterlijke beslissing zou kunnen inroepen. De Minister besliste dat de inspecteur het visum teregt had verleend maar dat de bedoelde geneeskundige daaraan geene andere bevoegdheid kon ontleenen dan om in de plaats Opwierde, waar geen apotheker gevestigd is, geneesmiddelen te leveren.

Verzoek van een geneeskundige in Pruissen om in grensgemeenten de praktijk te mogen uit oefenen.

Een verzoek van dr. Rozenberg te Bunde in Oost-Friesland om vergunning tot uitoefening der geneeskunst in grensgemeenten der provincie Groningen, werd door den inspecteur ondersteund omdat in de grensgemeenten naar de zijde van Bunde gebrek is aan geneeskundige hulp. Het verzoek is aangehouden, hangende de onderhandelingen met de Regering van Duitschland over eene te sluiten overeenkomst in den geest als die van 7 December 1868 met België.

Fosses mobiles aan het stationsgebouw te Groningen.

De inspecteur vestigde de aandacht van den Minister op de wenschelijkheid dat de beerputten aan het stationsgebouw te Groningen vervangen wierden door fosses mobiles. De toestand der privaten en urinoirs aan stationsgebouwen in ons land verkeerden naar zijn oordeel soms in een toestand, die een meer naauwkeurig toezigt noodzakelijk maakte. Op advies van den raad van toezigt op de spoorwegdiensten gaf de Minister te kennen dat er aan het plaatsen van fosses mobiles aan het station te Groningen nadeelen verbonden waren, opwegende tegen die, voortspruitende uit het gebruik der tegenwoordige beerputten, weshalve er geen voldoende grond was om wijziging der tegenwoordige inrigting te gelasten.

Ongeoorloofde uitoefening der geneeskunst door een officier van gezondheid bij burgers

Het uitoefenen der geneeskunst bij burgers, anders dan in consult, door een officier van gezondheid in eene der garnizoensplaatsen, gaf aanleiding tot klagten bij den inspecteur, die, na onderzoek, de aandacht van dien officier vestigde op het bepaalde bij art. 23 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), waarin de bevoegdheid van officieren van gezondheid duidelijk is omschreven. Intusschen was de visiteur der quarantaine in diezelfde gemeente gewoon, bij verhindering zijne werkzaamheden door dien officier te doen waarnemen en, na de opmerkingen

van den inspecteur, maakte hij bezwaar die taak voortaan op zich te nemen. Met het oog op art. 23 voornoemd, deelde de inspecteur die zienswijze. De visiteur der quarantaine, die van een ander gevoelen was, onderwierp de zaak aan het oordeel van den Minister. Er werd geantwoord dat de vraag, of de Minister van Marine bevoegd is een officier van gezondheid met de tijdelijke waarneming van de betrekking van visiteur der quarantaine te belasten, voor zoover de uitvoering der bepalingen betreffende de quarantaine daarbij betrokken is, aan de beoordeeling van dien Minister moet worden overgelaten. De tweede vraag, of het optreden van een officier van gezondheid als waarnemend visiteur der quarantaine in strijd is met art. 23 der wet, schijnt den Minister ontkennend beantwoord te moeten worden, omdat het artikel handelt over de bevoegdheid van officieren van gezondheid tot het verleenen van genees- en heelkundigen bijstand, en, naar den Minister voorkomt, onderzoek naar den gezondheidstoestand van de opvarenden van aankomende schepen daaronder niet kan worden begrepen. Tot dat onderzoek schijnt de officier van gezondheid, zoo hij daarmede van wege den Minister van Marine belast wordt, volkomen geregtigd, mits hij zich van het verleenen van genees- of heelkundigen bijstand aan de opvarenden onthoude.

Vervoer van poklijders naar Groningen.

Het vervoeren van poklijders uit andere gemeenten naar de stad Groningen, ter verpleging in het ziekenhuis aldaar, gaf tot herhaalde correspondentie met den Commissaris des Konings aanleiding.

Planten van boomen op eene begraafplaats.

Kerkvoogden der Hervormde gemeente te Noordlaren werden door den officier van justitie met eene vervolging bedreigd wegens het planten van boomen op het oude, onlangs gesloten kerkhof, indien zij niet vóór 1 Mei vergunning daartoe verkregen van Gedeputeerde Staten. De inspecteur, hierover gehoord, bragt een gunstig advies uit omdat het planten van boomen op eene begraafplaats hem uit een hygieinisch oogpunt aanbevelenswaardig scheen. Gedeputeerde Staten weigerden echter de vergunning omdat, volgens art. 25, alin. 1 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65), eene geslotene begraafplaats gedurende tien jaren onaangeroerd moet blijven liggen.

Stoomaardappelstroopfabriek te Nieuwe Pekela.

Gedeputeerde Staten stelden een verzoek om vergunning tot oprigting eener stoomaardappelstroopfabriek te Nieuwe Pekela in handen van den inspecteur. Het gemeentebestuur had daartegen evenmin bezwaar als drie van de vier in de nabuurschap wonende ingezetenen, die de commodo et incommodo gehoord waren. Directeuren echter van eene andere soortgelijke fabriek, sedert eenige jaren in de nabijheid gevestigd, bragten hunne bezwaren tegen het verleenen van vergunning in, omdat de nieuwe fabriek het water der Ommelanderwijk zóó bederven zou, dat de hunne totaal zou worden geruïneerd en het water in die wijk onbruikbaar gemaakt zou worden voor menschen en vee. Dezelfde bezwaren werden geopperd door 72 ingezetenen van het gehucht Ommelanderwijk. De provinciale ingenieur van den waterstaat deelde dit gevoelen. Ook de inspecteur was van oordeel dat de vergunning om die reden geweigerd moest worden. Hij was van meening dat men, in afwachting van maat-

regelen, waardoor het waterbederf ten gevolge van de rotting van het eiwit der aardappelen ontstaande, zal kunnen worden voorkomen, voorzigtig moest zijn met het verleenen van vergunning tot oprigting van dergelijke fabrieken, althans op plaatsen, waar geen stroomend water is en in de nabijheid eene eenigzins talrijke bevolking woont. De vergunning werd daarop door Gedeputeerde Staten geweigerd.

Verpleging van krankzinnigen in het ziekenhuis te Groningen.

Toen zich in het ziekenhuis weder een krankzinnige van het leven beroofd had ten gevolge van onvoldoende bewaking, herinnerde de inspecteur den Commissaris des Konings aan de correspondentie over twee dergelijke gevallen in 1870 gevoerd. (Zie Verslag over 1870, blz. 336). Ook thans scheen de lijder, die een einde aan zijn leven gemaakt had, langer dan behoorde in het ziekenhuis verpleegd te zijn. De Commissaris des Konings antwoordde dat men zich voor het oogenblik behelpen moest met den bestaanden gebrekkigen toestand, dat de nalatige oppasser gestraft was en bevelen gegeven waren, om eene herhaling van zulk een feit te voorkomen; dat overigens ook het bestuur van het ziekenhuis zou medewerken dat die inrigting niet werd een verplegingsgesticht voor krankzinnigen, maar alleen gebezigd worde voor de eerste, kortstondige verpleging van zulke lijders.

Doodschouw.

Uit de maandelijksche sterftestaten bleek den inspecteur niet altijd dat de doodschouw wordt verrigt waar dat behoort te geschieden. Hij meende te weten dat soms de geneeskundigen met die taak belast, niet telken jare tijdig worden beëedigd volgens art. 4 der begrafeniswet. Door den inspecteur hierop opmerkzaam gemaakt, hebben Gedeputeerde Staten over dit onderwerp eene circulaire gerigt tot de gemeentebesturen.

Waterbederf.

Door den inspecteur werd aan Gedeputeerde Staten een tweede verslag aangeboden over het waterbederf in sommige kanalen van de provincie, ten gevolge van het afvloeijen van het eiwithoudende afvalwater der fabrieken, die aardappelen tot grondstof gebruiken.

Dit Verslag is o. a. opgenomen in het *Nederlandsch Tijdschrift voor geneeskundigen* voor 1872, I, blz. 609. Op voorstel van Gedeputeerde Staten besloten de Provinciale Staten voor de voortzetting van het onderzoek andermaal een crediet van f 250 aan den inspecteur te verleenen. Zie over deze zaak het Verslag over 1871, blz. 329.

Aangifte van poklijders door de geneeskundigen.

Het niet altijd tijdig aangeven door de geneeskundigen te Groningen van door hen waargenomen gevallen van pokken, waarover burgemeester en wethouders zich in het belang eener behoorlijke handhaving eener gemeenteverordening beklaagden, gaf den inspecteur aanleiding bedoelde geneeskundigen tot spoedige aangifte aan te sporen, niet alleen van gevallen van pokken, maar ook van andere besmettelijke ziekten. Tevens deelde hij mede hoe de desinfectie van woningen op eenvoudige, niet omslagtige wijze geschieden kan.

Gebreken in de ziekenverpleging te Groningen.

Op eenige gebreken in de ziekenverpleging te Groningen vestigde de inspecteur de aandacht van het gemeentebestuur. Zoo werden bijv. de-

kens, afkomstig uit het hulpgebouw voor poklijders, naar het gewone ziekenhuis gebragt en dáár door gewone zieken gebruikt. Dit was af te keuren, ook al waren die dekens deugdelijk ontsmet. Buiten het pokkenhospitaal op den Mottenberg werden dekens en ander beddegoed te luchten gehangen. Lijders werden wegens gebrek aan ruimte uit het ziekenhuis weggezonden zonder hersteld te zijn en zelfs in zulk een toestand, dat zij zeer kort na hunne terugzending overleden. Het scheen intusschen dat door de commissie van toezigt maatregelen werden genomen om herhaling van zoodanige feiten te voorkomen. Ook kwam het den inspecteur noodig voor aan het pokkenhospitaal een waarschuwingsbordje te plaatsen, ten einde het aanleggen van schepen in de onmiddelijke nabijheid te voorkomen.

Burgemeester en wethouders gaven te kennen dat het akademisch ziekenhuis, tevens provinciaal en stedelijk ziekenhuis, niet eene gemeente-inrigting is en zij dus aan de opmerkingen van den inspecteur geen gevolg konden geven. Zij gaven den inspecteur daarom in overweging zich tot de commissie van toezigt over het akademisch ziekenhuis te wenden. Hieraan werd gevolg gegeven en daarbij werd aangedrongen op eene betere regeling en op voldoende ontsmetting, welke op zeer onvoldoende wijze bleek te geschieden. De inspecteur herinnerde aan een geval dat reeds in het vorige jaar had plaats gehad, waarbij waarschijnlijk de pokken waren overgebragt naar Grootegast ten gevolge van het overbrengen van goederen van een poklijder, die in het ziekenhuis te Groningen was overleden. Eenige dagen geleden waren er weder twee dergelijke gevallen te Baflo en te Ten Boer voorgekomen. Hij wees ook op het verkeerde van het voortdurend opnemen in het ziekenhuis van poklijders uit andere gemeenten. Op zijn beklag dat er thans weder zoodanige lijder per trekschuit uit Appingedam was aangevoerd, had de Commissaris der Konings eene ernstige aanschrijving aan den burgemeester van die gemeente gerigt. In haar antwoord noemde de commissie de meeste der aangevoerde feiten onbewezen en zette uiteen hoe zij met de middelen, waarover zij te beschikken had, het volmaakte onmogelijk kon bereiken. Zij gaf voorts te kennen aan den controleur der inrigting steeds bevelen gegeven te hebben geen voorwerpen uit het pokkenhospitaal naar het ziekenhuis over te brengen en de bepalingen omtrent ontsmetting naauwgezet na te komen.

In Februarij riep de inspecteur de hulp in van den commissaris van politie, ten einde een poklijder uit eene slaapstede in het midden der stad onverwijld naar het ziekenhuis te doen vervoeren, waar zijne kostelooze opname door het burgerlijk armbestuur geweigerd was omdat het hem tot betaling in staat achtte. De inspecteur was van oordeel dat het gezondheidsbelang der gemeente hangende deze quaestie niet uit het oog verloren mogt worden.

Drinkwaterput te Groningen en paardenslagterij aldaar.

Het gemeentebestuur van Groningen werd door den inspecteur opmerkzaam gemaakt op het bederf van het water van een put in de Sledemennerstraat, die vroeger goed water bevatte, ten gevolge van een lek in de hooger gelegene stads mestbak en op het in consumtie brengen van gestorven en geslagte zieke paarden door den paardenslagter

in strijd met de verleende concessie. Daarop werd berigt dat de mestbak gedigt zou worden en dat de paardenslagter eene waarschuwing ontvangen had.

Vervoer van lijders en overledenen aan pokken. Weggeven van kleedingstukken van overledenen aan pokken.

Het transport van poklijders naar het ziekenhuis en van overledenen aan die ziekte van dáár naar het lijkenhuis, gaf aanleiding tot eenige opmerkingen van den inspecteur aan de commissie van toezigt over het ziekenhuis, waaraan gevolg werd gegeven.

Bij het gemeentebestuur beklaagde hij zich over het weggeven door het burgerlijk armbestuur van kleedingstukken, vermoedelijk afkomstig van een in het pokkenhospitaal op den Mottenberg overleden persoon. Ook aan deze opmerkingen werd door het geven van voorschriften ter voorkoming van zulke feiten gevolg gegeven.

Hospitaal op den Mottenberg.

De inspecteur stelde het gemeentebestuur voor het hulphospitaal op den Mottenberg te blijven bestemmen voor de verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten. Hiertoe werd besloten.

Onbewoonbaar verklaren van woningen.

Burgemeester en wethouders van Groningen vroegen den inspecteur of eene verordening betreffende het onbewoonbaar verklaren van woningen hem raadzaam voorkwam, en zoo ja, wanneer eene woning onbewoonbaar is te achten. Het antwoord luidde bevestigend; omtrent het tweede gedeelte der vraag werd verwezen naar het Handboek der openbare Gezondheidsregeling, I. blz. 238, door den inspecteur uitgegeven. Later werd eene ontwerpverordening aan den gemeenteraad aangeboden.

Nieuw ziekenhuis.

Op verzoek van burgemeester en wethouders hield de inspecteur met dat collegie eene bijeenkomst om over de oprigting van een nieuw ziekenhuis te raadplegen. Later zette hij zijne denkbeelden over de inrigting en de exploitatie schriftelijk uiteen.

Bewaring van bloed.

Onder zekere voorwaarden werd door het gemeentebestuur van Groningen, op advies van den inspecteur, aan iemand vergunning verleend om in een overdekt vat vóór zijne woning bloed te bewaren. Eene der voorwaarden was, dat het bloed in het vat nooit ouder dan acht dagen mogt zijn.

Zouterij van dierlijken afval.

Op een verzoek aan het gemeentebestuur van Groningen, om vergunning tot oprigting eener fabriek, waarbij dierlijke afval, pensen enz. als grondstof zou worden gebezigd, om die te zouten en te verzenden, adviseerde de inspecteur de vergunning te verleenen, op voorwaarde dat noch lucht, noch bodem worde verontreinigd en alle voorschriften worden opgevolgd, die door het gemeentebestuur noodig geacht mogten worden. Burgemeester en wethouders namen evenwel eene afwijzende beschikking, omdat de voorwaarden tot voorkoming van verontreiniging van lucht en bodem, niet met zekerheid zijn aan te geven en de ondervinding vroeger geleerd had dat die verontreiniging inderdaad te vreezen ware.

Naar aanleiding eener beraadslaging in den gemeenteraad van Groningen, over de regeling van het toezigt op het onderwijs in de gymnastiek, gaf de inspecteur aan burgemeester en wethouders te kennen, dat, naar zijne overtuiging, een geneeskundige daarop toezigt behoorde te houden, en te waken dat bij dat onderwijs eene goede, op anatomische en physiologische gronden rustende methode gevolgd werd.

Toezigt van geneeskundigen op het onderwijs in gymnastiek.

De inspecteur maakte burgemeester en wethouders opmerkzaam dat zekere vrouw voortging in de kom der gemeente Groningen darmen schoon te maken zonder vergunning. Zij werd daarop vervolgd en veroordeeld.

Darmschoonmakerij.

Een verzoek om vergunning tot het aanleggen eener bijzondere begraafplaats buiten de Heerepoort te Groningen werd door het gemeentebestuur op advies van den inspecteur toegestaan.

Begraafplaats te Groningen.

Het voorkomen van typhus te Slochteren, van mazelen te Groningen, van roodvonk te Adorp en te Stadskanaal en van pokken te Baflo, te Muntendam, Veendam, Bierum, Ten Boer en Wildervank, gaf tot overleg met de betrokken gemeentebesturen aanleiding. Te Adorp waar in de woning van den hoofdonderwijzer roodvonk voorkwam, werd de school tijdelijk gesloten. Te Baflo kwam het eerste geval van pokken voor bij eene oude vrouw die nooit hare woning verliet. Zij werd besmet door de kleederen van haren zoon, die in het ziekenhuis te Groningen aan pokken geleden had. Toen te Sappemeer pokken voorkwamen bleek overleg met den burgemeester onnoodig, omdat door dezen reeds dadelijk alle maatregelen genomen waren tot bestrijding van verdere uitbreiding der ziekte.

Besmettelijke ziekten in verschillende gemeenten.

Door den kommandant der genie in de 7de stelling, door den Minister van Oorlog belast met het onderzoek naar de inrigting en werking van het privaat-tonnenstelsel te Groningen werd de inspecteur om inlichting verzocht, bepaaldelijk wat de sanitaire beteekenis van dat stelsel betreft. Hieraan werd door het zenden eener memorie over dit onderwerp voldaan.

Tonnenstelsel.

Een geneesheer die bij verscheidene personen na het gebruik van anijszaad ziekteverschijnselen had waargenomen, zond twee monsters van dat zaad aan den inspecteur. Bij onderzoek bleek dat het eene geen conium maculatum bevatte, het andere wel, doch in eene zoo geringe mate dat de ziekteverschijnselen daaraan niet wel konden toegeschreven worden.

Anijszaad.

De voogden van het diakenie gasthuis te Groningen werden door den inspecteur gewaarschuwd dat een hunner gealimenteerden dagelijks in eene woning verkeerde waarin zich eene pokkenlijderes bevond. Aan zijn wenk werd gevolg gegeven.

Verkeer met pokkenlijders.

Een lid van den geneeskundigen raad, in Friesland gevestigd, had in ingelegde snijboonen kopervijlsel ontdekt afkomstig van molens met

Koper in snijboonen.

koperen spil en tandrad. Ook in Groningen werden zoodanige molens gebruikt, weshalve de inspecteur met de fabrikanten in overleg trad ten einde het koper aan de molens voortaan weg te laten. Hieraan werd onmiddellijk voldaan.

Te vroeg afleggen van lijken.

Toen de inspecteur gebleken was dat in het ziekenhuis te Groningen door de bedienden dikwijls lijken werden afgelegd, voor dat de hoogleeraar, die den lijder behandeld had, den dood had geconstateerd, verzocht hij de commissie van toezigt dit te willen tegengaan. Onmiddellijk werd aan deze wenk gevolg gegeven.

Drenthe.
Ooglijdersgesticht te Veenhuizen.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken werd het gevoelen van den inspecteur voor Overijssel en Drenthe gevraagd omtrent eenen door den directeur der rijksgestichten voorgeslagene ontruiming van het ooglijdersgesticht door de daarin verpleegde vrouwen en de verplaatsing van deze naar het 1ste gesticht te Veenhuizen, waarna dan het ontruimde gedeelte tot fabriek zou kunnen worden ingerigt. Na zich in loco aangaande den toestand te hebben vergewist, antwoordde de inspecteur, dat hij deze verandering zeer moest ontraden, omdat het bedoelde 1ste gesticht geene voldoende gelegenheid aanbiedt om ooglijders volkomen te isoleren, en het dus te vreezen, of eerder als bijna zeker aan te nemen zou zijn, dat bij zoodanige verplaatsing dat gesticht weder zou worden geinfecteerd en wederom eene bron van besmetting voor het geheele land worden zou, zoodat men dan den vroegeren treurigen toestand, tot verbetering van welken zoo veel moeite en kosten zijn aangewend, weer zou terug roepen. Voorts wederlegde de inspecteur de bezwaren van den directeur tegen het verplegen van mannen en vrouwen in hetzelfde ooglijdersgesticht op grond der daar bestaande volledige afzondering der beide seksen, waarbij hij evenwel opmerkzaam maakte op de verslapping in de laatste tijden der surveillance door aan de opzigters bezigheden op te dragen, die met eene goede surveillance onvereenigbaar zijn. Wat de fabriek aangaat, achtte de inspecteur het beter daarvoor een lokaal te bouwen.

Slecht vleesch te Meppel.

De Minister vroeg het advies van den inspecteur omtrent eene missive van het gemeentebestuur van Meppel aan Gedeputeerde Staten, waarin dat bestuur meldde, dat er zeer veel bedorven vleesch en vleesch van gestorven paarden te Meppel wordt ingevoerd uit naburige gemeenten, waar geen verbod bestaat op den verkoop en uitvoer daarvan. Uit die missive bleek, dat de strengste maatregelen tegen dien invoer onvoldoende zijn en ontdoken worden; voorts dat het bedoelde vleesch, gezuiverd en met veel specerijen gemengd, tot worst wordt bereid, of ook wordt gerookt, en dan naar Amsterdam wordt verzonden, waar de aankoopers het aan voorname kooplieden afzetten. Burgemeester en wethouders stelden nu aan Gedeputeerde Staten voor, om op dit punt eene provinciale verordening vast te stellen, omdat een plaatselijk verbod van invoer te weinig afdoet, zoo er in andere gemeenten geen verbod van uitvoer bestaat. In het antwoord van Gedeputeerde Staten werd beweerd, dat deze zaak geen provinciaal, maar een rijksbelang betreft, doch tevens, dat de aan Meppel

grenzende Drenthsche gemeenten, behalve Nijeveen, waar in deze zaak is voorzien, door hen waren uitgenoodigd verordeningen tegen den verkoop en uitvoer van het bedoelde vleesch vast te stellen. In het antwoord van den inspecteur werd eerst gewezen op de algemeenheid van het kwaad; in onderscheidene steden van ons land vindt men sommige slagers, zelfs voorname, die in verbindtenis staan met zoogenaamde krengenslagers en van dezen veel vleesch overnemen, terwijl het even zeker is, dat veel rookvleesch en worst, dat in de winkels gedebiteerd wordt, afkomstig is van het vleesch van gestorven, in den regel ziek vee. Daar nu al dat vleesch niet op de oorspronkelijke plaats van invoer geconsumeerd, maar voor een deel naar andere, soms verwijderde plaatsen, wordt verzonden, stemde de inspecteur het aan Gedeputeerde Staten volkomen toe, dat het hier geen gemeente- of provinciaal-, maar een algemeen, dus een rijksbelang geldt. Daar verder een verbod op den invoer, blijkens de ervaring, vrij gemakkelijk te ontduiken, en het gevaar voor dien invoer steeds groot is, zoo lang er in de gemeenten, waaruit het vleesch komt, geen verbod van verkoop en uitvoer bestaat, zoo heeft men hier het geval voor zich, dat eene gemeente, ook bij de beste verordeningen, niet bij magte is zich voor schade in dit opzigt te hoeden. Wat echter voor de gemeenten geldt, geldt hier ook voor de provinciën. Daarom moet het kwaad door wettelijke bepalingen worden te keer gegaan, waarvoor ook pleit de omstandigheid, dat wetten in den regel beter en gemakkelijker worden gehandhaafd dan plaatselijke verordeningen. Het antwoord van den Minister aan Gedeputeerde Staten kwam hoofdzakelijk hierop neder, dat zoodanige wettelijke bepalingen, als Gedeputeerde Staten bedoelden, een onderwerp moeten uitmaken van eene algemeene gezondheidswet, terwijl bij behoorlijke handhaving van de bepalingen van het Koninklijk besluit van 4 December 1870 (*Staatsblad* nº. 190), waarbij begraving van aan eene besmettelijke ziekte gestorven vee geboden wordt, geene vrees behoeft te bestaan voor het in consumtie brengen van vleesch van zoodanig vee.

Geneesheer te Veenhuizen.

De Minister vroeg mede het gevoelen van den inspecteur over het al dan niet vervullen der vacature, ontstaan door het verkregen eervol ontslag van den geneesheer aan het 3de gesticht te Veenhuizen. De inspecteur heeft om onderscheidene redenen geadviseerd een geneeskundige te benoemen, en niet de praktijk in de drie gestichten over de twee andere geneeskundigen te verdeelen.

Begraafplaats te Oud Schoonebeek.

Burgemeester en wethouders van Dalen oordeelden, dat de begraafplaats te Oud Schoonebeek, die in zeer verwaarloosden toestand verkeerde, en op 29 M. afstand van de school gelegen is, naar aldaar overgebragt diende te worden, en vroegen daaromtrent het gevoelen van Gedeputeerde Staten. Deze verzochten het advies van den inspecteur, die tot verlegging van de begraafplaats adviseerde, maar, daar hem bekend was dat in die streek moeijelijk een geschikt terrein voor eene begraafplaats te verkrijgen was, en het dus nog lang zou kunnen duren, eer de verlegging plaats had gevonden, tevens te bepalen, dat, zoo die verlegging niet dadelijk kon geschieden, het gemeentebestuur verpligt zou

zijn inmiddels de tegenwoordige begraafplaats in goeden toestand te brengen en te onderhouden.

School te Gieterveen.

Op een verzoek van Gedeputeerde Staten om advies betreffende een verzoek van het gemeentebestuur van Gieten tot het bouwen van eene nieuwe school te Gieterveen, op bijna 30 M. afstand van de begraafplaats, of anders op de plaats der oude school, op 35 M. afstand van diezelfde begraafplaats, antwoordde de inspecteur, dat hem bekend was dat de eigenaar van een kamp groenland aan de zuidzijde van den weg, waaraan de oude school ten noorden gelegen is, genegen was tot billijken prijs daarvan een gedeelte voor eene school af te staan, en dat het bezwaar van het gemeentebestuur, dat op dat terrein de school met den blinden muur naar het noorden, dus naar den weg, gekeerd zou moeten worden, of anders met hare lengte-as op die van den weg, 't geen het dorp ontsieren zou, hem hier van geen beteekenis voorkwam, en dat hij in elk geval hoopte, dat de Gedeputeerde Staten niet zouden veroorloovan, dat de nieuwe school digter bij de begraafplaats zou worden gebouwd dan de oude. Gedeputeerde Staten verleenden desniettemin aan het gemeentebestuur van Gieten verlof om de nieuwe school op ruim 29 M. afstand van de begraafplaats te bouwen. In deze beslissing meende de inspecteur niet te mogen berusten, vooral ook omdat zij niet gemotiveerd was, en het hem toescheen, dat dispensatie van artikel 48 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65), niet wel zonder motief kon worden verleend, — en wendde zich daarom tot den Koning, met verzoek om vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten. De uitkomst was, dat door den Koning, den Raad van State gehoord, het hooger beroep des inspecteurs ongegrond werd verklaard, op grond dat zijne bezwaren niet ontleend zijn aan beweerde schadelijkheid voor de volksgezondheid, de door den inspecteur aangewezen plaats tot stichting van eene school ongeschikt was bevonden, en, bij niet bestaande vrees voor benadeeling der volksgezondheid, het bouwen eener school op 29 M. afstand van de begraafplaats geacht mag worden geregtvaardigd te zijn.

School te Koekange.

Betrekkelijk eene nieuw te bouwen school te Koekange zijn door den inspecteur eenige opmerkingen aan het gemeentebestuur van de Wijk medegedeeld.

Limburg.

Vestiging in Limburg van een Belgischen geneeskundige.

Op magtiging van den Minister werd het diploma als doctor in de genees-, heel- en verloskunde van een te Antwerpen gevestigden geneesheer, die zich in de provincie Limburg wilde vestigen, geviseerd. Die geneesheer was namelijk in Augustus 1835 gepromoveerd aan de hooge school te Leuven. Het Koninklijk besluit van 17 April 1840, n°. 77, waarbij de academische graden door eene Belgische hoogeschool tot September 1840 verleend aan ingezetenen van de weder in bezit genomen landstreken in Limburg geldig zijn verklaard, was namelijk op dien geneesheer van toepassing.

Uitoefening der praktijk door een geneeskundige in Pruissen.

Op een verzoek van dr. Hostats te Goch, om vergunning de geneeskunst in Nederland te mogen uitoefenen, werd door den inspecteur ge-

adviseerd dat in de streek van Limburg naar de zijde van Goch gelegen, door Nederlandsche geneeskundigen voldoende in de behoefte aan geneeskundige hulp werd voorzien en dat door de concurrentie met vreemde geneeskundigen het bestaan van den geneesheer te Gennep werd bedreigd. Er werd geene beslissing genomen, hangende de onderhandelingen met Pruissen over het sluiten eener overeenkomst betreffende de uitoefening der geneeskunst in grensgemeenten.

Pokken in de cellulaire gevangenis te Roermond.

Het voorkomen van pokken bij een gevangene in de cellulaire gevangenis te Roermond, vermoedelijk een gevolg van verplaatsing van gevangenen uit andere provinciën naar Roermond gaf den adjunct-inspecteur aanleiding de aandacht van den Minister daarop te vestigen. Verzending van gevangenen die slechts korten tijd gevangen gezeten hadden naar andere gestichten, kwam hem onraadzaam voor. De Minister wendde zich hierover tot den Minister van Justitie.

Vestinggracht te Maastricht

De adjunct-inspecteur betoogde in Julij de wenschelijkheid van vulling der gracht van het werk Nassau Walburg te Maastricht met aarde, na uitmaling van het water. Bij de heerschende warmte achtte hij dit in het belang van de in de nabijheid wonende ingezetenen van St. Pieter. (Zie verslag over 1871 blz. 341). Door den Minister werd te kennen gegeven dat de vulling der gracht reeds onderhanden genomen was; maar dat het uitmalen vóór de vulling wegens technische bezwaren niet kon geschieden, vooral niet nu de gracht reeds grootendeels gevuld was.

Kunstmestfabriek te Bemelen.

Het verleenen van concessie tot oprigting eener kunstmestfabriek te Bemelen werd door den adjunct-inspecteur ontraden. Vergunning werd niet verleend. (Zie verslag over 1871, blz. 344).

Maatregelen tegen pokken.

Daar den adjunct-inspecteur gebleken was dat in verscheidene gemeenten waar pokken heerschten, de maatregelen door het provinciaal bestuur in 1871 voorgeschreven, niet of onvoldoende werden toegepast, rigtte de Commissaris des Konings daarover eene circulaire tot de gemeentebesturen.

Zinkwitfabriek te Eysden

Door Gedeputeerde Staten geraadpleegd over een verzoek om vergunning door den eigenaar der zinkwitfabriek te Eysden om een calcinatieoven tot gloeijing der zinkerts te mogen bouwen, verklaarde de adjunct-inspecteur daartegen geene bedenking te hebben. Bij het onderzoek bleek hem echter dat aan de voorwaarde waarop concessie verleend was, dat namelijk het stoomwerktuig rookverterend moest zijn, niet voldaan was en gaf hij in overweging den fabrikant tot nakoming dier voorwaarde te verpligten. Op te groote verspreiding van zinkwit in de loods bij het ledigen der zakken en het inpakken werd de fabrikant gewezen en tevens de middelen aangegeven om dit te voorkomen. Gedeputeerde Staten gaven daarop vergunning tot het bouwen van een calcinatie-oven en gelastten den fabrikant te zorgen dat het stoomwerktuig rookverterend werd gemaakt. Later berigtte deze den adjunct-inspecteur dat aan dien last voldaan was; waarvan deze zich overtuigde.

Wolspinnerij, laken en wolwasscherij, verwerij en vollerij te Vaals.

Een verzoek om vergunning tot het in werking brengen te Vaals van eene wolspinnerij, laken en wolwasscherij, verwerij en vollerij werd door

Gedeputeerde Staten in handen gesteld van den adjunct-inspecteur. Deze adviseerde vergunning te verleenen op voorwaarde dat het afgewerkt fabriekswater behoorlijk gezuiverd en geheel onschadelijk voor mensch en vee in de Gaubeek, die zich in de Seltzerbeek uitstort, ontlast worde. (Zie verslag over 1871, blz. 343). Toen het bleek dat de zuivering op onvoldoende wijze zou plaats hebben door zuiveringsvijvers gaven Gedeputeerde Staten het voornemen te kennen, alvorens op de aanvraag om concessie te beschikken, het gevoelen van den adjunct-inspecteur omtrent de zuivering van het fabriekswater van den heer Pastor af te wachten. (Zie verslag over 1871, blz. 339). Die ambtenaar betwijfelde echter of het middel dat tot zuivering van het water van de fabriek van den heer Pastor dienstig kon zijn, evenzeer dienstig zou zijn voor het water der fabriek waarvoor thans concessie was gevraagd, daar de bestanddeelen van het afvalwater van beide fabrieken niet dezelfde waren. Hij adviseerde daarom dat op het nakomen der gestelde voorwaarden eenvoudig zou worden aangedrongen.

Steenbakkerij te Helden.

Vergunning tot het oprigten eener steenbakkerij te Helden nabij woningen en het schoollocaal, door het gemeentebestuur geweigerd, werd op advies van den adjunct-inspecteur ook door Gedeputeerde Staten geweigerd, omdat door de hitte, den rook en de vele gasvormige producten bij het bakken van steenen ontwikkeld, de gezondheid der omwonenden en van de schoolgaande kinderen benadeeld en de toetreding van zuivere lucht in het schoollocaal belemmerd zou worden.

Bouwen eener woning nabij de begraafplaats te Mook.

Een verzoek om eene woning te mogen bouwen op een afstand van 31 meter van eene begraafplaats te Mook kon, naar het oordeel van den adjunct-inspecteur niet geweigerd worden, omdat op korteren afstand van die begraafplaats reeds eene bebouwde kom was. Het verzoek werd ingewilligd.

Fabriek van stijfsel en plantenlijm te Maasniel.

Gedeputeerde Staten raadpleegden den adjunct-inspecteur over een verzoek om vergunning tot oprigting eener fabriek van stijfsel en plantenlijm te Maasniel. Het advies was gunstig; aan de vergunning zou echter de voorwaarde verbonden moeten worden dat het afgewerkte fabriekswater in de door Maasniel loopende beek niet dan na zuivering mogt worden uitgestort. Later werd de adjunct-inspecteur gehoord over de wijze van zuivering die de fabriekanten hadden voorgenomen, verhitting namelijk tot 70° of 80°. Het water bleek daardoor wel verbeterd maar niet genoeg gezuiverd. Betere zuivering werd gevorderd. Daar voor's hands de lozing in de beek gemist kon worden kon voorloopig concessie gevraagd worden voor het in werking brengen der fabriek zonder dat van die beek gebruik werd gemaakt.

Weeken van huiden in waterloopen te Weert.

Zeven leerlooijers te Weert hadden opheffing verzocht van het verbod om huiden te weeken in een gedeelte der Bocholterbeek en der stadsgrachten. Daar dit water ook als drinkwater voor menschen en vee gebruikt werd en het weeken van gemiddeld duizend huiden van September tot Maart het water met rottende dierlijke stoffen bezwangerde, zoodat

vroeger, toen het verbod niet bestond, de paarden weigerden dat water te drinken, werd het verzoek op advies van den adjunct-inspecteur van de hand gewezen. Andere waterloopen nabij Weert die tot het weeken van huiden zonder nadeel gebezigd konden worden, werden aangewezen.

Toen in verschillende gemeenten van Limburg dysenterie epidemisch voorkwam, verzocht de adjunct-inspecteur Gedeputeerde Staten aan de gemeentebesturen de maatregelen mede te deelen, welke tegen de verbreiding dier ziekte te nemen waren. Hieraan werd in het *Provinciaal Blad* van 13 September, n°. 85, gevolg gegeven. Maatregelen tegen dysenterie.

De adjunct-inspecteur zond aan Gedeputeerde Staten een uitvoerig verslag van de door hem genomen proeven tot zuivering van het fabriekwater van den heer Pastor, te Lemiers, gemeente Vaals, eer het in de Seltzerbeek afvloeit (zie verslag over 1871, bladz. 340). Uit die proeven was gebleken dat chloorijzer, met zorg gebruikt, het water volkomen zuiverde. Deze zuiveringswijze was echter kostbaar; behalve de kosten van aanleg van zuiveringsvijvers voor 130 000 liters fabriekwater, zou dagelijks voor f 4,48[5] aan chloorijzer noodig zijn. Daarom stelde de adjunct-inspecteur zich voor nader proeven te nemen met andere ijzerpraeparaten, te bereiden uit de in Limburg in groote hoeveelheid aanwezige ijzeraarde. Mogt dit al niet aan de verwachting beantwoorden, dan zou toch uit die aarde met minder kosten chloorijzer bereid kunnen worden. Aan het einde des jaars waren deze proeven nog niet afgeloopen. Kunstwolfabriek te Lemiers, gemeente Vaals.

Op verzoek van het burgerlijk armbestuur van Maastricht, dat aan het vaccinatiebureau in het ziekenhuis Calvariënberg, onder zijn beheer, waar aan alle aan vaccinatiebureaux gestelde voorschriften voldaan werd, een rijkssubsidie verleend mogt worden, verklaarde de Minister zich, op voorstel van den inspecteur, bereid in 1873 het verleenen van subsidie te bevorderen. Vaccinatiebureaux te Maastricht.

Door vijf geneeskundigen werd een tweede vaccinatiebureau te Maastricht opgerigt in een daartoe door het gemeentebestuur beschikbaar gesteld gebouw.

Toen bij een slagter, die eene zieke koe te Heer had helpen slagten, pustula maligna ontstond en het gebleken was dat het geslagte dier te Maastricht was ingevoerd na verwijdering der milt, en het vleesch door den keurmeester was goedgekeurd, gaf de adjunct-inspecteur hiervan kennis aan den commissaris van politie, met verzoek den verderen verkoop van het vleesch te verbieden. Nadat aan een veearts gebleken was, ook uit de opgegraven milt, dat de koe aan miltvuur had geleden, werd het vleesch onbruikbaar gemaakt en begraven. De adjunct-inspecteur nam uit dit geval aanleiding het gemeentebestuur te verzoeken voor doeltreffende keuring van vee en vleesch te zorgen en bij noodslagting vooraf het te slagten dier door een geëxamineerden veearts te doen onderzoeken. Vleeschkeuring te Maastricht.

Ook te Gronsfeld werd een stuk vee, door miltvuur aangetast;

aan het gemeentebestuur werden de maatregelen medegedeeld, die strekken konden om te voorkomen, dat menschen, die met aan deze ziekte lijdend vee omgaan, worden besmet.

Roodvonk te Maastricht en Meerlo.

Het voorkomen van roodvonk te Maastricht en te Meerlo gaf aanleiding tot overleg tusschen de betrokken gemeentebesturen en den adjunct-inspecteur.

Schorsen van kermissen.

Aan de besturen van Amby, Beek, Geulle, Horn, Limbricht en Nieuwstadt, gaf de adjunct-inspecteur den raad, wegens het heerschen van besmettelijke ziekten, de kermis uit te stellen of niet te doen plaats hebben. Die besturen waren daartoe niet te bewegen, maar verklaarden zich bereid orgeldraaijers, straatmuziekanten en dergelijke lieden te weren. Het schijnt dus dat die gemeentebesturen van oordeel zijn dat orgeldraaijers en straatmuziekanten meer dan andere lieden de eigenschap bezitten smetstof over te brengen. Waarop die meening rust, wordt niet gemeld.

Drinkwater te Roermond.

Een der leden van den geneeskundigen raad onderzocht het water van alle openbare pompen te Roermond. Van deze pompen leverden 5 slecht, 11 middelmatig en 12 zeer goed water. Aan het gemeentebestuur werd van den uitslag van dit onderzoek kennis gegeven en geraden zooveel mogelijk te zorgen dat het goede drinkwater niet bedorven worde.

Verloskundige hulp te Born, Obbicht en Papenhoven en Grevenbicht.

Toen de te Born gevestigde vroedvrouw van daar vertrok, waren behalve die gemeente, ook Grevenbicht en Obbicht en Papenhoven van verloskundige hulp verstoken. De adjunct-inspecteur gaf den raad dat de besturen van die gemeenten door het gezamenlijk verleenen van eene voldoende toelage, de vestiging eener vroedvrouw mogten bevorderen.

Belgische geneeskundigen.

Belgische geneeskundigen die, in grensgemeenten gevestigd, hunne bevoegdheid overschreden, of niet in grensgemeenten gevestigd, onbevoegd de geneeskunst in Limburg uitoefenden, werden door den adjunct-inspecteur teregt gewezen en met vervolging bedreigd, zoo zij daarmede voortgingen.

§ 2. GEZONDHEIDSCOMMISSIEN EN VEREENIGINGEN TOT BEVORDERING DER VOLKSGEZONDHEID.

Noordbrabant. Bakel.

De gezondheidscommissie te Bakel hield zich bezig 1° met het inrigten van het gebouw in het vorige jaar opgetrokken, ten einde tot ziekenhuis voor lijders aan besmettelijke ziekten gebezigd te worden; 2° met ventilatie door middel van luchtkokers aan te brengen in de school te Milheeze; 3° met het bevorderen van vaccinatie en revaccinatie.

Helmond.

Van de commissie te Helmond wordt alleen berigt dat zij het gemeentebestuur opmerkzaam maakte op eenige voorzorgen die genomen konden worden voor het geval dat dysenterie zich mogt vertoonen. Aan hare opmerkingen werd gevolg gegeven.

Van de commissie te Veghel en Erp was niet bekend dat zij werkzaam was geweest. Veghel en Erp.

De gezondheidscommissie te 's Hertogenbosch behandelde hoofdzakelijk de volgende punten: 's Hertogenbosch.

1°. Zij had aan het gemeentebestuur de invoering van het tonnenstelsel aangeraden doch kwam daarvan, na eene bijeenkomst met den inspecteur in zoover terug, dat zij aan het stelsel van Liernur de voorkeur gaf. Indien tegen de invoering van dat stelsel overwegende bezwaren waren, zou, naar hunne meening, invoering van het tonnenstelsel geraden zijn.

2°. Zij bragt advies uit over een verzoek om vergunning tot oprigting eener stearinefabriek. Het bleek dat de fabriekant zich voorstelde kunstboter te bereiden en, daar bij de bewerking der grondstof zich geene nadeelige gassen ontwikkelden, adviseerde de commissie tot inwilliging van het verzoek.

3°. Vijf soorten van boter werden onderzocht. Vreemde bestanddeelen werden er niet in aangetroffen; de bereiding liet echter te wenschen over.

4°. Nogmaals werd oprigting van eene bad- en zweminrigting voorgesteld.

5°. De noodzakelijkheid werd aangetoond om zoodra mogelijk te voorzien in de vacature, ontstaan door het overlijden van den persoon belast met het toezigt op de prostitutie.

De gezondheidscommissie te Breda stelde 1°. voor het reukeloos ledigen van privaatputten in toepassing te brengen; Breda.

2°. onderzocht zij brood, naar aanleiding van daarover gerezen klagten, die echter ongegrond bevonden werden. Ook werd melk onderzocht, die in het algemeen van goede hoedanigheid bleek te zijn;

3°. toen gebleken was dat vleesch, afkomstig van ziek vee in de gemeente in consumtie gebragt werd, stelde zij oprigting van een openbaar slagthuis voor, ten einde daartegen beter te kunnen waken;

4°. onderzocht zij 40 soorten van drinkwater. De uitkomst was meestal zeer ongunstig, naar het oordeel der commissie ten gevolge van infiltratie van den bodem met faecale stoffen en urine, weshalve zij invoering van het Liernurstelsel en het slaan van nortonpijpwellen aanbeval;

5°. sprak zij den wensch uit, dat eene vereeniging tot het bouwen van goede arbeiderswoningen tot stand mogt komen;

6°. onderzocht zij op verzoek van het gemeentebestuur een zoogenaamd desinfectiepoeder. Het bestond voornamelijk uit zwavelzuur ijzeroxydule en oxyde, maar voldeed niet aan de verwachtingen die daaromtrent in eene brochure waren opgewekt.

De commissie te Bergen op Zoom bragt verslag uit over den gezondheidstoestand der gemeente in 1872. Daar het gemeentebestuur zich ook in dit jaar de zorg voor zuiver drinkwater, het toezigt op voedingsmid- Bergen op Zoom.

delen, betere inrigting van gebouwen enz., niet had aangetrokken, verwees zij naar hetgeen zij daarover in haar verslag over 1871 gezegd had.

Oosterhout.

Omtrent de werkzaamheden der commissie te Oosterhout, gelukte het den inspecteur niet mededeeling te ontvangen.

Steenbergen.

De gezondheidscommissie te Steenbergen overlegde met den burgemeester de maatregelen tegen eene pokken-epidemie op de Heen te nemen.

Gelderland.

Omtrent de werkzaamheden van gezondheidscommissiën in Gelderland, wordt door den inspecteur niets medegedeeld.

a. *Gezondheidscommissiën.*

Zuidholland.

Van de gezondheidscommissiën te Delft, Gouda, Kralingen, Woerden en IJsselmonde is den inspecteur niets bekend geworden.

Hellevoetsluis.

Die te Hellevoetsluis heeft gedurende de epidemieën van mazelen en roodvonk zooveel zij kon gezorgd voor ontsmetting van de scholen en van de woningen der zieken.

Rotterdam.

De openbare gezondheidscommissie te Rotterdam heeft, volgens haar verslag, de aandacht van het gemeentebestuur gevestigd op een paar slooten, waarin faecale stoffen worden afgevoerd, en die schadelijk zijn voor de gezondheid. De toestand is echter dezelfde gebleven.

De commissie droeg aan eenige harer leden op, „te onderzoeken of het zoogenoemde système libre, spoelstelsel, hier ter stede aan de verwachtingen die men er van koesterde, beantwoordt, en zoo dit niet het geval mogt zijn, de middelen aan te geven, om tot eene betere afvoering van faecale stoffen te geraken en daaromtrent voorstellen te doen".

Dit onderzoek is nog bij de commissie in behandeling.

b. *Vereenigingen tot bevordering der volksgezondheid.*

Dordrecht.

De vereeniging onderzocht de te Dordrecht in den handel gebragte melk en maakte den uitslag van dat onderzoek openbaar.

's Gravenhage.

Van de 's Gravenhaagsche vereeniging verscheen dit jaar geen verslag. Nu en dan werd in een dagblad iets medegedeeld betreffende hetgeen op de bijeenkomsten der leden was behandeld. Daaruit bleek dat de vereeniging zich onder anderen bezig hield met een onderzoek van schoollocalen.

Leiden.

De vereeniging te Leiden gaf weder een jaarverslag, waaruit van hare voortdurende werkzaamheden blijkt.

Van den vroeger vermelden platten grond der stad (Jaarverslag 1870, bladz. 400), waarop elk huis afzonderlijk is aangewezen, en de sterfte aan cholera en typhus is opgeteekend, is een derde stuk verschenen.

Door den gemeenteraad van Alkmaar is tot het instellen van eene gezondheidscommissie besloten. Zij zal uit 5 leden bestaan. Bij raadsbesluit van 18 December is eene verordening voor die commissie vastgesteld, die op 1 Maart 1873 zal in werking treden. Noordholland. Alkmaar.

De gezondheidscommissie te Amsterdam heeft weder dit jaar aan zeer gewigtige onderwerpen hare aandacht gewijd. Van hare veelvuldige werkzaamheden verdienen de volgende eene bijzondere vermelding: Amsterdam.

1°. nadat de commissie ten vorigen jare had onderzocht langs welken weg men zou kunnen geraken tot eene volledige kennis van den toestand der woningen voor mingegoeden en eene daarop gegronde meer stelselmatige wijze van afkeuring van ter bewoning ongeschikte woningen, werd zij door burgemeester en wethouders uitgenoodigd eene opgave te verstrekken van alle kelderwoningen, die door hare ligging of inrigting of door beiden, als nadeelig voor de gezondheid, ongeschikt ter bewoning moeten worden geacht.

De commissie besloot, hiertoe gemagtigd en in staat gesteld door een voldoend crediet, het onderzoek van al de kelderwoningen in de stad, ten getale van 5000, onder hare leiding en contrôle op te dragen aan een tiental daartoe geschikte en vertrouwde personen, die op losse tabellen, inhoudende de verschillende punten waarop moest worden gelet, zouden aanteekenen.

De uitslag der enquête, die in December een aanvang nam en een tiental weken zou duren, zal in een volgend jaarverslag kunnen worden medegedeeld;

2°. een hoogst belangrijk onderzoek had op uitnoodiging van burgemeester en wethouders plaats, naar de maatregelen die noodig zouden zijn tegen het gevaar dat de aanleg van de wegennetten in de nieuwe gedeelten der stad voor de volksgezondheid zou kunnen te weeg brengen door het vormen van diep gelegen bassins, waarin zich al het op de oppervlakte gevallen hemelwater verzamelt, terwijl niet alle woningen op genoegzaam opgehoogden bodem worden gebouwd. Als slotsom van dit belangrijk onderzoek werd geadviseerd:

a. de bepalingen in de politieverordening op het bouwen te wijzigen, zoodat als verpligtend werd voorgeschreven de ophooging van den bodem onder de te bouwen woningen, ter hoogte van de kruin van den aangrenzenden openbaren weg en van de open terreinen voor tuinen of plaatsen bestemd tot op 0.1 meter boven AP. *b.* Nieuwe bepalingen te maken voor de hoogte van de vloer der benedenste vertrekken van de te bouwen woningen. *c.* Van gemeentewege in de nabijheid van bewoonde huizen, de bassins, gevormd door terreinen, aan de gemeente toebehoorende, op te hoogen;

3°. werd door burgemeester en wethouders, naar aanleiding van een verzoek om een beerkuil onder den openbaren weg te mogen aanleggen, de vraag aan de commissie gerigt, of men de voorkeur moest geven aan beerkuilen in den openbaren weg of aan die onder bewoonde huizen? De commissie gaf als haar gevoelen te kennen, dat waar slechts

keuze bestond tusschen beerkuilen aan den openbaren weg of onder de woningen, de eerste de voorkeur zouden verdienen. Zij ontraadde echter het maken van beerkuilen in 't algemeen, wegens de onvermijdelijke nadeelen daaraan altijd verbonden, en gaf, in afwachting van de toepassing van een algemeen in te voeren stelsel van afvoer van faecale stoffen, de voorkeur aan fosses mobiles buiten de huizen, en waar dit systeem niet uitvoerbaar was, aan reukelooze fosses mobiles binnen de woningen;

4°. werden naar aanleiding van de in Rusland zich uitbreidende cholera-epidemie, de noodige maatregelen voorbereid, die genomen zouden worden bij het eventueel verschijnen dier ziekte in ons land;

5°. werden eenige wijzigingen in de politieverordening, betrekking hebbende op het heerschen van mazelen en kinkhoest, aan het oordeel der commissie onderworpen;

6°. had een onderzoek plaats van scheepsbeschuit, waarvan een groote voorraad van 70 000 kilo alhier van Antwerpen was aangevoerd, die bleek voor voedsel ongeschikt te zijn, en uit onreine tarwemeel bereid, slecht gebakken, beschimmeld en bedorven. Het publiek werd ten gevolge van dit onderzoek, bij het koopen van scheepsbeschuit de noodige voorzigtigheid aangeraden;

7°. aan de commissie van ingenieurs, belast met het ontwerpen van een plan tot reiniging van de wateren en den bodem van Amsterdam, werden de door haar gevraagde inlichtingen, voor zoover dit mogelijk was, gegeven;

8°. verschillende klagten van partikulieren gaven aanleiding tot plaatselijk onderzoek;

9°. het getal onderzoekingen, door de beambten tot keuring van levensmiddelen, bedroeg 99.

10°. zestien kelderwoningen werden onderzocht, omtrent zeven werd tot ontruiming, omtrent zeven tot het aanbrengen van verbeteringen geadvisesrd, terwijl twee reeds gesloten werden gevonden;

11°. bij het gemis van bevoegdheid voor de leden der commissie om de woningen der ingezetenen huns ondanks binnen te treden, en nadat eene poging was mislukt om in de plaatselijke verordening de noodige wijziging te brengen die deze bevoegdheid zou geven, werd de geneeskundige raad van Noordholland, wiens leden zoodanige bevoegdheid hadden, verzocht om een onderzoek te doen naar den toestand der slagterijen en bewaarplaatsen van bloed. De geneeskundige raad gaf aan dit verzoek gevolg. (Zie bladz. 19.)

12°. de vrees, die zich in het voorjaar van 1872 algemeen openbaarde voor schromelijke stoornis van den openbaren gezondheidstoestand door de ophanden zijnde sluiting van het Y bij Schellingwoude en den daardoor belemmerden waterafvoer en waterverversching, gaf der commissie aanleiding om, behalve de reeds door het gemeentebestuur genomen maat-

regelen, waaraan zij hare adhaesie schonk, ook nog andere tegen het vervuilen van het water aan te bevelen;

13. de roode kleur van Amsterdam's grachtwater, die in den zomer van 1872 de algemeene aandacht trok, gaf der commissie aanleiding de ingezetenen omtrent den invloed van dat verschijnsel gerust te stellen, maar tevens aan te sporen om het hunne bij te dragen de vervuiling van het grachtwater te beperken;

14°. de klagten, die in de dagbladen waren opgenomen over de gebrekkige inrigting eener openbare school, gaven de commissie aanleiding tot een onderzoek. Alhoewel die klagten overdreven waren bevonden, werden evenwel op haar voorstel door den wethouder voor het onderwijs eenige verbeteringen in het lokaal aangebragt tot vermeerderde ventilatie;

15. op voorstel der commissie, werd zij door burgemeester en wethouders uitgenoodigd twee leden uit haar midden af te vaardigen, om in vereeniging met afgevaardigden uit de schoolcommissie, den schoolopziener en den wethouder voor publieke werken, plannen en teekeningen voor te bouwen schoollokalen te onderzoeken;

16°. van hare bevoegdheid om de ingezetenen tegen het gebruik van voor de gezondheid nadeelige voorwerpen te waarschuwen, maakte de commissie gebruik door de aandacht bij aankondiging in de *Amsterdamsche Courant* te vestigen op enveloppes, die aan de binnenzijde met Scheele's groen waren gekleurd en op behangselpapier en behangselrand met arsenikhoudend groen geverwd;

17°. het onderzoek van de vraag in hoever het sedert Januarij 1867 vigerend stelsel van toezigt op de voedingsmiddelen al dan niet verdiende bestendigd te worden, gaf aanleiding tot uitvoerige gedachtenwisseling, die evenwel nog niet tot een bepaald besluit leidde.

De gezondheidscommissie te Middelburg nam verschillende maatregelen, deed onderzoekingen en bragt adviezen uit, waaromtrent hoofdzakelijk het volgende door den inspecteur wordt medegedeeld. Zeeland. Middelburg.

Zij nam maatregelen tegen verontreiniging door mestvaalten in de kom der gemeente, vooral in de Kuiperstraat. Door hare tusschenkomst werd in de straat genaamd Domburgsche Schuitvlot, waar mestvaaltwater uit eene stalling langs den openbaren weg afvloeide, verbetering aangebragt.

Een onderzoek van het water uit de openbare pompen, leerde dat het in de zes, reeds in het verslag over 1871, blz. 356 vermelde pompen ondrinkbaar was gebleven. Zij bleven derhalve van het daar genoemde opschrift voorzien. Een onderzoek van ingelegde vruchten en van mixed pickles leerde, dat daarin geene schadelijke bestanddeelen voorkwamen.

Op verzoek van het bestuur der godshuizen om advies uit te brengen over een plan om in het armweeshuis fosses mobiles aan te brengen, ter vervanging van de privaatputten, meende de commissie dit te moeten ontraden, omdat de noodzakelijkheid om die tonnen wekelijks te

ledigen, terwijl de gelegenheid ontbrak om behoorlijk ingerigte ventileerbuizen te maken, grooter ongerief zou veroorzaken dan thans van de privaatkuilen ondervonden wordt.

Op verzoek van twee ingezetenen om vergunning tot het houden van varkens, adviseerde de commissie ongunstig, omdat zij het houden van varkens in de kom der gemeente schadelijk achtte. Mogt echter het gemeentebestuur tegen een algemeen verbod zijn, dan zou zij toch een der verzoeken afgewezen willen zien, omdat het terrein waar men het varkenshok wenschte te plaatsen, zeer laag gelegen is en in de onmiddellijke nabijheid van woonhuizen. Het andere verzoek werd daarop door burgemeester en wethouders toegestaan.

De vereeniging van genees- en heelkundigen had bij adres aan den gemeenteraad op het grooter gevaar dat voor Walcheren was ontstaan van mededeeling van hondsdolheid, sedert het geen eiland meer was, gewezen en had daarom invoering eener belasting op de honden verzocht, ten einde dat gevaar althans te verminderen. De commissie, daarover gehoord, zag meer heil in verscherping en aanvulling eener verordening op de honden. De belasting werd ingevoerd.

Goes.

De commissie te Goes bragt advies uit over de bouwplannen eener vereening en deed onderzoek naar de oorzaak van den stank, dien het kaai- en havenwater verspreidde. Voorts onderzocht zij brood en meel, dat overal zuiver bevonden werd, en suikergoed, waarin geene schadelijke bestanddeelen werden gevonden.

Utrecht.

Van de werkzaamheden der vereeniging tet bevordering der volksgezondheid in Utrecht, kon de adjunct-inspecteur niets melden, omdat haar verslag over 1872 nog niet verschenen is. Van de overige gezondheidscommissiën in de provincie komt zelden iets te zijner kennis.

Friesland.
Leeuwarden.

De vereeniging tot bevordering der volksgezondheid te Leeuwarden vergaderde maandelijks onder het praesidium van den adjunct-inspecteur. Zij is verdeeld in vier sectiën; de eerste belast met het onderzoek naar den staat der volksgezondheid en de oorzaken, die daarop invloed kunnen hebben; de tweede tot onderzoek van voedingsmiddelen en dranken; de derde tot onderzoek van woningen en den staat der openbare reinheid, en de vierde tot onderzoek naar den invloed van bedrijven en neringen op de gezondheid.

De commissie zette haar plaatselijk onderzoek voort, onderzocht regenwater op lood, de buisleiding en kraan van eene inrigting om bier op te pompen, naar de beste middelen om de prostitutie te beteugelen, enz. Voorts bewerkte zij eene platte grond op groote schaal, waarop elk perceel met aanduiding van wijk en huisnummer zal worden aangewezen.

Maandelijks bragt de voorzitter verslag uit omtrent de ziekte- en sterfgevallen in de gemeente en bewerkte voor het verslag een statistisch overzigt van de sterfte en geboorten van 1866—1872.

Door het gemeentebestuur werd de commissie geraadpleegd over de wijze waarop in afzonderlijke verpleging van lijders aan besmettelijke

ziekten te voorzien ware; over de wenschelijkheid van aankoop tot amotie door het gemeentebestuur van eenige woningen en over een verzoek om vergunning tot oprigting eener fabriek tot zuivering en inzouting van darmen, pensen en anderen afval van slagterijen.

De gezondheidscommissie te Franeker onderzocht de woningen van mingegoeden waar in het algemeen reinheid heerscht. Zij berigt dat het gemeentebestuur verschillende belangrijke verbeteringen aanbragt. Aan reiniging van straten en van publieke privaten werd veel zorg besteed; de asch- en vuilnisbelt werd verplaatst naar een terrein buiten de kom der gemeente. Franeker.

Het tonnenstelsel werd meer en meer toegepast. Intusschen blijft nog veel te verbeteren over, zoo als de opruiming der schadelijke scheidingslooten; de geschillen daarover zijn nog niet uit den weg geruimd.

De commissie stelde plaatsing van filtreertoestellen bij den stadsvijver en den vijver bij het spoorwegstation voor.

De scholen voor lager en meer uitgebreid lager onderwijs worden verbouwd.

In 1872 bedroeg het getal levendgeborenen 119 meer dan dat der gestorvenen.

De gezondheidscommissie te Lemmer, eene stichting van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, onderzocht verscheidene woningen, die schadelijk voor de gezondheid der bewoners waren. Van 27 vroeger afgekeurde woningen waren 24 ontruimd, geamoveerd of verbeterd; drie werden nog bewoond: het gemeentebestuur werd verzocht ontruiming te gelasten. Drie andere woningen werden ter afkeuring voorgedragen; de ontruiming werd door het gemeentebestuur bevolen. Lemmer

De commissie gaf het gemeentebestuur vermeerdering der reddingtoestellen in overweging. Door plaatsing dier toestellen op twee verschillende punten werd hieraan voldaan.

Eindelijk bevorderde de commissie opruiming van stilstaande, met vuil gevulde slooten.

Omtrent de commissiën te Harlingen en Dokkum, werden geene mededeelingen gedaan. Harlingen en Dokkum.

Het verslag der gezondheidscommissie van het departement Zwolle der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, behelst niets der bijzondere vermelding waardig. Overijssel. Zwolle.

De openbare gezondheidscommissie te Deventer adviseerde op aanvragen tot het bouwen van kleine woningen, tot het overwelven van de binnengracht en het doen vervangen van de rioolbuizen door betere, met aanbeveling om die riolen in den IJssel te doen uitloopen. Zij deed aan burgemeester en wethouders een voorstel tot wijziging van de verordening op den verkoop van visch, en gaf hun in bedenking aan de vergunning tot het oprigten van slagterijen zekere bepaalde voorwaarden te verbinden. Voorts maakte zij opmerkzaam op den slechten toestand Deventer.

van straten, goten, privaten, enz. Een chemisch onderzoek der te Deventer gebrouwde bieren gaf gunstige uitkomsten, — zoo ook dat van Amerikaansch spek op trichinen en van water in eene school. Eindelijk werd door haar het publiek gewaarschuwd tegen de zoogenaamde muizentarwe, omdat zij strychnine bevat.

Kampen.

De openbare gezondheidscommissie te Kampen maakte burgemeester en wethouders opmerkzaam op het veelvuldig voorkomen van varkenskotten in het meest bevolkte gedeelte der stad, drong aan op opruiming der mestverzameliingen in de voorstad Brunnepe, en gaf in overweging om door het instellen eener schouwing een eind te maken aan den slechten toestand der sloten en afwateringen op sommige particuliere terreinen. De commissie heeft de in Utrecht ingevoerde zuivering van pompwater door filters van gaskool en kiezel, geplaatst in de pompen, nader onderzocht, en daarna voorgesteld twee publieke pompen van zoodanige filters te voorzien. Kort daarop heeft de commissie het voorstel gedaan om IJsselwater, boven de stad in bassins geleid en daarin door ijzerchloride gezuiverd en voorts gefiltreerd, door buizen in de stad te distribuëren.

Enschedé.

De openbare gezondheidscommissie te Enschedé lichtte het gemeentebestuur in aangaande veranderingen in de verordening op de gezondheidspolitie en de bouwverordening, en wel betreffende het onbewoonbaar verklaren van slechte woningen, het doen dempen van putten die voor de gezondheid schadelijk water leveren, en den afloop van bloedwater uit de slagterijen. Voorts gaf zij middelen aan de hand tot het zooveel mogelijk onschadelijk maken der slagterijen, waarbij zij het betreuren moest dat tegen het oprigten van abattoirs onoverkomelijke zwarigheden schenen te bestaan. Ook werd aangedrongen op het verkrijgbaar stellen van goed drinkwater. Aan burgemeester en wethouders werd een rapport over desinfectie gezonden, terwijl voorts hunne aandacht gevestigd werd op de ondoelmatige privaten van eene openbare lagere school en op den te jeugdigen leeftijd van toelating van kinderen op de lagere school, zelfs op de avondschool.

Hengelo.

Wederom heeft de openbare gezondheidscommissie te Hengelo zich bezig gehouden met het doen onderzoeken van drinkwater, meestal met ongunstigen uitslag. Bij het gemeentebestuur heeft zij aangedrongen op het stichten van een hospitaal voor lijders aan besmettelijke ziekten, te meer, daar een zeer goed daarvoor in te rigten huis te koop kwam.

Heino en Borne.

Van de gezondheidscommissiën te Heino en Borne zijn geen verslagen ingekomen.

Groningen.

Winschoten.

De openbare gezondheidscommissie te Winschoten hield zich bezig met den toestand van riolen en goten, van privaten, mestverzamelingen en aschbakken; zij onderzocht slaapsteden, woningen en drinkwater.

In den toestand der goten en riolen in het beste gedeelte der gemeente is verbetering gekomen; in de achterbuurten minder. In de laatste jaren zijn geheele rijen woningen verrezen, zonder dat voor behoorlijken afvoer van het vloeibare vuil gezorgd is.

De commissie wees den gemeenteraad in tal van voorbeelden op den schadelijken toestand van private mestverzamelingen. De slaapsteden werden tamelijk goed bevonden op een na, dat boven een varkens- en schapenhok gelegen is en behoorlijke ventilatie mist. Het water uit 12 putten werd onderzocht; van 6 werd het afgekeurd, van 3 werd het redelijk en van 3 goed voor het gebruik verklaard.

De gezondheidscommissie te Grijpskerk deed onderzoek naar den staat van het drinkwater en bevond dat door 218 gezinnen putwater, door 77 regenwater, door 178 put- en regenwater en door 282 sloot- of diepwater gedronken wordt. Het putwater is veelal slecht, met uitzondering van het dorp Visvliet. Twee derden der bevolking drinkt alzoo slecht water. Grijpskerk.

De commissie onderzocht de verhouding tusschen geboorte en sterfte bij de verschillende volksklassen. Bij de landbouwers was die verhouding het gunstigst, bij de arbeidende klassen het ongunstigst.

Door de zorg der commissie werden eenige nortonpijpwellen geslagen; de verkregen uitkomsten zijn nog niet bekend.

De vereeniging tot bevordering der volksgezondheid te Groningen, kwam uit gebrek aan de noodige fondsen nog niet gereed met de uitgave van den platten grond der stad. Het gemeentebestuur heeft de verlangde geldelijke hulp nog niet toegestaan. Groningen.

Zij zond aan den gemeenteraad een rapport over keuring van vleesch en visch die te Groningen naar haar oordeel niet voldoende is. Zij wees voorts op de noodzakelijkheid om een nieuw en voldoend ingerigt ziekenhuis te stichten en op de wenschelijkheid van het tot stand komen eener bad- en zweminrigting.

Over hare werkzaamheden van 1 Junij 1870 tot ultimo December 1871 werd een verslag in het licht gegeven.

Een plaatselijk onderzoek werd door acht leden over de geheele uitgestrektheid der stad gedaan ten aanzien van de openbare reinheid. Van den uitslag zal aan het gemeentebestuur mededeeling gedaan worden.

Invoer van slecht vleesch, slechte visch of het verkoopen van andere slechte eetwaren gaf aanleiding tot het voorstellen van maatregelen daartegen.

Over de wijze van doorspoeling der riolen door middel van stoomkracht gaf zij wenken aan het gemeentebestuur, om te voorkomen dat die doorspoeling geen verplaatsing van het kwaad ten gevolge mogt hebben.

Ook het voorzien der inwoners van beter drinkwater maakte een punt van beraadslaging uit.

Meppel. Het verslag der openbare gezondheidscommissie bevat geene bijzonderheden van eenig belang. Drenthe.

Limburg blijft steeds van gezondheidscommissiën en vereenigingen verstoken. Limburg.

HANDHAVING VAN WETTEN EN VERORDENINGEN

§ 1. VASTGESTELDE WETTEN EN BESLUITEN.

Wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

Het wetsontwerp tot voorziening tegen besmettelijke ziekten (zie Verslag over 1871, blz. 281), werd met eenige wijzigingen door de Staten-Generaal aangenomen en, na op 4 December door Uwe Majesteit bekrachtigd te zijn, in nº. 134 van het *Staatsblad* opgenomen. Deze wet wordt als bijlage B achter dit verslag afgedrukt.

Daar de algemeene maatregelen van inwendig bestuur, bij artt. 17 en 25 voorgeschreven, eerst in 1873 zijn vastgesteld, zal daarvan in het verslag over dat jaar melding worden gemaakt.

Nadere vaststelling der lijsten van geneesmiddelen en vergiften, vermeld in art 9, 4de lid der wet regelende de uitoefening der geneeskunst, en in artt. 7 en 30 der wet regelende de uitoefening der artsenijbereidkunst.

Ten gevolge van de invoering der tweede uitgave van de Pharmacopoea Neerlandica, werden bij Koninklijk besluit van 23 Julij 1872 (*Staatsblad* nº. 82) nader de geneesmiddelen aangewezen, bedoeld in het vierde lid van art. 9 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* nº. 60). Door den Minister werden bij beschikking van 15 Julij 1872 nader de lijsten van vergiften en geneesmiddelen vastgesteld bedoeld in artt. 7 en 30 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* nº. 61).

Een en ander is als bijlage C achter dit verslag afgedrukt met de toelichting door de commissie van deskundigen, over dien maatregel gehoord.

§ 2. STATISTIEK VAN HET PERSONEEL VAN GENEES- EN ARTSENIJBEREIDKUNDIGEN.

De volgende staten wijzen den loop der geneeskundige bevolking in 1872 aan.

NOORDBRABANT.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	36	49	„	„	„	„	„	2	„	3	36	44
Artsen	5	„	1	„	„	„	„	„	„	„	6	„
Plattelands heelmeesters	93	5	„	„	3	„	7	„	2	„	87	5
Stedelijke heelmeesters .	„	13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	„	5	„	„	„	„	„	„	„	1	„	4
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„
TE ZAMEN . .	134	73	1	„	3	„	7	3	2	4	129	66

GELDERLAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	46	54	"	1	3	3	1	2	2	1	46	55
Artsen	5	"	3	"	1	"	"	"	1	"	8	"
Plattelands heelmeesters	38	60	"	"	1	6	1	5	1	4	37	57
Stedelijke heelmeesters .	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	1	3	"	2	"	"	"	"	1	"	"	5
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	1	6	"	"	"	"	"	"	"	1	1	5
TE ZAMEN . .	91	130	3	3	5	9	2	7	5	6	92	129

ZUIDHOLLAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	85	134	6	6	3	„	„	4	„	3	94	133
Artsen	11	„	2	„	1	„	„	„	2	„	12	„
Plattelands heelmeesters	240	4	1	„	7	2	7	„	9	„	232	6
Stedelijke heelmeesters .	„	48	„	„	„	„	„	4	„	„	„	44
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	2	1	„	1	„	„	„	„	1	„	1	2
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	2	6	„	1	„	„	„	1	„	„	2	6
TE ZAMEN . .	340	193	9	8	11	2	7	9	12	3	341	191

NOORDHOLLAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	60	121	1	1	1	1	"	5	"	2	62	116
Artsen	10	"	3	"	"	"	"	"	1	"	12	"
Plattelands heelmeesters	160	13	"	"	6	"	3	1	"	2	163	10
Stedelijke heelmeesters .	"	69	"	"	"	"	"	2	"	1	"	66
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	"	3	"	1	"	"	"	1	"	"	"	3
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	3
TE ZAMEN . .	230	206	4	5	7	1	3	9	1	5	237	198

ZEELAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	21	12	„	„	„	„	1	„	„	„	20	12
Artsen	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„
Plattelands heelmeesters	99	3	„	1	2	„	3	1	4	„	94	3
Stedelijke heelmeesters .	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
TE ZAMEN . .	122	16	„	1	2	„	4	1	4	„	116	16

UTRECHT.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	19	37	„	1	„	„	„	2	„	1	19	35
Artsen	5	„	2	„	„	„	„	„	1	„	6	„
Plattelands heelmeesters	53	„	„	„	2	„	1	„	3	„	51	„
Stedelijke heelmeesters .	„	9	„	„	„	1	„	1	„	„	„	9
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	„
TE ZAMEN . .	78	47	3	1	2	1	1	3	4	1	78	45

FRIESLAND.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	20	55	„	„	„	2	„	2	1	2	19	53
Artsen	10	„	3	„	„	„	„	„	„	„	13	„
Plattelands heelmeesters	100	1	„	„	1	„	6	1	„	„	95	„
Stedelijke heelmeesters .	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
TE ZAMEN . .	130	63	3	„	1	2	6	3	1	2	127	60

OVERIJSSEL.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid,	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	20	37	"	"	1	"	2	"	1	"	18	37
Artsen	6	"	2	"	"	"	1	"	"	"	7	"
Plattelands heelmeesters	37	"	1	"	3	1	1	"	5	"	35	1
Stedelijke heelmeesters .	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	1	"
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	"	2	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
TE ZAMEN . .	63	41	3	"	5	1	4	"	6	1	61	41

GRONINGEN.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	18	80	»	»	»	1	»	1	»	3	18	77
Artsen	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	6	»
Plattelands heelmeesters	37	6	»	»	2	»	4	»	1	»	34	6
Stedelijke heelmeesters .	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TE ZAMEN . .	59	90	2	»	2	1	4	1	1	3	58	87

DRENTHE.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid,	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	5	18	„	„	„	1	„	„	„	„	5	19
Artsen	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„
Plattelands heelmeesters	21	„	„	„	1	„	3	„	4	„	15	„
Stedelijke heelmeesters .	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
TE ZAMEN . .	27	20	„	„	1	1	3	„	5	„	20	21

LIMBURG.

BEVOEGDHEID.	Gevestigd op 31 Decemb. 1871		Bijgekomen in 1872, door				Afgegaan in 1872, door				Gevestigd op 31 Decemb. 1872	
			vestiging voor het eerst		verplaatsing		nederleggen van praktijk of overlijden		vertrek			
	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.	met algemeene bevoegdheid.	met beperkte bevoegdheid.
Medicinae doctores . .	22	8	"	"	1	1	1	1	"	"	22	8
Artsen	2	"	1	"	"	"	"	"	"	"	3	"
Plattelands heelmeesters	15	1	"	"	"	"	1	"	"	"	14	1
Stedelijke heelmeesters .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 1ste kl.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Eervol ontslagen officieren van gezondh. 2de kl.	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
TE ZAMEN . .	39	10	1	"	1	1	2	1	"	"	39	10

STAAT aanwijzende het getal tandmeesters, vroedvrouwen, apotheken en droogistwinkels.

AANDUIDING DER PERSONEN EN WINKELS.	Op den 31sten December 1871 waren er	Bijgekomen in 1872.	Afgegaan in 1872.	Op den 31sten December 1872 waren er
NOORDBRABANT.				
Tandmeesters	4	„	„	4
Vroedvrouwen.	38	4	„	42
Apotheken	48	1	1	48
Droogistwinkels	2	„	„	2
GELDERLAND.				
Tandmeesters	4	„	„	4
Vroedvrouwen.	105	6	3	108
Apotheken	79	„	2	77
Droogistwinkels	7	„	„	7
ZUIDHOLLAND.				
Tandmeesters	14	„	„	14
Vroedvrouwen.	122	8	4	126
Apotheken	168	4	8	164
Droogistwinkels	53	1	5	49
NOORDHOLLAND.				
Tandmeesters	26	1	1	26
Vroedvrouwen.	194	9	2	201
Apotheken	196	1	6	191
Droogistwinkels	63	„	3	60
ZEELAND.				
Tandmeesters	2	„	„	2
Vroedvrouwen.	27	1	2	26
Apotheken	51	„	3	48
Droogistwinkels	3	„	„	3

AANDUIDING DER PERSONEN EN WINKELS.	Op den 31sten December 1871 waren er	Bijgekomen in 1872.	Afgegaan in 1872.	Op den 31sten December 1872 waren er
UTRECHT.				
Tandmeesters	1	"	"	1
Vroedvrouwen.	31	2	1	32
Apotheken	41	"	"	41
Droogistwinkels	18	"	1	17
FRIESLAND.				
Tandmeesters	4	"	"	4
Vroedvrouwen	41	"	3	38
Apotheken	72	3	7	68
Droogistwinkels	1	"	"	1
OVERIJSSEL,				
Tandmeesters	3	"	"	3
Vroedvrouwen.	43	"	5	38
Apotheken	39	"	"	39
Droogistwinkels	7	"	"	7
GRONINGEN.				
Tandmeesters	4	"	"	4
Vroedvrouwen.	64	"	2	62
Apotheken	40	1	2	39
Droogistwinkels	15	"	1	14
DRENTHE.				
Tandmeesters	1	"	"	1
Vroedvrouwen.	17	5	5	17
Apotheken	16	"	3	13
Droogistwinkels	1	"	"	1
LIMBURG.				
Tandmeesters	1	"	"	1
Vroedvrouwen.	79	4	6	77
Apotheken	55	1	4	52
Droogistwinkels	"	"	"	"

Er waren alzoo in het Rijk gevestigd:

GENEESKUNDIGEN.	Op den 31sten December 1871.	Op den 31sten December 1872.	Meer op den 31sten December 1872.	Minder op den 31sten December 1872.
Medicinae doctores met algemeene bevoegdheid .	352	359	7	»
Medicinae doctores met beperkte bevoegdheid . .	605	589	»	16
Artsen	61	75	14	»
Plattelands- en stedelijke heelmeesters.	1147	1100	»	47
Eervol ontslagen officieren van gezondheid der 1ste of 2de klasse	37	39	2	»
TE ZAMEN . .	2202	2162	»	40

Bovendien waren in het Rijk:

PERSONEN EN WINKELS.	Op den 31sten December 1871.	Op den 31sten December 1872.	Meer op den 31sten December 1872.	Minder op den 31sten December 1872.
Tandmeesters	64	64	»	»
Vroedvrouwen.	762	767	5	»
Apotheken	805	780	»	25
Droogistwinkels	170	161	»	9

In 1872 is dus het getal geneeskundigen weder met 40 verminderd dat der vroedvrouwen daarentegen vermeerderd met 5, terwijl dat der apotheken met 25 verminderde.

Nog steeds wordt het verlies van plattelands- en stedelijke heelmeesters niet opgewogen door eene evenredige vermeerdering van het getal artsen

of medicinae doctores. Intusschen mag niet voorbijgezien worden dat, terwijl het getal doctores met beperkte bevoegdheid, zoo als van zelf spreekt, afneemt, dat der doctores met algemeene bevoegdheid jaarlijks toeneemt.

In den volgenden staat is het getal personen vermeld, die, volgens opgaaf der visiterende commissiën, in apotheken hulp verleenen.

Provinciën.	Geëxamineerde apothekers, als bedienden bij anderen werkzaam.	Apothekers-bedienden volgens art. 34 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsbl.* n°. 61).	Hulp-apothekers.	Leerling-apothekers.
Noordbrabant .	3	7	„	13
Gelderland . .	3	25	„	(1) 16
Zuidholland . .	20	86	16	29
Noordholland .	14	122	35	(2) 30
Zeeland. . . .	1	13	4	2
Utrecht. . . .	5	30	3	(3) 10
Friesland . . .	4	10	2	(4) 19
Overijssel . . .	2	9	4	8
Groningen. . .	1	10	„	(5) 9
Drenthe . . .	1	4	1	3
Limburg . . .	2	4	„	3
HET RIJK . .	26	320	66	142

§ 3. Vergunningen door Gedeputeerde Staten der verschillende provincien verleend, krachtens het derde lid van art. 9 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).

Door een geneeskundige te Groenlo werd vergunning gevraagd geneesmiddelen te mogen leveren. Daar in die gemeente een apotheker gevestigd is, wiens apotheek steeds in de beste orde is bevonden en een geneeskundige te Groenlo zeer goed een bestaan kan vinden zonder het leveren van geneesmiddelen, werd door den geneeskundigen raad voor

(1) Waaronder 1 vrouwelijke. (2) Waaronder 7 vrouwelijke. (3) Waaronder 2 vrouwelijke. (4) Waaronder 1 vrouwelijke. (5) Waaronder 2 vrouwelijke.

Gelderland en Utrecht ongunstig op het verzoek geadviseerd. Overeenkomstig dit advies werd de vergunning door Gedeputeerde Staten van Gelderland geweigerd.

Op een adres van den geneesheer te Medemblik, verzoekende aldaar geneesmiddelen te mogen leveren, adviseerde de geneeskundige raad voor Noordholland ongunstig. De motieven voor dit advies waren, dat naar geest en letter der wet beide geen ander dan een afwijzend advies gegeven kon worden, daar de te Medemblik bestaande apotheek in zeer goeden toestand verkeert en volkomen aan de behoefte voldoet; dat voor het bestuur dier gemeente de cardo quaestionis is of er f 600 dan wel f 400 jaarlijks aan den geneesheer zal worden uitgekeerd; dat, zoo in de geneeskundige wetten van 1865 al niet de bepaling is opgenomen dat voortaan in gemeenten, waar zich een apotheker vestigt, aan geneeskundigen geene vergunning meer zal gegeven worden tot het leveren van geneesmiddelen, die bedoeling toch in de memorie van toelichting blijkt; dat men, door in strijd met de tegenwoordige wetten te handelen, de belangen der artsenijbereidkunst op onregtmatige wijze zouden benadeeld worden.

Desniettemin werd de vergunning door Gedeputeerste Staten verleend.

Op advies van den geneeskundigen raad voor Friesland en Groningen weigerden Gedeputeerde Staten van Friesland vergunning om geneesmiddelen te St. Anna-Parochie te mogen leveren aan drie geneeskundigen in de gemeente 't Bildt, waartoe ook St. Anna-Parochie behoort.

§ 4. Vergunningen door de inspecteurs voor het geneeskundig staatstoezigt verleend, krachtens het derde lid van art. 34 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) en art. 18 derzelfde wet.

Krachtens art. 18 der aangehaalde wet werd in Noordbrabant driemaal vergunning verleend tot tijdelijke waarneming eener apotheek.

In Zuidholland werd zoodanige vergunning aan verscheidene apothekers verleend.

In Noordholland werd tweemaal vergunning verleend krachtens art. 18 der wet; in Zeeland eenmaal.

Een verzoek van een apotheker in Friesland om uit zijne apotheek punch, bessenwijn, bitter, eau de cologne, pepermunt, en andere artikelen te mogen verkoopen werd op advies van den geneeskundigen raad door den inspecteur geweigerd. Aan 11 apothekers werd door den adjunct-inspecteur krachtens art. 18 der wet vergunning verleend tijdelijk de apotheek van een ander met de zijne waar te nemen. Zoodanige vergunning werd in Overijssel eenmaal verleend, tweemaal in Drenthe, twaalfmaal in Groningen, eenmaal in Limburg.

§ 5. Geviseerde lijsten van geneesmiddelen.

In Noordbrabant werden 5 nieuwe of gewijzigde lijst. v. geneesm. geviseerd.

„ Gelderland „ 9 „ „ „ „ „ „ „

„ Zuidholland	werden	13	nieuwe	of	gewijzigde	lijst.	v.	geneesm.	geviseerd.
„ Noordholland	„	15 [1])	„	„	„	„	„	„	„
„ Zeeland	„	2	„	„	„	„	„	„	„
„ Utrecht	„	3	„	„	„	„	„	„	„
„ Friesland	„	13	„	„	„	„	„	„	„
„ Overijssel	„	3	„	„	„	„	„	„	„
„ Groningen	„	2	„	„	„	„	„	„	„
„ Drenthe	„	1	„	„	„	„	„	„	„
„ Limburg	„	3	„	„	„	„	„	„	„

§ 6. Uitoefening der geneeskunst of der artsenijbereidkunst door onbevoegden.

Noordholland.

De inspecteur voor Noordbrabant en Limburg vestigde de aandacht van den officier van justitie te 's Hertogenbosch op de uitoefening der geneeskunst door een verloskundige te Uden. Bij onderzoek bleek echter dat er geen wetsovertreding had plaats gehad.

Eene vrouw die reeds vroeger veroordeeld was wegens ongeoorloofde uitoefening der verloskunst te Zwaluwe (zie verslag over 1871, bladz. 383), maakte zich weder daaraan schuldig. Of de officier van justitie gevolg heeft gegeven aan de klagt van den inspecteur is dezen niet gebleken.

Tegen een Roomsch-katholijk pastoor te Engelen werd eene vervolging ingesteld wegens het onbevoegd verrigten eener lijkopening (sectio caesarea) buiten toezigt van een geneeskundige. De regtbank te 's Hertogenbosch veroordeelde hem tot eene geldboete van f 0.50 en in de kosten.

Een tandmeester te Antwerpen werd door den officier van justitie te Eindhoven vervolgd wegens het te Heeze en te Budel in het openbaar verkoopen van pakjes poeders, bestemd voor geneeskundig gebruik, welke, volgens zijne verklaring, koortsen, maagpijn en andere kwalen genezen. Op grond dat de beklaagde niet beschuldigd is van het zelf bereiden van die poeders, hetgeen ook niet bewezen is, en dat art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) onder het uitoefenen der artsenijbereidkunst verstaat „het bereiden en tot geneeskundig doel afleveren van geneesmiddelen" en deze woorden, zoowel taalkundig als volgens den geest der wet in conjunctiven zin moeten opgevat worden, werd de beklaagde door de regtbank van alle regtsvervolging ontslagen.

De geneeskundige te Neerpelt in belgisch Limburg, tegen wien in het vorige jaar proces-verbaal werd opgemaakt (zie verslag over 1871, bladz. 382) werd door de regtbank te Eindhoven veroordeeld tot eene geldboete van f 100 of subsidiaire gevangenisstraf van 14 dagen en in de kosten.

De regtbank te 's Hertogenbosch veroordeelde den kwakzalver vermeld op bladz. 382 van het verslag over 1871, tot eene boete van 50 cts. en in de kosten.

(1) Waaronder 6 van geneeskundigen, die zich voor de dienst op schepen verbonden hadden.

Nadat ter kennis van den inspecteur van de geneeskundige dienst der landmagt was gebragt dat door den eerstaanwezenden officier van gezondheid bij het garnizoenshospitaal te Breda de geneeskunst werd uitgeoefend bij burgers, waarop eene ernstige aanbeveling was gevolgd om zich aan de bepalingen der wet te houden; (zie verslag over 1871, bladz. 382) ging die officier voort de burgerpraktijk uit te oefenen. De inspecteur gaf hiervan kennis aan den Minister, met verzoek daarvan mededeeling te doen aan den Minister van Oorlog. Daarop werd bedoelde officier nogmaals teregt gewezen.

Gelderland.

Op het berigt van den burgemeester van Bommel dat een vroedmeester te Doornenburg de geneeskunst uitoefende, waartoe hij niet bevoegd was, waarschuwde de inspecteur voor Gelderland en Utrecht hem tegen verdere overtreding.

Op verzoek van den burgemeester van Zevenaar trad de inspecteur tusschen beide om te beletten dat een onbevoegde geneesmiddelen verkocht.

Een persoon die te Lichtenvoorde de geneeskunst uitoefende zonder daartoe bevoegd te zijn, werd voor de regtbank te Zutphen vervolgd.

Tegen een persoon die zonder daartoe bevoegd te zijn de tandheelkunst uitoefende en een tandmeester, die geen geviseerd diploma bezat, werd proces-verbaal opgemaakt. Een veroordeelend vonnis was daarvan het gevolg.

Zuidholland.

De aandacht van de burgemeesters van Dordrecht, Gorinchem, Leiden en Woerden werd gevestigd op zekeren persoon, die, volgens bij den inspecteur ingekomen berigt, de markten in die gemeenten bezocht en zich als tandmeester gedroeg, schoon hij daartoe geen bevoegdheid heeft.

De burgemeester van Meerkerk maakte proces-verbaal op tegen iemand, die, zonder bevoegd te zijn tot uitoefening der geneeskunst, aan poklijders geneesmiddelen had gegeven, eenmaal om, zoo als het heette „de pokken op te wekken" en eenmaal „om het ijlen tegen te gaan". De officier van justitie scheen echter geen grond tot vervolging gevonden te hebben.

De „magnetiseur" J. J. Weteling van Amsterdam, herhaaldelijk reeds elders, en nog in Januarij 1872 te 's Gravenhage veroordeeld wegens uitoefening der geneeskunst zonder bevoegdheid, is op nieuw door den inspecteur bij den heer officier van justitie aangeklaagd, wegens het uitoefenen van zijn ongeoorloofd bedrijf te Scheveningen. Ditmaal onder bijvoeging dat, ingeval van veroordeeling, gevangenisstraf wenschelijk scheen, daar deze voor hem zeker minder gewenscht ware. Geldboeten toch blijken weinig afschrikkends voor hem te hebben. De officier van justitie berigtte den inspecteur dat aan zijn verzoek om Weteling te vervolgen, voldaan was, dat echter de vervolging gestaakt was, daar de beklaagde het land heeft verlaten.

Een eervol ontslagen officier van gezondheid, die den titel van arts voerde, werd gewezen op art. 3 der wet van 1 Junij 1865, (*Staatsblad* n°. 59), en verklaarde zich daarop bereid dien titel niet meer te voeren.

De aandacht van den burgemeester van Zwijndrecht werd gevestigd

op de uitoefening der geneeskunst door een student. Sedert dien tijd zijn daaromtrent geene klagten vernomen.

De regtbank te Brielle veroordeelde eene vrouw en een kramer, wonende te Vlissingen, wegens uitoefening der geneeskunst en der artsenijbereidkunst.

Een plattelandsheelmeester uit Noordbrabant, die van tijd tot tijd Dordrecht bezocht, leverde aldaar geneesmiddelen, hetgeen hem niet vrijstaat. De bewijsstukken zijn door den adjunct-inspecteur in handen van den officier van justitie gesteld.

Noordholland.

De inspecteur voor Noordholland vermeldt omtrent de uitoefening der kunst door onbevoegden geene andere bijzonderheden dan die in den staat van geregtelijke vervolgingen zijn opgenomen.

Zeeland.

Eene in Belgisch Clinge wonende vrouw had als baker in Zeeland verscheidene vrouwen verlost en daarvoor belooning ontvangen. De regtbank te Goes veroordeelde haar tot eene geldboete van f 10 of subsidiaire gevangenis van een dag en in de kosten.

Utrecht.

Eene aanzienlijke dame in de provincie Utrecht had aan eene arme vrouw, die aan menostasie leed, poeders gegeven, waarna die vrouw zoo ongesteld werd dat geneeskundige hulp moest worden ingeroepen. Daarover door den adjunct-inspecteur onderhouden verklaarde de dame niet geweten te hebben dat zij daarmede een strafbaar feit pleegde. Zij werd tegen herhaling der overtreding gewaarschuwd.

Friesland.

Een geneeskundige in de provincie Groningen beklaagde zich over het onbevoegd uitoefenen der genees- en artsenijbereidkunst door eene vrouw in Friesland. De algemeenheid der klagt, die niet door bepaalde opgaven gestaafd werd, was oorzaak dat geene vervolging kon worden ingesteld.

Hetzelfde negatieve gevolg had de klagt eener vroedvrouw dat eene daartoe niet bevoegde vrouw de verloskunst uitoefende.

In Harlingen werd geklaagd dat een burgergeneeskundige aldaar, belast met de behandeling van militairen, tevens aan dezen de noodige geneesmiddelen levert, waartoe hij niet bevoegd is en dat een geneeskundige, die de arbeiders aan een groot werk behandelde, hen ook van geneesmiddelen voorzag. Daar van een en ander geene bewijzen werden overgelegd, kon vervolging niet plaats hebben.

Groningen.

Wegens het onbevoegd uitoefenen der geneeskunst werd eene vrouw te Leermens door de regtbank te Appingedam veroordeeld.

Een apotheker had geneesmiddelen zonder recept van een geneeskundige afgeleverd en werd deswege door den inspecteur gewaarschuwd.

Een plattelandsheelmeester, niet bevoegd tot uitoefening der verloskunst, had zich schriftelijk verbonden „om wanneer het voorkomt, ook de verloskunde voor zijne rekening aan te nemen van de H. H. van het algemeen burgerlijk armbestuur" in eene der gemeenten van Groningen. Werkelijk had hij barenden bijgestaan. Hij werd vervolgd en veroordeeld.

De inspecteur vestigde de aandacht van den officier van justitie te

Groningen op een bordje voor het venster van een barbier, waarop deze zich als „aderlater" qualificeerde, en verzocht daaraan een einde te willen maken.

Een persoon die zonder bevoegdheid de tandheelkunst uitoefende werd, in hooger beroep, door het provinciaal geregtshof veroordeeld tot eene boete van f 75 en in de kosten. De regtbank te Groningen had hem vrijgesproken omdat hij geen belooning vorderde.

Drenthe.

De inspecteur voor Overijssel en Drenthe maakte den officier van justitie te Assen opmerkzaam op de kwade praktijken van een reeds vroeger wegens onbevoegde uitoefening der genees- en verloskunst veroordeelden persoon.

Limburg.

Eene vrouw te Wittem, die, zonder daartoe bevoegd te zijn, de verloskunst had uitgeoefend, werd deswege veroordeeld. Het kind was levenloos ter wereld gekomen en de moeder eenigen tijd na de verlossing overleden.

Een Belgisch geneeskundige, bevoegd tot uitoefening der geneeskunst in Nederlandsche grensgemeenten, had die bevoegdheid overschreden en ook te Geleen, geene grensgemeente, lijders behandeld. Hij werd tot geldboete veroordeeld.

Tegen zekeren persoon te Nuth, reeds vroeger wegens ongeoorloofde uitoefening der geneeskunst veroordeeld, werd proces-verbaal opgemaakt wegens het behandelen van typhuslijders te Amstenrade. Hetzelfde geschiedde toen hij te Hoensbroeck lijders behandelde.

§ 7. Visitatie van apotheken, droogistwinkels en scheepskisten.

Noordbrabant en Limburg.

In Noordbrabant werden onderzocht 102 apotheken van geneeskundigen en 22 van apothekers, alsmede een droogistwinkel. Tegen 5 geneeskundigen moest proces-verbaal worden opgemaakt en hervisitatie gehouden worden. Bij twee geneeskundigen waren termen tot eene tweede visitatie. Bij 4 van de 5 hervisitatiën bleek de toestand niet verbeterd; de betrokken geneeskundigen werden vervolgd en tot geldboete veroordeeld. Aan 12 geneeskundigen werden waarschuwingen gezonden.

Er werden 32 apotheken niet onderzocht, aangezien de bevinding in de laatste twee jaren gunstig was geweest.

In Limburg geschiedde de visitatie bij 8 geneeskundigen en 39 apothekers. Tegen 1 apotheker werd proces-verbaal opgemaakt.

In het algemeen luidden de rapporten der visiterende commissiën in dit ressort gunstig. Bij verscheidene apothekers en geneeskundigen was merkbare verbetering te bespeuren in de hoedanigheid der geneesmiddelen en in het uiterlijk voorkomen der apotheken en in de wijze van bewaring der geneesmiddelen. Van de 4 geneeskundigen, tegen wie geverbaliseerd werd, waren er 2 die reeds vroeger vervolgd waren, een wiens voorraad reeds vroeger aan hervisitatie was onderworpen geweest, terwijl over den vierde het oordeel van vroegere commissiën niet altijd gunstig was geweest.

In Gelderland was de toestand der apotheken en droogistwinkels in het algemeen gunstig te noemen. Hier en daar gaf de toestand der apotheken van geneeskundigen stof tot aanmerking. Er werden 117 visitatiën verrigt bij geneeskundigen, 74 bij apothekers en 4 bij droogisten. Bij drie geneeskundigen werd een tweede onderzoek ingesteld. Bij een hunner gaf dit tweede onderzoek aanleiding tot het opmaken van proces-verbaal en veroordeeling. Twee hervisitatiën in den zin der wet hadden plaats bij geneeskundigen. Bij de hervisitatie bleek de toestand verbeterd. Gelderland en Utrecht.

Bij enkele geneeskundigen werd bij geneesmiddelen, in de pharmacopoea niet vermeld, het opschrift gemist, aanwijzende naar welk voorschrift zij bereid zijn. Bij 18 geneeskundigen was het decimaal gewigt niet compleet en bij 15 was het in het geheel niet voorhanden. De herleidingstafel werd bij 11 geneeskundigen gemist.

Ook in Utrecht was de toestand gunstig, vooral in de steden. Er werden 61 visitatiën verrigt bij geneeskundigen, 41 bij apothekers en 13 bij droogisten. Tien waarschuwingen werden verzonden. Bij één geneeskundige moest hervisitatie bevolen worden, waarbij de toestand zeer goed werd bevonden. Bij vijf geneeskundigen was het decimaal gewigt niet of slechts gedeeltelijk voorhanden; bij één ontbrak de herleidingstafel.

In Zuidholland werken 446 winkelvisitatiën verrigt. Het bleek dat door velen nog niet was voldaan aan hetgeen de nieuwe uitgaaf der Pharmacopoea Neerlandica vordert. Zevenmaal werden geneesmiddelen en werktuigen onderzocht voor geneeskundigen, die zich voor de dienst op een schip hadden verbonden. Zuidholland.

In Noordholland werden 137 visitatiën verrigt bij geneeskundigen, 182 bij apothekers en 52 bij droogisten. Bij één geneeskundige en bij één apotheker moest proces-verbaal worden opgemaakt wegens het voorhanden hebben van ondeugdelijke geneesmiddelen. Bij 6 geneeskundigen en 3 apothekers werd eene tweede visitatie gedaan, naar aanleiding van aanmerkingen die bij de eerste visitatie gemaakt waren. Bovendien werden nog vijf schriftelijke mededeelingen gedaan van de aanmerkingen die tot verbetering moesten leiden. Noordholland

In Zeeland werd de voorraad van geneesmiddelen van 91 geneeskundigen, 48 apothekers en 8 droogisten onderzocht. Bij 2 andere geneeskundigen en 1 apotheker kon het onderzoek niet plaats hebben, wegens vertrek of afwezigheid en het niet voorhanden zijn van een verzegelden sleutel. De nalatige is gewaarschuwd, zijn apotheek werd later onderzocht en goed bevonden. Twee schriftelijke waarschuwingen werden verzonden wegens ondeugdelijkheid van sommige geneesmiddelen. Voor het onderzoek van scheeps-medicijnkisten werd geene aanvraag gedaan. Zeeland.

In Friesland was de toestand der apotheken gunstig, met uitzondering van die van twee geneeskundigen. Tegen een van deze geneeskun- Friesland en Groningen.

digen, reeds meermalen veroordeeld, moest weder proces-verbaal opgemaakt worden. Bij den anderen werd hervisitatie verrigt.

In de vergiftkasten werden soms andere geneesmiddelen of vreemde voorwerpen gevonden. De apothekers hadden er blijkbaar naar gestreefd hunne apotheken tijdig naar de nieuwe uitgave der pharmacopoea in te rigten. Niet allen waren daarmede bij de visitatie geheel gereed. Enkele leemten werden aangetroffen. De herleidingstafels waren niet altijd voorhanden. Bij de geneeskundigen werd nog bijna overal de oude toestand aangetroffen; sommigen schenen zelfs geen begrip te hebben van de verpligtingen die voor hen uit de invoering der nieuwe pharmacopoea voortvloeiden; één was zelfs geheel onbewust van het bestaan daarvan. Het decimaal gewigt was bijna overal voorhanden; soms echter ontbrak het milligram of kilogram of waren sommige gewigten niet geijkt. Herleidingstafels bezaten slechts enkelen. Sommigen waren niet in het bezit van een exemplaar der pharmacopoea. Enkelen kenden de nieuw vastgestelde lijst van verpligte geneesmiddelen niet. Over deze en andere verkeerdheden werd dan ook teregt door de visiterende commissie geklaagd.

Er werden 127 apotheken van geneeskundigen, 68 van apothekers en 1 droogistwinkel onderzocht.

In Groningen werden 103 apotheken van geneeskundigen, 40 van apothekers en 13 droogistwinkels onderzocht. Ook in deze provincie was bij de meeste geneeskundigen de toestand nog niet in overeenstemming gebragt met de nieuwe pharmacopoea.

Overijssel en Drenthe.

In Overijssel werden 60 apotheken van geneeskundigen, 38 van apothekers en 5 droogistwinkels onderzocht.

In Drenthe had dit onderzoek plaats bij 31 geneeskundigen, 15 apothekers en 1 droogist.

Tegen 2 geneeskundigen in Drenthe is proces-verbaal opgemaakt, bij één werd hervisitatie verrigt.

Naar aanleiding van een vermoeden, door een geneeskundige, op grond van door hem waargenomen verschijnselen geuit, dat er chloroform in den handel was, die nadeelige eigenschappen bezit, heeft de inspecteur eene commissie benoemd tot onderzoek der chloroform in al de apotheken te Zwolle, Deventer en Kampen, met het voornemen om, indien het vermoeden bevestigd werd, een meer uitgebreid onderzoek te doen instellen. Al de onderzochte chloroform bleek echter aan de eischen der pharmacopoea te voldoen.

De volgende staat geeft een overzigt van de uitkomsten der winkelvisitatie.

PROVINCIËN.	Voorraad van de geneeskundigen, bevoegd tot het leveren van geneesmiddelen.			Apotheken.			Droogistwinkels.		
	Zeer goed of goed.	Minder voldoende of slecht.	Hervisitatie.	Zeer goed of goed.	Minder voldoende of slecht.	Hervisitatie.	Zeer goed of goed.	Minder voldoende of slecht.	Hervisitatie.
Noordbrabant . .	93	9	5	22	"	"	1	"	"
Gelderland . . .	109	8	2	73	1	"	4	"	"
Zuidholland. . .	228	7	4	157	7	1	41	6	1
Noordholland . .	127	10	"	176	6	"	49	3	"
Zeeland	90	1	"	47	"	"	3	"	"
Utrecht	54	7	1	40	1	"	11	2	"
Friesland . . .	123	4	1	68	"	"	1	"	"
Overijssel . . .	51	9	"	37	1	"	3	2	"
Groningen . . .	103	"	"	39	1	"	12	1	"
Drenthe	23	8	2	13	2	"	1	"	"
Limburg	8	"	"	38	1	"	"	"	"
HET RIJK. . .	1009	63	15	710	20	1	126	14	1

§ 8. Overtreding der wetten en verordeningen ter bevordering der volksgezondheid.

In de hierna volgende tabel wordt weder een overzigt gegeven van de vervolgingen wegens overtreding der wetten van 1 Junij 1865. Daarna worden de vervolgingen vermeld wegens overtreding van provinciale of plaatselijke verordeningen tot bevordering der volksgezondheid vastgesteld.

STATISTIEK

DER

GEREGTELIJKE VERVOLGINGEN

WEGENS OVERTREDING VAN DE WETTEN VAN 1 JUNIJ 1865

(STAATSBLADEN N°. 58—61).

Volg-nummer.	Geslacht en beroep van de aangeklaagden.	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT door	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT wegens	Niet vervolgd wegens	Datum van het vonnis.	Door welk regtbank of kantongeregt gewezen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	NOORDBRABANT.					
1	*M.* Plattelands-heelmeester.	Commissie uit den geneesk. raad.	Overtreding van art. 4, 6, 7 en 26 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	16 Dec. 1872.	Regtb. te Bre
2	*M.* Venter in tandpoeder.	Maréchaussée. Brigade Waalwijk.	Overtreding van art. 1 en 18 der wet van 1 Junij 1865 (*Stbl.* n°. 60).	—	26 Mrt. 1872.	Regtb. te 's Hertogenbosch.
3	*M.* Koopman.	Als boven.	Als boven.	—	27 Feb. 1872.	Als boven.
4	*M.* Plattelands-heel- en vroedmeester.	Commissie uit den geneesk. raad.	Overtreding van art. 9, alin. 4, der wet als boven, 6, 21, 31, alin. 1, 32, alin. 1, der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61). Kon. besluit v. 5 Nov. 1865 (*Staatsblad* n°. 125).	—	26 Nov. 1872.	Als boven.

UALIFICATIE van het MISDRIJF.	Uitspraak.	Hooger beroep aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in hooger beroep.	Cassatie aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in cassatie.	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF		Aanmerkingen.
						verzocht, (*ja of neen*).	verkregen, (*ja of neen*).	
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
in zijne apotheek et voorhanden hebn van een geneesiddel in de Nederl. harmacopoea vereld; het daarin voornden hebben van if geneesmiddelen e niet in deugdelijn staat waren; het iten de vergiftkast waren van twee rgiften en eenige nder duidelijk kenerk en het bewaren n een geneesmiddel nder naamsvermelng.	6 geldboeten ieder van f 3 en 3 geldboeten ieder van f 10, bij wanbetaling te vervangen door gevangenisstraf van een dag voor elke boete.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
evoegde uitoefening r geneeskunst als drijf.	f 1 boete of 1 dag gevangenisstraf.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
Als boven.	f 0.50 boete of 1 dag gevangenisstraf.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
als plattel. heeleester, bevoegd tot t leveren van geesmiddelen, in zijne otheek niet voornden hebben van: decimaal gewigt en n 5 geneesmiddelen, het niet genoegam voorhanden hebn van 3 geneesmiddelen; 3° het in slechn toestand voorhanen hebben van 2 geesmiddelen, en 4° et zonder duidelijk esbaar opschrift oorhanden hebben n 2 geneesmiddelen.	Eene boete van f 10 en 11 van f 3 of 1 dag cellulaire gevangenisstraf voor elke boete.	Neen.	—	Neen.	—	Ja.	Neen.	

Volg-nummer.	Geslacht en beroep van de aangeklaagden.	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT door	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT wegens	Niet vervolgd wegens	Datum van het vonnis.	Door we regtbank of kantonge gewezen
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
5	*M.* Vroedmeester.	Brigade-kommand. der maréchaussée Uden.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	Gebrek aan bewijs.	—	—
6	*M.* Med. doctor.	Geneeskundige inspecteur.	Als boven.	—	13 Feb. 1873.	Regtb. te hoven.
7	*M.* Med. doctor.	Commissie uit den geneesk. raad.	Overtreding der wetten van 1 Junij 1865 (*Stbl.* n°. 60 en 61) der wet van 7 April 1869 (*Stbl.* n°. 57) en van het Kon. besluit van 18 Nov. 1870.	—	31 Dec. 1872.	Als boven.
8	*M.* Med. doctor.	Als boven.	Overtreding der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60 en 61) en van 7 April 1869 (*Staatsblad* n°. 57).	—	31 Dec. 1872.	Als boven.
	GELDERLAND.					
9	*Vr.* Baker.	Een geneeskundige.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	1 Oct. 1872.	Regtb. te hem.
10	*M.* Geneeskundige.	Commissie uit den geneesk. raad.	Overtreding van verschillende artikelen der wetten van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n. 60 en 61).	—	8 Oct. 1872.	Als boven.

UALIFICATIE van het MISDRIJF.	Uitspraak.	Hooger beroep aangeteekend, (*ja* of *neen*).	Uitspraak in hooger beroep.	Cassatie aangeteekend, (*ja* of *neen*).	Uitspraak in cassatie.	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF verzocht, (*ja* of *neen*).	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF verkregen, (*ja* of *neen*).	Aanmerkingen.
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
evoegd uitoefenen r geneeskunst.	—	—	—	—	—	—	—	
onbevoegd uitoefe- n der geneeskunst.	f 100 boete of 14 dagen gevangenisstraf.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
niet bewaren van n vergift in eene ge- otene kast; het niet nwezig hebben van n geneesmiddel aan- wezen bij alge- eenen maatregel van wendig bestuur, en t niet voorhanden bben van de bij Kon. sluit bepaalde ge- igten.	12 geldboeten waarvan eene van f 10 en 11 van f 3.	Neen.	--	Neen.	—	Neen.	—	
niet voorhanden ebben van naauw- eurige balansen en n de bij Koninklijk sluit bepaalde ge- igten en het niet ngdelijk voorhan- en hebben van vier erschillende genees- iddelen.	15 geldboeten, waarvan eene van f 10 en 14 van f 3.	Neen.	—	Neen.	--	Neen.	—	
evoegd uitoefenen er verloskunst als edrijf, tweemalen epleegd.	3 maanden gevangenisstraf. Vrijgesproken van het meer ten laste gelegde.	Neen.	..	Neen.	—	Ja.	Neen.	
niet bewaren van en geneesmiddel in en geschikt voor- erp; het buiten de ergiftkast, en zonder enmerk bewaren an vergiften.	3 geldboeten van f 8 en 2 van f 25 of subsidiaire gevangenisstraf, 2 dagen voor elke boete van f 8 en 5 dagen voor elke boete van f 25.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	Deze beklaagde werd tevens veroordeeld wegens verzuim, terwijl hij als verloskundige tegenwoordig is geweest bij de bevalling eener vrouw, des bewust dat de vader verhinderd werd, binnen den bepaalden tijd aangifte te doen aan den plaatselijken ambtenaar van den burgerlijken stand.

Volg-nummer.	Geslacht en beroep van de aangeklaagden.	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT door	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT wegens	Niet vervolgd wegens	Datum van het vonnis.	Door w regtbank of w kantonger gewezen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
11	*M.* Likdoornsnijder.	Geneeskundige adjunct-inspecteur.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	8 Oct. 1872.	Regtb. te hem.
12	*M.* Geneeskundige.	Rijksveldwachter te Groenlo.	Overtreding van art. 9 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	31 Dec. 1872.	Regtb. te phen.
	ZUIDHOLLAND.					
13	*M.* Magnetiseur.	—	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	22 Jan. 1872.	Regtb. te 's G venhage.
14	*M.* Plattelands-heelmeester.	Commissie uit den geneesk. raad.	Overtreding van verschillende artikelen der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61).	—	28 Junij 1872.	Regtb. te Leid
15	*Vr.* Zonder beroep.	Commissaris van politie te Gouda.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	29 Feb. 1872.	Regtb. te R dam.
16	*Vr.* Koopvrouw.	Commissaris van politie in het 2de kwartier te Rotterdam.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61).	—	7 Nov. 1872.	Als boven.

¦UALIFICATIE van het MISDRIJF.	Uitspraak.	Hooger beroep aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in hooger beroep.	Cassatie aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in cassatie.	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF: ver- zocht, (*ja of neen*).	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF: verkre- gen, (*ja of neen*).	Aanmerkingen.
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
evoegd uitoefenen ır geneeskunst door ɛt verleenen van ɛelkundigen bijstand s bedrijf.	1 geldboete van f 25 of subsidiaire gevangenisstraf van 5 dagen. Ontslagen van regtsvervolging van het 1ste ter dagvaarding ten laste gelegde feit.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
als geneeskundige ›nder bevoegdheid leveren van geneesiddelen.	f 100 geldboete of of subsidiaire gevangenisstraf van 14 dagen.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
ɔefening van de geeeskunst zonder beoegdheid.	f 100 boete en in de kosten.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
; niet in eene geslo-ɛn kast bewaren van ergiften; het niet in ene gesloten kast en onder duidelijk kenıerk bewaren van ergiften; het niet in enoegzame hoeveeleid voorhanden hebben van een geneesıiddel; het niet voorhanden hebben van een eneesmiddel, voorbomende in de Nederındsche apotheek; het oorhanden hebben an ondeugdelijke geeesmiddelen.	11 boeten van f 10, 9 boeten van f 3 of subsidiaire gevangenisstraf van één dag voor elke boete.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
oefening der genees-:unst, zonder be-'oegdheid, gepleegd ›nder verzachtende ›mstandigheden.	Boete van f 25, 3 dagen subsidiaire gevangenisstraf en de kosten.	Neen.	—	Neen.	--	Neen.	—	
ɔefening der artseıijbereidkunst zonder ɔevoegdheid.	f 10 boete of 2 dagen subsidiaire gevangenisstraf en de kosten.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	

Volg-nummer.	Geslacht en beroep van de aangeklaagden.	Proces-verbaal opgemaakt		Niet vervolgd wegens	Datum van het vonnis.	Door w regtbank of kantong gewez
		door	wegens			
1.	2.	3	4.	5.	6.	7.
17	*M.* Apotheker.	Commissie uit den geneesk. raad.	Overtreding van art. 4, alin. 1, der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61).	—	8 Feb. 1872.	Kantonger n°. 1 te R dam.
18	*M.* Apotheker.	Als boven.	Overtreding van art. 32 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61).	Vrijwillige betaling der boeten.	—	—
19	*Vr.* Zonder beroep.	Rijksveldwachter te Spijkenisse.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60 en 61).	—	28 Mrt. 1872.	Regtb. te B
20	*M.* Kramer.	Rijksveldwachter te Ooltgensplaat.	Als boven.	—	29 Junij 1872.	Als boven.
21	*Vr.* Zonder beroep.	Brigadier-majoor titulair der rijksveldwacht te Brielle.	Als boven.	Gebrek aan bewijs.	—	—
22	*Vr.* Als boven.	—	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	—	Regtb. te Briel
	NOORDHOLLAND.					
23	*M.* Magnetiseur.	Geneeskundige adjunct-inspecteur.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	15 Feb. 1872.	Regtb. te Ams dam.
24	*M.* Magnetiseur.	Als boven.	Overtreding van art. 3 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	21 Mrt. 1872.	Als boven.
25	*M.* Magnetiseur.	Als boven.	Als boven.	Staking zijner aankondigingen sedert de laatste veroordeeling.	—	—

...ALIFICATIE van het MISDRIJF.	Uitspraak.	Hooger beroep aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in hooger beroep.	Cassatie aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in cassatie.	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF. verzocht, (*ja of neen*).	verkregen, (*ja of neen*).	Aanmerkingen.
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16
...oorhanden hebben ...n 17 niet dengde-...e geneesmiddelen.	17 boeten van f 3 of 1 dag gevangenisstraf voor elke boete en de kosten.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
...efening van de ge-...eskunst en de artsenbereidkunst zonder ...voegdheid.	Boeten van f 75 en f 10, subsidiaire gevangenisstraf van 4 dagen en 1 dag en de kosten.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
Als boven.	Boeten van f 20 en f 5. Subsidiaire gevangenisstraf van 4 en 2 dagen.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
...evoegde uitoefening ...r verloskunst.	Geldboete van f 75 of gevangenisstraf van 8 dagen.	—	—	Neen.	—	Neen.	—	
...evoegde uitoefening ...r geneeskunst, na ...roeger ter zake van ...ezelfde overtreding ...eroordeeld te zijn ...eweest.	f 100 boete met subsidiaire gevangenisstraf van 3 dagen.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
...aankondigen van de ...itoefening der ge-...eeskunst zonder ...aartoe bevoegd te ...ijn.	5 boeten van f 10 met subsidiaire gevangenisstraf van 3 dagen voor elke boete.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	

Volg-nummer.	Geslacht en beroep van de aangeklaagden.	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT door	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT wegens	Niet vervolgd wegens	Datum van het vonnis.	Door we... regtbank of ... kantonger... gewez...
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
26	*M.* Zonder beroep.	Geneeskundige adjunct-inspecteur.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60 en 61).	—	18 April 1872.	Regtb. te Am... dam.
27	*M.* Magnetiseur. (Dezelfde als n°. 22, 23, 24.	Als boven.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	30 Julij 1872.	Als boven.
28	*M.* Schipper en koopman in kruiden te Haarlem.	Rijksveldwachter brigadier, commissaris van politie.	Als boven.	—	[illegible] Mei 1872.	Regtb. te ... maar.
29	*Vr.* Vroedvrouw.	—	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	Gebrek aan voldoend bewijs.	—	—
	ZEELAND.					
30	*Vr.* Arbeidster.	Wachtmeester der maréchaussée te Hulst.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	16 Dec. 1872.	Regtb. te G...
	FRIESLAND.					
31	*M.* Geneeskundige.	Eene commissie uit den geneesk. raad.	Verschillende overtredingen der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61).	—	26 Junij 1872.	Regtb. te Le... warden.

;ALIFICATIE van het MISDRIJF.	Uitspraak.	Hooger beroep aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in hooger beroep.	Cassatie aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in cassatie.	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF: verzocht, (*ja of neen*).	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF: verkregen, (*ja of neen*).	Aanmerkingen.
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
voegd uitoefenen artsenijbereidnst door het bereien tot geneeskun; deel afleveren van eesmiddelen, 3 len gepleegd.	3 boeten van f 10 met subsidiaire gevangenisstraf van 3 dagen voor elke boete.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
voegde uitoefening geneeskunst, na eger ter zake van elfde overtreding oordeeld te zijn geest.	45 dagen eenzame opsluiting en f 100 boete of subsidiair 5 dagen gevangenisstraf.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	Is naar het buitenland vertrokken.
verleenen van geskundigen raad en tand als bedrijf r een daartoe niet oegd persoon; het eiden en tot geskundig doel afleen van geneesmidden door een daartoe t bevoegd persoon, alen gepleegd.	45 dagen cellulaire gevangenisstraf en 7 boeten elk van f 10, met subsidiaire cellulaire gevangenisstraf van 1 dag.	Neen.	—	Neen.	—	Ja.	Ja.	Bij Koninklijk besluit van 20 Augustus 1872 werd de cellulaire gevangenisstraf van 45 dagen tot op 21 dagen verminderd.
voegd verkoopen geneesmiddelen.	—	—	—	—	—	—	—	
itoefenen der geskunst als bedrijf, der daartoe begd te zijn, door loskundigen raad bijstand te verleezonder daartoe de oegdheid volgens wet te bezitten.	f 10 boete, één dag subsidiaire gevangenisstraf.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
niet voorhanden ben van sommige, het ondeugdelijk orhanden hebben andere geneesddelen, enz.	22 geldboeten van f 6 en eene boete van f 10 of één dag gevangenisstraf voor elke boete.	Neen.	—	—	—	Ja.	Neen.	

Volg-nummer.	Geslacht en beroep van de aangeklaagden.	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT		Niet vervolgd wegens	Datum van het vonnis.	Door we regtbank of kantonge gewezen.
		door	wegens			
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
32	*M.* Geneeskundige.	Eene commissie uit den geneeskundigen raad.	Verschillende overtredingen der wet van 1 Junij 1865 (*Stbl.* n°. 61).	—	26 Junij 1872.	Regtbank te Leeuwarde
33	*M.* Geneeskundige.	Als boven.	Als boven.	—	21 Dec. 1872.	Als boven.
	OVERIJSSEL.					
34	*M.* Fabriekarbeider.	Veldwachter te Vriezenveen.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Jnnij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	Gebrek aan bewijs.	—	—
35	*M.* Geneeskundige.	—	Als boven.	Als boven.	—	—
36	*M.* Geneeskundige.	Commissie uit den geneesk. raad.	Overtreding van verschillende artikelen der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60 en 61).	—	5 Dec. 1872.	Regtb. te Al
	GRONINGEN.					
37	*M.* Koopman.	Rijksveldwacht.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60 en 61).	—	13 Nov. 1872.	Regtb. te Gr gen.

UALIFICATIE van het MISDRIJF.	Uitspraak.	Hooger beroep aangeteekend, (*ja* of *neen*).	Uitspraak in hooger beroep.	Cassatie aangeteekend, (*ja* of *neen*).	Uitspraak in cassatie.	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF verzocht, (*ja* of *neen*).	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF verkregen, (*ja* of *neen*).	Aanmerkingen.
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
niet voorhanden bben van sommige en t ondeugdelijk voornden hebben van anre geneesmiddelen z.	7 boeten van f 6 en 2 à f 10 of subsidiaire gevangenisstraf van een dag voor elke boete.	Neen.	—	—	—	Neen.	—	
boven.	26 geldboeten à f 3 en 1 ad f 10 of gevangenisstraf van een dag voor iedere boete.	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
t als geneeskundige, evoegd tot het afleeren van geneesmiddelen, niet in eene geloten kast bewaren ler vergiften die hij voorhanden heeft; het n ondeugdelijken toestand voorhanden ebben van een geeesmiddel dat volgens de wet bij hem anwezig moet zijn, n het niet voorhanden ebben van een geeesmiddel, dat volgens de wet bij hem anwezig moet zijn.	3 geldboeten, één van f 10 en twee van f 3 met subsidiaire gevangenisstraf van 1 dag voor iedere boete en in de kosten.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	
—	Vrijspraak.	Ja.	Vernietiging van het vonnis der regtbank en schuldig verklaring aan onbevoegde uitoefening der geneeskunst, veroordeeld in eene geldboete van f 75 en in de kosten; subsidiair 6 dagen gevangenisstraf.	Neen.	—	Neen.	—	

Volg-nummer.	Geslacht en beroep van de aangeklaagden.	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT door	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT wegens	Niet vervolgd wegens	Datum van het vonnis.	Door welke regtbank of welk kantongeregt gewezen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
38	*M.* Plattelands-heelmeester.	—	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	-	3 Jan. 1873.	Regtb. te W[…] schoten.
39	*Vr.* Werkvrouw.	Burgemeester van 't Zandt.	Als boven.	—	7 Mrt. 1872.	Regtb. te A[…] gadam.
	DRENTHE.					
40	*M.* Med. doctor.	Commissie uit den geneesk. raad.	Overtreding van verschillende artikelen der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60 en 61).	—	17 April 1872.	Regtb. te A[…]

UALIFICATIE van het MISDRIJF.	Uitspraak.	Hooger beroep aangeteekend, (*ja* of *neen*).	Uitspraak in hooger beroep.	Cassatie aangeteekend, (*ja* of *neen*).	Uitspraak in cassatie.	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF: verzocht, (*ja* of *neen*).	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF: verkregen, (*ja* of *neen*).	Aanmerkingen.
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
—	—	—	—	Neen.	—	Neen.	—	
evoegd uitoefenen r geneeskunst, door t verleenen van geeskundigen raad en jstand als bedrijf.	Boete f 75. Subsidiaire gevangenisstraf van 3 dagen en in de kosten.	—	—	Neen.	—	Neen.	—	
bewaren buiten een sloten kast en zonr duidelijk kenmerk n vergiften; het bearen van geneesiddelen anders dan een daartoe gehikt voorwerp zonr den officielen en eest gebruikelijken ficinalen naam van t middel duidelijk esbaar tot opschrift: t bewaren van een neesmiddel in de harmacopoea Neerndica niet vermeld, een voorwerp waarn het opschrift niet nwijst naar welk orschrift het geesmiddel bereid is; t niet deugdelijk nwezig hebben van ree geneesmiddelen n het niet aanwezig ebben van 7 geneesiddelen, die aanweg moesten zijn.	3 boeten elk van f 10 en 9 boeten elk van f 3. Subsidiaire gevangenisstraf voor elke boete van een dag.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	—	Als niet bewezen verklaard dat het onderzoek der apotheek was eene *herrisitatie*.

Volg-nummer.	Geslacht en beroep van de aangeklaagden.	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT door	PROCES-VERBAAL OPGEMAAKT wegens	Niet vervolgd wegens	Datum van het vonnis.	Door welk regtbank of kantongerecht gewezen
1.	2.	3	4.	5.	6.	7.
41	*M.* Med. doctor.	Commissie uit den geneeskundigen raad.	Overtreding van verschillende artikelen der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60 en 61).	Het feit dat het onderzoek der apotheek zou hebben plaats gehad bij hervisitatie.	24 Dec. 1872.	—
	LIMBURG.					
42	*Vr.* Zonder beroep.	Burgemeester en brigade-kommandant d. maréchaussée te Vaals.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	15 Mei 1872.	Regtb. te Ma[...]tricht.
43	*M.* Landbouwer.	Brigade-kommand. der maréchaussée te Sittard.	Als boven.	—	19 Junij 1872.	Als boven.
44	*M.* Zonder beroep.	Als boven te Gulpen.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61).	Gering belang en ter vermijding van kosten.	—	—
45	*M.* Doctor in de genees-, heel- en verloskunde te Mechelen (België.)	Als boven te Sittard.	Overtreding van art. 1 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60).	—	26 Nov. 1872.	Regtb. te Ma[...]tricht.
46	*M.* Landbouwer.	Als boven te Heerlen.	Als boven.	—	—	—

UALIFICATIE van het MISDRIJF.	Uitspraak.	Hooger beroep aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in hooger beroep.	Cassatie aangeteekend, (*ja of neen*).	Uitspraak in cassatie.	GRATIE OF VERMINDERING VAN STRAF.		Aanmerkingen.
						verzocht, (*ja of neen*).	verkregen, (*ja of neen*).	
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16
bij onderzoek niet erleggen van de or den inspecteur or gezien geteeken- lijst van genees-iddelen, welke voor-inden moeten zijn; et bewaren van ge-eesmiddelen anders in in daartoe ge-hikte voorwerpen, nder den officielen meest gebruikelij-en officinalen naam in het middel duide-k leesbaar tot op-hrift, en het niet eugdelijk aanwezig ebben van twee ge-eesmiddelen en het iet of niet in genoeg-ame hoeveelheid oorhanden hebben an vijf geneesmid-elen die aanwezig oesten zijn.	2 geldboeten elk van f 10 en 7 boeten elk van f 3. Subsidiair voor elke boete 1 dag gevangenisstraf. Wijders ontslagen van regtsvervolging ter zake het overige ten laste gelegde.	Neen.	-	Neen.	—	Ja.	Neen.	Ontolagen van regtsvervolging ter zake het feit van het bewaren van genees-n.iddelen en vergiften door elkander in de vergiftkast.
oefening der genees-unst zonder daartoe evoegd te zijn.	Geldboete van f 10 of 2 dagen gevangenisstraf.	Ja.	Bevestiging van het vonnis.	Neen.	—	Ja.	Ja.	
Als boven.	Geldboete van f 15 of 3 dagen gevangenisstraf.	Neen.	—	Neen.	—	Neen.	--	
—	—	—	—	—	—	—	—	
oefening der genees-unst zonder daartoe evoegd te zijn.	Geldboete van f 1 of 1 dag gevangenisstraf.	Ja.	Bevestiging van het vonnis.	Ja.	Wordt nog verwacht.	—	—	
—	- -	—	-	—	—	—	—	Zal worden vervolgd.

Bovendien ontvingen de geneeskundige ambtenaren berigt omtrent een aantal verordeningen wegens overtreding van andere wetten en provinciale of plaatselijke verordeningen, ter bevordering der volksgezondheid vastgesteld.

Noordbrabant.

Kantongeregt te Bergen op Zoom. Van 16 personen, beschuldigd van overtreding der verordening op de openbare reinheid te Bergen op Zoom, werden 15 tot geldboeten veroordeeld, één werd wegens het verkeerd opnemen van den naam vrijgesproken. Twee werden veroordeeld tot geldboeten, wegens het hebben van mestverzamelingen achter en in de woning, zonder vergunning; een wegens het slagten van vee zonder keuring; twee wegens invoer van vleesch nà zonsondergang; en een wegens het ruimen van een privaat, vóór het vastgestelde uur des avonds.

Kantongeregt te Oosterhout. Twee personen werden te Geertruidenberg beschuldigd van overtreding der verordening op de openbare reinheid. Één transigeerde met bijbetaling der kosten van dagvaardiging, de andere werd veroordeeld tot geldboete.

Eene vrouw werd te Oosterhout tot geldboete veroordeeld wegens het weigeren van onderzoek naar de hoedanigheid van het in haren winkel voorhanden brood.

Wegens het niet op tijd reinigen eener goot voor hare woning, werd eene vrouw en wegens het vervoeren van secreetmest in eene ondigte kist, een man tot geldboete veroordeeld.

Door den kantonregter werd van regtsvervolging ontslagen een persoon, beschuldigd van het doen vloeijen van stinkend water door de goten te Oosterhout. In hooger beroep werd bij vonnis der arrondissements-regtbank te Breda, het vonnis des eersten regters vernietigd en de beschuldigde veroordeeld tot geldboete.

Kantongeregt te Breda. Drie inwoners van Breda werden tot geldboete veroordeeld wegens het vervoeren van secreetmest over de openbare straat, anders dan tusschen elf uur des avonds en vijf uur des morgens, en twee wegens het vervoeren van secreetmest in eene kist, die zoodanig lekte, dat daardoor de straat werd verontreinigd; terwijl een derde bij gebrek aan bewijs werd vrijgesproken.

Twee personen stonden teregt wegens het op eene plaats voor hunne woning aanwezig hebben van een mestput, niet ingerigt en gesloten overeenkomstig het besluit van burgemeester en wethouders, waarvan één werd vrijgesproken, de andere veroordeeld tot geldboete.

Zeven en twintig publieke vrouwen werden tot geldboete veroordeeld, wegens het niet verschijnen op de bepaalde plaats en op den daarvoor bestemden tijd, tot het ondergaan van een geneeskundig onderzoek.

Wegens overtreding der verordening op de openbare reinheid, werden twee personen tot geldboete veroordeeld.

Kantongeregt te Oss. Elf inwoners van Oss werden veroordeeld tot

eene geldboete ad f 10 of subsidiaire gevangenisstraf van 1—3 dagen, wegens het zonder vergunning van burgemeester en wethouders, in zijne woning aanwezig hebben van dierlijke uitwerpselen (gedroogde koe- en paardenmest). Twee personen werden voor hetzelfde feit bij gebrek aan bewijs vrijgesproken.

Kantongeregt te Boxtel. Een man beschuldigd van het niet opgeven van een poklijder in zijne woning verblijvende, werd vrijgesproken.

Kantongeregt te Tilburg. Twee personen te Tilburg werden veroordeeld tot eene geldboete van f 1 of subsidiaire gevangenisstraf van 1 dag, wegens het ruimen van secreten des avonds vóór 10 ure, en één tot eene geldboete van f 3, subsidiair 1 dag gevangenisstraf, wegens het verontreinigen der straat door secreetmest.

Kantongeregt te 's Hertogenbosch. Te 's Hertogenbosch werden 8 personen tot geldboeten van f 3 of subsidiaire gevangenisstraf van 1 dag veroordeeld, wegens het invoeren van varkensvleesch in de gemeente, zonder dat het onderworpen was aan de keuring van een der keurmeesters aldaar, en 3 wegens het op de eerste aanvraag aan een politieagent niet vertoonen van eene verklaring van den burgemeester, dat door hen te 's Hertogenbosch ingevoerd vleesch, afkomstig was van vee door een deskundige onderzocht en goedgekeurd, tot geldboeten van f 6 en f 3, of subsidiaire gevangenisstraf van 3 en 1 dag.

Één werd beschuldigd niet dadelijk kennis te hebben gegeven aan den burgemeester der gemeente, dat hij als geneeskundige te Orthen poklijders had behandeld, en veroordeeld tot 5 geldboeten, ieder van f 1 of subsidiaire gevangenisstraf van 1 dag voor elke boete.

Dit vonnis werd vernietigd bij arrest van den Hoogen Raad der Nederlanden, van 24 Junij 1872, en de zaak verwezen naar de arrondissements-regtbank te 's Hertogenbosch.

Bij vonnis van 12 December werd de gedaagde veroordeeld; zijne cassatie tegen dit vonnis der regtbank werd verworpen bij arrest van den Hoogen Raad van 24 Februarij 1873.

Kantongeregt te Helmond. Een persoon werd te Helmond veroordeeld tot eene geldboete of subsidiaire gevangenisstraf van 1 dag, wegens het daarstellen eener buis tot lossing van water in de openbare straat, zonder schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders; twee wegens het vervoeren van privaatmest binnen de gemeente, op een voor dat vervoer verboden tijdstip; één man en twee vrouwen wegens het hebben van een put of bak ter verzameling van stinkende vuilnisstoffen binnen de gemeente; elf personen wegens het hebben liggen van een mesthoop op korteren afstand dan 10 meter van de deur of raam eener woning, zonder speciale vergunning van burgemeester en wethouders; één wegens voornoemd feit, het hebben van een zinkput tot verzameling van stinkende vuilnisstoffen en het hebben van een ongedekt secreet, tot drie geldboeten, ieder van f 1, of voor elke boete 1 dag gevangenisstraf; en een man wegens het doen zijner natuurlijke behoefte in de kom en bij de huizen der gemeente.

Gelderland.

Kantongeregt te Nijkerk. Een slagter te Nijkerk, beschuldigd van het laten afloopen van bloed van een geslagt rund in de goot van de openbare straat aldaar, werd, omdat het feit niet bewezen was, vrijgesproken; een arbeider werd tot geldboete van f 3 veroordeeld voor het vervoer van gier langs de openbare straat te dier plaatse op verboden tijd.

Kantongeregt te Apeldoorn. Een timmerman en zijn knecht, beschuldigd van het werpen van menschelijke drekstoffen op een land anders dan 's nachts tusschen 12 en 5 uur en zonder die met aarde te bedekken, werd veroordeeld tot geldboete van f 3.

Kantongeregt te Harderwijk. Als hoofd van een gezin, verzuimde een kleedermaker te Harderwijk de aangifte van pokziekte in zijne woning en werd veroordeeld tot geldboete van f 10.

Kantongeregt te Nijmegen. Een man en eene vrouw werden wegens verkoop van ongekeurde worst te Nijmegen, en drie personen wegens het te koop stellen van onrijpe vruchten aldaar, tot geldboeten veroordeeld; een slager te Nijmegen werd veroordeeld tot geldboete, op grond van het nederleggen van een hoop vuil en mest zonder vergunning; een ander, wegens het niet vervoeren van een aan eene besmettelijke ziekte overledene langs den kortsten weg naar de begraafplaats te Ubbergen; wegens verzuimde aangifte van kinderziekte als hoofd van een gezin, binnen 24 uren te Nijmegen, werd een landbouwer en wegens het slagten van ongekeurd vee te Nijmegen, een slagter tot geldboete veroordeeld.

Kantongeregt te Zutphen. Een persoon werd tot geldboete veroordeeld wegens het te koop stellen van onrijp ooft op de markt te Zutphen; een ander wegens het hebben van eene verzameling van mest te Zutphen zonder schriftelijke vergunning van het bestuur dier gemeente.

Kantongeregt te Groenlo. Wegens het, na openbare aankondiging door het gemeentebestuur, zenden van kinderen naar school uit een huis waar eene besmettelijke ziekte heerschte, werden twee personen, en wegens vervoer van privaatmest binnen de kom der gemeente in verboden tijd werd een slaapsteêhouder tot geldboete veroordeeld.

Zuidholland.

Kantongeregt te 's Gravenhage. Iemand werd veroordeeld omdat hij, na bekomen schriftelijken last, eene hem toebehoorende sloot niet had doen dempen en overkluizen. Het vonnis van den kantonregter werd in hooger beroep en daarna ook in cassatie bevestigd.

Vijf personen werden veroordeeld wegens het ten verkoop aanbieden van bedorven vleesch of visch; twee wegens het hebben van eene verzameling van mest zonder vergunning; een wegens het houden van varkens zonder verlof en een wegens het verzuim van het schoonmaken van eene sloot.

Negen en dertig publieke vrouwen werden veroordeeld wegens het verzuim van het geneeskundig onderzoek.

Kantongeregt te Delft. Te Delft werden drie personen veroordeeld wegens het ten verkoop aanbieden van bedorven vleesch; drie andere wegens het houden van varkens zonder vergunning (een daarvan hield *negen* varkens!); een wegens het verzamelen van mest; twee wegens het verzuim van reiniging van een varkenshok en drie wegens andere overtredingen der verordening op de reinheid.

Kantongeregt te Noordwijk. Negen veroordeelingen hadden plaats wegens overtreding van onderscheidene voorschriften van openbare reinheid.

Kantongeregt te Aarlanderveen. Drie personen werden veroordeeld wegens het niet doen van aangifte van eene besmettelijke ziekte in hunne woning; een ander, tegen wien wegens dezelfde overtreding proces-verbaal was opgemaakt, werd niet vervolgd wegens gebrek aan bewijs.

Een hoofdonderwijzer aan eene bijzondere school werd veroordeeld wegens het op de school toelaten van kinderen, welke niet vooraf aan hem een bewijs hadden overgelegd dat zij de kinderziekte gehad of de koepokinenting ondergaan hadden. De regtbank te Leiden sprak, in hooger beroep, den veroordeelde vrij.

Kantongeregt te Woerden. Een hoofdonderwijzer aan eene bijzondere school werd wegens gelijke overtreding veroordeeld.

Kantongeregt te Vlaardingen. Wegens overtreding van voorschriften in het belang der openbare reinheid werden zes personen vervolgd; twee van hen betaalden vrijwillig de boete, drie werden veroordeeld, een wacht nog zijn vonnis. Twee slagters te Vlaardingen werden veroordeeld wegens het voorhanden hebben van spek, zonder bewijs van goedkeuring door den keurmeester.

Kantongeregt te Hillegersberg. Er hadden twee en twintig vervolgingen plaats wegens het niet op behoorlijke diepte houden van slooten.

Kantongeregt te Gouda. Een persoon te Gouda werd veroordeeld wegens het wegnemen van een papier, van wege het gemeentebestuur aan zijne woning aangebragt, te kennen gevende dat in die woning kinderpokken waren. Zes personen werden veroordeeld wegens overtreding van bepalingen ter bevordering der openbare reinheid. Wegens het verkoopen of uitstallen van visch of vleesch, niet door den keurmeester goedgekeurd, werden twee personen veroordeeld.

Kantongeregt te 's Gravendeel. Wegens overtredingen eener verordening op de reinheid hadden drie vervolgingen plaats; twee veroordeelingen werden uitgesproken, een beschuldigde betaalde vrijwillig de boete.

Kantongeregt te Gorinchem. Wegens het niet opvolgen der bepalingen betreffende het kennis geven van besmettelijke ziekten en het plaatsen

van een kennelijk teeken daarvan aan de woning, werden twee vervolgingen ingesteld. Wegens het niet opvolgen van bepalingen in het belang der reinheid werd een man veroordeeld. Eene publieke vrouw te Gorkum werd veroordeeld tot vijftien geldboeten, daar zij vijftien malen verzuimde zich aan een onderzoek te onderwerpen. Eene andere werd voor gelijke overtreding, dertienmalen gepleegd, tot dertien boeten veroordeeld.

Kantongeregt te Brielle. Een persoon werd veroordeeld wegens het te koop aanbieden van bedorven visch; twee werden vervolgd wegens overtredingen van reinheidsvoorschriften; de eene werd veroordeeld, de andere wegens gemis aan bewijs vrijgesproken.

Kantongeregt te Sommelsdijk. Een inwoner van Melissant werd wegens het houden van een varken zonder toestemming veroordeeld.

Noordholland.

Kantongeregt te Amsterdam. Vijf personen werden tot geldboete veroordeeld wegens het te Amsterdam ten verkoop voorhanden hebben van vleesch dat bedorven was en schadelijk voor de gezondheid der verbruikers; en vijf wegens het vervoeren van zulk vleesch; dertig personen wegens het houden te Amsterdam van eene kleinkinderbewaarschool zonder vergunning, waarvan aan vijf op hun verzoek gratie of vermindering van straf verleend, en aan eene de gevraagde gratie geweigerd werd, en een persoon wegens het als houderes eener kleinkinderbewaarschool daarin toelaten van meer kinderen dan waarvoor vergunning verleend was.

Kantongeregt te Naarden. Tot geldboeten werden veroordeeld: drie personen wegens het aanleggen van eene mestvaalt binnen de kom der gemeente Hilversum zonder vergunning van het gemeentebestuur; een wegens verzuimde aangifte van eene besmettelijke ziekte in zijn huisgezin, een wegens het niet vermelden van den naam der ziekte aan de huisdeur, welk vonnis in hooger beroep werd vernietigd, terwijl de beklaagde van alle regtsvervolging ontslagen werd; en twee personen te Naarden ter zake van het niet doen reinigen der straatgoot.

Kantongeregt te Weesp. Twee personen te Ankeveen werden veroordeeld tot geldboeten of gevangenisstraf, wegens het als hoofd van een huisgezin niet aangeven dat eene besmettelijke ziekte zich in het huis heeft geopenbaard; een dezer werd mede veroordeeld tot geldboete ter zake van het niet vasthechten van een bord of papier aan de huisdeur, waarop de naam van de ziekte vermeld stond. Twee personen te Weesp werden tot geldboete of gevangenisstraf veroordeeld wegens het zonder vergunning hebben van eene mestvaalt binnen de gemeente, een dezer heeft gratie verzocht, doch de beslissing daarop is nog niet bekend, en wegens het werpen van vuil op de openbare straat werd een persoon te Weesp tot geldboete of gevangenisstraf veroordeeld.

Kantongeregt te Nieuwer-Amstel. Twee personen werden tot geldboeten veroordeeld ter zake het in eene slagt- of bergplaats voorhanden hebben

van vleesch voor menschenvoedsel ongeschikt. Een van deze werd wegens recidive ten tweede male veroordeeld tot geldboete. Bij de drie vonnissen werd het in beslag genomen vleesch verbeurd verklaard met last tot begraving.

Kantongeregt te Haarlem. Eene publieke vrouw werd tot geldboete veroordeeld wegens het zich niet onderwerpen aan geneeskundig onderzoek, twee bordeelhouders wegens het toelaten van eene vrouw in haar bordeel, die niet geneeskundig was onderzocht; één persoon ter zake van het vervoeren van secreetvuil in ongedekte vaten; en vijf personen wegens het ledigen van een secreet op verboden tijd.

Kantongeregt te Hoorn. Tot geldboeten werden veroordeeld: één persoon wegens het houden van meer varkens dan waartoe vergunning was verleend, en wegens het niet doen metselen van ruime op riool of waterbak uitlopende gooten; negen personen ter zake van het werpen van vuilnis op de openbare straat; één persoon wegens het hokken van varkens zonder vergunning; en één persoon wegens het van elders in Hoorn invoeren van vleesch, als menschelijk voedsel onbruikbaar.

Zeeland.

Kantongeregt te Kortgene. Een arbeider, beschuldigd van het niet ter behoorlijke diepte in den grond delven van secreetvuil, in de gemeente Wissekerke, werd van alle regtsvervolging vrijgesproken.

Kantongeregt te Heinkenszand. Vier arbeiders werden tot geldboete veroordeeld wegens het langer laten liggen van mest dan 24 uren, zonder toestemming; en twee arbeiders ter zake van het vervoeren van drek uit een privaat, tusschen 5 ure des morgens en 10 ure des avonds.

Kantongeregt te Hulst. Van de vier personen, beschuldigd van het in de gemeente Hulst vervoeren van secreetmest, in een niet van behoorlijk deksel voorziene ton, werden drie vrijgesproken, de ander tot geldboete veroordeeld. Bovendien werden twee slagters, de een wegens het laten loopen van bloed op de straat te Hulst, de ander voor het vervoeren van secreetmest te Hulst, in een niet van behoorlijk deksel voorziene ton, ten gevolge van betaling van het maximum der boete, niet vervolgd.

Kantongeregt te Tholen. Twee arbeiders werden tot geldboete veroordeeld wegens het des avonds vóór 10 ure vervoeren van mest uit een secreet te St. Philipsland.

Utrecht.

Kantongeregt te Utrecht. Tot geldboete of subsidiaire gevangeniestraf werden veroordeeld: één man wegens het laten loopen van vuil water op den openbaren weg; twee mannen en twee vrouwen wegens het werpen van vuilnis op den openbaren weg; 35 mannen wegens het elders wateren

dan in de daartoe bestemde bakken op den openbaren weg; 2 mannen en 1 vrouw wegens het werpen van vuilnis in stadsgrachten; 2 mannen en 1 vrouw wegens het zonder vergunning houden van mestvaalten of varkens; 1 man wegens het bezigen van secreetschuiten zonder keuring; 2 mannen wegens het laten liggen van gierschuiten in stads-cingelgracht; 1 man wegens het ledigen van een secreetput zonder dat de stoffen vooraf reukeloos waren gemaakt; 1 man wegens het zonder vergunning ledigen van een secreetput; 6 mannen wegens het vervoeren van bedorven en voor de gezondheid nadeelig bevonden vleesch; 1 man wegens het verkoopen van bedorven vleesch; 4 mannen wegens het invoeren van bedorven vleesch; 1 man wegens het doen bewonen van onbewoonbaar verklaarde huizen, na den termijn tot ontruiming bepaald; 3 mannen wegens het bewonen van onbewoonbaar verklaarde huizen, na den termijn tot ontruiming bepaald.

Kantongeregt te IJsselstein. Tegen een steenkolenhandelaar aldaar was door den gemeenteveldwachter proces-verbaal opgemaakt, wegens het op den dag ruimen van een secreet en het vervoeren van secreetvuil. Hij werd vrijgesproken, omdat de feiten niet bewezen waren.

Bovendien werd door den geneeskundigen adjunct-inspecteur te Utrecht, proces-verbaal opgemaakt tegen een gistkooper, wegens overtreding der wet van 19 Mei 1829 (*Staatsblad* n°. 35). Vervolging had niet plaats op grond dat het niet gebleken was dat de *hoeveelheid* in het gist gevonden lood en koper zoo groot is, dat daardoor gevaar van vergiftiging bestond.

Friesland.

Regtbank te Leeuwarden. Een geneeskundige werd tot geldboete van f 25 of zeven dagen gevangenisstraf veroordeeld, wegens het niet tijdig kennisgeven aan de bevoegde autoriteit van het overlijden van een zijner patienten aan eene besmettelijke ziekte.

Kantongeregt te Bolsward. Wegens het laten losloopen van honden in de gemeente Hennaarderadeel of Wonseradeel, toen dit, uithoofde van het bestaan van hondsdolheid in eene naburige gemeente aldaar verboden was, is tegen 21 personen proces-verbaal opgemaakt. Door vrijwillige betaling door elk der overtreders van het maximum der op de overtreding gestelde boete, is geen hunner vervolgd.

Een persoon werd tot geldboete veroordeeld wegens het stichten van een gebouw bestemd tot woning, bij welke bouw niet wordt voldaan aan de voorschriften der des betreffende gemeentelijke verordening.

Kantongeregt te Bergum. Wegens het hebben van eene mestvaalt binnen eenen afstand van vijf meters van een openbaren weg in Tietjerksteradeel, werd één persoon tot geldboete veroordeeld.

Kantongeregt te Rauwerd. Wegens het tot tweemaal toe verzuimen of

weigeren de reglementen betreffende de vuilnishoopen na te komen, door het hebben van eenen mesthoop binnen de bebouwde kom van een dorp, zonder schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders, en het binnen de bebouwde kom van een dorp niet opruimen, op bevel van den burgemeester, van eene verzamelplaats van vuilnis en andere stoffen, die door hunnen stank kunnen geacht worden hinderlijk voor de naburen te zijn, werd één persoon tot geldboete veroordeeld.

Kantongeregt te Sneek. Tot geldboeten werden veroordeeld: vier personen wegens het hebben van een secreet, dat niet voorzien was van een bak of ton; twee personen wegens het werpen van onreine stoffen in eene haven; een wegens het ledigen van een pot met secreetmest in eene openbare gracht te Sneek, en een wegens het wateren in het openbaar op eene plaats daartoe niet kenbaar bestemd.

Kantongeregt te Leeuwarden. Tot geldboeten werden veroordeeld: een arbeider en een logementhouder, wegens het ledigen van een vat gevuld met secreetmest, in een openbaar water te Leeuwarden. Een blikslager, wegens hetzelfde feit, op de openbare straat aldaar. Een man, wegens het doen van zijne behoefte op de openbare straat. Twee vrouwen en een man, wegens het werpen van secreetmest op de openbare straat. Vier vrouwen, wegens het werpen van asch en vuilnis op de openbare straat, en een schoenmaker, wegens het werpen van vuilnis in een openbaar water te Leeuwarden.

Overijssel.

Kantongeregt te Zwolle. Tot geldboeten werden veroordeeld: een persoon wegens het niet op den bepaalden tijd reinigen van goten, een ander om het vegen van vuilnis in de goot van een buurman; een persoon wegens het verontreinigen der straat bij vervoer van mest, een wegens het uitstorten van vuil water op de openbare straat, een wegens het doen van behoefte op eene openbare, daartoe niet aangewezen plaats; vier personen wegens het in verboden tijd plaatsen van een vaartuig met secreet- of andere mest in de stadsgracht, twee wegens het vervoer van secreetmest op verboden tijd; een persoon wegens het houden van een varken in een kelder, een wegens het plaatsen van een vuilnishoop zonder toestemming, een wegens het niet binnen een gestelden termijn wegruimen van eene mestverzameling, en een wegens het lozen van stinkend vocht uit een secreetput langs de straatgoot.

Kantongeregt te Kampen. Tot geldboeten werden veroordeeld: een en dertig personen wegens het hebben van mestplaatsen enz. binnen de kom der gemeente, en vijf wegens het hebben van niet doorloopende secreeten, niet voorzien van emmers of bakken; twee personen wegens het invoeren van dood vee, of van vleesch zonder het vereischte bewijs van den keurmeester, een om het niet gedoogen dat in zijne woning voorhanden en door den keurmeester bedorven verklaard vleesch werd

in beslag genomen; twee personen wegens het in het openbaar te koop stellen van onrijpe vruchten.

Kantongeregt te Vollenhoven. Drie personen werden tot geldboeten veroordeeld: een wegens het overladen van stinkende mestspeciën uit een vaartuig in een ander binnen de kom der gemeente Zwartsluis; een wegens het nalaten van het onverwijld begraven van een gestorven varken te Zwartsluis, en een wegens het verkoopen in de genoemde gemeente van niet gekeurde visch.

Kantongeregt te Steenwijk. Twee personen werden veroordeeld tot geldboeten. wegens het hebben van een niet afgesloten mestplaats aan de openbare straat: een wegens het niet begraven van een gestorven schaap volgens de bestaande voorschriften, een wegens het vervoer van door een veearts schadelijk verklaard vleesch, en een persoon te Steenwijkerwold om het bouwen van eene kleine woning aldaar zonder inachtneming der bepaalde voorschriften.

Kantongeregt te Deventer. Tot geldboeten werden veroordeeld vijf personen, aangeklaagd wegens het op een ongeoorloofd tijdstip vervoeren van secreetmest; drie personen wegens het bemorsen der straat bij het vervoer van mest; een persoon wegens het bij zoodanige gelegenheid niet tijdig schoon hebben der straat; een wegens het ontlasten van een zinkput in een goot; een wegens het verzamelen van mest anders dan op de voorgeschreven wijze; een wegens het doen van zijne behoefte op eene stoep.

Twee aangeklaagden werden tot geldboeten veroordeeld wegens het vervoer van bedorven vleesch, en een wegens het als slagter voorhanden hebben daarvan, terwijl bovendien daartoe werden veroordeeld een persoon wegens het verkoopen of weggeven en twee wegens het koopen of aannemen van vleesch, afkomstig van gestorven of wegens ziekte afgemaakt vee, zonder toestemming van den burgemeester.

Acht publieke vrouwen werden tot geldboeten veroordeeld wegens het niet verschijnen voor den geneeskundige, belast met het geneeskundig onderzoek.

Kantongeregt te Enschedé. Een persoon werd tot geldboete veroordeeld wegens het hebben van eene van de openbare straat zigtbare mestplaats; een ander wegens het wegnemen van een bordje met de woorden: „besmettelijke ziekte".

Kantongeregt te Oldenzaal. Drie personen, beklaagd van het hebben van eene mestvaalt aan den openbaren weg, en een, beschuldigd van het laten liggen van een mesthoop op de openbare straat, werden tot geldboeten veroordeeld.

Groningen.

Kantongeregt te Groningen. Tot geldboeten werden veroordeeld: 12 personen wegens het zich te Groningen ontlasten op eene openbare daartoe niet bestemde plaats; 1 persoon wegens het vervoeren van asch of vuilnis over de straat aldaar in een onoverdekten wagen; 7 personen wegens het werpen van vuilnis op straat of in een diep aldaar; 4 per-

sonen wegens het invoeren van bedorven vleesch aldaar; 5 personen wegens het verzamelen en bewaren van vuilnisstoffen binnen de gemeente anders dan in geheel overdekte en gesloten bakken; 1 persoon wegens het toelaten van leerlingen in eene school (eene bijzondere school), aan wier hoofd hij was gesteld, zonder dat aan hem was afgegeven eene schriftelijke verklaring van een bevoegd genees- of heelkundige, dat zij de koepokinenting ondergaan of de natuurlijke pokken gehad hebben; 1 persoon wegens het als houdster van een bordeel in hetzelve opnemen van eene niet ingeschreven vrouw; 1 persoon wegens het inrigten van eene penserij zonder daartoe verkregen vergunning van het gemeentebestuur.

Limburg.

Kantongeregt te Sittard. Twee personen werden tot geldboeten veroordeeld wegens het vervoeren van den inhoud van een gemak na vijf uur des morgens en vóór negen uur des avonds, een dezer tevens tot geldboete wegens het vervoeren van stinkend water door de straten in eene niet geslotene ton, in strijd met eene plaatselijke verordening op de algemeene gezondheid.

§ 9. INSCHRIJVING VAN VROUWELIJKE LEERLINGEN IN DE VERLOSKUNDE.

Door de geneeskundige ambtenaren werden, met in acht neming der bepalingen van het Koninklijk besluit van 19 Mei 1866, n°. 44, vrouwelijke leerlingen in de verloskunde ingeschreven, namelijk in:

Noordbrabant	2
Gelderland	2
Zuidholland	4
Noordholland	5
Zeeland	2
Utrecht	geene
Friesland	1
Overijssel	1
Groningen	geene
Drenthe	3
Limburg	1
HET RIJK	21

Aan verscheidene vrouwen, die aan de vereischten niet voldeden, werd de inschrijving geweigerd.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
GEERTSEMA.

AANHANGSEL.

Uitvoering der wet van den 1sten Junij 1865 (Staatsblad n°. 59), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van geneeskundige, apotheker, hulp-apotheker, leerling-apotheker en vroedvrouw.

§ 1. NATUURKUNDIGE EXAMENS.

De commissie van 1 Augustus 1871 tot 1 Augustus 1872 belast met het afnemen der natuurkundige examens, (1) hield hare laatste zitting te Leiden in de maand Junij. Na afloop daarvan bragt zij het volgende verslag uit:

Zitting van 11 Junij en volgende dagen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, belast met het afnemen der natuurkundige examens, heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgende verslag aan te bieden van de in de derde en laatste zitting door haar verrigte werkzaamheden.

Nadat de commissie op den 10den Junij 1872 eene bijeenkomst had gehouden tot regeling harer werkzaamheden, is het examen op den 11den Junij aangevangen en tot den 1sten Julij voortgezet in de lokalen van het anatomisch en physisch kabinet, terwijl het praktisch examen in scheikunde, even als vroeger, plaats had in het physiologisch laboratorium, na bekomen vergunning daartoe van den hoogleeraar Heynsius.

In de inrigting van het examen werden geene veranderingen van ingrijpenden aard noodig geoordeeld; alleen voor het schriftelijk examen in scheikunde werd een grooter aantal vragen opgegeven en meer tijd beschikbaar gesteld.

Het schriftelijk en mondeling examen in de vakken, vermeld in alin. 1 van art. 4 der wet van 1 Junij 1865, werd gehouden van den 11den tot den 14den Junij 1872.

Voor dit examen hadden zich 32 candidaten aangemeld; één daarvan is niet voor de commissie verschenen. Elf hunner waren reeds vroeger door deze commissie geëxamineerd en toen in één of meer vakken on-

---

(1) De zamenstelling van deze commissie is medegedeeld in het verslag over 1871, bladz. 433.

voldoende bevonden; aan negen dezer kon thans het diploma uitgereikt worden, de beide anderen werden wegens onvoldoende kennis der latijnsche taal afgewezen. 20 candidaten onderwierpen zich voor de eerste maal aan het examen en 9 hebben blijken gegeven van voldoende kennis in al de vakken, waarover het examen loopt; de overigen bleken in één of meer vakken onvoldoende te zijn.

Het diploma is dus uitgereikt aan 18 candidaten, zijnde:

J. C. Stoltz, G. A. Schmedes, W. H. F. C. Heppener, H. J. van Rhijn, W. Meyboom, W. Stol, J. C. Th. Bast, W. Blaakhert, C. E Paling, J. A. Wijnhoff, A. J. Prins, L. A. H. Jansen, A. D. van Steenbergen, A. J. Severijn, A. E. Vermey, E. H. Bimmermann, J. Rentmeester, D. G. Boerma.

22 candidaten hadden zich voor het natuurkundig examen aangemeld; onder hen waren er 12, die in de vorige zittingen der commissie voldoend examen in de vakken *a—d* afgelegd hadden; 9 waren voor één of meer vakken van het eerste gedeelte voldoende bevonden: 1 had zich voor het geheele examen opgegeven, maar zag reeds vóór het begin van de werkzaamheden der commissie van zijn voornemen af: een ander, die vroeger in enkele vakken van het eerste gedeelte te kort geschoten was, trok zich tijdens het examen terug.

De uitslag was dat aan 15 van de 20 overblijvenden het diploma kon uitgereikt worden. Hunne namen volgen hier in de orde, waarin hun het examen afgenomen werd: T. J. B. de Ligny, J. Visser, L. van Lier, A. A: Grondhout, J. A. Lodewijks, J. A. W. Vermey, J. A. C. Maier, M. K. Enthoven, P. Adriani, B. H. L. van Olst, G. Flohil, J. Spruyt, J. W. de Koff, J. Bijleveld, J. H. Perk.

De volgende schriftelijke vragen werden, na eerst door de commissie te zijn beoordeeld en goedgekeurd, aan de candidaten ter beantwoording gegeven.

I. *In de natuurkunde.*

1, Een voorwerp weegt in de lucht 450 grammen, in wijngeest 50 grammen minder, hoe groot is het soortelijk gewigt van het voorwerp als dat van den wijngeest 0.8 bedraagt?

2. Wat verstaat men door het mechanisch aequivalent der warmte? Hoe heeft men het bepaald?

3. Wat verstaat men door een staande golf? Hoe kan zoodanige golf door interferentie ontstaan?

4. De objectief-lens van een astronomischen kijker heeft een brandpuntsafstand van 60 centimeters, de oculair-lens een van 5 centimeters, op welken afstand moeten de objectief- en de oculair-lens van elkander staan, wanneer de kijker zal dienen voor iemand, wiens afstand van duidelijk zien op 20 centimeters begint? Er is geen verzamelings-lens aanwezig.

5. Teeken in de doorsnede van een zamengesteld mikroskoop het beloop der uiterste stralen van den lichtkegel, die uit een lichtpunt op de objectief-lens valt.

6. Wat is u bekend omtrent de scheikundige werking van een galvanischen stroom?

II. *In de scheikunde.*

1. Wat weet gij van de eiwitstoffen?

2. Wat weet gij van de koolhydraten?

3. Beschrijf de physische en chemische eigenschappen der vetzurenreeks.

4. Toon in enkele voorbeelden aan, hoe men tot de moleculair-formule van een chemisch ligchaam geraken kan.

5. Men verlangt verdund zwavelzuur van een bepaald gehalte te maken door sulfas cupricus, $Cu\ SO^4 + 5\ H^2O$, in water op te lossen, door die oplossing H^2S te voeren en het gevormde Cu S af te zonderen. Wanneer het verlangde gehalte is 98 grammen per liter, hoeveel sulfas cupricus zal dan genomen moeten worden en hoeveel H^2S zal tot de ontleding noodig zijn? — Gegeven $H = 1$, $O = 16$, $S = 32$, $Cu = 63{,}5$.

III *In de plantkunde.*

1. Welke zijn de kenmerken der Labiatae en welke officinele planten behooren daartoe?
Beschrijf eenige der voornaamste daarvan meer uitvoerig,

2. Geef een kort overzigt van de Fungi, vooral met het oog op de verschillende wijzen van vermenigvuldiging.

IV. *In de dierkunde.*

1. Geef een kort overzigt van het zenuwstelsel bij de gewervelde dieren.

2. Wat weet gij van de orde der coleoptera?

V. *In de ontleedkunde.*

1. Wat is u bekend van de anatomie van het oog?

2. Beschrijf het slijmvlies van de maag, de dunne en dikke darmen.

VI. *In de physiologie.*

1. Beschrijf het mechanisme van den bloedsomloop.

2. Welke zijn de verrigtingen van den nervus vagus?

Na de vermelding van bovenstaande feiten wenscht de commissie nog een paar opmerkingen in dit verslag op te nemen.

De eerste opmerking betreft de ervaring door deze commissie opgedaan ten opzigte van de bekwaamheid der candidaten in de verschillende vakken; het is haar voorgekomen dat, behoudens enkele gunstige uit-

zonderingen, de kennis der jonge lieden in de vakken *a* – *e* over het algemeen gebrekkig moest genoemd worden. Dit openbaarde zich in den regel minder door een gemis aan kennis van feiten dan wel door een gebrek aan inzigt van het verband dat daartusschen bestaat. Na de opmerkingen, die daaromtrent reeds vroeger gemaakt zijn, wenscht de commissie thans daarover niet in bijzonderheden te treden.

De commissie veroorlooft zich verder de aandacht van Uwe Excellentie op het volgende te vestigen.

In de verslagen van vroegere commissiën is herhaaldelijk aangedrongen op eene splitsing van het examen, vermeld in art. 4 der wet van den 1sten Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59); daarbij werd voornamelijk gewezen op het groote bezwaar, dat voor de meeste candidaten bestond in het op hetzelfde tijdstip doen blijken van de noodige kennis in een zóó groot aantal vakken als waarin bij dit examen wordt ondervraagd. Door de later gewijzigde inrigting van het examen, waarbij aan de candidaten gelegenheid gegeven wordt om in het begin van den cursus bewijzen van bekwaamheid te geven in de vakken *a*—*d* en later aan het einde van den cursus in de vakken *e*—*f* van genoemd artikel, is aan dit bezwaar te gemoet gekomen, maar er blijft nog eene andere moeijelijkheid over.

De mogelijkheid bestaat namelijk dat een candidaat voldoend examen aflegt in de vakken *a* *d*, terwijl later aan dezelfde commissie blijkt, dat hij in de vakken *e*—*f* niet genoeg bedreven is om tot de eigenlijk geneeskundige studiën te kunnen overgaan. Wil hij nu zijn doel bereiken, dan is hij genoodzaakt, zich voor eene volgende commissie op nieuw aan een examen in de vakken *a*—*d* te onderwerpen; daartoe is hij verpligt zijne anatomisch-physiologische studiën voor een tijd lang te laten rusten, ten einde het gevaar te vermijden van nu in de vakken *a*—*d* onvoldoende bevonden te worden. Voor den geregelden gang der studiën is dit zeker hoogst nadeelig. De kennis van natuur- en scheikunde, mineralogie, botanie en zoölogie zijn onmisbaar voor eene grondige opleiding van den toekomstigen arts, maar zij kunnen voor hem toch geene andere beteekenis hebben dan die van voorbereiding voor zijne volgende anatomisch-physiologische en latere, eigenlijk geneeskundige studiën.

De commissie meent deze opmerkingen aan het oordeel van Uwe Exellentie te moeten onderwerpen; zij acht het wenschelijk dat de candidaten, die aan eene commissie blijken van voldoende kennis in de vakken *a*—*d*. hebben gegeven, niet verpligt worden om, bij tekortkoming in de vakken *e*—*f*, voor eene volgende commissie het examen in zijn geheelen omvang af te leggen. Zij gevoelt daartoe te meer vrijheid, omdat de Regering vroeger den eersten stap heeft gedaan op den hier aangewezen weg, door te bepalen, dat zij, die voor eene vroegere commissie blijken gegeven hebben van voldoende kennis in de vakken, vermeld in alinea 1 van art. 4 der bovengenoemde wet, tot het natuurkundig examen moeten toegelaten worden.

Leiden, den 1sten Julij 1872.

P. L. Rijke, *Voorzitter*.
T. Zaaijer, *Secretaris*.

Bij Koninklijke besluiten van 20 Junij, 23 Julij en 10 September 1872 werd de commissie benoemd, welke van 1 Augustus 1872 tot 1 Augustus 1873 met het afnemen der examens werd belast. Zij was zamengesteld als volgt:

Leden.

Dr. C. A. J. A. Oudemans, hoogleeraar te Amsterdam, lid en voorzitter;
dr. C. H. D. Buijs Ballot, hoogleeraar te Utrecht, lid en vice-president;
dr. J. P. van Braam Houckgeest, officier van gezondheid der 2de klasse te Amsterdam, lid- en secretaris;
dr. A. Heijnsius, hoogleeraar te Leiden;
dr. P. van Kerckhoff, hoogleeraar te Utrecht;
dr. W. Berlin, hoogleeraar te Amsterdam;
W. M. Logeman, leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem;
W. Stoeder, apotheker te Amsterdam;

Plaatsvervangende leden.

dr. F. C. Donders, hoogleeraar te Utrecht;
dr. H. G. van de Sande Bakhuijzen, hoogleeraar te Delft;
dr. R. S. Tjaden Modderman, hoogleeraar te Groningen;
dr. W. F. R. Suringar, hoogleeraar te Leiden;
dr. T. Zaaijer, hoogleeraar te Leiden;
dr. D. Lubach, inspecteur voor het geneeskundig staatstoezigt voor Overijssel en Drenthe, te Kampen;
dr. J. H. van den Broek, eerste officier van gezondheid der 1ste klasse te 's Gravenhage;
N. van der Salm, apotheker te Utrecht.

Deze commissie hield eene zitting te Utrecht, welke den 9den September een aanvang nam.

Het verslag van deze zitting luidt als volgt:

Zitting van 9 September en volgende dagen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken

De commissie, belast met het afnemen der natuurkundige examens, benoemd door Zijne Majesteit den Koning bij besluit van 20 Junij 1872, n°. 13, heeft de eer aan het door Uwe Excellentie uitgedrukte verlangen te voldoen, terwijl zij u het verslag harer eerste zitting aanbiedt.

De commissie heeft gemeend zich nu tot het feitelijke te moeten bepalen, terwijl zij de vrijheid neemt in eene afzonderlijke missive aan de aandacht van Uwe Excellentie te onderwerpen een voorstel tot wijziging van art. 4 der wet van den 1sten Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), in dien zin, dat de candidaten, die een voldoend examen hebben afgelegd in de vakken sub *a*—*d* vermeld in het bovengenoemde art. 4, daarvan een afzonderlijk diploma, voor alle volgende commissiën geldig, ontvangen.

In eene voorloopige vergadering, gehouden den 2den September 1872 in het scheikundig laboratorium der Utrechtsche hoogeschool, werd aller-

eerst bepaald, dat aan de bevoegde autoriteiten vergunning zou worden gevraagd, de examens, waarvan de aanvang door Uwe Excellentie bepaald werd op 9 September 1872, te doen plaats hebben in het anatomisch kabinet op de Hoogt te Utrecht; deze vergunning werd met de meeste welwillendheid verleend.

In de tweede plaats werd bepaald, dat de eerste zittingen der commissie zouden besteed worden aan het afnemen van het litterarisch examen, waarvoor zich hadden aangemeld 26 candidaten; deze werden dus opgeroepen tegen 9 September 1872 's morgens om 9½ uur; terwijl de candidaten voor het natuurkundig examen werden uitgenoodigd zich den 12den September 1872, 's morgens om 9½ uur, aan het anatomisch kabinet te vervoegen. Voor dit examen hadden zich aangemeld 33 candidaten, en wel 27 uitsluitend voor het eerste gedeelte, terwijl de 6 overigen zich aan het natuurkundig examen in zijn geheelen omvang wenschten te onderwepen.

Wat aangaat het litterarisch examen, bepaalde de commissie, in navolging van vorige commissiën, dat het zoude gesplitst worden in een mondeling en een schriftelijk gedeelte. Deze zelfde bepaling werd gemaakt ten opzigte van het natuurkundig examen, met bijvoeging alleen, dat in de scheikunde en de ontleedkunde ook een praktisch, in de mineralogie, de kennis der geneesmiddelen als waren, en de vergelijkende ontleedkunde *alleen* een mondeling examen zou worden afgenomen.

Verder werd door de commissie vastgesteld, dat het natuurkundig examen niet door de commissie *in pleno* zou worden afgenomen, maar dat zich drie subcommissiën zouden vormen; éène voor natuur- en scheikunde en mineralogie; éène voor plant- en dierkunde en éène voor ontleedkunde, vergelijkende ontleedkunde, physiologie en de kennis der geneesmiddelen als waren.

De eerste zitting der commissie (9 September) werd gewijd aan het schriftelijk gedeelte van het litterarisch examen; één der 26 candidaten, die zich ook verder aan het natuurkundig examen wenschte te onderwerpen, was niet verschenen, zoodat aan dit examen slechts door 25 candidaten werd deel genomen. [De niet verschenen candidaat meldde zich later aan, maar trok zich al dadelijk bij het begin van zijn litterarisch examen terug, zoodat hij ook aan het natuurkundig examen verder geen deel kon nemen en er voor dit laatste dus slechts 32 candidaten overschoten.] De beide volgende zittingen der commissie (10 en 11 September) werden gewijd aan het mondeling gedeelte van het litterarisch examen.

De uitslag van het litterarisch examen was, dat slechts 12 candidaten in alle vakken voldeden aan de eischen, die de commissie meende te moeten stellen; de namen van deze 12 zijn: F. van Valkenburg, C. A. van Ophuyzen, E. Kühne, O. Faber Cannegieter, H. Wertenbroek, H. F. Tulleners, J. G. Driessen, C. F. J. Blooker jr., A. P. Langeveld, H. F. A. Peijpers, D. J. de Rochemont, H. Giesbers; aan deze allen kon dus het bewijs van toelating worden uitgereikt. Van de 13 overige candidaten werden 7 afgewezen wegens onvoldoende kennis in alle vakken, terwijl de 6 overigen (met toepassing van het beginsel, dat ook voor het natuurkundig examen geldt) in één of meerdere vakken nog nadere be-

wijzen van voldoende kennis zullen moeten leveren bij eene latere zitting van deze commissie.

Het. eerste gedeelte van het natuurkundig examen, en wel het schriftelijke, nam een aanvang op 12 September; van de 32 candidaten was één niet aanwezig [deze heeft dus later, na afloop van zijn mondeling examen, het schriftelijk examen afgelegd]; voor de overige 31 candidaten liep dit schriftelijk examen in één dag af. Na afloop daarvan werd in deze zelfde zitting (12 September) bepaald, dat het tweede gedeelte van het natuurkundig examen door de candidaten, die zich daarvoor hadden aangemeld, zou worden afgelegd na afloop van het examen in de vakken, behoorende tot het eerste gedeelte, met bijvoeging alleen, dat voor het afleggen van het praktisch examen in de ontleedkunde de gelegenheid zou worden gegeven, zoodra deze zich aanbood.

De uitslag van het eerste gedeelte van het natuurkundig examen was als volgt: van de 32 candidaten trokken 4 zich vóór of gedurende het mondeling examen terug, zoodat daaraan slechts door 28 candidaten tot den einde toe werd deel genomen, van deze 28 werden toegelaten 8 candidaten, zijnde de heeren: J. Haga, L. E. van Teyn, G. Poolman jr., G. J. F. Leemans, N. ten Kate, W. van der Starp, A. J. Hubert en J. H. P. Walraven; 12 candidaten werden toegelaten voor enkele vakken en de 8 overigen werden afgewezen. Aan het tweede gedeelte van het natuurkundig examen werd deel genomen door 5 candidaten, daar de zesde, die zich aanvankelijk daarvoor had aangegeven, zich terugtrok, nadat hij voor het 1ste gedeelte in zijn geheel was afgewezen. Een van deze 5 candidaten (geslaagd voor het 1ste gedeelte) deed alleen het praktische examen in de ontleedkunde en trok zich daarna terug. Van de 4 overige candidaten hadden 2 geheel voldaan aan de eischen van de commissie, met betrekking tot het eerste gedeelte van het natuurkundig examen, de beide overigen daarentegen waren afgewezen op enkele vakken, maar wenschten toch zich te onderwerpen aan het 2de gedeelte, en de commissie meende zich daartegen niet te mogen verzetten.

De uitslag van dit examen was, dat slechts één der candidaten geheel voldeed, zoodat aan hem het diploma, vermeld in art. 4 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), kon worden uitgereikt; de naam van dezen candidaat is J. H. P. Walraven; van de 3 overige afgewezenen was één geslaagd voor het eerste gedeelte, de beide overigen waren ook daar voor enkele vakken afgewezen, zoodat zij bij een tweede zitting van deze commissie nog eens gedeeltelijk het 1ste gedeelte van het natuurkundig examen zullen moeten afleggen. Ten slotte zij met een enkel woord vermeld, dat deze drie candidaten, hoezeer afgewezen voor het 2de gedeelte in zijn geheel, toch ook voor enkele der daartoe behoorende vakken konden worden toegelaten.

Utrecht, 3 October 1872.

Namens de Commissie,
C. A. J. A. OUDEMANS,
Voorzitter.
Dr. VAN BRAAM HOUCKGEEST,
Secretaris.

§ 2. Geneeskundige examens.

De commissie, welke van 1 Augustus 1871 tot 1 Augustus 1872 belast is geweest met het afnemen der geneeskundige examens ([1]) hield hare laatste zitting te Amsterdam in de maand Junij. Zij bragt daarover een verslag uit, waarvan hier het volgende wordt medegedeeld:

Zitting van 3 Junij tot 1 Julij 1872.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie benoemd door Z. M. den Koning, bij besluit van 25 Junij 1871, n°. 16, tot het afnemen der geneeskundige examens volgens art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), heeft de eer Uwer Excellentie aan te bieden het volgende verslag omtrent de werkzaamheden, verrigt in hare tweede of voorjaarszitting, gehouden van den 3den Junij tot en met den 1sten Julij 1872 te Amsterdam.

Voor het afleggen van het examen hadden zich 30 candidaten aangemeld, van welke twee zich vóór den aanvang van het examen en twee in den loop daarvan terugtrokken.

Van de 26 overigen waren er drie, welke zich aan eene Nederlandsche hoogeschool den doctoralen titel in de geneeskunde verworven hadden, één die den doctoralen graad in de genees-, heel- en verloskunde aan eene buitenlandsche hoogeschool, te Luik, verkregen had, en tien, die aan eene Nederlandsche hoogeschool het doctoraal examen in de geneeskunde hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten.

Voor dertien van de veertien genoemden moest het examen, volgens art. 1, alinea 2 van genoemde wet, zich bepalen tot het praktische examen in de genees-, heel- en verloskunde. Van dezen hadden twee doctorandi splitsing van hun examen gevraagd en verkregen, ingevolge Koninklijk besluit van 10 Maart 1867 (*Staatsblad* n°. 12), en legden thans het tweede gedeelte van hun praktisch gedeelte af, waarvan het eerste gedeelte met goeden uitslag in de vorige zitting der commissie was afgenomen.

Zeven waren in het bezit van het diploma, bedoeld in art. 16, alin. 1 van bovengenoemde wet, en moesten het geneeskundig examen volgens art. 5 dier wet in zijn geheel afleggen. Drie van dezen, die vroeger splitsing gevraagd en verkregen hadden, overeenkomstig het Koninklijk besluit van 10 Maart 1867 (*Staatsblad* n°. 12), en met goed gevolg het eerste gedeelte in de vorige zitting der commissie hadden afgelegd, moesten derhalve nu alleen in de theoretische en praktische heel- en verloskunde en de geregtelijke geneeskunde geëxamineerd worden.

Twee officieren van gezondheid der 2de klasse, die volgens art. 28 van bovengenoemde wet, uitbreiding van bevoegheid verlangden, en derhalve examen in de theoretische en praktische verloskunde en in de geregtelijke geneeskunde moesten afleggen.

(1) De zamenstelling van deze commissie is medegedeeld in het verslag over 1871, bladz. 442.

en plattelands heelmeester, die volgens art. 21 dier wet uitbreiding van bevoegdheid verlangde en derhalve examen in de theoretische en praktische verloskunde moest afleggen.

Twee plattelands heel- en vroedmeesters, die reeds vroeger, bij ministeriele beschikking van 15 en 18 November 1871, verlof hadden gekregen, om door een partieel examen in de theoretische en praktische verloskunde tot arts te worden bevorderd, en derhalve alleen in deze vakken moesten worden geëxamineerd.

Inrigting van het examen. Hieromtrent neemt de commissie de vrijheid te verwijzen naar het verslag over hare eerste zitting, daar er in de inrigting van het examen geene wijziging is gebragt, dan alleen dat het openbare examen (theoretische) ditmaal werd afgenomen in één der lokalen van de kraamzaal in het Binnengasthuis te Amsterdam, daartoe welwillend door den directeur-geneeskundige dier inrigting afgestaan en ingerigt. Ook de verdeeling van de leden der commissie en sub-commissiën bleef dezelfde. Bij een groot aantal van geneeskundige examens werden deze voor het meerendeel door de volle commissie bijgewoond. Op twee uitzonderingen na waren steeds alle leden der commissie op de openbare examina tegenwoordig. Alle afwijzingen zijn met algemeene stemmen geschied.

Uitslag van het examen. Voldoende bewijzen van bekwaamheid zijn geleverd door 17 candidaten, van welke vier splitsing gevraagd en verkregen hadden, en thans het tweede (heel- en verloskundig) gedeelte van het examen aflegden.

Van deze 17 candidaten waren er drie, die reeds den titel van medicinae doctor aan eene onzer hoogescholen hadden verkregen, en één die den titel van med. chir. en art. obst. doctor aan de hoogeschool te Luik had verworven. Vijf, die aan eene onzer hoogescholen het doctoraal examen in de geneeskunde hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten. Één van hen had het examen gesplitst en legde het tweede gedeelte met goed gevolg af. Twee officieren van gezondheid 2de klasse, waarvan één voor de marine, één voor het Oost-Indische leger.

Drie, die in het bezit waren van een diploma, volgens art. 16 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), van welke twee om splitsing gevraagd hadden en het tweede gedeelte van hun examen aflegden. Afgewezen zijn negen candidaten.

Recapitulatie. Van de 30 candidaten die zich voor het examen hadden aangemeld, hebben zich twee vóór den aanvang en twee in den loop van hun examen teruggetrokken; 9 zijn afgewezen; aan 17 die voldoend examen afgelegd hebben is eene acte van bevoegdheid uitgereikt.

Algemeene opmerkingen. Wat den uitslag van het examen betreft, meent de commissie als resultaat van hare bevindingen aan Uwe Excellentie te kunnen mededeelen, dat even als in hare eerste zitting, ook thans weêr het meerendeel der candidaten van eene gebrekkige practische vorming blijken gaf. Met name kan dit gezegd worden van de operative

chirurgie en wel meer bepaald van de zoogenaamde „petite chirurgie", een onderdeel der heelkundige operatieleer, dat voor den aanstaanden arts van het hoogste gewigt mag geacht worden; verder van de verloskundige operatiën en het gereed maken van recepten, terwijl ook in de theoretische kennis, vooral der pharmacie, belangrijke leemten werden opgemerkt. Met het oog daarop betreurt de commissie het, dat de med. doctorandi zoo spoedig na het afleggen van hun doctoraal examen, zich voor het geneeskundig Staatsexamen in zijnen vollen omvang aanmelden. Terwijl vroeger in den regel een half of een geheel jaar na de promotie in de medicijnen, aan de studie der heel- en verloskunde werd gewijd, alvorens de candidaat zich voor de promotie in deze vakken aanmeldde, wordt het thans meer en meer gebruikelijk, dat de doctorandus zich korten tijd na het afleggen van zijn doctoraal examen voor het geneeskundig Staatsexamen en dus ook voor het heel- en verloskundig examen aanmeldt. Het ongunstig resultaat bij het heel- en verloskundig examen van enkele candidaten, die in het geneeskundig examen goed slaagden, moge daarvan ten bewijze strekken en tevens tot aanprijzing van den maatregel van splitsing van het examen. Afgezien van de bezwaren, die welligt bij de toepassing zouden blijken te bestaan, scheen het der commissie wenschelijk, dat de eenmaal gegeven blijken van voldoende kennis in een der vakken, waarover het examen loopt, ook voor den candidaat, die voor andere vakken werd afgewezen, hunne waarde mogten blijven behouden. Zoodoende zou de candidaat niet weder in die vakken behoeven geëxamineerd te worden, waarin hij vroeger goed slaagde en tevens aan de examinatoren een nutteloos tijdverlies bespaard kunnen worden. Ook door een anderen maatregel, namelijk door uitbreiding der commissie zou dit laatste doel bereikt kunnen worden. Het kwam der commissie namelijk voor, dat in hare zamenstelling, met het oog op de veelvuldige chirurgische en verloskundige examens, eene uitbreiding wenschelijk ware geweest en wel in diervoege, dat de chirurgische en obstetrische klinische examens gelijktijdig konden plaats hebben, wat thans onmogelijk was, daar één der chirurgen tevens als verloskundige werkzaam moest zijn. Welligt mag dit door eene toevallige veelvuldigheid dier verloskundige examens meer in het oog gevallen zijn, toch meende de commissie dit punt onder de aandacht van Uwe Excellentie te moeten brengen.

De namen van hen aan wie acten van bevoegdheid als arts zijn uitgereikt, zijn:

A. A. Middendorp,	medicinae doctor;
W. van der Heyden,	„ „
E. J. M. Nolet,	„ „
L. P. J. Berends,	medicinae doctorandus;
W. L. Lehmann,	„ „
A. Sleeswijk,	„ „
C. A. Pekelharing,	„ „
A. van Liebergen,	„ „
L. Schols,	med. chir. et art. obst. doctor van Luik

J. D. van Hengel,	candidaat-arts;
R. H. F. Sikkes,	" "
J. D. H. Vane,	" "
J. L. E. J. Luhrs,	" "
J. J. Borst,	officier van gezondheid 2de klasse;
J. J. Hoogeboom,	" " " " "
A. E. Zijlstra,	plattelands heelmeester;
E. J. Idenburg,	plattelands- en stedelijk heel- en vroedmeester;

Amsterdam, 15 Julij 1872.

Utrecht, 16 Julij 1872.

De Commissie voornoemd,

L. C. van Goudoever, *Voorzitter.*

G. D. L. Huet, *Secretaris.*

Bij koninklijke besluiten van 20 Junij 1872, n°. 13, 23 Julij 1872, n°. 24 en 21 September 1872, n°. 9. werd de commissie benoemd welke van 1 Augustus 1872 tot 1 Augustus 1873 met het afnemen der examens belast werd. Zij was zamengesteld als volgt:

Leden.

dr. G. J. Loncq CJzn., hoogleeraar te Utrecht, lid en voorzitter;
dr. F. Rienderhoff te Rotterdam, lid en vice-president;
dr. M. R. Timmerman, officier van gezondheid 1ste klasse te Utrecht, lid en secretaris;
dr. M. Polano, hoogleeraar te Leiden;
dr. W. Koster, hoogleeraar te Utrecht;
dr. W. M. H. Sänger, hoogleeraar te Groningen;
dr. H. A. Kooyker, officier van gezondheid 1ste klasse te Amsterdam;
G. J. Jacobson Bzn., oud-apotheker te Schiedam;
dr. J. Vroesom de Haan te Rotterdam en
dr. J. van der Hoeven te Rotterdam.

Plaatsvervangende leden.

dr. S. S. Rosenstein, hoogleeraar te Groningen;
dr. J. L. Chanfleury van IJsselstein, hoogleeraar te Amsterdam;
dr. J. Hissink Jansen, hoogleeraar te Groningen;
dr. L. C. van Goudoever, hoogleeraar te Utrecht;
dr. J. A. Boogaard, hoogleeraar te Leiden;
dr. A. E. Simon Thomas, hoogleeraar te Leiden;
dr. E. A. van der Burg, leeraar aan de Rijks hooge burgerschool te Leeuwarden;
dr. H. F. van Praag Heymans te 's Gravenhage;
dr. J. W. R. Tilanus, hoogleeraar te Amsterdam, en
dr. D. Doijer, hoogleeraar te Leiden.

Deze commissie hield eene zitting te Rotterdam van 23 September tot 17 October 1872 en bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 23 September tot 17 October 1872.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, door Zijne Majesteit den Koning bij besluit van 20 Junij 1872, n°. 13, benoemd tot het afnemen der geneeskundige examens, volgens art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), heeft de eer aan Uwe Excellentie aan te bieden het volgende verslag der werkzaamheden, verrigt in hare zitting van den 23sten September tot den 17den October 1872, gehouden te Rotterdam.

Tot het afleggen van het examen hebben zich aangegeven vijf en twintig candidaten. Van dezen heeft zich één teruggetrokken vóór den aanvang van dat examen.

De vier en twintig overigen waren:

één medicinae doctor, die aan eene der Nederlandsche hoogescholen was gepromoveerd en voor wien het examen, volgens art. 1, alinea 2, der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59) zich moest bepalen tot het practisch examen in de genees-, heel- en verloskunde, maar die splitsing van het examen had gevraagd, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 10 Maart 1867, n°. 12, en dus thans niet in de heel- en verloskunde moest geëxamineerd worden;

zeven die aan eene der Nederlandsche hoogescholen het doctoraal examen in de geneeskunde hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten, voor welke het examen, volgens art. 1, alinea 2, der meergemelde wet, zich moest bepalen tot het practisch examen in de genees-, heel- en verloskunde en die allen dat examen in zijn geheel wenschten af te leggen;

één officier van gezondheid der 2de klasse van de landmagt, die volgens art. 28 der bedoelde wet geëxamineerd moest worden in de geregtelijke geneeskunde en in de verloskunde;

vijftien, die in het bezit waren van het diploma, bedoeld bij art. 16, alinea 1, dierzelfde wet, en het geneeskundig examen volgens art. 5, in zijnen geheelen omvang moesten doen; daarvan wenschten zes het geheele examen in deze zitting af te leggen, terwijl negen splitsing hadden gevraagd en bijgevolg thans niet in de heel- en verloskunde werden geëxamineerd.

De commissie hield den 16den September jl. te Rotterdam eene voorloopige vergadering, waarin hare werkzaamheden voor het examen zijn geregeld en een reglement van orde is vastgesteld.

De regeling door de commissiën van vroegere jaren vastgesteld, is ook door deze commissie in de hoofdzaken gevolgd; de theoretische examens werden in de openbare vergaderingen door de geheele commissie bijgewoond. Voor de praktische examens waren sub-commissiën werkzaam, die telkens in de eerstvolgende vergadering hare rapporten uitbragten.

Het theoretisch examen is alleen mondeling afgenomen. Aan de candidaten, die in ziektekundige ontleedkunde moesten geëxamineerd worden, werd ook opgedragen het maken van een verslag der door hen verrigte lijkopening.

Tot het practische examen in de geneeskunde behoorde, behalve een onderzoek aan het ziekbed, ook het opmaken eener ziektegeschiedenis, die door den medicinae doctor en door de medicinae doctorandi met gesloten deuren, door de overige candidaten in het openbaar moest verdedigd worden.

De openbare vergaderingen zijn gehouden in het gebouw „Verscheidenheid en Overeenstemming" op de Scheepmakershaven te Rotterdam; het klinisch examen in de genees- en heelkunde in het stedelijke ziekenhuis aan den Coolsingel en het practisch verloskundig examen in de Maternité op de Kaasmarkt.

De commissie acht zich verpligt de aandacht van Uwe Excellentie te vestigen op het feit, dat het grootste gedeelte der candidaten blijken gaf van de eenvoudigste regelen der gezondheidsleer slechts eene zeer geringe kennis te bezitten, dat de meeste candidaten ook van theoretische pharmacie bijzonder weinig wisten en niet of ter naauwernood bekend waren met de nieuwe Pharmacopoea Neerlandica.

De geneesheer-directeur van het stedelijk ziekenhuis, vice-president der commissie, heeft met de meeste bereidwilligheid en voorkomendheid al het benoodigde personeel en materieel ten dienste gesteld der sub-commissiën. Ook de geneesheer der Maternité, lid der commissie, heeft zich beijverd aan al de eischen der sub-commissie voor de verloskunde te voldoen. Aan de welwillendheid en aan den ijver dier beide heeren, is voor een groot deel de geregelde gang der werkzaamheden van de sub-commissiën te danken.

Voldoende bewijzen van bekwaamheid zijn geleverd door veertien candidaten, waarvan vier die aan eene der Nederlandsche hoogescholen het doctoraal examen in de geneeskunde hadden afgelegd en tot de promotie waren toegelaten; negen die in het bezit waren van het diploma, bedoeld bij art. 16, alinea 1, der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), en één officier van gezondheid 2de klasse van de landmagt.

Afgewezen zijn zes candidaten:

twee medicinae doctorandi, die het praktisch examen in de genees-, heel- en verloskunde hadden afgelegd;

twee die in het bezit waren van het diploma, bedoeld bij art. 16, alinea 1, der wet van 1 Junij 1865, en het geheele theoretische en praktische examen hebben gedaan;

één die ook in het bezit was van voormeld diploma en alleen het theoretisch en praktisch geneeskundig en pharmaceutisch examen heeft afgelegd; en

één medicinae doctor, gepromoveerd aan eene der Nederlandsche hoogescholen, die alleen het praktisch geneeskundig pharmaceutisch examen heeft afgelegd.

Gedurende het examen hebben zich teruggetrokken vier candidaten. daarvan was één medicinae doctorandus en waren drie in het bezit van het diploma, bedoeld bij art. 16, alinea 1, der wet van 1 Junij 1865.

De namen der candidaten aan welke de commissie eene akte van bevoegdheid heeft uitgereikt, zijn:

Th. Abrahamsz,	medicinae doctorandus.
J. M. Diephuis,	„ „
L. S. Wildervank,	„ „
J. Hoogkamer,	„ „
H. A. Zegers,	officier van gezondheid 2de klasse.
M. L. Cannegieter,	„ „ „ „ „
M. M. Bleekrode,	„ „ „ „ „
K. J. Lette,	„ „ „ „ „

Rotterdam, 17 October 1872.

G. J. Loncq, *Voorzitter.*

M. R. Timmerman, *Secretaris.*

§ 3. Examens van hulpapotheker.

De commissie van 1 Augustus 1871 tot 1 Augustus 1872 belast met het afnemen der examens van hulpapotheker (1) hield hare laatste zitting te Utrecht van 17 tot 28 Junij en bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 17 tot 28 Junij 1872.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd door Zijne Majesteit den Koning bij besluit van 25 Junij 1871, n°. 16, gewijzigd bij de besluiten van 7 Julij 1871, n°. 24, 2 September 1871, n°. 13 en 16 Mei 1872, n°. 8, en belast met het afnemen van het examen van hulp-apotheker van 1°. Augustus 1871 tot 1°. Augustus 1872 heeft de eer, aan Uwe Excellentie het verslag van hare tweede zitting aan te bieden.

Aan den hoogleeraar P. J. van Kerkhoff was op zijn verzoek eervol ontslag verleend als lid en voorzitter der commissie, bij Koninklijk besluit van 16 Mei 1872, n°. 8, en bij datzelfde besluit, als zoodanig benoemd dr. A. C. Oudemans jr., hoogleeraar te Delft, die deze zitting der commissie heeft geleid.

Het examen ving aan den 17den Junij en duurde onafgebroken voort tot 28 Junij. Het werd even als de eerste maal afgenomen in het chemisch laboratorium der hoogeschool, en in de apotheek van 's Rijks hospitaal, beide inrigtingen met de meeste bereidwilligheid tot dat doel afgestaan.

A. *Examen in de vakken bedoeld in art.* 8 *alin.* 2 *der wet.*

Voor dit gedeelte van het examen hadden zich aangemeld 34 candi-

(1) De zamenstelling van deze commissie is medegedeeld in het verslag over 1871, bladz. 453.

daten. Het examen werd geheel in denzelfden geest afgenomen als bij de eerste zitting, en gaf over het algemeen dezelfde resultaten.

Wat het latijn betreft, was er eenige vooruitgang te bespeuren, hoewel vele candidaten zich te spoedig uitsluitend met het lezen der pharmacopoea hebben bezig gehouden, vóór dat zij een behoorlijken grondslag hadden gelegd door grammaticale studien en het lezen van andere latijnsche schrijvers. Bij de zoodanigen ontbrak het doorgaans aan de kennis van de juiste beteekenis van zelfs in de pharmacopoea veelvuldig gebezigde woorden.

Bij het examen in de wiskunde, dat geheel als bij de eerste zitting was ingerigt, werden aan de candidaten twee der volgende vragen schriftelijk ter beantwoording gegeven.

N°. 1. Bij het vermengen van 40 volumendeelen alcohol en 60 volumendeelen water, is het volumen van het mengsel 3 °/₀ kleiner, dan de som van de volumina der beide stoffen. Hoeveel gewigt aan alcohol moet men in dit geval nemen, om 1 liter van het mengsel te bekomen? Het soortelijk gewigt der alcohol = 0.790.

N°. 2. Hoe groot moet de straal des omschreven cirkels zijn, zoo de inhoud van het ingeschreven vierkant 2 □ decimeters bedraagt?

N°. 3. Van een trapezium, waarvan de beide opstaande zijden hoeken van 30° met de basis maken, is de basis 8 decimeters, elk der opstaande zijden 4 decimeters; men vraagt den inhoud van het trapezium te bepalen, en de plaats van de lijn die, evenwijdig aan de basis, het trapezium in twee gelijke stukken verdeelt?

N°. 4. Twee treinen uit stations A en B rijden elkander te gemoet. De trein uit A, welke 5 minuten later vertrekt dan die uit B, heeft eene gemiddelde snelheid van 12 meters per seconde; die welke uit B vertrekt, heeft eene gemiddelde snelheid van 10 meters per seconde. Zoo de afstand tusschen A en B 50 kilometers groot is, en de treinen onderweg niet ophouden, vraagt men te bepalen wanneer en waar ze elkander zullen ontmoeten?

Hoewel over het algemeen de resultaten van het examen in dit vak gunstiger waren dan in December 1871, valt echter even als toen op te merken, dat de candidaten zich veel te weinig geoefend hadden in het oplossen van eenvoudige rekenkundige vraagstukken en het maken van toepassingen van de stellingen en formules uit de meetkunde.

Slechts aan elf candidaten kon de commissie het verlangde bewijs uitreiken.

B. *Het examen in de vakken vermeld in art.* 8 *der wet sub a, b, c, d en e.*

Voor dit examen hadden zich aangemeld 21 candidaten, waaronder een die het gedeelte bedoeld bij alin. 2, art. 8 der wet moest afleggen. Deze candidaat en twee andere trokken zich voor het examen terug. Vijf candidaten zagen, nadat zij een gedeelte hadden afgelegd, van het

verdere gedeelte af, zoodat het geheele examen ten einde gebragt werd met dertien candidaten.

Natuurkunde.

Bij het examen in de natuurkunde, waarbij ongeveer dezelfde eischen gesteld werden als in December 1871, was eenige verbetering te bespeuren, zelfs kon aan enkele examinandi, hetgeen de vorige maal niet het geval was, het hoogste cijfer worden toegekend. Het bleek later, dat deze candidaten onderrigt hadden genoten aan een der hoogere burgerscholen, aan welke opleiding zeker voor een groot deel dit gunstige resultaat mag worden toegeschreven.

Scheikunde.

Het examen in scheikunde werd mondeling en schriftelijk afgenomen. Door de candidaten werden twee der volgende vragen schriftelijk beantwoord.

N°. 1. Hoeveel ijzervitriool (Fe S 04 + 7 H_2 0) kan men maken uit 50 grammen zuiver ijzer, en hoeveel zwavelzuur (H_2 S 04) is hier toe noodig?

N°. 2. Hoeveel keukenzout heeft men noodig om eene salpeterzuurzilver oplossing neer te slaan, die juist 75 gram zuiver zilver bevat?

N°. 3. Hoeveel keukenzout, mangaan-superoxyde en zwavelzuur (H_2 S 04) zijn er noodig om een kilogram chloorgas te bereiden?

N°. 4. Hoeveel waterstof is er noodig om 70 gram ijzeroxyde, 70 gram ferrichloried, 70 gram ferrochloried te reduceren?

N°. 5. Hoeveel Ka I kan men bereiden uit 70 gram zwavelzure baryt door gloeijing met kool, behandeling met I en koken met kalium-sulphaat, en hoeveel van dit laatste heeft men daartoe noodig?

N°. 6. Hoeveel bruinsteen, hoeveel kalium-chloraat, hoeveel kwikoxyde heeft men noodig ter bereiding van een kilogram zuurstof?

N°. 7. Hoeveel chloorbaryum (BaCl 2 + 2 H_2 0) heeft men noodig om zich met 30 gram natrium-sulphaat (Na 2 S 04 + 10 H_2 0) tot chloornatrium en baryum-sulphaat om te zetten?

N°. 8. Hoeveel kwikzilver is er noodig voor het bereiden van 70 gram kwikoxyde, 70 gram calomel, 70 gram sublimaat en 70 gram cyaankwik?

De resultaten van 't examen in scheikunde waren over het geheel meer voldoende dan in de voorgaande zitting. Vooral was groote vooruitgang te bespeuren in het oplossen van stöchiometrische vraagstukken. Vele candidaten toonden vooral de studie der anorganische scheikunde te hebben verwaarloosd. Overigens blijven de opmerkingen in het voorgaande verslag omtrent de resultaten van het examen in scheikunde medegedeeld, in alle opzigten geldig.

Planteukunde.

Ten opzigte van dit gedeelte van het examen, gaven een paar candidaten zeer loffelijke blijken van kennis. Wat bij de overigen het meest te wenschen overliet, was hunne gebrekkige kennis in planten-anatomie en vrij algemeen gemis aan eigen waarneming en praktische oefening; dit was niet alleen het geval op het gebied van mikroskopie, maar ook op dat van morphologie en systematiek, waartoe de commissie even als reeds bij vorige gelegenheden is geschied, vooral de eigen studie van de Nederlandsche flora meent te moeten aanbevelen.

Delfstofkunde.

Het examen in delfstofkunde leverde vrij ongunstige resultaten op. De meeste candidaten toonden dit vak te hebben verwaarloosd.

Dierkunde.

De resultaten van het examen in dierkunde waren over het geheel voldoende. De meeste candidaten toonden een vrij volledig overzigt te hebben van de systematische verdeeling van het dierenrijk en van de beginselen waarop deze berust.

Kennis en geschiktheid tot het gereedmaken van recepten.

Dit gedeelte van het examen leverde gunstiger resultaten op dan in de vorige zitting. Bij enkelen liet evenwel het juist en met oordeel gereedmaken der recepten te wenschen over.

Van de dertien candidaten, die het geheele examen ten einde bragten, werden vijf afgewezen en acht toegelaten.

De namen der candidaten, aan wie eene acte is uitgereikt, nadat zij in handen van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed hadden afgelegd, zijn:

Johan Frederik Eykman, geb. te Nijkerk op de Veluwe;
Albert Gerding, geb. te Paramaribo;
Willem Frederik Düker, geb. te Enkhuyzen;
Dirk Alexander Hoogbruin, geb. te Beverwijk;
Anthony Christiaan van den Bijllaart jr., geb. te Zwolle;
Theodorus Jacobus Cornelis Nolet, geb. te Schiedam;
Jan Idema, geb. te Opperdoes;
Cornelis Luger, geb. te Hoorn.

De Commissie voornoemd,

A. C. Oudemans Jr., *Voorzitter.*

A. C. Cramer, *Secretaris.*

Bij Koninklijk besluit van 20 Junij 1872, n°. 13, werd de commissie benoemd welke van 1 Augustus 1872 tot 1 Augustus 1873 met het afnemen der examens werd belast. Zij was zamengesteld als volgt:

Leden.

dr. J. W. Gunning, hoogleeraar te Amsterdam, lid en voorzitter;
J. van Rijn van Alkemade, eerste militaire apotheker aan 's Rijks magazijn van geneesmiddelen, lid en vice-president;
dr. P. de Boer, hoogleeraar te Groningen, lid en secretaris, en
dr. H. van de Stadt, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem.

Plaatsvervangende leden.

dr. F. van Calker, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Tilburg;
J. D. van der Waals, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage;
dr. N. W. P. Rauwenhoff, hoogleeraar te Utrecht; en
C. H. van Ankum, apotheker te Groningen.

Deze commissie hield eene zitting te Amsterdam van 3 tot 18 September en bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 3 tot 18 September 1872.

De commissie benoemd bij Koninklijk besluit van 20 Junij 1872, n°. 13, heeft de eer aan Uwe Excellentie een kort verslag aan te bieden van hare eerste zitting, gehouden te Amsterdam in de maand September van 1872. Hare algemeene ervaringen en indrukken omtrent de ontwikkeling en de kennis der candidaten hoopt zij bij het nederleggen van haar mandaat uitvoeriger aan Uwe Excellentie te mogen mededeelen.

De commissie bestond uit de heeren dr. J. W. Gunning, hoogleeraar te Amsterdam, tevens voorzitter, J. van Rijn van Alkemade, 1ste apotheker aan 's Rijks magazijnen van geneesmiddelen te 's Gravenhage, tevens vice-voorzitter, dr. P. de Boer, hoogleeraar te Groningen, tevens secretaris en dr. H. van de Stadt, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem.

Plaatsvervangende leden zijn niet opgeroepen.

In eene voorloopige vergadering op 2 September gehouden, werd na opzettelijke overweging bepaald dat het examen zooveel mogelijk, en op eens door de commissie zoude worden afgenomen, en werden tevens de omvang en de beteekenis der te stellen eischen voor elk vak nader omschreven.

Het examen ving aan den 3den September en duurde tot den 18den September met uitzondering van den 14den en 16den dier maand. Het werd afgenomen in het Chemisch Laboratorium van het Athenaeum Illustre, daartoe welwillend door curatoren afgestaan. Voor het examen, vermeld in alinea 2 van art. 8 der wet hadden zich 16 candidaten aan-

gegeven. Twee hunner hebben zich teruggetrokken, één voor, één onder het examen.

De kennis der candidaten werd beoordeeld, deels door een mondeling, deels door een schriftelijk examen.

De resultaten, welke het examen opleverde, konden niet in alle opzigten bevredigend genoemd worden. Van de 14 candidaten, die zich alleen aan het literarisch-wiskunstig gedeelte van het examen hebben onderworpen, zijn 7 toegelaten en 7 afgewezen. De namen van hen, aan wie een bewijs van goed afgelegd examen in deze vakken is uitgereikt, zijn:

A. H. Rademaker, P. J. J. Paling, W. Jaarsma, S. Koning, P. A. F. Schouten, J. Damen en J. Swildens.

Voor het examen vermeld in art. 8, sub *a*, *b*, *c*, *d* en *e* hadden zich 18 candidaten aangegeven. Drie trokken zich terug, 2 vóór, 1 onder het examen; zoodat het examen met 15 candidaten ten einde werd gebragt.

Het examen werd zoowel mondeling als schriftelijk afgenomen in natuurkunde en scheikunde. Bij het examen in plantkunde werd alleen schriftelijk werk opgegeven, als de kennis bij het mondeling onderzoek niet voldoende bleek te zijn.

Het examen in zoölogie, mineralogie en pharmacognosie werd alleen mondeling afgenomen. De kennis der receptuur werd door eene subcommissie van twee leden beoordeeld in de apotheek van het Binnengasthuis, daarvoor welwillend beschikbaar gesteld.

Van de 15 candidaten werden acht toegelaten en zeven afgewezen. De namen der candidaten aan wie eene acte van bevoegdheid als hulpapotheker is uitgereikt, nadat zij in handen van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed hadden afgelegd, zijn:

H. D. Kruseman van Haarlem, N. F. Reijst van Leiden, W. Breyl van Amsterdam, P. Houtzager van Amsterdam, J. Jurrewitz van Amsterdam, J. B. van Kalmthout Pz. van Goes, J. F. A. Rijkholt van Groningen, T. E. van Dijk van Arnhem.

De Voorzitter der Commissie,
J. W. Gunning.

De Secretaris,
P. de Boer.

§ 4. Examens van apotheker.

De commissie van 1 Augustus 1871 tot 1 Augustus 1872 belast met het afnemen der examens van apotheker (1) hield hare laatste zitting te

(1) De zamenstelling van deze commissie is medegedeeld in het verslag over 1871, bladz. 453 en 454.

Utrecht van 17 tot 28 Junij. Zij bragt daarover het volgende verslag uit:

Zitting van 17 tot 28 Junij 1872.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie benoemd door Zijne Majesteit den Koning, bij besluit van 25 Junij 1871, n°. 16, gewijzigd bij de besluiten van 2 September 1871, n°. 13, 26 November 1871, n°. 11, en 16 Mei 1872, n°. 8, heeft de eer aan Uwe Excellentie het verslag aan te bieden van hare tweede zitting, te Utrecht in de maanden Junij en Julij van 1872 gehouden.

Aan den hoogleeraar P. J. van Kerkhoff was, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als lid en voorzitter der commissie, bij Koninklijk besluit van 16 Mei 1872, n°. 8, en bij datzelfde besluit als zoodanig benoemd dr. A. C. Oudemans jr., hoogleeraar te Delft, die deze zitting der commissie heeft geleid.

Voor het examen hadden zich aangemeld twaalf candidaten, die allen de bewijzen, vermeld in alinea *a* van art. 9 der wet, hadden ingezonden, en dus tot het afleggen van het examen konden worden toegelaten.

Het examen ving aan den 17den Junij 1872, in het chemisch laboratorium der hoogeschool te Utrecht (daartoe welwillend afgestaan), met het praktisch gedeelte en duurde, onder voortdurend toezigt van eene sub-commissie van twee leden, tot den 28sten Junij.

Door het lot werd aan ieder der candidaten uit de volgende seriën van werkzaamheden één toebedeeld, terwijl door de commissie ook nu weder, uitgezonderd voor het bewerken van serie B, het gebruik van boeken aan de candidaten werd veroorloofd.

Sectie A. De bereiding van pharmaceutisch-chemische en galenische praeparaten.

1.

Sulphur praecipitatum,
Acidum hydrochloricum,
Carbonas bismuthicus,
Acetas aethylicus.
Extractum helenii,
Emplastrum plumbi.

2.

Oxydum cupricum,
Acidum phosphoricum,
Chloretum ferricum cryst.,
Crocus martis,
Syrupus iodeti-ferrosi,
Extractum hyoscyami alcoh.

3.

Oxy-sulphuretum stibicum,
Acidum tartaricum,
Chloretum et amididum hydrargyricum,
Oxidum aethylicum,
Extractum cascarillae,
Emplastrum diachylon c. gummi.

4.

Nitras bismuthicus basicus,
Aqua chlorata,
Citras ferricus,
Tartras kalico-stibicus,
Extractum rhei,
Emplastrum opiatum.

5.

Sulphidum stibicum,
Acidum nitricum,
Chloretum baryticum,
Solutio acetatis plumbici basici,
Extractum hyoscyami,
Emplastrum aromaticum.

6.

Oxydum zincicum,
Tannas chinicus,
Chloretum hydrargyrosum,
Chloroform,
Extractum columbo,
Emplastrum de galbano crocatum.

7.

Trisulphuretum kalicum,
Ammonia liquida,
Citras ammonico-ferricus,
Tartarus boraxatus,
Extractum secalis cornuti,
Emplastrum hydrargyri.

8.

Carbonas kalicus,
Nitras argenticus,
Valerianas zincicus,
Acetas zincicus,
Extractum sem. santonici,
Emplastrum resinosum.

9.

Cyanetum zincico ferrosum,
Sulphas cupricus,
Phosphas calcicus,
Bicarbonas kalicus,
Vinum tartratis kalico-ferrici,
Extractum catechu.

10.

Pyro-phosphas ferricus citrico ammoniacale,
Sulphas cupricus ammonico-basicus,
Sulphis magnesicus,
Unguentum de garou,
Extractum aloës,
Sapo medicatus.

11.

Sulphas ferrosus,
Nitras hydrargyroso-ammonicus basicus,
Sulphas manganosus,
Resina jalapae,
Syrupus iodo-tannicus,
Solutio acetatis ferrici.

12.

Brometum kalicum,
Acidum aceticum concentratum,
Aether muriaticus alcoholicus,
Carbonas calcicus,
Extractum nucum vomicarum,
Sapo aromaticus solidus.

Serie B. Scheikundig onderzoek van verontreinigde geneesmiddelen.

1. Sulphuretum hydrargyricum, vermengd met menie, chromaat geel, iodetum hydrargyricum.

2. Chloretum hydrargyrosum, bevattende chloretum hydrargyricum, chloretum plumbicum, sulphas baryticus, chloretum kalicum.

3. Iodetum kalicum, bevattende iodas kalicus, carbonas kalicus, chloretum natricum en brometum kalicum.

4. Glycerinum, vermengd met acidum hydrochloricum, acidum oxalicum, acetas plumbicus en suiker.

5. Solutio acetatis plumbici basici, vermengd met solutio Fowleri, nitras argenticus en nitras zincicus.

6. Nitras argenticus, vermengd met nitras cupricus, nitras natricus, nitras plumbicus en brometum kalicum.

7. Sulphas chinini, vermengd met sulphas cinchonini, sulphas calcicus, salicinum en mannite.

8. Acidum sulphuricum, vermengd met acidum nitricum, sulphas natricus, acidum arsenicosum en nitras bismuthicus.

9. Sulphas natricus, vermengd met pyrophosphas natricus, arsenias kalicus en brometum cadmicum.

10. Sulphas cupricus, vermengd met sulphas cadmicus, sulphas kalicus, sulphas magnesicus en amylum.

11. Acidum phosphoricum, vermengd met chloretum ferricum, chloretum baricum, chloretum ammonicum en acidum phosphorosum.

12. Oxydum zincicum, bevattende carbonas calcicus, carbonas cadmicus, sulphas natricus, oxydum cupricum en oxydum ferricum.

Serie C. Bepaling van de werkzame bestanddeelen in geneesmiddelen:

a. *Door gewigts-analyse.*

1. Alcaloïden in china regalis.
2. Zwavelzuur in sulphas cupricus.
3. Lood in loodwit.
4. Morphinum in opium.
5. Lood in acetas plumbicus.
6. Koper in sulphas cupricus.
7. Zwavelzuur in sulphas kalicus.
8. Morphinum in opium.
9. Chininum in sulphas chinini.
10. Carbonas baryticus in loodwit.
11. Carbonas calcicus in loodwit.
12. Zink in sulphas zincicus.

b. *Door maat-analyse.*

1. Ammonia in ammonia liquida.
2. Zwavelzuur in acidum sulphuricum dilutum.
3. Azijnzuur in acidum aceticum.
4. IJzer in solutio chloreti ferrici.
5. Cyanwaterstofzuur in aqua laurocerasi.

6. Chloor in aqua chlorata.
7. Chloor in hypochloris calcicus.
8. Iodium in tinctura iodii.
9. Chloor in chloornatrium.
10. IJzer in vinum tartratis kalico-ferrici.
11. Zilver in nitras argenticus.
12. Suiker in eene suikeroplossing.

Serie D. Onderscheiding en opsporing van vergiften.

a. *Van een anorganisch vergift.*

1. Chromas plumbicus in spijzen.
2. Acidum arsenicosum en tartarus emeticus in spijzen.
3. Chloretum hydrargyricum in spijzen.
4. Cyanetum hydrargyricum in spijzen.
5. Phosphorus in spijzen.
6. Auripigmentum in spijzen.
7. Schweinfurter groen in spijzen.
8. Cyanetum hydrargyricum in spijzen.
9. Sulphas cupricus in spijzen.
10. Acetas plumbicus in spijzen.
11. Sulphas zincicus in spijzen.
12. Jodetum hydrargyricum in spijzen.

b. *Van een organisch vergift.*

1. Strychnine in Spijzen.
2. Morphine „ Bier.
3. Strychnine „ Bier.
4. Brucine „ Bier.
5. Veratrine „ Bier.
6. Narcotine „ Bier.
7. Nux vomica „ Spijzen.
8. Atropine „ Bier.
9. Coniine „ Bier.
10. Opium „ Spijzen.
11. Coniine „ Bier.
12. Morphine „ Bier.

Gedurende deze werkzaamheden werden de candidaten op eenige avonden in de gelegenheid gesteld, in de apotheek van 's Rijks hospitaal, proeven te leveren van hunne bekwaamheid in het gereedmaken van geneesmiddelen.

Na afloop der praktische werkzaamheden werden al de 12 candidaten tot het mondeling examen toegelaten.

Dit mondeling examen betrof de vakken genoemd in art. 9, sub *a*, *b*, *c* en *e*, en werd daarbij, voor zoo verre het *a* betrof, gebruik gemaakt van levende planten uit de botanische tuinen der hoogescholen te Utrecht en Leiden, en de pharmacognostische verzameling van 's Rijks hospitaal.

Gedurende het mondeling examen werd door de candidaten uit elk der drie volgende seriën ééne vraag schriftelijk beantwoord.

Serie A.

1. Beschrijf de verschillende methoden van quantitative bepaling van cyanwaterstof bij toxicologisch onderzoek.

2. Beschrijf hetzelfde van morphine.

3. Beschrijf hetzelfde van chloroform.

4. Beschrijf hetzelfde van strychnine.

5. Beschrijf de verschillende methoden van quantitative bepaling van antimoon bij toxicologisch onderzoek, en reduceer de resultaten tot metallisch antimoon.

6. Hetzelfde van arsenik.

Serie B.

1. Geef eene pharmacologische beschrijving van de verschillende soorten van rhabarberwortel in den handel voorkomende, met opgave van de scheikundige bestanddeelen.

2. Geef eene beschrijving van de bereiding van het opium, de kenmerken van deugdzaamheid en de zamenstellende deelen.

3. Geef eene pharmacologische beschrijving van gummi arabicum, gummi senegal en tragacantha.

4. Beschrijf de fructus anisi en fructus conii en welk onderscheid daartusschen bestaat.

5. Beschrijf de afkomst, kenmerken en soorten van aloë.

6. Wat weet gij van de oleum jecoris aselli?

7. Wat weet gij van de kinabasten in de Pharm. Neerl. (editio altera) genoemd?

8. Beschrijf het ontstaan, de ontwikkeling, structuur en verdere bijzonderheden van het moederkoorn?

9. Wat is lycopodium, hoe is zijn uiterlijk voorkomen, waarmede wordt het vervalscht, en hoe zijn de vervalschingen te onderkennen?

10. Geef eene beschrijving van moschus, waarmede wordt zij vervalscht en hoe zijn die vervalschingen te onderkennen?

Sectie C.

1. Beschrijf sambucus nigra en Prunus laurocerasus.
2. Beschrijf symphytum officinale en cicutà virosa.
3. Beschrijf acorus calamus en cochlearia officinalis.
4. Beschrijf digitalis purpurea en conium maculatum.
5. Beschrijf fraxinus ornus en tanacetum vulgare.
6. Beschrijf matricaria chamomilla en daphne mezereum.
7. Beschrijf pinus sylvestris en datura stramonium.
8. Beschrijf salvia officinalis en triticum repens.
9. Beschrijf quercus robur en papaver somniferum.
10. Beschrijf colchicum autumnale en viola tricolor.
11. Beschrijf erythraea centaurium en hyoscyamus niger.

Ook moesten de candidaten van eenig plantendeel een doorsnede voor het miskroskoop vervaardigen, en mondeling eene beschrijving van het waargenomene geven.

Het examen heeft de commissie geleid tot de volgende opmerkingen.

De resultaten bij het examen in toxicologie waren in het algemeen vrij voldoende. De candidaten toonden de verschillende methoden tot het opsporen van organische en anorganische vergiften goed te hebben bestudeerd, en legden ook eene vrij voldoende mate van bedrevenheid in de praktijk der toxicologie aan den dag.

De artsenijkennis was bij de meeste candidaten voldoende; in het mikroskopisch onderzoek der simplicia hadden zich echter betrekkelijk weinigen voldoende geoefend.

Een paar candidaten gaven bewijzen van degelijke studie der geneeskrachtige planten, bij anderen was de kennis van dit gedeelte vrij middelmatig: een enkele moest hoofdzakelijk wegens onvoldoende kennis der simplicia en der geneeskrachtige planten worden afgewezen.

Ook de verklaring van de bereidingen der in de pharmacopoea voorkomende chemicaliën en galenica liet bij eenigen te wenschen over, en was eene der redenen waarom enkele der candidaten niet slaagden.

Van de 12 candidaten die het examen aflegden werden 4 afgewezen en 8 toegelaten.

De namen dergenen, aan wie eene acte van bevoegdheid is uitgereikt, nadat zij in handen van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed (belofte) hadden afgelegd, zijn:

Philip Wolterson, geb te Elburg;
Albertus Gerardus Hendrikus van Spanje, geb. te Utrecht;
Gerrit Wieringa, geb. te Middelstum;
Hermanus Lukas Albertus Offerhaüs, geb. te Hoorn op Texel;
August Frederik Nittinger, geb. te Amsterdam;
Jan Marius Baümann, geb. te Hardinxveld;
Antonie Hendrik van Tubergen, geb. te Amsterdam;
Abraham Johan Anthony de Bosson, geb. te Dordrecht.

Eindelijk neemt de commissie de vrijheid de aandacht van Uwe Excellentie te vestigen op het minder doelmatige, om het examen van apotheker in December te doen afnemen, en wel 1°. wegens het gemis aan levendige geneeskrachtige planten, die verre te verkiezen zijn boven de in dat tijdstip gebruikt wordende platen, en 2°. wegens het korte tijdsverloop tusschen dit examen en dat in de maand Junij. Had de eerste zitting der commissie bij voorbeeld in September plaats, dan kon zij nog over een genoegzaam aantal planten beschikken, en zouden de candidaten die werden afgewezen, den geheelen cursus kunnen doorloopen, alvorens zich op nieuw voor dezelfde commissie aan het examen te onderwerpen.

De Commissie voornoemd,

A. C. Oudemans *Jr.*, *Voorzitter.*

A. C. Cramer, *Secretaris.*

Bij Koninklijk besluit van 20 Junij 1872, n°. 13, werd de commissie benoemd, welke van 1 Augustus 1872 tot 1 Augustus 1873 met het afnemen der examens werd belast. Zij was zamengesteld als volgt:

Leden.

dr. J. W. Gunning, hoogleeraar te Amsterdam, lid en voorzitter;
J. van Rijn van Alkemade, eerste militaire apotheker aan 's Rijks magazijn van geneesmiddelen, lid en vice-president.
dr. P. de Boer, hoogleeraar te Groningen, lid en secretaris.
dr. J. E. de Vrij te 's Gravenhage, en
J. Polak, apotheker te Amsterdam.

Plaatsvervangende leden.

dr. F. van Calker, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Tilburg;
dr. N. W. P. Rauwenhoff, hoogleeraar te Utrecht;
C. H. van Ankum, apotheker te Groningen;
A. C. Cramer, apotheker te Rotterdam, en
P. M. de Ligny, apotheker te Middelburg.

Deze commissie hield twee zittingen te Amsterdam, waarvan de eerste den 3den September en de tweede den 11den December een aanvang nam. De commissie bragt daarover de volgende verslagen uit:

Zitting van 3 September en volgende dagen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie benoemd bij Koninklijk besluit van 20 Junij 1872, n°. 13, heeft de eer aan Uwe Excellentie het verslag aan te bieden van hare eerste zitting, gehouden te Amsterdam in de maand September van 1872.

De commissie bestond uit de heeren dr. J. W. Gunning, hoogleeraar

te Amsterdam, tevens voorzitter, J. van Rijn van Alkemade, 1ste apotheker aan 's Rijks magazijn van geneesmiddelen te 's Gravenhage, tevens vice-voorzitter, dr. P. de Boer, hoogleeraar te Groningen, tevens secretaris, dr. J. E. de Vrij, te 's Gravenhage en J. Polak, apotheker te Amsterdam.

In eene voorloopige vergadering, gehouden te Amsterdam in het chemisch laboratorium op den 2den September, werd door den voorzitter mededeeling gedaan van de ingekomen stukken. Ook werd de inrigting van het examen vastgesteld.

Plaatsvervangende leden waren voor deze voorloopige vergadering niet opgeroepen.

Voor het examen hadden zich aangemeld vier candidaten, die allen de bewijzen, vermeld in alinea *a* van art. 9 der wet, hadden ingeleverd, en dus tot het afleggen van het examen konden worden toegelaten.

Het praktisch gedeelte van het examen ving aan op 3 September en duurde onder toezigt eener sub-commissie van 2 leden tot 14 September. Gedurende dien tijd had ook plaats het onderzoek naar de kennis der recepteerkunst in de apotheek van het binnengasthuis. De praktische werkzaamheden werden verder zoo ingerigt, dat er ook nog tijd overbleef voor mikroskopische pharmacognosie en sortering van waren.

Uit de volgende seriën van werkzaamheden werd aan ieder der candidaten één door het lot toegedeeld.

Serie A. Bereiding van pharmaceutische en galenische praeparaten.

I.	N°. 1.	Caffeinum	grammen	2
	„ 2.	Hypophosphis calcicus	„	15
	„ 3.	Aqua chlorata	„	250
	„ 4.	Extractum helenii.	„	50
	„ 5.	Resina scammoniae	„	10
II.	N°. 1.	Citras ammonico-ferricus	„	10
	„ 2.	Sulfas atropini	„	0.5
	„ 3.	Aether nitricus alcoholicus	„	125
	„ 4.	Oxydum hydrargyricum	„	15
	„ 5.	Syrupus iodo-tannicus	„	100
III.	N°. 1.	Citras ferricus et citras chinini. . .	„	10
	„ 2.	Acidum sulfuricum purum.	„	50
	„ 3.	Permanganas kalicus	„	15
	„ 4.	Trochisci santonici n°. 25.		
	„ 5.	Emplastrum picis	„	50

IV.	N°. 1.	Lactas zincicus (e lactate ferroso) . .	grammen	15
	„ 2.	Ammonia liquida	„	250
	„ 3.	Ferrum hydrogenio reductum . . .	„	10
	„ 4.	Extractum ratanhiae.	„	15
	„ 5.	Sapo aromaticus solidus	„	100

Sectie B. Onderzoek van verontreinigde geneesmiddelen.

1. Brometum kalicum vermengd met iodetum kalicum.
2. Solutio iodii alcoholica uit gemethyleerd gedistilleerd bereid.
3. Hydrochloras chinini vermengd met sulf. chinini en hydrochloras strychn.
4. Solut. ammon. alcohol. anisat. bereid uit gemethyleerd gedistilleerd.
5. Onderzoek van ondeugdzaam chloralhydraat (chloralalcoholaat).
6. Sulfas chinini vermengd met sulf. cinchon. en sulf cinchonidini.
7. Lycopodium vermengd met aardappelmeel, zoethoutpoeder en krijt.
8. Alcohol vermengd met foeselolie en gemethyleerd gedistilleerd.

Serie C. Bepaling van werkzame bestanddeelen in geneesmiddelen.

1. Stibiumgehalte in tartarus emeticus.
2. Morphine in opium.
3. Sulf. chinic. basicus in chininechocolaadjes.
4. Hoeveelheid kwikchloride gebruikt ter bereiding van 100 gram aqua phagedaenica.
5. Cyaanwaterstofgehalte in aqua laurocerasi en in ol. laurocerasi.
6. Iodiumgehalte in tinctura iodii decolorata.
7. IJzergehalte in solutio pyrophosphatis ferrico-natrici.
8. Ammoniakgehalte in sol. ammoniaci alcoholico-anisata.

Serie D. Opsporing en onderscheiding van vergiften.

1. Carbonas baryticus in tarwemeel.
2. Chloralhydraat en pikrinezuur in bier.
3. Tartras kalico-stibicus in bruispoeder.
4. Pulvis nucis vomicae in poederchocolade.
5. Phosphorus in mostaard.
6. Acetas morphini in bouillon.
7. Aluin en zwavelzuur in azijn.
8. Veratrine in snuif.

Serie E. Pathologisch-chemische en hygiënische onderzoekingen.

1. Quantitative bepaling van druivensuiker in urine.
2. Herkenning van druivensuiker en galkleurstof in urine.
3. Herkenning van eiwit en bloedkleurstof in urine.
4. Herkenning van galkleurstof en water in urine.
5. Herkenning van ammoniakverbindingen, nitraten, nitriten en organische stoffen in drinkwater.
6. Herkenning van lood- en ijzerverbindingen in drinkwater.
7. Onderzoek van gekleurd papier.
8. Herkenning van aluin in brood.

De uitslag van het practisch examen kon over het algemeen voldoende genoemd worden, zoodat alle vier candidaten tot het theoretisch examen werden toegelaten.

Dit tweede gedeelte van het examen, loopende over de vakken vermeld in art. 9 sub *a*, *b*, *c* en *e*, werd door de commissie in pleno en bijna uitsluitend mondeling afgenomen, tenzij bij onvoldoende kennis in eenig vak schriftelijk werk noodig bleek te zijn.

Als schriftelijk werk werd echter aan iederen candidaat opgedragen eene proeve te leveren van een geregtelijk scheikundig verslag aan den regter-commissaris.

Van de vier candidaten, die zich aan het examen onderwierpen, kon de commissie tot haar leedwezen aan niemand eene acte van bevoegdheid uitreiken, wegens onvoldoende kennis in het theoretisch gedeelte, vooral wat betreft de meer wetenschappelijke wijze van erkenning en onderscheiding der waren. Ook in de behandeling van chemische vraagstukken, zooals zij den apotheker van den tegenwoordigen tijd ten behoeve van hygiëne of justitie plegen gesteld te worden, waren de meeste candidaten hoogst onvolkomen geoefend.

Het Chemisch Laboratorium, de Hortus Botanicus, eene uitmuntende verzameling voor pharmacognosie, de apotheek van 't Binnengasthuis werden met de meeste bereidwilligheid voor de commissie beschikbaar gesteld.

De Voorzitter der Commissie,
J. W. GUNNING,

De Secretaris,
P. DE BOER.

Zitting van 11 December en volgende dagen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 20 Junij 1872, n°. 13,

heeft de eer aan Uwe Excellentie het verslag aan te bieden van hare tweede zitting, gehouden te Amsterdam in de maand December. Bij de onzekerheid of er nog eene derde zitting plaats zal hebben, zal zij zich nu bepalen tot een kort verslag van de feiten.

De commissie bestond uit de heeren dr. J. W. Gunning, hoogleeraar te Amsterdam, tevens voorzitter, J. van Rijn van Alkemade, 1ste apotheker aan 's Rijks magazijn van geneesmiddelen te 's Gravenhage, tevens vice-voorzitter, dr. P. de Boer, hoogleeraar te Groningen, tevens secretaris, dr. J. E. de Vrij, te 's Gravenhage en J. Polak, apotheker te Amsterdam.

Dr. de Vrij werd door ziekte verhinderd de beide laatste dagen tegenwoordig te zijn. Zijne plaats werd ingenomen door het plaatsvervangend lid, den heer A. C. Cramer, apotheker te Rotterdam.

In eene voorloopige vergadering, gehouden te Amsterdam op 30 November ll., werd door den voorzitter mededeeling gedaan van ingekomen stukken, en werd tevens de inrigting van het examen besproken en vastgesteld.

Voor het examen hadden zich aangemeld acht candidaten. Vier van hen hadden reeds bij de eerste zitting de bewijzen, vermeld in alin. A van art. 9 der wet, ingeleverd, en konden dus zonder discussie worden toegelaten. De vier andere candidaten konden, na de magtiging door Uwe Excellentie, bij missive van 11 November 1872, 9de afdeeling, n°. 233, verleend om hun den tijd te schenken, indien er eenige dagen of weken ontbraken, ter beoordeeling der commissie, eveneens worden toegelaten.

Het praktisch gedeelte van het examen ving aan op 11 December in het chemisch laboratorium van het Athenaeum Illustre, en werd onder voortdurend toezigt eener subcommissie voortgezet tot 21 December. Gedurende dien tijd had op een der avonden ook plaats het onderzoek naar de kennis der recepteerkunst in de apotheek van het Binnengasthuis.

Uit de volgende seriën van werkzaamheden werd aan ieder der candidaten één door het lot toegedeeld. Aan denzelfden candidaat werden soms twee bepalingen gegeven, ten einde de naauwkeurigheid in het werken beter te kunnen beoordeelen.

Serie A. Bereiding van chemische en pharmaceutische praeparaten:

I. 1. Tannas chinicus.
2. Tartarus Boraxatus.
3. Ammonia liquida.
4. Extr. Chinae-fusc. frigid. paratum.
5. Syrupus Iodeti ferrosi.

II. 1. Santoninum.
2. Nitras bismuthicus basicus.
3. Acid. Hydrochloricum purum.
4. Extractum aloës.
5. Pilulae Blancardi.

III 1. Acid. Nitricum purum.
2. Iodetum Hydrargyrosum.
3. Nitr. Hydrarg. amm. basic.
4. Pulpa Cassiae.
5. Trochisci Lactatis ferrosi.

IV. 1. Collodium.
2. Citras Magnesicus.
3. Oxydum Hydrargyricum.
4. Solutio Hydratis Kalici.
5. Aq. amygd. amarar.

Serie B. Onderzoek van verontreinigde geneesmiddelen.

1. Sulf. chinic basic. vermengd met sulf. magnesic. en sulf. Cinchonini.
2. Glycerine vermengd met Syr. Sacchari en acid. oxalicum.
3. Kamala vermengd met zand, lupuline en lycopodium.
4. Saccharum lactis vermengd met dextrine.
5. Solutio Chloreti ferrici vermengd met sulfas ferrosus en sulf. cupri.
6. Arrowroot vermengd met roggemeel en krijt.
7. Chloret. hydrargyrosum ope vaporis aquae in plaats van door sublimatie bereid.
8. Pulvis Rhei vermengd met oker en krijt.

Serie C. Bepalingen van werkzame bestanddeelen in geneesmiddelen.

1. Morphine in Extract. Opii.
2. " " " "
3. Acid. arsenicosum in Liq. arsenic. Fowleri.
4. Kwik in Unguentum Hydrargyri.
5. Sulf. Chinic. basic. in pillen.
6. Resina Jalappae in Radix Jalappae.
7. " " " " "
8. Koolzure Kali in potasch.

Serie D. Opsporing en onderscheiding van vergiften.

1. Pulvis Cantharidum in gemalen koffij.
2. Acid. Arsenicosum in mostaard.

3. Brucine in bier.
4. Moederkoorn in roggemeel.
5. Opium in tabak.
6. Acet. plumbi en acet. cupri in rooden wijn.
7. Gummi gutta in pulv. rad. rhei.
8. Cyaanzink in orgeade.

Serie E. Pathologisch chemische en hygiënische onderzoekingen.

1. Quantitative bepaling van druivensuiker in urine.
2. " " " " " "
3. Herkenning van albumen en Jodkalium " "
4. " " " " phosphaten " "
5. " " bloedvlekken op weefsel.
6. " " een mengsel van tarwe-, aardappel- en rijstmeel.
7. Onderzoek van weefsel op schadelijke kleurstoffen.
8. " " " " " "
9. " " ijzerglazuur op schadelijke bestanddeelen.
10. " " drinkwater.
11. " " "
12. " " "
13. Herkenning van spierweefsel met trichinen.
14. " " cysticercus.

De uitslag van het practisch examen was, dat van de vier candidaten (vier waren wegens voldoende kennis hiervan bij de eerste zitting van het practisch gedeelte vrijgesteld), drie tot het theoretisch examen werden toegelaten. Dit tweede gedeelte, loopende over de vakken vermeld in art. 9, sub *a*, *b*, *c* en *e*, werd dus met 7 candidaten voortgezet op 23 December. De commissie nam dit examen in pleno af. Bij onvoldoende kennis bij het mondeling onderzoek, werd schriftelijk werk opgegeven.

Het mikroskopisch onderzoek en het sorteren van waren werden ook in het openbaar behandeld.

Even als bij de eerste zitting werd ook nu aan iederen candidaat opgedragen eene proeve te leveren van een geregtelijk scheikundig verslag aan den regter-commissaris.

Van de 7 candidaten, die zich aan het volledig examen onderwierpen, werden 5 toegelaten en 2 afgewezen. De namen dergenen aan wie eene acte van bevoegdheid als apotheker is uitgereikt, nadat zij in handen

van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed hadden afgelegd, zijn:

J. P. Weijer, van 's Gravenhage.
M. L. Quiryn van Ledden Hulsebosch, van Norg.
W. H. J. Gantvoort, van Borculo.
H. Brom, van Utrecht.
H. van Gelder, van Leeuwarden.

De Voorzitter der Commissie,
J. W. Gunning.

De Secretaris,
P. de Boer.

§ 5. Examens van leerling-apotheker.

Bij ministeriële beschikking van 11 Junij werd bepaald dat de examens van leerling-apotheker zouden worden afgenomen te Middelburg en te Meppel, door de volgende commissiën:

1°. dr. A. A. Fokker, inspecteur voor het geneeskundig staatstoezigt voor Zeeland, voorzitter;
P. M. de Ligny, en
M. J. Verhulst, apothekers te Middelburg.

Plaatsvervangers waren:

J. J. van der Harst Lz., en
G. C. van Nederveen, apothekers te Middelburg.

2°. dr. D. Lubach, inspecteur voor het geneeskundig staatstoezigt voor Overijssel en Drenthe, voorzitter;
W. G. Top Jzn., apotheker te Kampen, en
J. J. Bruinsma, apotheker te Leeuwarden.

Plaatsvervangers waren:

H. R. de Holl jr., apotheker te Hoogeveen, en
J. Post apotheker te Groningen.

De rapporten dier commissiën luiden als volgt:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij beschikking van 11 Junij 1872, n°. 198, 9de afdeeling, om, volgens art. 14 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), te Middelburg de examens af te nemen, ter verkrijging eener akte van bevoegdheid als leerling apotheker, heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zeventien candidaten, waaronder één vrouwelijke, hadden zich voor het examen aangemeld; allen hebben zich daaraan onderworpen.

Eene voorloopige vergadering, om de wijze van onderzoek en de volgorde, bij die examina in acht te nemen, te bespreken, had plaats den 16den Julij 1872, tot welke vergadering ook de plaatsvervangende leden waren opgeroepen, die dan ook beiden tegenwoordig waren.

Het examen zelf had plaats den 17den Julij 1872 en volgende dagen, het schriftelijk en mondeling theoretisch examen in de lokalen van het gouvernementsgebouw in de Abtdij, daartoe welwillend door den heer Commissaris des Konings afgestaan, en het praktisch examen in de apotheek van het gasthuis, door het bestuur der gasthuizen mede beschikbaar gesteld.

De candidaten waren in vijf reeksen verdeeld; de eerste reeks, uit 4 candidaten bestaande, begon den 17den Julij, de volgende den 18den Julij, de daaropvolgende den 19den Julij, de laatste den 20sten Julij, terwijl de vrouwelijke candidaat den 22sten Julij afzonderlijk werd geëxamineerd.

Bij allen werd het volgende in acht genomen. De candidaten ontvingen des morgens 9 uur hun schriftelijk werk, bestaande in het maken van een opstel, waartoe aan ieder hunner de keuze tusschen drie onderwerpen werd gelaten; verder eenige sommen ter bewerking, waartoe de kennis werd gevorderd van de vier hoofdregelen uit de rekenkunde, zoowel wat de geheele getallen als wat de breuken, zoo gewone als tiendeelige breuken betreft, en tevens eenige recepten in decimaal gewigt, om die in medicinaal, en in medicinaal gewigt, om die in decimaal gewigt te herleiden. Van 1 — 4 uur werd van de candidaten examen afgenomen in de Nederlandsche taal, rekenkunde en latijnsche taal, en des avonds in de theoretische kennis der geneesmiddelen; in welke laatste ieder afzonderlijk werd onderzocht, terwijl den volgenden dag van 9 — 12 uur het praktisch onderzoek in bovengenoemde apotheek werd ingesteld, bij de vrouwelijke candidaat, aan wie op den 22sten Julij afzonderlijk het examen werd afgenomen, liep alles in één dag af.

De uitkomsten van een en ander waren als volgt:

Nederlandsche taal. Het gelezene, zoowel proza als poëzij, werd door allen goed verstaan en begrepen. Op enkele uitzonderingen na, was de kennis van de beginselen der spraakkunst zeer voldoende. Uit de opstellen, den candidaten ter bewerking gegeven, bleek dat zij allen hunne gedachten op voldoende wijze in schrift kunnen uitdrukken; bij enkele waren zelfs die opstellen zeer goed en vloeijend gesteld, doch hoewel door het meerendeel de regelen van stijl en taal daarbij ook zeer goed waren in acht genomen, zoo liet dit bij sommigen nog al te wenschen over.

Rekenkunde. De aan de candidaten ter uitwerking opgegevene vraagstukken waren door de meesten zeer voldoende opgelost, en ook de andere vragen bij het mondeling examen en de uitrekeningen uit het hoofd en op het bord, werden, op enkele uitzonderingen na, door bijna allen zeer goed beantwoord.

Latijnsche taal. Het onderzoek der kennis in de latijnsche taal bepaalde zich tot het oordeelkundig lezen en verstaan van geschreven recepten en van eenige voorschriften uit de Pharmacopoea Neerlandica (editio altera); over het algemeen was de grammaticale kennis, daarbij aan den dag gelegd, voldoende, ofschoon niet zonder uitzonderingen, zoodat zelfs bij één candidaat de commissie genoodzaakt was, hem na den afloop van dit gedeelte van het examen, af te wijzen, daar het bleek, dat hij nagenoeg volkomen onkundig was in de regels van de taal.

Kennis en geschiktheid, noodig tot het gereedmaken van recepten.

a. Kennis der geneesmiddelen.

Eene zeer goede, zoogenaamde simpliciakast werd. weder als ten vorigen jare, gebruikt, om te onderzoeken of de candidaten de geneesmiddelen kenden, waarbij tevens ook werd gelet op de kennis van de verschillende zamenstelling der geneesmiddelen, hunne verschillende benamingen, gebruik in de apotheek, en eenige, zuiver pharmaceutische bewerkingen, zoo als siroopen, extracten, enz.

Deze kennis was bij de meeste candidaten zeer voldoende; bij twee candidaten was die kennis evenwel zoo beperkt, dat zij beiden, na den afloop van dit gedeelte van het examen, moesten worden afgewezen; bij twee anderen liet zij wel wat te wenschen over, maar tot het practisch examen toegelaten, namen zij daarbij den minder gunstigen indruk, bij het theoretisch examen te weeg gebragt, geheel weg.

b. Het gereedmaken van recepten.

Ieder candidaat kreeg ter bereiding eenige voorschriften, waaruit, naar het oordeel der commissie, de practische ervaring van den receptarius konde blijken, en door al de candidaten, die tot het practisch examen zijn toegelaten, werd, in dit opzigt, volkomen aan de gestelde eischen voldaan. De uitkomst van het geheel is geweest, dat van de 17 candidaten, die het onderzoek ondergingen, drie wegens gemis aan kennis, zijn afgewezen.

De namen van de 14 candidaten, aan wie, na eedsaflegging, eene acte van bevoegdheid als leerling-apotheker is uitgereikt, zijn, naar volgorde van bekwaamheid:

1.	C. de Hessele,	geboren te	Heerlen (Limburg);
2.	M. L. la Rivière,	„ „	Bergen op Zoom;
3.	J. Augustijn,	„ „	Bergen op Zoom;
4.	W. C. Friedrichs,	„ „	Amsterdam;
5.	J. T. Boogaard,	„ „	Haringcarspel;
6.	Mejufvr. G. C. van der Schalk,	„ „	Schiedam;
7.	H. J. Thoman,	„ „	Amsterdam;
8.	H. C. N. Beeker,	„ „	Vlissingen;
9.	R. F. H. de Richemont,	„ „	Rotterdam;

10.	A. C. Roem,	geboren te Alkmaar;
11.	T. J. Freericks,	„ „ Uithoorn;
12.	A. Boes,	„ „ Tilburg;
13.	M. A. J. Michel,	„ „ Amsterdam;
14.	J. Bocage,	„ „ Brussel;

De commissie voor het afnemen van de examens van leerling-apotheker in 1872, te Middelburg.

Namens dezelve,

ADR. A. FOKKER, *Voorzitter.*

P. M. DE LIGNY, *Secretaris.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij beschikkingen van 11 Junij 1872, n°. 198, 9de afdeeling, en van 22 derzelfde maand, tot het afnemen te Meppel van de examens ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als leerling-apotheker, heeft, na den 21sten Julij eene regelings-vergadering te hebben gehouden, den volgenden dag hare werkzaamheden aangevangen en die op den 30sten Julij ten einde gebragt.

Het aantal kandidaten, dat zich had aangemeld, bedroeg 47, waaronder 13 vrouwelijke. Een der mannelijke kandidaten is zonder kennisgeving weggebleven.

De examens werden afgenomen op het stadhuis te Meppel, de theoretische in de raadkamer, de praktische in een daarachter gelegen vertrek.

Dagelijks werden in den regel 6 kandidaten geëxamineerd. De examens begonnen 's morgens ten 9 ure en waren ten half vijf of vijf ure afgeloopen.

Wat de uitkomsten der examens aangaat, zoo werd de kennis der Nederlandsche taal over het geheel vrij bevredigend bevonden; slechts zelden werden in de opstellen grove taalkundige fouten begaan. De kennis van het Latijn was daarentegen, op enkele uitzonderingen na, gering.

In het rekenen bleken verscheidene kandidaten zeer slecht onderwijs te hebben genoten; bij de overigen was de bedrevenheid daarin, wederom met enkele uitzonderingen, niet meer dan zeer middelmatig.

Evenzoo was het met de iets meer dan hoogst oppervlakkige kennis der maten en gewigten en van de regelen, bij het meten en wegen in acht te nemen. Beter voldeden de kandidaten over het geheel bij het onderzoek naar hunne kennis van de geneesmiddelen en van de synoniemen waaronder deze worden voorgeschreven.

Bij het praktisch examen, hetwelk bestond in het gereedmaken van recepten, voldeden verscheidene zeer goed, de meesten goed, ofschoon toch bij eenigen van dezen het oordeelkundig handelen en de netheid nog wel wat te wenschen overlieten.

Ten aanzien der vrouwelijke kandidaten moet worden opgemerkt, dat zij, met slechts ééne uitzondering, in alle gedeelten van het examen, behalve in het latijn en het rekenen, zeer goed slaagden, doch dat de

praktische bedrevenheid van haar, die in eene gewone apotheek hare opleiding hadden ontvangen, grooter was dan bij diegene, die in eene daartoe bestemde inrigting waren opgeleid.

Acht kandidaten, waaronder eene vrouwelijke, werden afgewezen. Aan acht en dertig werd, na aflegging van den bij de wet voorgeschreven eed of belofte, eene acte uitgereikt.

Hunne namen, alphabetisch gesteld, zijn:

mejufvrouw	H. M. G. Betting,	geboren	te Santpoort;
„	A. C. M. de Wit Beukers,	„	„ Amsterdam;
„	S. Brandon,	„	„ Amsterdam,
de heer	M. W. van Buuren,	„	„ Opperdoes;
mejufvrouw	J. la Cave,	„	„ Amsterdam;
de heer	J. Dekker,	„	„ Westzaan;
mejufvrouw	J. B. Grevinck,	„	„ Amsterdam;
de heer	G. Hageman,	„	„ Zaandam;
„	H. H. T. van Haarbergen,	„	„ Zwolle;
„	J. van der Heijde,	„	„ Buiksloot;
„	A. H. Hempenius,	„	„ Raalte;
mejufvrouw	G. C. Huender,	„	„ Voorst;
de heer	W. Jaarsma,	„	„ Sneek;
„	H. J. J. Janné,	„	„ Ede;
„	J. Keizer,	„	„ Leeuwarden;
„	A. van der Moer,	„	„ Deventer;
„	C. Neetens,	„	„ Utrecht;
„	J. Osseman,	„	„ Zaandam;
„	F. M. Rasker,	„	„ Groningen;
„	M. Romein,	„	„ Leeuwarden;
mejufvrouw	A. G. Rompelman,	„	„ Amsterdam;
de heer	S. Schilstra,	„	„ Roordahuizum;
„	H. Schreurs,	„	„ Roermond;
„	J. F. Selhorst,	„	„ Steenwijk;
„	S. J. Sijbrandy,	„	„ Workum;
mejufvrouw	L. M. Snel,	„	„ Amsterdam;
de heer	C. E. Stark,	„	„ Rhenen;
„	J. J. Sterk,	„	„ Helder;
„	H. Swart Gzn.,	„	„ Nieuwpoort (Zuidholl.);
„	R. van der Veer,	„	„ Kornwerd;
„	A. B. van der Velde,	„	„ Koudum;
„	H. A. Verkade,	„	„ Appingedam;
mejufvrouw	W. Canter Visscher,	„	„ Bolsward;
de heer	A. N. J. Vos,	„	„ Breukelen;
mejufvrouw	M. C. de Vries,	„	„ Meppel;

mejufvrouw G. Wytema,	geboren te	Groningen;
de heer G. H. Wouda,	„ „	Sneek;
mejufvrouw J. H. de Zaaijer,	„ „	Groningen;

Kampen, den 26sten Augustus 1872.

Namens de Commissie voornoemd,

D. Lubach, *Voorzitter.*

W. G. Top Jzn., *Secretaris.*

6. Examens van vroedvrouw.

Door den Minister werd bepaald, dat de examens van vroedvrouw zouden worden afgenomen te Utrecht en te Leeuwarden, door de volgende commissiën:

1°. dr. W. F. P. Kiehl, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt voor Gelderland en Utrecht, voorzitter;
dr. T. Halbertsma, hoogleeraar te Utrecht, en
dr. F. P. Küthe, te Tiel.

Plaatsvervangers waren:

dr. L. C. van Goudoever, hoogleeraar te Utrecht, en
D. Gantvoort, heel- en vroedmeester te Neede.

2°. dr. A. Meursinge Hz., adjunct-inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt voor Friesland en Groningen, voorzitter, bij verhindering van den inspecteur;
A. A. H. Hamer, heel- en vroedmeester te Ommerschans, en
E. Ten Raa, heel- en vroedmeester te Staphorst.

Plaatsvervangers waren:

dr. W. M. H. Sänger, hoogleeraar te Groningen, en
dr. J. Baart de la Faille, te Leeuwarden.

De rapporten der commissiën luiden hoofdzakelijk als volgt:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij besluit van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 11 Junij 1872, n°. 198, 9de afd., om te Utrecht de examens af te nemen ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als vroedvrouw, heeft de eer Uwe Excellentie het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Tot het doen van examen hadden zich aangemeld de volgende candidaten:

Maria Catharina Smets,	geboren te Maasbree;
Johanna Maria Schiltmeijer,	„ „ Amsterdam;
Johanna Catharina Krul,	„ „ Leur (Noordbrabant);
Jacoba Maria van Dijk,	„ „ Amsterdam;
Maria Elisabeth van Stekelenborg,	„ „ Mierlo (Noordbrabant);
Johanna Elisabeth Koekkoek,	„ „ Leijden;
Antje Schindler,	„ „ Amsterdam;
Simmentje Pasveer,	„ „ Middelburg;
Catharina Antonia Oud,	„ „ Kampen;
Maria Josephina Stenten,	„ „ Weert;
Sara Lessing,	„ „ Haarlem:

Het theoretisch gedeelte van het examen werd schriftelijk en mondeling afgenomen; bij het practisch gedeelte werden zwangere vrouwen onderzocht en verschillende bewerkingen op het phantome verrigt. Bij alle candidaten vond de commissie voldoende of even voldoende kennis om haar eene acte van bevoegdheid als vroedvrouw uit te reiken; zij acht het evenwel noodzakelijk het volgende onder Uwer Excellentie's aandacht te brengen.

Hoezeer het der commissie gebleken is dat over het geheel de candidaten, afkomstig van 's Rijks kweekschool te Amsterdam het best voldeden, kreeg zij de overtuiging dat bij genoemde candidaten, zonder uitzondering het juiste *begrip* van een aantal zaken veel te wenschen overliet, hoezeer haar ijver en toeleg genoegzaam bleken uit de vrij uitvoerige kennis van zaken en toestanden tot de verloskunde behoorende, die zich echter meer tot *weten* dan *begrijpen* bepaalde.

Eene dergelijke fout, meestal aan autodidacten eigen, meende de commissie ter kennis van Uwe Excellentie te moeten brengen, omdat zij van oordeel is, dat juist de Rijks kweekschool met hare uitstekende hulpmiddelen, daartegen den besten waarborg konde opleveren.

W. F. P. Kiehl, *Voorzitter.*
Dr. F. Ph. Küthe, *Secretaris.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Er hadden zich 10 vrouwen voor het examen aangemeld.

Hiervan was ééne opgeleid onder toezigt van een medicinae doctor; vijf waren leerlingen van 's Rijks kweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam; vier van de kweekschool voor vroedvrouwen te Rotterdam; niet eene van die te Groningen.

Door allen waren de wettig voorgeschreven bewijzen overgelegd.

In een vóór het eerste examen gehouden overleg, werd bepaald, dat de schets van een plan voor de vereischten, bedoeld in art. 11 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), als leiddraad bij het examen zou

worden gevolgd; dat na afloop van het examen en vóór de toelating, door de geëxamineerden een onderzoek van zwangeren in een der hiertoe welwillend afgestane lokalen van het gemeentelijk ziekenhuis zou plaats hebben; dat beurtelings één der leden het geheele examen zou afnemen, onder voorbehoud, dat het ieder lid daarna vrij bleef, de mogelijk nog door hem gewenschte vragen te doen. Die afspraak is gevolgd

Den 22sten Julij werden 3, den 23sten Julij 3, den 24sten Julij 4 vrouwen geëxamineerd.

Na hiertoe verkregen vergunning, woonden twee vrouwen, als leerlingen in de verloskunde bekend, één of meer der examina als toehoorderessen bij.

Zij die het eerst werd geëxamineerd had 80 verlossingen onder toezigt verrigt. Zij was *niet* aan eene kweekschool voor vroedvrouwen opgeleid.

Hare kennis 1°. van het zamenstel van het menschelijk ligchaam in het algemeen en van de verrigtingen, was zeer oppervlakkig. Van circulatie miste zij een juist begrip. 2°. Hare kennis van het bekken in 't bijzonder, en van de daaraan gehechte spieren en banden, bleek onvolledig; 3°. evenzoo van den loop der zwangerschap, der baring en des kraambeds, in regelmatigen toestand, zoowel als 4°. bij de meest voorkomende stoornissen. Op het drooge bekken en op het plantome, toonde zij 5°. de positie's zoekend en veelal onjuist aan.

Na zich bijna een paar vermoeijende uren met haar te hebben bezig gehouden, besloot de commissie eenparig aan deze, overigens geschikte, maar niet voldoend onderwezen vrouw, de akte van bevoegdheid als vroedvrouw *niet* te verleenen.

Gelukkiger was zij met iedere der overige candidaten. Allen goed bespraakt, sommige zeer ontwikkeld, hebben méér dan de vereischte blijken van theoretische en praktische kennis en ervaring, ook bij onderzoek van zwangeren, geleverd.

Er heeft geen de minste zwarigheid bestaan, om bij eenparigheid van stemmen aan allen, na afgelegden eed, de akte van bevoegdheid als vroedvrouw te verleenen.

Naar het oordeel der commissie zullen vroedvrouwen, door zulk onderwijs opgeleid, en hiervan zulke blijken gevend als de toegelatene, haren stand verheffen en de hulp, waar noodig, verbeteren.

De akte van bevoegdheid als vroedvrouw werd uitgereikt, naar volgorde der afgelegde examina aan:

1°. Maria Geertruida Hubertina van Veluwe, wonende te Kampen.
2°. Catharina Geertruida Kamphoff, wonende te Dwingelo.
3°. Antje Veenhuizen, wonende te Zuidbroek.
4°. Neeltje Weeland, echtg. van Jan Steen, wonende te Niedorperverlaat.
5°. Hendrika Huizing, wonende te Zwolle.
6°. Hendrina Louisa Schuch, echtg. van Schildmeijer, wonende te Rotterdam.
7°. Anna Maria Proos, wonende te Rotterdam.
8°. Maria Catharina Klijke, echtg. van Maronier, wonende te Rotterdam.
9°. Adriana Wilhelmina van Essen, echtg. van de Sel, wonende te Rotterdam.

N°. 1—5 zijn leerlingen van 's Rijks kweekschool te Amsterdam.
N°. 6—9 van de kweekschool te Rotterdam.

Leeuwarden, 25 September 1872.

Dr. A. Meursinge Hz., *Voorzitter.*
E. ten Raa, *Secretaris.*

§ 7. UITKOMSTEN DER EXAMENS.

De volgende tabel geeft een overzigt van de uitkomsten der examens.

EXAMENS.	Wegens het niet leveren der bewijzen, bedoeld in art. 4, alin. 1 en art. 8, alin. 2 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), werden tot het examen niet toegelaten.	Geëxamineerd zijn: (1)	Een diploma of eene acte van bevoegdheid is uitgereikt aan:	Afgewezen zijn:
Talen en wiskunde	„	natuurk. 56 hulp-apoth. 48	natuurk. 30 hulp-apoth. 18	natuurk. 26 hulp-apoth. 30
Natuurkundige examens	9	24	16	8
Geneeskundige examens	„	46	31	15
Examens van apotheker	„	23	13	10
„ „ hulp-apotheker	„	28	16	12
„ „ leerling-apotheker	„	(2) 63	(3) 52	(4) 11
„ „ vroedvrouw	„	21	20	1
TOTAAL	9	309	196	113

(1) Onder dit getal zijn niet begrepen zij, die zich vóór of gedurende het examen vrijwillig terugtrokken.

(2) Waaronder 14 vrouwen.

(3) Waaronder 13 vrouwen.

(4) Waaronder 1 vrouw.

§ 8. KOSTEN DER EXAMENS.

Van de ontvangsten en uitgaven der examen-commissiën geeft de volgende tabel een overzigt:

ONTVANGSTEN.

		1872.
Diploma (natuurkundig examen)	f	640,00
Acte van bevoegdheid als:		
Arts		1 320,00
Apotheker		650,00
Hulp-apotheker		480,00
Leerling-apotheker		520,00
Vroedvrouw.		200,00
TOTAAL . . .	f	3 810,00

UITGAVEN.

	1872.
Reis- en verblijfkosten en presentie-gelden der commissiën van examen, volgens art. 13 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59) (natuurkundige-, geneeskundige en apothekers- en hulpapothekers-examens)	f 13 731,23
Idem als voren, volgens art. 14 dier wet (examen van leerling-apotheker en vroedvrouw)	650,85
Andere kosten der examens:	
Natuurkundige examens	196,07
Geneeskundige examens	393,63
Apothekers- en hulp-apothekers examens.	428,18
Leerling-apothekers examens	70,56
Vroedvrouwen examens	33,95
TOTAAL . . .	f 15 504,48

Na aftrek der ontvangsten is derhalve door of ten behoeve der gezamenlijke commissiën in 1872, eene som van f 11 694,48 uitgegeven.

Bijlage A.

BEANTWOORDING der vragen, door de Staatscommissie voor het indijken der Zuiderzee voorgelegd aan de inspecteurs voor het geneeskundig Staatstoezigt voor de provinciën Noordholland, Overijssel en Drenthe.

De beantwoording der vragen, door u aan ons voorgesteld in uwe missive van 6 Februarij, kwam ons een onderwerp voor van zoo overwegende beteekenis, zoowel uit een oeconomisch als uit het hygiënisch oogpunt, dat wij gemeend hebben met elkander daaromtrent in overleg te moeten treden, ten einde door onze gezamenlijke onderzoekingen en overwegingen zooveel mogelijk te kunnen voldoen aan de bedoeling van uw schrijven.

Het is waar, dat de invloed der droogmakingen op de gezondheid der ingezetenen reeds vroeger meermalen in geschriften besproken is, en dat ook enkele plannen daartoe, met name dat tot droogmaking van het Haarlemmermeer, aanleiding hebben gegeven tot onderzoekingen en gedachtewisselingen over het al of niet te vreezen gevaar voor de volksgezondheid, bij en na het uitvoeren dier plannen, zoodat het schijnen kon, als of eene gereede en beslissende beantwoording van de door u gedane vragen weinig of geene zwarigheid zou ontmoeten.

Het kwam ons beiden echter voor, dat, zoo al de invloed van droogmakingen meermalen is onderzocht, we nog verre zijn van een beslissend antwoord daaruit te kunnen afleiden omtrent de groote reeks van vragen, die zich daarbij voordoet, en verder, dat de indijking en droogmaking der Zuiderzee, waardoor een zeearm van omstreeks 200,000 bunders oppervlakte in landerijen zou worden veranderd met gelijktijdige groote verandering van afvoer en toevoer van water en lucht over eene uitgestrektheid van eenige provinciën, een onderwerp wordt van zoo gecompliceerden aard, dat het niet dan bij eene gestadige studie, gepaard met volledige kennis van de plannen, en met de noodige voorlichting omtrent verschillende technische questien, op eene voldoende wijze kan worden behandeld.

Wij vermeten ons dan ook niet een volledig antwoord te geven op de verschillende vragen die zich voordoen, maar bepalen ons tot enkele hoofdzaken, die hierbij in aanmerking moeten komen, en wel in de eerste plaats tot de malariaziekten, wier ontstaan en epidemische verspreiding zoo dikwijls met droogmakingen in verband zijn gebragt.

In het algemeen ziet men in de streken met laag liggenden, vochtigen, klei- of veen- en derrieachtigen bodem malariaziekten, (aanvankelijk diarrheeën en cholera nostras, later remitterende en intermitterende koort-

sen) inheemsch, endemisch. Bij een koelen en vochtigen zomer komen zij in den regel slechts sporadisch en in geen groot getal voor, maar zij heerschen in den nazomer en in het najaar, in meerdere of mindere mate, epidemisch, wanneer de zomer heet en droog is geweest, en daardoor de natte grond, de sloten en waterplassen, geheel of gedeeltelijk droog geworden zijn; vooral geschiedt dit, wanneer een nat voorjaar of een natte voorzomer is voorafgegaan.

Een groot gedeelte van ons vaderland, dat in zijne alluviale streken een zoodanigen bodem heeft, is aan die ziekten onderhevig. Eene ruime ondervinding ontbreekt daaromtrent niet, zoodat geheele provinciën en van andere weêr de gedeelten kunnen worden aangewezen, die van de malariaziekten telkens te lijden hebben.

De malaria-epidemieën verschillen overigens zeer in uitgebreidheid en in aard. Ten aanzien der uitgebreidheid, dat is der uitgestrektheid van het terrein, waarover de ziekte heerscht, kan men zeggen, dat zij in den regel evenredig is aan de intensiteit der bovengenoemde voorwaarden: droogte en hitte, vooral na voorafgegane vochtigheid der weêrsgesteldheid. De malariastreken toch zijn dit in mindere of meerdere mate, naar gelang van den aard van den bodem, en dientengevolge is er ook eene mindere of meerdere intensiteit der malariaverwekkende oorzaken noodig, om in die verschillende streken eene epidemie te doen ontstaan. Wat den aard der epidemie aanbelangt, nu eens is zij goedaardig, dat is de ziekte gaat niet, of betrekkelijk zeldzaam met levensgevaarlijke verschijnselen gepaard, behoudt een regelmatig verloop en wijkt in de meeste gevallen voor eene doelmatige behandeling, dan eens kwaadaardig, verliest haar tusschenpoozend karakter, vertoont verschijnselen, die bij gewone tusschenpoozende koortsen ontbreken, en kan dan een groot aantal lijders ten grave slepen. Hierbij valt op te merken, dat eene epidemie zelden of nooit van den beginne af kwaadaardig is; zij wordt dit eerst in haar later verloop, soms eerst in het tweede jaar.

Wat nu de oorzaak is, waarom de eene epidemie kwaadaardig, de andere goedaardig is, kan moeijelijk worden uitgemaakt. Dat die oorzaak alleen gelegen zou zijn in de intensiteit der meergenoemde voorwaarden, bevestigt de ervaring niet.

Aangaande den aard der malaria zelve zullen we hier niet in beschouwingen treden, dewijl de wetenschap nog niet heeft uitgemaakt, of de vroegere meening, dat zij bestond uit gassen, en wel uit de in de lucht opgenomen producten van rotting der organische, en wel voornamelijk der plantaardige bestanddeelen van den bodem, de juiste is, dan wel eene later ontstane meening, dat de malariaziekten zouden toe te schrijven zijn aan de in de lucht zwevende kiemcellen van in het water te huis behoorende organismen, en wel vooral van zoetwateralgen, die door de lucht worden medegevoerd. Wij kunnen omtrent die meeningen en nog andere, die geopperd zijn, niets beslissen, maar meenen ons geheel aan de ervaring te moeten houden, die, welke ook de aard der malaria zij, voldoende heeft aangetoond, dat in 't algemeen alle lage alluviale gronden, en onder deze vooral moerassige vochtige terreinen, wier afwatering onvolledig is, wanneer zij tijdelijk bij warmte geheel

of gedeeltelijk uitdroogen, de hoofdoorzaak der bedoelde endemische ziekten opleveren.

Geeft ons de ondervinding omtrent het voorkomen en de verspreiding der malariaziekten het regt tot die uitspraak, dan zal het terstond in het oog vallen, dat de drassige bodem van pas uitgemalen plassen of meren, van ingedijkte gronden en van streken, die ten gevolge van hooge vloeden of dijkbreuken overstroomd zijn geweest, voorwaarden voor het ontstaan van malariaziekten oplevert.

Wij mogen dus met een hooge mate van zekerheid aannemen, dat de laag gelegene en vochtige alluviale gronden, die door droogmakerijen worden aangewonnen, zullen behooren tot die terreinen, welke in meerdere of mindere mate het lot zullen deelen van zoovele streken van ons vaderland, die onder begunstigde omstandigheden van tijd tot tijd door epidemieën van malariaziekten worden bezocht.

Een andere vraag is het echter, of van de droogmakerijen van eenigzins aanmerkelijke uitgebreidheid met grond voorspeld kan worden, dat zij aanleiding zullen geven tot het ontstaan van hevige epidemieën van malariaziekten, ook voor hare omgeving, en ook of meer op den duur de gezondheid der omliggende landstreken ten gevolge dier droogmakerijen lijden zal.

Wat het eerste betreft, bij onze onvoldoende kennis van al de omstandigheden en voorwaarden, die het ontstaan en de epidemische verspreiding der malariaziekten bevorderen of tegengaan, ware het gewaagd. (al moeten we ook aannemen dat droogmakerijen en overstroomingen sommige voorwaarden voor het ontstaan dier ziekten opleveren) tevens te verzekeren, dat zoodanige epidemieën een noodwendig gevolg daarvan moeten zijn.

Zoolang de wetenschap niet al die omstandigheden en voorwaarden heeft leeren kennen, kan alleen de ervaring daaromtrent iets leeren.

Voor zoover ons de middelen daartoe ten dienste stonden, en de tijd, waarover wij te beschikken hadden, dit toeliet, hebben wij naauwkeurig nagegaan welke malariaziekten in ons vaderland (vooral in Holland, waaromtrent wij de meeste gegevens vonden), in de 16de, 17de, 18de en 19de eeuwen epidemisch hebben geheerscht, en of die epidemieën zamen vielen met de uitvoering en voltooijing van belangrijke droogmakerijen of wel met voorafgegane overstroomingen, die men, na het afloopen en uitmalen van het water, in hare gevolgen met droogmakerijen vrij wel gelijk kan stellen.

Wij hebben de feiten, daarop betrekkelijk, in een overzigt verzameld, waarin wij echter alleen datgene hebben opgenomen, wat eenigermate voor het gevaar van droogmakerijen enz. zou kunnen pleiten.

Dat onderzoek heeft, wij moeten het erkennen, niet tot een afdoend resultaat geleid. Mogen al verschillende epidemieën van malariaziekten zamen vallen met tijdvakken, waarin indijkingen of droogmakerijen hebben plaats gehad, het valt niet te ontkennen, dat zeker vrij wat standvastiger de droogeheete zomers, zonder, zoowel als met voorafgaande droogmakerijen of overstroomingen, met die ziekten gepaard gingen, en dat de invloed, dien de droogmakerijen zelve kunnen hebben te weeg gebragt, in slechts weinige feiten op afdoende wijze wordt aangetoond.

We zullen in 't bijzonder de feiten uit de 16de, 17de en 18de eeuw, hoezeer onderscheidene daarvan schijnen te pleiten voor het verband van malariaziekten met droogmakingen in het algemeen, volstrekt toch niet als bewijzen kunnen doen gelden ten aanzien van eenige bepaalde epidemie. Die feiten, met hoeveel zorg ook door ons nagegaan, zijn ons daarvoor niet in genoeg bijzonderheden bekend. Slechts enkele uit de 19de eeuw leveren te dien opzigte iets meer, zoo als de hevige en uitgestrekte epidemie van 1826, die door hare verspreiding juist in de in 1825 overstroomde landstreken, naar de algemeene overtuiging der deskundigen, met die overstrooming in verband moet worden gebragt.

Dat echter de oorzaak der epidemieën van 1846 en 1847 en die van 1857—1859, die ons land geteisterd hebben, in de droogmakingen van die tijdvakken zou moeten gezocht worden, komt ons zeer twijfelachtig voor.

Beide die groote epidemieën waren veel te algemeen verspreid, om ze aan oorzaken te kunnen toeschrijven, die zoo begrensd waren als de droogmakingen uit dien tijd.

Nemen we de droogmakingen van den Zuidplaspolder in 1828—1843, van Waard- en Groetpolder in 1844, Anna-paulownapolder in 1845—1847, dan verklaren voorzeker die droogmakingen en indijkingen in Zuid- en Noordholland volstrekt niet, waarom de epidemie van 1846 en 1847 niet slechts in genoegzaam alle provinciën, maar zelfs buiten de grenzen van ons vaderland zoo ver verspreid was. Maar nog minder verklaring is er voor te vinden, dat de meest afgelegene provinciën Zeeland, Friesland en Groningen, van die epidemie nog meer te lijden hebben gehad, dan Noord- of Zuidholland zelve, die de bron van het kwaad zouden bevatten.

Zoo we al mogen aannemen dat het moerasgif, welk men ook wil aannemen, op verren afstand verspreid kan worden, (iets, waartegen verschillende feiten zouden zijn aan te voeren), weinig grond schijnt er te bestaan, om voor dat moerasgif aan eene sterkere uitwerking op grooter afstand te kunnen gelooven, en integendeel leidt de rede ons veeleer tot het tegenovergestelde besluit.

Ook de epidemie van 1857—1859, die niet zelden met de groote droogmaking van het Haarlemmermeer in verband wordt gebragt, geeft aanleiding tot gelijke bedenkingen. Ook de verspreiding van deze epidemie en hare intensiteit in de verschillende provinciën van ons land, geven volstrekt geen regt om de bron van het kwaad in die droogmaking te zoeken; mogen al Noord- en Zuidholland van die epidemie sterk hebben geleden, in Friesland en in Groningen was de verspreiding nog algemeener en de ziekte zelve in 1859 nog heviger.

De feiten die we bijv. omtrent Leeuwarden vermeld vinden, dat bijna geen huisgezin en geen tiende van de bevolking verschoond bleef, en de epidemie in Groningen in het beruchte jaar 1826 niet zoo uitgebreid was als in 1859, bevestigen het.

Onze overtuiging, dat plaatselijke oorzaken, zoo als bestaande, of door droogmakingen ontstane moerasplekken, geenszins een zoo algemeenen invloed in de verte uitoefenen, maar dat epidemieën van tusschenpoozende koortsen, daar, waar ze voorkomen, aan de plaatselijke omstandigheden der streken zelve moeten worden toegeschreven, wordt nog versterkt door de waarneming, dat de streken, die in den regel

van tusschenpoozende koortsen bevrijd blijven, ook bij epidemieën weinig te lijden hebben.

Zelfs in de hevigst aangetaste provinciën worden er plekken aangetroffen, o. a. op diluvialen bodem en aan den duinkant gelegene, die geheel of gedeeltelijk vrij blijven.

Slechts dán zouden we eene verspreiding van het moerasgif met heviger uitwerking op grooter afstand kunnen verklaren, wanneer we voor de verspreiding der tusschenpoozende koortsen eene soortgelijke hypoaannamen, als ten aanzien van de verspreiding der cholera asiatica op geniale wijze is ontwikkeld. en waarbij eene specifieke oorzaak wordt aangenomen, die als kiem overgebragt, een bodem vindende voor hare ontwikkeling geschikt, in dien bodem sterker zal tieren, al naarmate de voorwaarden voor die ontwikkeling gunstiger zijn.

Zoodanige hypothese meenen wij echter ten aanzien van de tusschenpoozende koortsen niet te mogen aannemen. Het gestadig voorkomen van die ziekten in de alluviale streken van ons vaderland pleit onzes inziens veel meer voor het voortdurend bestaan van hare oorzaak, zonder dat wij evenzeer daarmede ontkennen, dat, even als bij andere epidemieën, plaatselijk bestaande praedisponerende oorzaken (slechte woningen, antihygiënische levenswijze enz.), de meerdere ontwikkeling op de eene plaats boven de andere kunnen begunstigen.

Nogtans wijzen we op die hypothese, omdat we niet het volledig bewijs kunnen leveren, dat ze ten aanzien van de intermitterende koortsen niet zou kunnen gelden, en omdat we erkennen moeten, dat er ook in de epidemische verspreiding van deze ziekte vele schijnbaar tegenstrijdige feiten waargenomen zijn, die nog niet voldoende verklaard werden.

Achten wij het onwaarschijnlijk, dat eene epidemie van tusschenpoozende koortsen zich algemeen zou verspreiden als gevolg van droogmaking of inpoldering, zoo zullen we evenwel daaruit niet afleiden, dat zoodanige werken geen invloed uitoefenen op het ontstaan van malariaziekten of op de hevigheid eener epidemie op de plaats der droogmaking of in hare nabijheid. Integendeel, de ondervinding bevestigt het, dat niet slechts waar de plaatselijke omstandigheden reeds bestaan, maar ook daar waar moerassen of moerasachtige plekken ontstaan (zoo als bij droogmakerijen of inpolderingen en bij groote uitgravingen) niet zelden malariaziekten het gevolg worden.

Genoeg feiten zijn er bekend, die het aantoonen. De ziekten onder de arbeiders bij droogmakingen en ontgravingen, verder onder de eerste bewoners der pas drooggemaakte polders, zelfs in jaren, waarin overigens malariaziekten weinig of niet verspreid waren, zijn te dikwijls waargenomen, om ze te kunnen ontkennen. Evenmin zullen wij het loochenen, dat de bewoners van het Haarlemmermeer zelf en van de omstreken van die droogmaking meer van de malariaziekten hebben te lijden gehad.

De jaren 1855 en 1856, die in het algemeen in Nederland weinig koortsziekten opleverden, maakten voor het Haarlemmermeer en omstreken, voor Haarlem, Zaandam, Amsterdam eene opmerkenswaardige uitzondering, en het vermoeden ligt dus niet ver, dat die droogmaking,

die eerst in 1866 bij eene volledige bemaling volbragt kon heeten, de epidemie van 1857—1859 voor die omstreken heviger kan gemaakt hebben, dan ze zonder die droogmaking voor die streken zou geweest zijn.

Alleen is het bij de groote hevigheid, welke die epidemie algemeen door het grootste deel van ons land verkreeg, moeijelijk uit te maken, welk aandeel aan de moerasvorming in het Haarlemmermeer zou moeten worden toegeschreven.

Wat de rede a priori zou doen verwachten, dat, waar de kracht der oorzaken toeneemt, ook de gevolgen zullen vermeerderen, wordt, gelooven wij, niet slechts door de ondervinding omtrent het Haarlemmermeer bevestigd, maar ook omtrent de droogmaking van den Zuidplaspolder, die in 1839—1841 vermeerdering van koortsziekten te Gouda veroorzaakte in een tijdvak, waarin overigens in ons land de intermittenten weinig schijnen te zijn voorgekomen.

In de reeds zoozeer gecompliceerde quaestie, in hoeverre droogmakerijen of inpolderingen in het algemeen gevaar voor malariaziekten opleveren, rijst nog eene nieuwe moeijelijkheid bij de vraag: of men ten aanzien van de gevolgen onderscheid behoort te maken tusschen de droogmaking van zoetwaterplassen en zeepolders, — eene vraag, die welligt te weinig gedaan is, maar die noodzakelijk rijzen moet met het oog op de quaestie van droogmaking der Zuiderzee.

Terwijl de inpoldering van den Wieringerwaard en in later tijdvak van Waard- en Groetpolder, Anna-Paulownapolder, Eijerland, Buiksloterham, geene voldoende opheldering gaf, en hoofdzakelijk slechts negatieve resultaten opleverde, hebben wij ook inlichtingen ingewonnen omtrent hetgeen de ervaring omtrent Zeeland leerde bij het inpolderen van schorren en andere landaanwinningen, die daar zeer menigvuldig, ja schier immer aan de orde zijn. Maar tot ons leedwezen heeft dat onderzoek geene resultaten gegeven. Vooreerst hebben die inpolderingen slechts betrekkelijk kleine afmetingen, maar ten andere woont de plattelandsbevolking van Zeeland zeer verspreid, zoodat de omtrek der ingedijkte schorren geene of weinig bewoners telt.

Eerst dan, wanneer de landen reeds eenigen tijd tot bouwland gebruikt zijn, verrijst in den polder zelf hier en daar eene woning, en slechts met der tijd krijgt men er eene verzameling van huizen, lang nadat de invloed van versch drooggemaakte polders heeft opgehouden, en deze in elk opzigt met de oude polders gelijk staan.

Hoezeer wij geen afdoend antwoord op deze vraag kunnen geven, meenden we echter de opmerkzaamheid er op te moeten vestigen, ook omdat van sommige zijden is beweerd, dat juist de vermenging van zout- met zoetwater een bijzonder ongunstigen invloed zou uitoefenen, en bepaaldelijk ook de hevigheid der epidemieën van 1826 aan die vermenging zou te wijten geweest zijn.

Of die meening gegrond zij, laten we in het midden, ofschoon wij niet willen nalaten op te merken, dat, waar die vermenging beschuldigd wordt, alle andere voorwaarden, waaronder malariaziekten ontstaan, mede aanwezig zijn en dus die vermenging van zout- met zoetwater niet behoeft te hulp te worden geroepen. Maar tevens mogen wij niet verzwijgen, dat er tijdens de epidemie van 1857—1859 in de pro-

vincie Groningen, in de Zaanstreek en in West-Friesland werd waargenomen, dat juist door het inlaten van zeewater in de tengevolge van langdurige hitte uitgedroogde slooten, het getal koortslijders opmerkelijk zou zijn verminderd.

Of er, en welk verschil er zal bestaan tusschen zeepolders en zoetwaterpolders, zullen we niet kunnen beslissen, maar dat ook de droogmaking der zeepolders tot malariaziekten aanleiding kan geven, betwijfelen we volstrekt niet.

De zoutwatermoerassen in het buitenland bewijzen het bestaan van het gevaar, maar daarenboven schijnt het ons in den aard der zaak te liggen, dat, zoo al misschien bij de in ons land heerschende temperatuur minder gevaar mogt bestaan voor miasmavorming in een zoutwatermoeras, de drassige bodem, die bij de droogmaking van een zeepolder boven komt, niet lang dien naam zal mogen behouden, maar al spoedig door de massa regen, die in ons land valt, in een zoetwatermoeras zal zijn veranderd.

Moeten wij uit de voorafgaande beschouwingen tot de conclusie komen, dat de inpoldering en droogmaking der Zuiderzee, zoolang de drooggeworden gronden in moerassigen staat verkeeren, tijdelijk aanleiding zal geven tot malariaziekten voor de arbeiders aan die droogmaking, voor de eerste bewoners van den polder en zelfs voor de omgevende streken; moeten we verder vreezen, dat, indien heete zomers op nieuw epidemieën van koortsen zullen veroorzaken, de kolossale oppervlakte van 200 000 bunders land in moerasstaat de intensiteit dier epidemie aanmerkelijk zou kunnen verhoogen, — geenszins zouden we durven beweren, dat de drooggemaakte en volledig in cultuur gebragte polder op den duur een bijzonder nadeeligen invloed zal uitoefenen, al is het ook, dat de polder zelf uit den aard der zaak tot de laaggelegene alluviale streken van ons land zal behooren, en daarin, even als in deze alle, tusschenpoozende koortsen zullen worden aangetroffen. En bovendien moeten wij in aanmerking nemen, dat zoowel tijdens de droogmaking zelve, als daarna, de te vreezen gevaren aanmerkelijk zullen kunnen verminderd worden, als al de hulpmiddelen worden aangewend, die men in onzen tijd ter beschikking heeft om de oorzaken van het kwaad te vermijden en tegen te gaan.

Wij kunnen hier niet in eene uitvoerige beschouwing treden omtrent die hulpmiddelen zelve, maar slechts er op wijzen, dat wanneer het wezenlijke kwaad, de moerasvorming, gestadig bij het plan der droogmaking zal worden in het oog gehouden, ook bij elk onderdeel van het werk middelen zullen kunnen worden beraamd, die dat kwaad geheel of gedeeltelijk wegnemen zullen of verminderen.

In de eerste plaats zal hier in aanmerking komen de zorg voor de gezondheid der arbeiders aan de droogmaking, vooral wat hunne woningen en hun drinkwater aanbelangt. Vervolgens zal de geheele wijze van werken hier veel kunnen afdoen, ook met name de tijd des jaars, waarin de laatste waterlagen zullen worden uitgemalen en de polder zal worden verkaveld. Eene op alle punten aangevangene en doorgezette kanalisering zal de volledige droogmaking van den moerassigen grond zeer bevorderen; later zal een zoo spoedig mogelijk in cultuur brengen

van den aangewonnen bodem, den tijd, waarin men het meeste gevaar loopt, zeer kunnen bekorten, terwijl eindelijk door bepalingen op het bouwen der blijvende woningen, door zorg voor goed drinkwater en welligt op andere wijze meer, de toekomstige bewoners van den polder onder zooveel mogelijk gunstige hygiënische voorwaarden zullen behooren te worden gebragt.

Zoo als we echter in den aanvang reeds opmerkten, zullen eene gestadige studie bij elke phase van het werk en eene naauwkeurige kennis van alle bijzonderheden vereischt worden, om omtrent al die onderwerpen in de keuze der middelen niet te falen.

Van ons zal zulks bij deze voorloopige beschouwingen wel niet verwacht worden, en wij bepalen ons daarom bij het aangevoerde.

Welken invloed de groote verandering van eene wateroppervlakte van 200 000 hectaren in landerijen zal uitoefenen op de luchtververschіng en waterververschіng der omgevende streken, is eene vraag, wier beantwoording voor een deel reeds opgesloten ligt in hetgeen we aanvoerden met betrekking tot de malariaziekten.

De vraag is hier vooral: zal de lucht voor de omgeving door het moerasgif uit den polder al of niet worden bedorven.

Antwoordt men hierop ontkennend, dan zou men mogen aannemen, dat de gewigtigste reden, die zou kunnen doen aannemen, dat de luchtververschіng der omgeving door de droogmaking lijden zal, daardoor zou vervallen.

Zoo wij nu al moeten aannemen, dat de laaggelegene gronden van den drooggemaakten polder tot zekere mate, even als alle laaggelegene landen in ons vaderland, aan de ontwikkeling van malaria, en dus aan tusschenpoozende koortsen zullen onderhevig zijn, zoo meenen wij toch op grond van de vergelijking met de best gekanaliseerde en goed bemaalde polders in ons land; bijv. den Beemster, dien schadelijken invloed niet hoog te mogen stellen, terwijl de immuniteit voor die koortsen van zoovele hoog en droog gelegen streken in ons land, die ten westen (dus onder de meest heerschende winden) aan malariastreken grenzen, naar ons oordeel zeer voor die zienswijze pleit.

Dat overigens de luchtververschіng of de gesteldheid der lucht door die droogmaking zou te lijden hebben, meenen wij te moeten betwijfelen. Wij zien toch geene redenen, waardoor de vrije toegang der lucht door de inpoldering zou worden belemmerd voor de omgevende streken, en voorzeker mag niet worden over 't hoofd gezien, dat de lucht door het wegnemen van eene zoo groote wateroppervlakte minder vochtig worden zal, en daardoor onzes inziens in dit opzigt gunstiger zal werken.

Doch erkennen wij dat de beantwoording der vraag door ons niet voldoende kan gegeven worden. Te veel elementen ontbreken ons, zoowel in onze kennis omtrent den tegenwoordigen toestand der Zuiderzee, als omtrent den eventuelen toestand van den drooggemaakten polder.

Op gelijksoortige bezwaren stuiten wij ten aanzien van de waterververschіng, een quaestie die vooral voor Amsterdam van overwegende beteekenis zijn zal.

Bij gemis aan kennis der plannen van de droogmaking, die ons zou-

den moeten leeren, welke kanalen de waterverbinding zullen geven. met welk water die kanalen zullen gevoed worden, of het water daarin frisch kan zijn en blijven, maar bovenal of de afvoer van het vuile water, enz. en de toevoer van versch water op voldoende wijze zullen zijn verzekerd, is het ons onmogelijk een oordeel uit te spreken of de droogmaking der Zuiderzee in dit opzigt voor- of nadeel zal aanbrengen.

Hoe gaarne wij ook op de door u ons voorgelegde vragen een meer stellig en beslissend antwoord hadden gegeven, is dit ons uit den aard der zaak onmogelijk. Noch hetgeen de wetenschap met zekerheid kan aanvoeren aangaande den aard der malaria en hare werking, noch hetgeen de ervaring leert omtrent den invloed van droogmakerijen, is in staat ons genoegzame gronden voor zoodanig antwoord te verschaffen.

Wel mogen wij aannemen, dat de bodem van den drooggemaakten Zuiderzeepolder met die van andere soortgelijke polders zal gelijk staan, en dat dus ook daarop intermittenten zullen voorkomen.

Men kan ook aannemen, dat de onmiddellijk op den zoom van dien polder gelegene plaatsen den invloed der malaria tot zekere hoogte zullen ondervinden, voor zooverre zij niet reeds nu aan een dergelijken invloed zijn blootgesteld. Maar of de Zuiderzeepolder ongezonder zal zijn dan andere zeepolders, of de omgeving er van tot op grooten afstand zal te lijden hebben, of men ten gevolge van de droogmaking èn gedurende den gang daarvan, èn later en meer op den duur hevige epidemieën zal zien ontstaan, er zijn geene stellige feiten bekend, die dit alles met eenige mate van zekerheid kunnen doen veronderstellen.

Maar aan den anderen kant zou het, bij het gemis van voldoende kennis van a l l e omstandigheden, die op het ontstaan en op de meerdere of mindere uitbreiding en hevigheid der malariaziekten invloed uitoefenen, hoogst onvoorzigtig gehandeld zijn, indien wij, alleen uit gebrek aan gronden voor het tegendeel, stellig ontkenden, dat de droogmaking der Zuiderzee voor de volksgezondheid hoogst nadeelige gevolgen hebben k a n.

In deze zaak kan men het alleen brengen tot eene zekere mate van waarschijnlijkheid. En al moge deze het droogmaken der Zuiderzee als minder bedenkelijk doen voorkomen, zij is en blijft waarschijnlijkheid, geene zekerheid, en mag dus de mogelijkheid van gevaar niet geheel uit het oog doen verliezen, althans niet doen verzuimen, om al die maatregelen te nemen, die met eenigen grond kunnen worden geacht dat gevaar te zullen verminderen.

Amsterdam en Kampen, den 30sten April 1872.

De geneeskundige Inspecteurs voor Noordholland, Overijssel en Drenthe.

J. Penn.

D. Lubach.

OVERZIGT van eenige indijkingen en droogmakerijen, overstroomingen en daarop gevolgde epidemieën in de 16de, 17de, 18de en 19de ceuwen.

1554. Overstroomingen in Noordholland.

1555. Droogmaking der Egmonder en Berger meren. 1564. Hooge vloeden in Noordholland. — Natte zomer. — Veel koortsen te Alkmaar en Haarlem; veel sterfte te Haarlem.

1556. Hooge vloeden als boven. — Buitengewoon drooge zomer. — Verdubbelde anderdaagsche koortsen te Alkmaar. Loop in Noordholland.

1557. Heete en drooge zomer. „Pest" te Amsterdam, Haarlem, Leiden en Delft.

1858. Tusschenpoozende koortsen met veel sterfte te Amsterdam en door geheel Noordholland.

1567. 3 Mei. Inundatie tegen den vijand rondom Hoorn. „Pest" te Hoorn.

1570. Allerheiligenvloed in Noord- en Zuidholland, Zeeland, Overijssel en Friesland.

1573. Alom koortsen van rotachtigen aard.

1580. Boekelermeer droog. — Veel vergravingen en baggerijen te Hoorn. — Heete en drooge zomer. — „Pest" te Hoorn.

1597. Derde droogmaking van de Zijpe. Begin der indijking van den Wieringerwaard. — Heete en drooge zomer. — Veel koortsen in Noordholland. „Pest" te Hoorn.

1599. Heete en drooge zomer. „Pest" te Hoorn.

1601. Zomer als boven. Overstroomingen in Noordholland. „Pest" te Hoorn, Amsterdam en in 't grootste gedeelte van Noordholland.

1602. Weêrsgesteldheid in den zomer, overstroomingen en ziekten als in 1601, de laatsten ook te Leiden.

1610. Koegras bedijkt. In Januarij zware overstrooming in Noordholland en Friesland.

1612. Beemster en Wieringerwaard verkaveld. Heete koortsen te Hoorn.

1613 — 1614. Heete koortsen te Hoorn.

1616. Taarlingmeer (bezuiden de Zijpe) droog. Overstrooming in Noordholland en Oostfriesland.

1617. Heete en drooge zomer. In dit en het volgende jaar groote sterfte aan loop en koortsen te Amsterdam en Gouda.

1621. Watervloeden.

1622. Purmer droog. In dit jaar zijn in Noordholland 3286 morgen 180 roeden droog gemaakt. Heete en drooge zomer. Koortsen.

1623. Veel heete kwaadaardige koortsen in Groningen, Friesland, Holland en Zeeland.

1624. Droogmaking van de Baarsdorpermeer en van de Enge Wormer. In Januarij een deel van Utrecht tot Amsterdam toe, en Holland tusschen Lek en Maas overstroomd. — Buitengewoon heete en drooge zomer. — „Pest" te Amsterdam en heete koortsen in Holland, vooral te Hoorn en te Leiden.

1625. Overstroomingen in Noordholland en Friesland. — Roode loop en koortsen te Amsterdam, Hoorn en Leiden.

1628. Droogmaking van de Diemermeer. — Koortsen te Amsterdam.

1629. Koortsen te Amsterdam.

1631. De Heer-Hugowaard verkaveld en een aantal kleine meertjes in Noordholland drooggemaakt.

1632. Schermer ingedijkt.

1633. Watervloeden in Holland, Zeeland en Oostfriesland.

1634. Heete en drooge zomer. — Algemeen in Noordholland veel koortsen.

1635. „Pest" te Amsterdam, Leiden, Delft en Groningen.

1636. Berkmeer droog. — Zomer als boven. — Bij aanhoudendheid „Pest" in de bovengenoemde steden, als ook te Rotterdam, Dordrecht, Haarlem, Enkhuizen en Nijmegen.

1651. In Februarij dijkbreuken en overstroomingen in Groningerland. In Maart in Noordholland en Friesland. — Heete en drooge zomer. — Koortsen.

1652. Galkoortsen en roode loop in Noordholland. — „Vurige koortsen" te Groningen.

1653. Ziekten als boven.

1654. Overstroomingen in Holland. — In dit en in het volgend jaar:

1655. „Pest" te Enkhuizen en in bijna geheel Noordholland. „Pest" te Leiden, alsmede in Friesland en Overijssel, vooral te Deventer.

1656. Ziekten als boven.

1663. Overstrooming in Holland, Utrecht en Overijssel. — „Pest" te Amsterdam en te Groningen.

1664. Ziekten als boven.

1665. Hooge vloeden en overstroomingen. — „Pest" te Kampen.

1666. Wassenaarpolder droog. — Zware najaarskoortsen en veel sterfte door geheel Noordholland, alsmede te Leiden en Groningen.

1717. Kersvloed.

1719. Heete en drooge zomer. — In dit jaar en in

1720. Zware koortsen in Holland, Zeeland en Groningerland. (Veel doodelijke *febrcs algidae.*)

1727. Heete en drooge zomer. — Alom veel koortsen.

1729. Zware watervloeden, vooral in Groningen.

1730. Alom veel koortsen.

1731. Als voren; — te Amsterdam met rotachtige complicatie.

1775. In November overstroomingen in Holland, Zeeland en Overijssel. — Kwaadaardige anderdaagsche koortsen in de droogmakerijen van Zevenhuizen, Hazerswoude en Boskoop.

1776. Stormvloed.

1777 en 1778. Matige zomers.

1779. Heete en drooge zomer. Zeer vele en hevige koortsen in Overijssel (Kampen, Zwolle), in Groningen, in Friesland (vooral te Franeker) en in Noordholland.

1772—1782. Droogmakerijen te Bleiswijk en Hillegersberg.

1775 en 1776. Vooral in 1776. Overstroomingen in Groningerland, Overijssel en Noordholland.

1779 en 1780. Heete en drooge zomers. Hevige epidemie van kwaadaardige koortsen te Bleiswijk en Hillegersberg. Ook koortsen te Groningen, tot 1784, doch hier niet zoo kwaadaardig.

1784. Overstroomingen in Groningerland. — Koortsen aldaar.

1808. Polder te Nieuwkoop drooggemaakt. — Koortsen in Zuidholland.

1809. Koortsen als boven.

1825. In Februarij stormvloed, dijkbreuken en overstroomingen in Noordholland, Friesland, Overijssel, Groningen en aan de Noordzeekusten van Duitschland. — Matige zomerwarmte. — Tusschenpoozende koortsen.

1826. Heete en drooge zomer. Alom in genoemde provinciën, in Oostfriesland, aan de Noordzeekust van Holstein en Ditmarschen eene hevige epidemie van intermitterende en remitterende koortsen, soms met cholera en nerveuse complicatiën.

1827. In het laatst van dit jaar veel najaarskoortsen, doch niet kwaadaardig.

1828. Tusschenpoozende koortsen.

1844. Waard- en Groetpolder ingedijkt. (drooggemaakt?)

1845—1847. Anna Paulownapolder ingedijkt.

1846. Eendragtspolder en polder Volharding op Texel (ingedijkt of droog?) — In de laatste helft des jaars algemeen tusschenpoozende koortsen en remitterende van galachtigen aard. In den loop van het jaar typheuse koortsen te Zwaag, Graft en Ouddorp.

1852. Haarlemmermeer droog. In 1854 verkaveling daarvan. Eerst in 1860 in voldoende bemaling.

1855 en 1856. Het geheele jaar door tusschenpoozende koortsen.

1857. Heete en drooge zomer. Zeer veel tusschenpoozende koortsen in den zomer en in het najaar, te Alkmaar en Haarlem met typheusen vorm.

1858. Weêrsgesteldheid als boven. Koortsen te Alkmaar, Haarlem, Hoorn en Zaandam.

1859. Veel intermittentes. Te Haarlem veel ziekte en sterfte. (1:26, 2.)

BIJLAGE B.

WET *van den 4den December* 1872, *tot voorziening tegen besmettelijke ziekten* (Staatsblad *n°*. 134).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is bepalingen vast te stellen tot wering en beteugeling van besmettelijke ziekten;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

De besmettelijke ziekten, waarop deze wet van toepassing is, zijn:

a. Aziatische cholera;

b. typhus en febris typhoïdea;

c. pokken (variolae en varioloïdes);

d. roodvonk;

e. diphtheritis;

f. mazelen;

Een algemeene maatregel van inwendig bestuur kan deze wet geheel of gedeeltelijk ook op andere ziekten voor een bepaalden tijd in aan te wijzen gemeenten, in deelen van het Rijk of het geheele Rijk van toepassing verklaren. Die maatregel is niet langer verbindbaar dan gedurende een jaar na zijne afkondiging, tenzij hij binnen dat tijdperk door de wet bekrachtigd zij.

Artikel 2.

De burgemeester is bevoegd, na ingewonnen advies van een geneeskundige, lijders aan eene besmettelijke ziekte, die zich in slaapsteden of logementen bevinden, naar eene openbare inrigting of andere ver-

blijfplaats ter verpleging te doen overbrengen, wanneer de toestand van den lijder overeenkomstig de verklaring van den geneeskundige zulks gedoogt.

De kosten van de overbrenging worden, des noodig, ten laste van de gemeente gebragt.

Artikel 3.

De burgemeester is bevoegd in de in het vorige artikel genoemde slaapsteden of logementen maatregelen tot ontsmetting en, na ingewonnen advies van den geneeskundigen ambtenaar, ook andere maatregelen ter voorkoming van verspreiding der ziekte voor te schrijven en, zoo noodig, te doen uitvoeren.

Bij verzet tegen de volgens dit en het voorgaande artikel te nemen maatregelen, wordt de slaapstede of het logement door den burgemeester, na ingewonnen advies van den geneeskundigen ambtenaar, gedurende een door hem te bepalen tijd gesloten verklaard.

Artikel 4.

De burgemeester is bevoegd, na ingewonnen advies van den ambtenaar, in het vorig artikel vermeld, of van een in de gemeente praktiserend geneeskundige, huizen, keeten en vaartuigen, die brandpunten van besmetting zijn of dreigen te worden, geheel of gedeeltelijk, ten koste van de gemeente te doen reinigen en ontsmetten.

Artikel 5.

De burgemeester is bevoegd besmette of van besmetting verdachte voorwerpen ten koste van de gemeente te doen ontsmetten, of na voorafgaande onteigening te doen vernietigen. In zijn daartoe te nemen besluit worden de goederen, die onteigend moeten worden, met opnoeming van de namen der eigenaars, aangewezen, en wordt daarin wijders melding gemaakt van de schriftelijke verklaring van een geneeskundige, waaruit van de noodzakelijkheid der onteigening blijkt. Het besluit wordt op de gebruikelijke wijze ter openbare kennis gebragt. De in het besluit ter onteigening aangewezen goederen worden door den burgemeester onmiddellijk in beslag genomen.

Artt. 70, 71 en 72 van de wet van 28 Augustus 1851 (*Staatsblad* n°. 125) zijn op deze onteigening toepasselijk.

Artikel 6.

Bij het verschijnen of dreigen van besmettelijke ziekten kunnen burgemeester en wethouders ten koste van de gemeente verzamelingen van mest en ander vuil, waar zich die ook bevinden, doen opruimen of onschadelijk maken, goten en slooten doen reinigen en andere voorzieningen tot bevordering der openbare reinheid treffen. Dit geschiedt niet dan nadat hij, dien het aangaat, in de gelegenheid is gesteld, binnen een door hen te bepalen tijd, daarin op eigen kosten te voorzien.

Artikel 7.

In iedere gemeente, waar dit door Gedeputeerde Staten der provincie wordt bepaald, is het gemeentebestuur verpligt eene gelegenheid tot afzondering en verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten in te rigten. Zij bevelen tevens of die inrigting van tijdelijken dan wel duurzamen aard zal zijn.

Besturen van nabij elkander gelegen gemeenten kunnen zich omtrent die inrigting, volgens artt. 121 en 122 der gemeentewet, met elkander verstaan.

Artikel 8.

Het is verboden, lijders aan eene besmettelijke ziekte te vervoeren of te doen vervoeren, behalve in de gevallen in deze wet aangewezen; zich, daaraan lijdende, naar eene andere plaats te begeven; voorwerpen, die in aanraking waren met lijders of overledenen aan eene besmettelijke ziekte of daarvan afkomstig, te vervoeren, te doen vervoeren, ten geschenke of in gebruik te geven of te doen geven, te nemen of te doen nemen, tenzij na ontsmetting volgens art. 25; door onvoorzigtigheid of achteloosheid gevaar van besmetting, dat voorzien kon worden, voor anderen te doen ontstaan.

Artikel 9.

Vervoer van lijders aan eene besmettelijke ziekte naar een ziekenhuis of naar hunne woning is geoorloofd volgens de daarvoor bij plaatselijke verordening te stellen voorschriften.

In bijzondere gevallen kan vervoer van lijders aan eene besmettelijke ziekte door den burgemeester worden toegestaan onder door hem te geven voorschriften.

Dit vervoer met gebruik van openbare vervoermiddelen is verboden.

Voer- of vaartuigen, waarmede het vervoer heeft plaats gehad, moeten onmiddellijk daarna door de zorg en ten koste van den eigenaar worden ontsmet.

Indien het vervoer naar eene andere gemeente geschiedt, geeft de burgemeester der gemeente van vertrek onmiddelijk aan den burgemeester der gemeente van bestemming kennis van de verleende vergunning en van de daartoe gegeven voorschriften.

Vervoer van voorwerpen, naar de plaats voor ontsmetting bestemd, is, met inachtneming van de door den burgemeester te geven voorschriften, geoorloofd.

Artikel 10.

Onverminderd de wettelijke verordeningen betreffende de quarantaine, zijn schippers van vaartuigen, waarin zich een lijder aan een der ingevolge art. 1 dezer wet als besmettelijk aangeduide ziekten bevindt, of waarin iemand in de laatste 14 dagen aan eene dier ziekten geleden

heeft of gestorven is, gehouden, vóór het binnen varen van eene gemeente, waar zij willen vertoeven of aanleggen, daarvan kennis te geven aan den burgemeester. Zij zijn verpligt met hun vaartuig de door hem aan te wijzen ligplaaats in te nemen, en aldaar zonder gemeenschap met den vasten wal te verblijven, tot dat ontsmetting overeenkomstig art. 25 heeft plaats gehad.

Artikel 11.

Overledenen aan Aziatische cholera, typhus of febris typhoïdea, pokken, roodvonk of diphtheritis mogen niet worden vervoerd naar andere dan de voor de ingezetenen der gemeente gebruikelijke, algemeene of bijzondere begraafplaatsen.

Het vervoer mag niet plaats hebben in voer- of vaartuigen voor levenden bestemd en moet langs den kortsten weg geschieden

Art. 11 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65) blijft van toepassing.

Artikel 12.

Bij elke begraafplaats wordt, uiterlijk binnen een jaar na het in werking treden dezer wet, een lokaal ingerigt voor tijdelijke bewaring van overledenen aan eene besmettelijke ziekte. Bij verzuim wordt, zoo het eene algemeene begraafplaats is, door de zorg van Onzen Commissaris in de provincie, ten koste van de gemeente, en zoo het eene bijzondere begraafplaats is, door de zorg van burgemeester en wethouders, ten koste van hen aan wie die behoort, ten spoedigste zoodanig lokaal ingerigt.

Artikel 13.

Onverminderd art. 6 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65), kan de burgemeester, indien de zorg voor de gezondheid van de bewoners van het sterfhuis of van de bevolking dit vereischt, des noodig ten koste van de gemeente, onmiddellijk vervoer naar het lijkenhuis gelasten van overledenen aan eene besmettelijke ziekte.

Artikel 14.

Bewoners van huizen of vaartuigen, waarin eene besmettelijke ziekte voorkwam, mogen geen scholen bezoeken, dan na verloop van 8 dagen nadat de ziekte, volgens schriftelijke verklaring van eenen geneeskundige, uit die huizen of vaartuigen geweken is.

Het verbod wordt opgeheven, zoodra ontsmetting overeenkomstig art. 25 dezer wet heeft plaats gehad.

Op scholen, uitsluitend bezocht door leerlingen boven de twaalf jaar, is, bij het voorkomen van mazelen en diphtheritis, het bepaalde in de eerste zinsnede van dit artikel niet van toepassing.

Artikel 15.

Hoofden of bestuurders van de in het vorig artikel genoemde inrigtingen mogen de daarbij vermelde personen, zoolang het verbod duurt, niet tot die inrigtingen toelaten.

Artikel 16.

Onverminderd de kennisgeving aan den geneeskundigen inspecteur in art. 6 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) voorgeschreven, geeft de geneeskundige, die een lijder aan Aziatische cholera of aan pokken waarneemt, daarvan binnen 24 uren kennis aan den burgemeester van de gemeente, waarin de zieke is aangetroffen.

Artikel 17.

Onderwijzers, onderwijzeressen of leerlingen, die niet, blijkens verklaring van een geneeskundige, met goed gevolg of meer dan eens de inenting der koepokken hebben ondergaan, of aan de natuurlijke kinderpokken (*variolae*) hebben geleden, worden in de scholen niet toegelaten.

De vorm, de plaats, de wijze van inlevering, bewaring en teruggave dier verklaringen worden bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur geregeld.

Artikel 18.

In elke gemeente wordt door de zorg van het gemeentebestuur minstens eenmaal in elke drie maanden gelegenheid gegeven tot kostelooze inenting en herinenting. Die gelegenheid wordt minstens eenmaal 's maands gegeven, wanneer Onze Minister van Binnenlandsche Zaken ter algemeene kennis heeft gebragt, dat de pokken in eenig deel van het Rijk epidemisch verbreid zijn en minstens eenmaal 's weeks wanneer in de gemeente pokken voorkomen. Tijd en plaats voor de inenting wordt bij openbare aankondiging ter algemeene kennis gebragt.

Tot het verleenen van subsidien ter tegemoetkoming in de kosten van inrigtingen, welke bevordering dier kunstbewerking ten doel hebben, wordt jaarlijks eene som op de Staatsbegrooting uitgetrokken.

Artikel 19.

Het hoofd van een gezin, de houder of houderes van eene slaapstede of een logement, de schipper van een in eene gemeente vertoevend vaartuig, de bestuurders van gestichten van weldadigheid, in art. 1 en 2 der wet van 28 Junij 1854 (*Staatsblad* n°. 100) vermeld, van gevangenissen, van bedelaars- en krankzinnigengestichten geven, wanneer daarin eene besmettelijke ziekte voorkomt, hiervan binnen 24 uren, nadat hun het feit ter kennis is gekomen, mededeeling aan den burgemeester.

Gelijk voorschrift geldt voor de kommandanten van legercorpsen of oorlogschepen in havens, voor de onder hun toezigt staande kazernen, schepen of andere lokalen.

Artikel 20.

Huizen en vaartuigen, waarin eene besmettelijke ziekte voorkomt, worden onmiddellijk en uiterlijk binnen 24 uren na de aangifte door de zorg van den burgemeester, ten koste der gemeente, voorzien van een van buiten duidelijk zigtbaar kenmerk, zoo noodig van meer dan één, de woorden „besmettelijke ziekte" en den naam der ziekte vermeldende.

Het kenmerk moet aldaar verblijven, tot dat door eene verklaring van eenen geneeskundige is gebleken, dat het gevaar van besmetting geweken is.

Artikel 21.

Zoodra de epidemische verschijning van eene besmettelijke ziekte in eene gemeente den geneeskundigen ambtenaar is gebleken, geeft deze daarvan kennis aan den burgemeester, welke daarop bij openbare aankondiging bekend maakt, dat die ziekte in de gemeente epidemisch voorkomt.

Van dit tijdstip af, maakt de burgemeester wekelijks, de week gerekend van Zondag tot en met Zaturdag, bekend:

bij Aziatische cholera, typhus of febris typhoïdea, pokken, roodvonk en diphtheritis, het aantal der aangegeven aangetasten en dat der aan die ziekten overledenen;

bij mazelen, dat der aan die ziekte overledenen.

Artikel 22.

Wanneer Aziatische cholera, pokken of roodvonk in eene gemeente epidemisch zijn waargenomen, worden aldaar geene kermissen noch jaarmarkten gehouden. Zij worden in dat geval van gemeentewege geschorst.

Artikel 23.

Bij epidemische verspreiding van besmettelijke ziekten kan het houden van kermissen en jaarmarkten, waar zij niet van gemeentewege geschorst zijn, door Ons verboden worden in aan te wijzen gemeenten, in deelen van het Rijk of het geheele Rijk.

Artikel 24.

Wanneer in eene gemeente Aziatische cholera voorkomt, maakt de burgemeester, onverminderd het bepaalde in het 2de lid van art. 21, dit onmiddellijk aan de ingezetenen bekend. Vervolgens maakt hij dagelijks bekend, hoevele personen in de verloopen 24 uren zijn aangegeven als overleden aan Aziatische cholera.

Het cijfer der in elke gemeente aan cholera overledenen wordt wekelijks in de *Staatscourant* bekend gemaakt.

Artikel 25.

De regelen omtrent het verbranden of op andere wijze vernietigen van voorwerpen, volgens deze wet onteigend, het ontsmetten van besmette en van de bij art. 8 genoemde voorwerpen, de ontsmetting van gebouwen, voer- of vaartuigen en de onschadelijkmaking van mestvaalten en andere verzamelingen van vuil, de inrigting en plaatsing van het in art. 20 vermelde kenmerk, worden door Ons bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur vastgesteld.

Artikel 26.

Van hetgeen door hem krachtens deze wet is verrigt geeft de burgemeester onmiddellijk berigt aan den geneeskundigen ambtenaar.

Artikel 27.

Onverminderd art. 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58) zijn, bij het verschijnen van besmettelijke ziekten, de geneeskundige ambtenaren, de leden en plaatsvervangende leden der geneeskundige raden, mits voorzien van eene magtiging van den geneeskundigen ambtenaar, bevoegd tusschen zonsop- en ondergang, in den kring waarvoor zij zijn aangesteld, de woningen der ingezetenen huns ondanks binnen te treden, doch niet dan in bijzijn van den kantonregter, of wel van het hoofd of een der leden van het gemeentebestuur.

Van het binnentreden en van de redenen, die daartoe geleid hebben, wordt door hem, die krachtens bovenstaande bepaling daarbij tegenwoordig is geweest, binnen tweemaal 24 uren proces-verbaal opgemaakt en aan hem, wiens woning is binnengetreden, in afschrift medegedeeld.

Artikel 28.

De burgemeester, alleen of vergezeld van de door hem daartoe noodig gekeurde en aangewezen personen, is bevoegd de woningen der ingezetenen huns ondanks tusschen zonsop- en ondergang binnen te treden, ter uitvoering van de bepalingen dezer wet of van de krachtens deze wet uitgevaardigde besluiten.

Artikel 29.

Provinciale en gemeentebesturen behouden de bevoegdheid tot het vaststellen van reglementen en verordeningen tot voorkoming, wering of beteugeling van besmettelijke ziekten, voor zoover zij niet in strijd zijn met de bepalingen dezer wet.

Srafbepalingen.

Artikel 30.

Met eene boete van f 5 tot f 25 en met gevangenis van één tot drie dagen, te zamen of afzonderlijk, wordt gestraft:

1°. het niet opvolgen der voorschriften, door den burgemeester krachtens art. 3, 1ste lid, en art. 9, 6de lid, gegeven;

2°. overtreding van art. 11, 1ste en 2de lid, 14, 15, 16 en 17.

Wegens het in de school zenden van kinderen in de gevallen, voorzien bij artt. 14 en 17, zijn de ouders of voogden dier kinderen strafbaar.

Wegens overtreding van art. 17 zijn verder strafbaar de hoofden of bestuurders der scholen, die de onderwijzers of onderwijzeressen hebben toegelaten, en de onderwijzers en onderwijzeressen zelven, die onderwijs op de school hebben gegeven;

3°. overtreding van artt. 8 en 9, 4de lid, indien de overtreder met den aard van de ziekte bekend was.

Artikel 31.

Met eene boete van f 10 tot f 100 en met gevangenis van drie dagen tot eene maand, te zamen of afzonderlijk, wordt gestraft:

1°. het verzet tegen de uitvoering van maatregelen krachtens artt. 3, 2de lid, 4, 5, 6. 13 en 20 voorgeschreven, onverminderd de straffen tegen rebellie in het Wetboek van Strafregt bedreigd;

2°. overtreding van artt. 9, 3de lid, 10, 11, 2de lid, indien de overtreder met den aard van de ziekte bekend was, en van art. 19;

3°. het wegnemen, verplaatsen, onleesbaar of onzigtbaar maken van het kenmerk in art. 20 vermeld.

Artikel 32.

Met eene boete van f 25 tot f 75 wordt gestraft weigering van toelating, in de gevallen bij artt. 27 en 28 omschreven.

Artikel 33.

Art. 463 van het Wetboek van Strafregt en art. 20 der wet van 29 Junij 1854 (*Staatsblad* n°. 102), zijn op de misdrijven, voorzien bij artt. 30, 31 en 32 van toepassing.

Slotbepaling.

Artikel 34.

Deze wet treedt in werking vóór of op den 1sten Mei 1873.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministeriele Departementen, Autoriteiten, Collegien en Ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te 's Gravenhage, den 4den December 1872.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

GEERTSEMA.

Uitgegeven den *tienden* December 1872

De Minister van Justitie,

DE VRIES.

BIJLAGE C.

BESLUIT *van den 23sten Julij* 1872, *tot nadere aanwijzing van de geneesmiddelen, bedoeld in het vierde lid van art.* 9 *der wet van* 1 *Junij* 1865 (Staatsblad n°. 60), (Staatsblad n°. 82).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Gezien art. 9 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) en Ons besluit van 31 December 1871 (*Staatsblad* n°. 202);

Op de voordragt van Onzen Minister van Kolonien, tijdelijk belast met het beheer van het Departement van Binnenlandsche Zaken, van 29 Junij 1872, lit. L, 9de afdeeling;

Den Raad van State gehoord (advies van 9 Julij 1872, n°. 13);

Gelet op het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 12 Julij 1872, n°. 245, 9de afdeeling;

Hebben besloten en besluiten:

Artikel 1. Op de lijst van geneesmiddelen, bedoeld in het vierde lid van art. 9 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), mogen de volgende geneesmiddelen niet ontbreken:

Acidum hydrochloricum dilutum.
„ phenylicum.
„ sulphuricum dilutum.
„ tannicum.
Ammonia liquida.
Antidotum arsenici.

NB. Namelijk de afzonderlijke bestanddeelen, ten einde het praeparaat, als het gebruikt moet worden, dadelijk te kunnen bereiden.

Aqua destillata.
„ lauro-cerasi.
Bicarbonas natricus.
Brometum kalicum.
Camphora.
Carbonas et hydras magnesicus.
Chloras kalicus.
Chloretum ammonicum.
„ hydrargyricum (Mercurius sublimatus corrosivus).
„ hydrargyrosum (Mercurius dulcis).

Chloroformum.
Cortex Chinae fuscus.
Crocus martis of Lactas ferrosus.
Emplastrum cantharidum.
* Extractum aconiti spirituosum.
„ aloës.
* „ belladonnae spirituosum.
„ cardui benedicti.
* „ conii (cicutae) spirituosum.
„ gentianae.
* „ hyoscyami spirituosum.
„ nucis vomicae.

NB. Voor de met * geteekende extracta narcotica spirituosa kunnen ook de extracta narcotica aquosa gekozen worden.

Flores arnicae.
Folio digitalis.
„ sennae.
Gummi arabicum.
Glycerinum.
Hydrochloras of Acetas of Sulphas morphini.
Hypochloris calcicus.
Infusum hyoscyami oleosum.
Jodetum kalicum.
Lichen islandicus.
Nitras argenticus.
„ bismuthicus basicus.
„ kalicus.
Nitris aethylicus cum alcohole.
Oleum foeniculi.
„ menthae piperitae of crispae.
„ olivarum.
„ ricini.
Oxydum hydrargyricum (Mercurius praecipitatus ruber).
„ zincicum.
Pulvis opii.
„ „ compositus.
Radix ipecacuanhae.
„ rhei.
Radix saleb.
„ valerianae.
Santoninum.
Secale cornutum.
Solutio acetatis plumbici basici.
„ chloreti ferrici (Liquor stypticus).
„ jodii spirituosa.
Sulphas atropini.
„ of hydrochloras chinini.
„ cupricus.

Sulphas natricus.
„ zincicus.
Sulphidum stibicum.
Tartras kalico-stibicus (Tartarus emeticus).
„ kalicus acidus.
Tinctura cinnamomi.
„ myrrhae.
Unguentum hydrargyri.
Vinum opii aromaticum.
„ stibiatum.

Artikel 2. Ons besluit van 5 November 1865 (*Staatsblad* n°. 125) wordt ingetrokken.

Artikel 3. Dit besluit treedt in werking op 1 Augustus 1872.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat gelijktijdig in de *Staatscourant* en in het *Staatsblad* geplaatst en in afschrift aan den Raad van State medegedeeld zal worden.

Vevey, den 23sten Julij 1872.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

GEERTSEMA.

Uitgegeven den *een en dertigsten* Julij 1872.

De Minister van Justitie,

DE VRIES,

Beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot vaststelling der lijsten bedoeld in artt. 7 *en* 30 *der wet van* 1 *Junij* 1865 (Staatsblad *n*°. 61).

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Gezien de artt. 7 en 30 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61), regelende de uitoefening der artsenijbereidkunst,

Eene commissie van deskundigen gehoord,

Heeft goedgevonden:

in te trekken de beschikking van zijnen ambtsvoorganger van 10 November 1865, en alsnu:

1°. vast te stellen de hierbij gevoegde lijsten van vergiften A en B, met bepaling dat de geneesmiddelen op lijst B vermeld, mits zij een duidelijk kenmerk dragen, des verkiezende buiten de gesloten vergiftkasten mogen bewaard worden;

2°. te bepalen dat de geneesmiddelen aangewezen op de hierbij gevoegde lijst C noch afzonderlijk, noch vermengd met elkander of met andere zelfstandigheden mogen worden verkocht in geringer hoeveelheid dan op die lijst bij elk dier middelen is vermeld.

Het sub n°. 2 bepaalde is niet toepasselijk op apothekers en geneeskundigen die tot het leveren van geneesmiddelen bevoegd zijn:

3°. te bepalen dat dit besluit in werking zal treden met ingang van 1 Augustus 1872.

's Gravenhage, 15 Julij 1872.

GEERTSEMA.

A. Lijst van vergiften die in de gesloten vergiftkasten bewaard moeten worden.

Acetas morphini.
„ plumbicus.
„ „ crudus.
Acidum arsenicosum.
„ chromicum.
„ hydrochloricum.
„ „ crudum.
„ nitricum.
„ „ crudum.
„ sulphuricum.
„ „ crudum.
Aconitinum.
Atropinum.
Cantharides.
Carbonas et hydras plumbicus.
Chloretum aurico-natricum et chloretum natricum.
„ hydrargyricum.
„ hydrargyricum et amididum hydrargyricum.
„ zincicum.
Chloroformum.
Codeinum.
Coniinum.
Extractum calabar.
„ digitalis.
„ nucis vomicae.
„ opii.
Hydras chlorali.
Hydrochloras morphini.
Iodetum hydrargyricum.
Morphinum.
Nitras hydrargyroso-ammonicus basicus.
„ strychinini.
Nuces vomicae.
Oleum crotonis.
„ laurocerasi.
„ sabinae.

Opium.
Oxydum hydrargyricum.
Phosphorus.
Pulvis opii.
Semen calabar.
Solutio arseniitis kalici composita.
Strychninum.
Sulphas atropini.
„ morphini.
Tinctura cantharidum.
„ digitalis.
„ nucis vomicae.
Veratrinum.
Vinum opii.
„ „ aromaticum.

Behoort bij de beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 15 Julij 1872, n°. 339, 9de afdeeling.

Mij bekend,

De Secretaris-Generaal

HUBRECHT.

B. Lijst van vergiften die, mits zij een duidelijk kenmerk dragen, des verkiezende buiten de gesloten vergiftkasten mogen bewaard worden.

Acetas zincicus.
Acetum colchici.
„ digitalis.
„ scillae.
Acidum hydrochloricum dilutum.
„ nitricum.
„ sulphuricum.
Ammonia liquida.
Aqua amygdalarum amararum.
„ goulardi.
„ laurocerasi.
Chloretum baryticum.
„ hydrargyrosum.
Extractum aconiti aquosum.
„ aconiti spirituosum.
„ belladonnae aquosum.
„ „ spirituosum.
„ conii (cicutae) aquosum.
„ „ „ spirituosum.
„ gratiolae.
„ hyoscyami aquosum.
„ „ spirituosum.

Extractum stramonii aquosum.
" " spirituosum.
Folia aconiti.
" belladonnae.
" conii.
" digitalis.
" hyoscyami.
" stramonii.
Herba lobeliae.
Iodetum hydrargyrosum.
" plumbicum.
Lactas zincicus.
Nitras argenticus.
" " fusns.
Oleum sinapis.
Oxydum cupricum.
" plumbicum semivitreum.
Oxymel colchici.
" scillae.
Pulvis opii compositus.
Radix belladonnae.
" hellebori albi in pulvere.
Santoninum.
Scilla in pulvere.
Semen colchici.
" sabadillae.
" stramonii.
Solutio acetatis plumbici basici.
" chloreti ferrici.
" " stibiosi.
Sulphas cuprico-ammonicus-basicus.
" cupricus.
" zincicus.
Syrupus opiatus.
" papaveris.
Tartras kalico-stibicus.
Tinctura colchici.
" lobeliae.
Vinum colchici.
" scillae.

Behoort bij de beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 15 Julij 1872, n°. 339, 9de afdeeling.

Mij bekend,
De Secretaris-Generaal,
HUBRECHT.

C. Lijst van geneesmiddelen, die noch afzonderlijk, noch vermengd met elkander of met andere zelfstandigheden mogen worden verkocht in geringer hoeveelheid dan op die lijst bij elk dier middelen is vermeld.

Acetas aethylicus	100	Gram.
„ kalicus	100	„
„ morphini	10	„
„ natricus	100	„
„ plumbicus	100	„
„ zincicus	50	„
Acetum colchici	200	„
„ digitalis	200	„
„ scillae	200	„
Acidum arsenicosum	150	„
„ benzoïcum	30	„
„ boricum	50	„
„ gallicum	30	„
„ hydrochloricum	100	„
„ „ dilutum	200	„
„ nitricum	100	„
„ „ dilutum	200	„
„ phosphoricum	100	„
„ succinicum	30	„
„ sulphuricum	100	„
„ „ dilutum	200	„
„ tannicum	50	„
„ valerianicum	30	„
Aconitinum	5	„
Aether	200	„
„ cum spiritu	200	„
„ muriaticus alcoholicus	100	„
Aloë	200	„
Ammonia liquida	200	„
Ammoniacum	100	„
„ depuratum	100	„
Aqua amygdalarum amararum	1/2	Liter.
„ chamomillae	1/2	„
„ cinnamomi	1/2	„
„ citri	1/2	„
„ corticum aurantiorum	1/2	„
„ foeniculi	1/2	„
„ Goulardi	1	„
„ laurocerasi	1/2	„
„ menthae crispae	1/2	„
„ „ piperitae	1/2	„
„ phagedaenica	1/2	„
„ picis	1/2	„

Aqua sambuci	½	Liter.
Asa foetida	100	Gram.
„ „ depurata	100	„
Atropinum	5	„
Balsamum copaivae	200	„
Bicarbonas kalicus	200	„
Brometum kalicum	100	„
Bulbus colchici	50	„
„ scillae	50	„
Cantharides	30	„
Capsulae papaveris	50	Stuks.
Carbonas bismuthicus	100	Gram.
„ calcicus	100	„
„ et hydras magnesicus	100	„
„ lithicus	30	„
Castoreum sibiricum	10	„
„ canadense	20	„
Causticum viennense	50	„
Chininum	15	„
Chinoidinum	100	„
Chloras kalicus	200	„
Chloretum ammonicum	200	„
„ aurico-natricum et chloretum natricum	20	„
„ baryticum	100	„
„ calcicum	100	„
„ ferricum crystallisatum	100	„
„ „ et chloretum ammonicum	100	„
„ hydrargyricum	125	„
„ „ et amididum hydrargyricum	100	„
„ hydrargyrosum	100	„
„ zincicum	100	„
Chloroformum	300	„
Cinchoninum	15	„
Citras ammonico-ferricus	100	„
„ chinini	30	„
„ ferricus	100	„
„ „ et citras chinini	50	„
„ magnesicus	100	„
Codeïnum	10	„
Coffeïnum	10	„
Collodium cantharidale	100	„
„ corrosivum	100	„
„ elasticum	100	„
Coniinum	5	„
Cortex cascarillae	100	„
„ chinae calisayae	200	„
„ „ huanico	200	„
„ „ loxa	200	„
„ „ ruber	200	„

Cortex frangulae	200 Gram.
„ granati	200 „
„ mezerei	100 „
„ simarubae	100 „
Crocus martus	200 „
Cubebae	200 „
Cyanetum zincico-ferrosum	30 „
Electuarium catechu	200 „
„ sennae compositum	500 „
Emplastrum aromaticum	200 „
„ asae foetidae	200 „
„ belladonnae	200 „
„ cantharidum	200 „
„ conii	200 „
„ de galbano-crocatum	200 „
„ gummosum	200 „
„ hydrargyri	200 „
„ hyoscyami	200 „
„ opiatum	200 „
„ oxydi plumbici	500 „
„ picis	200 „
„ resinosum	200 „
„ „ rubrum	200 „
„ saponatum	200 „
Extractum absinthii	200 „
„ aconiti aquosum	50 „
„ „ spirituosum	30 „
„ aloës	200 „
„ bardanae	500 „
„ belladonnae aquosum	50 „
„ „ spirituosum	30 „
„ calabar	15 „
„ calumba	100 „
„ cardui benedicti	200 „
„ cascarillae	100 „
„ catechu	100 „
„ centaurii minoris	200 „
„ chamomillae	200 „
„ chelidonii	200 „
„ chinae fuscae	100 „
„ „ „ frigide paratum	50 „
„ „ rubrae	50 „
„ colocynthidis	50 „
„ conii aquosum	50 „
„ „ spirituosum	30 „
„ cubebarum	30 „
„ digitalis	30 „
„ dulcamarae	200 „
„ filicis maris	30 „

Extractum frangulae	100	Gram.
„ gentianae	200	„
„ graminis	1000	„
„ granati	50	„
„ gratiolae	50	„
„ helenii	200	„
„ hyoscyami aquosum	100	„
„ „ spirituosum	30	„
„ juglandis	100	„
„ „ fructuum immaturorum	100	„
„ lactucae virosae aquosum	100	„
„ „ „ spirituosum	30	„
„ myrrhae	200	„
„ nucis vomicae	30	„
„ opii	30	„
„ quassiae	100	„
„ ratanhiae	100	„
„ rhei	100	„
„ „ compositum	50	„
„ salicis	200	„
„ santonici	50	„
„ sarsaparillae	50	„
„ scillae	50	„
„ secalis cornuti	50	„
„ stramonii aquosum	50	„
„ „ spirituosum	30	„
„ taraxaci	500	„
„ trifolii fibrini	200	„
„ valerianae	100	„
Fabae puchury majores	200	„
Fel tauri inspissatum	100	„
Ferrum hydrogenio reductum	100	„
Flores arnicae	100	„
„ chamomillae romanae	100	„
„ kousso	200	„
„ rosarum rubrarum	100	„
Folia aconiti	200	„
„ althaeae	100	„
„ belladonnae	200	„
„ bucco	100	„
„ conii	200	„
„ digitalis	200	„
„ hyosciami	200	„
„ lactucae virosae	200	„
„ malvae	100	„
„ matico	100	„
„ sennae	200	„
„ stramonii	100	„
„ trifolii fibrini	100	„

Folia uvae ursi	100	Gram.
Fructus cassiae	500	„
„ colocynthidis	50	„
Galbanum	100	„
„ depuratum	100	„
Glycerinum cum acido tannico	100	„
„ „ amylo	100	„
„ „ biborate natrico	100	„
„ „ iodeto kalico	100	„
„ „ oxydo zincico	100	„
Herba cardui benedicti	100	„
„ centaurii minoris	100	„
„ chelidonii	100	„
„ gratiolae	100	„
„ lobeliae	50	„
„ polygalae amarae	100	„
„ sabinae	200	„
„ violae tricoloris	100	„
Hydrargyrum cum carbonate calcico	50	„
Hydras chlorali	150	„
„ kalicus	50	„
Hydrochloras chinini	30	„
„ morphini	10	„
Hypophosphis calcicus	50	„
„ natricus	50	„
Infusum belladonnae oleosum	200	„
„ conii oleosum	200	„
„ hyoscyami oleosum	200	„
„ rhei aquosum	200	„
„ sennae compositum	500	„
Iodetum hydrargyricum	30	„
„ hydrargyrosum	30	„
„ kalicum	100	„
„ plumbicum	50	„
„ sulphuris cum sulphure	50	„
Kamala	50	„
Kermes minerale	15	„
Lactas ferrosus	100	„
„ magnesicus	100	„
„ zincicus	50	„
Lactucarium	50	„
Lapides cancrorum	100	„
Lapis divinus	50	„
Lichen islandicus	100	„
Lignum guajaci	200	„
Lupulinum	50	„
Manna	100	„
„ depurata	100	„
Mel rosarum	500	„

Morphinum	10	Gram.
Moschus	5	„
Myrrha	100	„
Nitras argenticus	30	„
„ „ fusus	30	„
„ bismuthicus basicus	100	„
„ hydrargyroso-ammonicus basicus	30	„
„ kalicus	200	„
„ natricus	100	„
„ strychnini	5	„
Nitris aethylicus cum alcohole	200	„
Nuces vomicae	50	„
Oleum absinthii	30	„
„ animale empyreumaticum depuratum	30	„
„ cajuputi	50	„
„ „ depuratum	30	„
„ chamomillae	10	„
„ crotonis	15	„
„ foeniculi	30	„
„ juniperi	50	„
„ laurinum	100	„
„ laurocerasi	15	„
„ menthae crispae	30	„
„ ricini	1/2	Liter.
„ sabinae	30	Gram.
„ sinapis	15	„
„ succini depuratum	30	„
„ terebinthinae depuratum	50	„
„ valerianae	30	„
Opium	50	„
Oxydum cupricum	50	„
„ hydrargyricum	50	„
„ magnesicum	100	„
„ zincicum	50	„
Oxymel colchici	100	„
„ scillae	500	„
„ simplex	1000	„
Phosphas calcicus	100	„
„ natricus	100	„
Phosphorus	30	„
Pilulae iodeti ferrosi	1000	Stuks
Podophyllinum	15	Gram.
Pulpa cassiae	200	„
„ tamarindorum	200	„
Pulvis aërophorus	100	„
„ antacidus	100	„
„ aromaticus	50	„
„ gummosus	200	„
„ hydrargyri gummosus	50	„

Pulvis opii	50	Gram.
„ „ compositus	100	„
„ salinus compositus	100	„
Pyrophosphas ferricus	50	„
„ „ cum citrate ammonico	50	„
„ natricus	50	„
Radix althaeae	100	„
„ angelicae	100	„
„ arnicae	100	„
„ artemisiae	100	„
„ bardanae	100	„
„ belladonnae	50	„
„ calumba	100	„
„ filicis maris	100	„
„ gratiolae	100	„
„ helenii	100	„
„ hellebori albi	50	„
„ ipecacuanhae	100	„
„ jalapae	100	„
„ ratanhiae	100	„
„ rhei	100	„
„ saleb	200	„
„ sarsaparillae	200	„
„ scammoniae	200	„
„ senegae	100	„
„ serpentariae	100	„
„ valerianae	500	„
Resina guajaci	100	„
„ jalapae	30	„
„ scammoniae	30	„
Rob juniperi	200	„
„ sambuci	1000	„
Saccharum lactis	200	„
Santoninum	30	„
Sapo ammoniae	200	„
„ aromaticus liquidus	200	„
„ „ solidus	100	„
„ jalapinus	30	„
„ medicatus	200	„
„ picis	200	„
Secale cornutum	50	„
Semen calabar	30	„
„ cardui mariani	100	„
„ colchici	50	„
„ phellandrii	100	„
„ sabadillae	50	„
„ santonici	200	„
„ stramonii	50	„
Sesquicarbonas ammonicus pyro-animalis	100	„

Solutio acetatis ammonici	200	Gram.
" " ferrici	100	"
" " kalici	200	"
" " plumbici basici	200	"
" ammoniaci spirituosa anisata	100	"
" arseniitis kalici composita	30	"
" camphorae spirituosa	500	Liter.
" chloreti ferrici	100	"
" " stibiosi	100	"
" chlorii	1	"
" hydratis calcici	1	"
" iodii spirituosa	50	Gram.
" pyrophosphatis natrico-ferrici	1	Liter.
" sesqui carbonatis ammonici pyro-animalis	200	Gram.
" succinatis ammonici pyro-animalis	100	"
Species laxantes	200	"
Spiritus aromaticus	500	"
" " ammoniacalis	100	"
" cinnamomi	200	"
" cochleariae	500	"
" juniperi compositus	500	"
" mastiches compositus	200	"
Stipites dulcamarae	100	"
Strychninum	5	"
Sulphas aethylicus acidus cum alcohole	200	"
" atropini	5	"
" chinini	50	"
" cinchonini	50	"
" cuprico-ammonicus basicus	30	"
" cupricus	100	"
" ferrosus	100	"
" " exsiccatus	100	"
" kalico-aluminicus exsiccatus	100	"
" kalicus	200	"
" magnesicus	200	"
" manganosus	50	"
" morphini	10	"
" natricus	200	"
" zincicus	100	"
Sulphidum stibicum	100	"
Sulphis magnesicus	100	"
Sulpher depuratum	200	"
" praecipitatum	100	"
Sulphuretum calcicum	100	"
" hydrargyricum et sulphidum stibiosum	50	"
" " " sulphur	50	"
Syrupus althaeae	1000	"
" aurantiorum	500	"
" cinnamomi	200	"

Syrupus diacodii	500	Gram.
„ frangulae	200	„
„ iodeti ferrosi	100	„
„ iodo-tannicus	100	„
„ ipecacuanhae	200	„
„ liquiritiae	500	„
„ opiatus	100	„
„ papaveris	500	„
„ rhei	500	„
„ rhoeados	500	„
„ senegae	100	„
„ sennae	500	„
„ violarum	200	„
Tannas chinini	30	„
Tartarus boraxatus	200	„
Tartras kalico-natricus	200	„
„ kalico-stibicus	100	„
„ kalicus	200	„
„ „ acidus	500	„
Tinctura absinthii	200	„
„ acetatis ferrici aetherea	100	„
„ acida aromatica	100	„
„ aloës	200	„
„ „ composita	200	„
„ arnicae	200	„
„ asae foetidae	200	„
„ aurantiorum	500	„
„ benzoës	200	„
„ calumba	100	„
„ cantharidum	100	„
„ cascarillae	200	„
„ castorei	30	„
„ catechu	200	„
„ chinae fuscae	500	„
„ „ rubrae	200	„
„ cinnamomi	200	„
„ colchici	200	„
„ colocynthidis	100	„
„ composita Whytii	200	„
„ croci	100	„
„ digitalis	100	„
„ ferri cydoniata	200	„
„ gallarum	100	„
„ gentianae	200	„
„ guajaci	100	„
„ „ volatilis	100	„
„ helenii	200	„
„ ipecacuanha	100	„
„ jalapae	100	„

Tinctura lobeliae	100	Gram.
„ myrrhae	500	„
„ nervina Bestucheffii	100	„
„ nucis vomicae	100	„
„ quassiae	100	„
„ ratanhiae	200	„
„ secalis cornuti	100	„
„ succini	200	„
„ valerianae	200	„
Trisulphuretum kalicum	100	„
Trochisci catechu	200	„
„ chloratis kalici	200	„
„ ipecacuanhae	200	„
„ lactatis ferrosi	200	„
„ santonini	200	„
Unguentum acetatis plumbici	500	„
„ althaea	500	„
„ cantharidum	200	„
„ carbonatis plumbici	500	„
„ „ „ camphoratum	500	„
„ chloreti hydrargyrici et amididi hydrargyrici	200	„
„ elemi	500	„
„ hydrargyri	500	„
„ iodeti kalici	100	„
„ laurinum	500	„
„ mezerei	200	„
„ oxyde cobaltici	200	„
„ „ cuprici	100	„
„ „ hydrargyrici	100	„
„ „ zincici	200	„
„ picis	500	„
„ populeum	500	„
„ sabinae	200	„
„ sulphuratum	500	„
„ sulphureti calcici	200	„
„ tartratis kalico-stibici	100	„
„ terebinthinaceum	200	„
„ viennense	500	„
Valerianas zincicus	30	„
Veratrinum	15	„
Vinum amarum	500	„
„ colchici	200	„
„ ipecacuanhae	200	„
„ opii	200	„
„ „ aromaticum	200	„
„ scillae	200	„
„ stibiatum	200	„
„ tartratis kalico-ferrici	500	„

Behoort bij de beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 15 Julij 1872, n°. 339, 9de afdeeling.

Mij bekend,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Amsterdam, Arnhem, Groningen, den 21sten Junij 1872.

Hiernevens hebben wij de eer Uwe Excellentie aan te bieden de van Uwer Excellentie's Commissie van deskundigen gevraagde *wijziging* der lijsten, vermeld in artt. 7 en 30 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) en van het Koninklijk besluit van 5 November 1865 (*Staatsblad* n°. 125), mitsgaders eene algemeene *Memorie van Toelichting* met *voorstel* daarbij behoorende.

J. PENN, *Voorzitter*

A. W. M. VAN HASSELT, *Secretaris.*

G. ROMBOUTS.

C. H. VAN ANKUM.

TOELICHTING *op de lijsten der geneesmiddelen en vergiften, voorgeschreven in art. 9 der wet, regelende de uitoefening der geneeskunst en in art. 7 en 30 der wet regelende de uitoefening der artsenijbereidkunst.*

Bij de gemaakte wijzigingen in bovengenoemde lijsten hebben wij ons grootendeels gehouden aan de *beginselen* van bewerking der vorige commissie.

Onder *verwijzing* naar hare memorie van toelichting, hebben wij alzoo slechts enkele opmerkingen te maken.

Wij hebben ons hoofdzakelijk bepaald tot het in overeenstemming brengen der te wijzigen lijsten met de nieuwe uitgaaf der *Pharmacopoea Neerlandica*, zoowel wat de alphabetische *volgorde* als de *nomenclatuur* betreft.

Alleen de toevoeging van *synoniemen* voor een aantal geneesmiddelen, nog op de vorige lijsten opgenomen, hebben wij met uitzondering van enkele artikelen op de lijst der „*verpligte geneesmiddelen*" doen vervallen, zijnde deze verouderde gewoonte ons voor het doel dezer lijsten overtollig voorgekomen. In de Pharmacopoea zelve en op de etiquetten der

flesschen enz., komen die synonima reeds voor, zoodat de belanghebbende de officiele lijsten daarmede kan vergelijken.

De *uitzondering* die wij voor eenige weinige geneesmiddelen op de „verpligte" lijst gemaakt hebben, werd door de meerderheid in onze commissie wenschelijk geacht, omdat bij sommige geneeskunst-oefenaren, die bevoegd zijn tot het houden van eene apotheek, het gebruik der nieuwe scheikundige benamingen nog altijd niet algemeen is doorgedrongen, en dus schromelijke vergissingen in de praktijk het gevolg konden zijn van eene verkeerde opvatting.

De lijst der *vergiften*, die in de vergiftkasten moeten worden afgesloten, (A), is door ons nog eenigermate beperkt.

Hierin nog *verder* te gaan, zoo als door den laatstondergeteekende verlangd werd, die de *afsluiting* der vergiften meer in overeenstemming wilde gebragt hebben met de voorschriften, die daaromtrent bestaan in Duitschland en andere Staten, kwam der meerderheid onzer commissie te gewaagd voor, met het oog op de mogelijkheid van minder zorgvuldig toezigt op de *niet* af te sluiten vergiften (B), door de vele geneeskundigen bij ons te lande, die tevens bevoegd zijn tot het houden van eene apotheek.

Bij het opmaken van de lijst der geneesmiddelen, die. behalve door apothekers en door geneeskundigen, niet mogen worden verkocht, „*beneden bepaalde hoeveelheden*", is, uit den aard der zaak, daaraan de grootste uitbreiding moeten worden gegeven.

Nogtans hebben wij ons beijverd, het voorbeeld der vorige commissie te volgen, om daarvan, voor zoover niet bepaald nuttig en noodig, af te laten al die zelfstandigheden, die hoewel in de Pharmacopoea genoemd, tevens of zelfs meer, ook in oeconomisch en technisch gebruik zijn.

Als eene in het oogloopende wijziging echter heeft de commissie goedgevonden, om het, op de oorspronkelijke lijst niet opgenomen, *acidum arsenicosum* thans wel te doseeren, en zulks op grond, dat zij de reden niet kon inzien, waarom de vorige commissie was afgeweken van het oude voorschrift voor de *drogisten*, waarbij het „arsenicum album" wel degelijk tot de hierboven bedoelde categorie van zelfstandigheden werd gebragt. Het kwam haar bedenkelijk voor, dit zware vergift, dat trouwens ook onder de geneesmiddelen der nieuwe Pharmacopoea is opgenomen, hoe veelvuldig dan ook in oeconomisch-technisch gebruik zijnde, geheel zonder eenige contrôle, onvermeld te laten, en het dus, zelfs in de geringste hoeveelheid, in den handel verkrijgbaar te doen stellen.

Overigens is de *dosering* van dit en vele andere nieuwe uit den Codex bijgevoegde artikelen, met sommige wijzigingen, toch over het algemeen in volkomen aansluiting gebragt met de ten dezen altijd eenigermate willekeurige of approximative raming, zoo als die door de vorige commissie was opgemaakt en waartegen sedert geene ons bekende bezwaren in het midden zijn gebragt.

Eene kleine *redactie*-wijziging dezer lijst hebben wij moeten aanbrengen door de verdeeling der geneesmiddelen in „enkelvoudige, zamengestelde enz.", gelijk die op de vorige (A, B, C,) wordt gevonden. te doen vervallen, als niet meer in overeenstemming zijnde met de inrigting van de nieuwe uitgaaf der Pharmacopoea.

Ten slotte is, in overweging van het Staatsgeneeskundig belang en van de juridieke strekking dezer lijst, bij de commissie de gewigtige vraag opgerezen:

of niet door eene wijziging van Uwer Excellentie's beschikking ten aanzien van deze lijst, voortaan beter zou kunnen worden gewaakt tegen het schromelijk misbruik van het verkoopen van zamengestelde en z. g. geheime geneesmiddelen door onbevoegden?

Terwijl toch de bedoeling der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) en die van art. 30 in het bijzonder is, dat „geneesmiddelen" *niet* dan door „bevoegden" zullen worden afgeleverd, kan het aangewezen misbruik wel niet anders dan als ontduiking van de wet worden beschouwd.

Indien ook de *mengsels* van de in deze lijst genoemde geneesmiddelen, met elkander of met andere zelfstandigheden, mogten kunnen worden begrepen in de van Uwe Excellentie door ons verlangde nadere duiding dezer wet, zou dat misbruik voor een groot deel kunnen worden gekeerd, vermits de meesten der te koop gestelde geheime of volksgeneesmiddelen zelfstandigheden bevatten, die op deze lijst staan uitgedrukt.

Wij onderwerpen daarom, met bescheidenheid aan Uw oordeel, ons *voorstel*, om, in het hoofd van deze lijst, onder 2°., aansluitende aan de woorden „de volgende geneesmiddelen", toe te voegen:

noch met elkander, noch met andere zelfstandigheden vermengd.

INHOUD.

Geneeskundig Staatstoezigt.

Onderzoek naar de volksgezondheid.

Handelingen ter bevordering der volksgezondheid.

Handhaving van wetten en verordeningen.

ALPHABETISCHE INHOUDSOPGAVE.

BLADZ.

VERBETERINGEN.

Op bladz. 66 is de totale sterfte in Zuidholland opgegeven als 2313; lees: 23 134.

" " 174, reg. 18 v. o. staat mobilis; lees: mobiles.

" " 178, " 11 en 12 v. b. staat forses mobilis; lees: fosses mobiles.

" " 178, " 13 v. b. staat anders; lees: naders.

" " 179, " 20 v. o. " niet; " niets.

" " 224, " 17 v. o. " of slooten; lees: op slooten.

